

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**FAİK BAYSAL'IN ROMANLARINDA
SOSYAL MESELELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe Bengisu AKDAĞ

BURSA – 2017

U.Ü. S.B.E.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM
DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

FAİK BAYSAL'IN ROMANLARINDA
SOSYAL MESELELER
YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞE BENGİSÜ
AKDAĞ

BURSA
2017

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**FAİK BAYSAL'IN ROMANLARINDA SOSYAL
MESELELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe Bengisu AKDAĞ

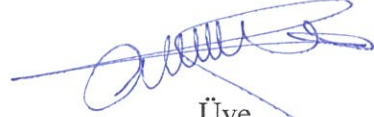
Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

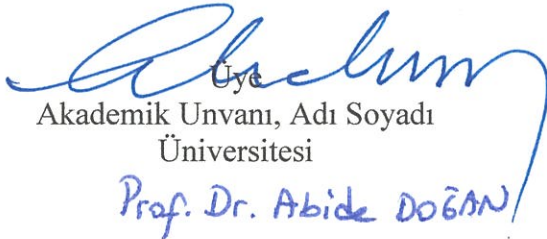
BURSA – 2017

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim/Ana sanat Dalı,
..... Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda 701541003
numaralı Ayşe Bengisu AKDAĞ 'nın
hazırladığı
"..... Faik Baysal'ın Romanlarında Sosyal Meseleler
....." konulu Yüksek Lisans tezi (Yüksek Lisans/~~Doktora~~/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 22./12./ 2017 günü ..10.45 -
12.00.....saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın
tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna
..... oy birliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Nesrin Karaca

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Abide Doğan

22./12./ 2017

Yemin Metni

Yüksek Lisans/ Doktora tezi olarak sunduğum
“..Faik Baysal'ın Romanlarındaki Sosyal Meseleler..” Başlıklı çalışmanın bilimsel
araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan
bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü
cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza
22.12.2017

B. B.

Adı Soyadı: *Ayşe Bengisu AKDAĞ*

Öğrenci No: *701541003*

Anabilim Dalı: *Türk Dili ve Edebiyatı*

Programı: *Yeni Türk Edebiyatı*

Statüsü: Yüksek Lisans

Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 30/11/2017

Tez Başlığı / Konusu: **FAİK BAYSAL'IN ROMANLARINDA SOSYAL MESELELER**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarında oluşan toplam 227 sayfalık kısmına ilişkin, 30/11/2017 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30.11.2017

Adı Soyadı: Ayşe Bengisu AKDAĞ
Öğrenci No: 701541003
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: Y. Lisans Doktora

B. Akdağ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
30.11.2017

A. Sinar

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Ayşe Bengisu AKDAĞ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı	: Yeni Türk Edebiyatı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XI + 211
Mezuniyet Tarihi	: / / 2017
Tez Danışman(lar)ı	: Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

FAİK BAYSAL'IN ROMANLARINDA SOSYAL MESELELER

Faik Baysal, Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında toplumcu gerçekçilik anlayışıyla eser veren yazarlarımızdan biridir. Romanlarında toplumdaki ekonomik, dinî, ailevî meseleler ve sosyal adaletsizlik, toplumdaki yozlaşma gibi konuları ele almıştır. Bu tezde Faik Baysal'ın romanlarında toplumdaki sorunlara dikkat çeken, tekrar eden bu meseleler maddeler halinde tahlil edilmiştir. Bu tahliller doğrultusunda Baysal'ın sanat anlayışı ve toplumun romanlara yansımaları üzerine incelemeler yapılmıştır. Tezin giriş bölümünde toplumcu gerçekçi sanat anlayışı ile roman türü üzerine açıklamalar verilmiştir. Birinci bölümde yazarın hayatına ve sanatına kısaca değinildikten sonra eserler hakkında özet bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde köy ve şehir hayatını ele alan romanlardaki sosyal meseleler, üçüncü bölümde ise savaş temini ele alan romanlardaki sosyal meseleler incelenmiştir. Çalışma, genel bir değerlendirmenin anlatıldığı sonuç ve kaynakça bölümleri ile bitirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Faik Baysal, roman, toplum, sosyal meseleler, ekonomi, kadın, eğitim, iş, din.

ABSTRACT

Name and Surname	: Ayşe Bengisu AKDAG
University	: Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Turkish Language and Literature
Branch	: The New Turkish Literature
Degree Awarded	: Master
Page Number	: XI + 211
Degree Date	: / / 2017
Supervisor (s)	: Prof. Dr. Alev SINAR UGURLU

THE SOCIAL PROBLEMS IN FAİK BAYSAL'S NOVELS

Faik Baysal is one of our authors who gave works in post-Republican Turkish literature with the concept of social realism. In his novels, he handled economic, religious, family matters and social injustice in society, corruption in society, and so on. In this thesis, the repetitive matters of Faik Baysal's novels, which draw attention to the problems in the society, have been analyzed in an itemised way. In the direction of these analyzes, Baysal's artistic understanding and reflection on the society's novels were examined. In the introduction section of the dissertation, socialist realistic artistic understanding and description of the novel type are given. In the first part, brief information about the life and art of the author is given after briefly mentioned. In the second chapter, social issues in novels dealing with village and city life, and in the third chapter, social issues in novels dealing with the subject of war were examined. The study was completed with bibliography and a conclusion including a general evaluation.

Key Words: Faik Baysal, novel, society, social problems, economy, woman, education, work, religious.

ÖNSÖZ

Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatının toplumcu gerçekçi yazarlarından Faik Baysal, romanlarında sosyal meseleleri büyük ölçüde ele almış, özellikle toplumdaki “görölmek istenmeyen”, kötü, çirkin, bayağı durumları dile getirmiştir.

Faik Baysal’ın hayatı, sanatı, eserleri veya özel olarak romanları üzerine şimdiye kadar sadece üç tez yayımlanmış olup bu tezlerden birinde romanlardaki temalara genel olarak değinilmiştir. Ancak eserlerinde toplumu ve toplumun sorunlarını merkeze alan ve bunları dile getiriş yöntemiyle ses getiren yazarın romanlarındaki sosyal meselelere yönelen özel bir çalışma yapılmamıştır.

Araştırmamız, Faik Baysal’ın ilk romanı *Sarduvan*’dan başlayarak son romanı *Madam Bambu* dâhil olmak üzere toplam sekiz romanı üzerinde yapılan incelemeden oluşmaktadır. Bu romanlardan *Sarduvan*’ın sansürlü 1944 tarihli ve sansürsüz olarak yayımlanan 1993 tarihli olmak üzere iki baskısı ele alınarak karşılaştırmalı bir inceleme yapılmıştır. Yazarın gazetede tefrika halinde kalan, basılı olmayan *Küçük İnsanlar* romanı da çalışmaya dâhil edilmiştir. Sosyal meselelerin daha iyi anlaşılması amacıyla eserlerin özetlerine de kısaca yer verilmiştir.

Araştırmamız, üç bölümden oluşmaktadır. Yazarın hayatı ve sanatıyla ilgili birinci bölümden sonra ikinci bölümde “Köy ve Şehir Hayatını Ele Alan Romanlarda Sosyal Meseleler”, üçüncü bölümde ise “Savaş Temini Ele Alan Romanlarda Sosyal Meseleler” incelenmiştir. Sosyal meselelerin iki ana başlıkta tasnif edilmesinde mekân odaklı romanların kendi içinde, savaş romanlarının da kendi içinde benzer temaları taşımaları etkili olmuştur.

Romanların incelenmesinde romanların yazılış tarihleri göz önünde bulundurularak kronolojiye dikkat edilmiştir. Ancak savaş temasını konu alan *Ateşi Yakanlar*, *Drina’da Son Gün*’den sonra yazılmış olmasına rağmen tarihî akışı bozmamak için romanların basım tarihleri değil tarihî olaylardaki kronoloji esas alınmıştır.

Faik Baysal’ın köy romanlarında, görölmek istenmeyen gerçekliğin tüm çıplaklığıyla ortaya konulduğu, ezen-ezilen ilişkisinin ve sefaletin yoğun olarak işlendiği görölmüştür. Yazarın şehirde geçen romanlarında ise bireyin toplum içindeki yalnızlığı

ile birlikte toplumsal çöküntü geniş bir şekilde eserlere yansımıştır. Baysal'ın savaşı ele aldığı iki romanında ise diğer romanlardan farklı olarak milli duygular öne çıkmıştır.

Edebiyat sosyolojisine olan ilgim sebebiyle çalışma konusunun belirlenmesinde ve çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgisini, tecrübesini ve değerli zamanını esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan, her sorun yaşadığımda yanına çekinmeden gidebildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU'ya, tez sürecimde bana güç veren, her daim desteklerini hissettiğim, fikirlerini aldığım arkadaşlarıma ve beni bütün eğitim hayatım boyunca maddî ve manevî her şekilde destekleyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Ayşe Bengisu AKDAĞ

Bursa, 2017

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	I
YEMİN METNİ	II
İNTİHAL YAZIM RAPORU	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FAİK BAYSAL'IN HAYATI, SANATI, ESERLERİ VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ

1. HAYATI.....	9
1.1. Çocukluk Yılları.....	9
1.2. Okul Yılları	11
1.3. Askerlik Yılları	12
1.4. Çalışma Yılları	13
2. SANAT ANLAYIŞI VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ.....	14
3. ESERLERİ.....	17
3.1. Şiirleri	17
3.2. Hikâyeleri.....	18
3.3. Romanları.....	18
3.3.1. Sarduvan	18
3.3.2. Küçük İnsanlar	19
3.3.3. Rezil Dünya	20
3.3.4. Drina'da Son Gün	21
3.3.5. Ateşi Yakanlar	22
3.3.6. Voli	23
3.3.7. Madam Bambu.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

KÖY VE ŞEHİR HAYATINI ELE ALAN ROMANLARDA SOSYAL MESELELER	
KÖY HAYATINI ELE ALAN ROMANLARDA SOSYAL MESELELER.....	25

1. EKONOMİK SIKINTI ...	26
1.1. Yoksulluk/Açlık	26
1.2. Hırsızlık.....	36
1.3. Savaş Zenginliği.....	40
1.4. Kaçakçılık	41
2. İŞSİZLİK VE ÇALIŞMAK	43
3. DİNİ İNANÇ	48
3.1. İnanç ve İnkâr	48
3.2. Dinin İstismarı	55
3.3. Batıl İnançlar.....	57
3.4. Din Adamı.....	59
4. ÖLÜM.....	61
4.1. İntihar.....	63
4.2. Cinayet.....	68
5. KADIN.....	72
5.1. Aile İçinde Kadın.....	72
5.2. Cinsel Varlık Olarak Kadın.....	73
5.3. Kadına Şiddet.....	83
6. ADALETSİZLİK.....	84
6.1. Bireyin Hayatında Adaletsizlik.....	84
6.2. Sosyal Adaletsizlik.....	86
7. SAVAŞ	98
8. EĞİTİM	101
9. BİREYSEL VE TOPLUMSAL(SOSYAL) ÇÖZÜLME.....	106
9.1. Bireysel Çözülme.....	106
9.2. Sosyal Çözülme	118
10. HAK VE ADALET.....	137
11. DÖNEMİN SİYASÎ MESELELERİ	140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVAŞ TEMİNİ ELE ALAN ROMANLARDA SOSYAL MESELELER

1. SAVAŞ	144
1.1. Millî Mücadele.....	144
1.2. Millî Mücadele Ve Azınlıklar	151
1.3. İkinci Dünya Savaşı.....	154
1.4. Etnik Çatışma.....	159

2. EKONOMİK SIKINTI	163
2.1. Açlık/Yoksulluk	164
2.2. Savaş Zenginliği.....	165
3. DİNÎ İNANÇ	166
3.1. İnanç ve İnkâr	166
3.2 Din Adamı.....	169
4. ÖLÜM.....	172
4.1. İntihar.....	174
5. KADIN.....	178
5.1. Aile İçinde Kadın	178
5.2. Savaş İçinde Kadın.....	180
5.3. Cinsel Varlık Olarak Kadın.....	183
6. ZULÜM VE İŞKENCE	185
7. EĞİTİM	191
8. AYDIN VE BÜROKRAT ELEŞTİRİSİ.....	194
9. HAK VE ADALET.....	199
10. SOSYAL ÇÖZÜLME.....	200
SONUÇ	202
KAYNAKLAR	206

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

AY : Ateşi Yakanlar

B. : Baskı

Bkz. : Bakınız

DSG : Drina'da Son Gün

Kİ : Küçük İnsanlar

MB : Madam Bambu

RD : Rezil Dünya

s. : Sayfa

SR : Sarduvan

TDK : Türk Dil Kurumu

VL : Voli

Yay. : Yayınları

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyılda bütün Avrupa’da yaygın bir hale gelen, devrin ikinci yarısında ise değişimlere uğrayarak romantizmden realizme doğru kayan, anlatıma dayalı türlerden biri olan roman, zaman zaman hayalî zaman zaman gerçek görünümü ile bağımsız bir türdür. Ancak temelde insanların kendilerini ifade etme ihtiyacı ile ortaya çıkan, bir anlamda “insanın yeryüzündeki tanığı sayılan”¹ bu türler hangi biçimde olursa olsun kendisini kaleme alan yazarın bireysel ve toplumsal yaşantılarından beslenir.

Edebiyat, var olan hayatı yansıtır. Hayat da sosyal bir gerçekliktir.² Gerçeğe aykırı yahut uygun olsun, Batı’da kralların ve şövalyelerin serüvenlerini anlatan romanslardan ortaya çıkan ve gelişen roman türünde insanların yaşadıklarının izleri yüzyıllardır görülmektedir. Bu bağlamda, toplumların tarihi ve sosyal yapısıyla ilgili araştırmalarda romanlar birer kaynak durumundadır. Edebiyat sosyolojisi, toplum sorunlarının incelenmesinde, ortaya çıkarılmasında ve tahlil edilmesinde edebî metinlerin de dikkate alınması gereğini savunur.

Edebiyat ve sosyoloji, bireyi ve toplumu anlamlandırmada birbirinden yararlanan iki disiplindir. Romanlar, konusunu doğrudan toplumdaki almasa dahi toplumdaki etkilenir. “*Dünyayı sarsan her olay edebiyatı ve edebiyatın fikrî zeminini derinden etkilemiş, bu olayların edebiyattaki yansımaları akımlarda kendini göstermiştir.*”³ Bir edebî eser olarak roman ve onu oluşturan yazar; doğduğu, geliştiği ve ürün verdiği ortamdan ayrı düşünülemez. Romanların içinden çıktığı toplumu yansıtmaması sebebiyle bu yapıtları edebiyat-toplum ilişkisini odak noktasına alarak irdeleyen edebiyat sosyolojisi incelemeleri önem arz etmektedir:

“Edebiyat eseri, öncelikle metin aracılığıyla anlatılanın dünyasını kurgulamak için gereken verileri ve nitelikleri rasyonel dünyadan alır. Böylece edebiyat eserinde aynı zamanda gerçek dünyanın doğrudan bir yansımasıyla karşılaşırız.

¹ Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, Ankara 2012, s.7

² Rene Wellek; Austin Warren, *Edebiyat Teorisi* (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir 1993, s. 74

³ Ömer Tuğrul Kara, "Toplumsal Olayların Etkisiyle Gelişen Üç Büyük Akımın Türk ve Dünya Edebiyatında İzleri." *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 2.2 (2010): 73-96.

İşte bu gerçek dünya ve sosyal oluşum zinciri edebiyat ile sosyolojiyi yakınlaştırır.”⁴

Edebî türler, yaşanan hayat düzenini anlamlandırma, tahlil etme çabasındaki sosyoloji için çeşitli açılardan ve farklı yaklaşımlardan incelenmesi gereken birer malzeme niteliğindedir. Aynı şekilde eserleri edebî biçimde tahlil edebilmek için yazarının sosyal yaşantıda ait olduğu mekânları, hayatını etkileyen bireysel ve toplumsal olayları sosyolojik açıdan düşünmek ve sebep-sonuç ilişkileriyle açıklamak gereklidir.

Bir edebî tür olarak romanların sosyolojik açıdan, edebiyat bilimi için, romana açıklık getirebilmek maksadıyla tahlil edilmesi noktasında neyin temel olarak sosyal olduğu ile ilgili net bir düşünceden hareket etmek gerekir. Romanlar içerdikleri konuya, güdülen amaca ve ele alınış şekillerine göre çok çeşitli adlandırmalara tabi tutulmuştur. *“Sosyolojik roman ekonomik ve sosyal şartların karakterler üzerindeki etkisini gösterirken, sosyal değişme tezini de destekler.”⁵* Bunun yanında edebiyat, toplumu yansıtıran sorunlara çözüm bulma amacı gütmek zorunda değildir, sadece yaşananların karakterler üzerindeki etkisini ifade eder, bu ifadelerle okuyucuda belli düşüncelerin ve çıkarımların oluşmasını sağlar.

Sosyal topluluğu, en az iki kişinin oluşturduğu yapı olarak düşündüğümüzde iki kişinin bulunduğu her olaydan sosyal bir çıkarım yapma durumu veya yalnızlık hâlinde sosyal bir meseleden bahsedilememe durumu ortaya çıkar. Öyleyse neyin sosyal açıdan değerlendirileceği sorusu cevaplanması gereken önemli bir konudur. Buradan hareketle *“içinde düşünce alışverişinin gerçekleştiği, yargıların verildiği ve değerlerin tartışıldığı”⁶* her bağlam sosyal bir mesele olarak tahlil edilebilir. Leo Lowenthal edebî bir eserdeki sosyal meselelerin kapsamını şu şekilde ifade etmiştir:

“Yazarın doğaya, aşka, eylemlere ve kafa yapılarına, sokulganlık veya yalnızlık durumlarına verdiği özel açı ve düşüncelere, betimlemelere veya diyaloglara verdiği ağırlık, evet tüm bunlar ilk bakışta sosyolojik bakış açısından kopuk gibi gözükebilir; fakat onlar son tahlilde aslında bireysel yaşamın, üzerinde geliştiği

⁴ Ertuğrul Aydın, “Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4 /1-I Winter 2009

⁵ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyete (1839-1923)*, 7. B., Dergâh Yayınları, Ocak 2013, s. 164

⁶ Robert Escarpit, “Edebiyat Sosyolojisi”, (çev. Salih Özer), *Edebiyat Sosyolojisi*, (ed.) Köksal Alver, Hece Yayınları, Ankara, 2012, s.70

sosyal çevre tarafından bu yaşamın en mahrem ve özel alanlarının kuşatılmasının incelenmesiyle ilgili birincil kaynaklardır.”⁷

Edebî eserleri toplum merkezli bir yaklaşımla inceleme iki biçimde gerçekleştirilir. Bunlardan biri Yansıtmacılık kuramı, diğeri ise Marksist kuramdır. Edebî eseri toplumun “ayna”sı olarak gören Yansıtma teorisine göre sanat eserinde gösterilmesi gereken tamamen dış dünyada gördüğümüz gerçekliktir. “*Sanat eserlerinde gördüğümüz doğadır, insandır, hayattır ve sanatçı eserinde bize bunları yansıtır.*”⁸ Görünen dış gerçekliğin sanatçı tarafından taklit edilmesi Yansıtmacı kuramın görüşüdür. Yansıtma görüşü beraberinde hangi gerçekliği yansıtacağı, gerçekliğin ne olduğu tartışmasını doğurmuştur:

“Genellikle ‘gerçekliği yansıtma’ deyince belli başlı üç görüşle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Birincisi sanatın görüngüyü olduğu gibi (yüzey gerçekliği) yansıttığı düşüncesidir. İkincisi geneli (tümeli) ya da özü yansıttığını söyler. Nihayet sonuncusu da sanatın ideali yansıttığına inanır.”⁹

Yansıtma kuramından yola çıkmakla beraber Marksist eleştirinin bazı farklılıkları vardır. Marksist eleştiri, edebiyat kavramını toplumla ilişkisi açısından inceleyen ana akımlardan olduğu hâlde edebî eser ile toplumsal şartlar arasında sadece ekonomik bağlamda daha “sığ” bir ilişki kurduğu, derinleşemediği için eleştirilir. Zira toplumsal gerçeklik sadece ekonomik meselelerle izah edilemez. Toplumsal gerçekliğin ekonomik, politik ve ideolojik birçok boyutu vardır. Bir edebî esere toplumsal hayat yansıtılırken insanların bu çok yönlü yaşantıları da aktarılır.

Marksist eleştiri toplumdaki ekonomik hayatın kendi içinde üst ve alt gruplarını oluşturduğunu ifade eder.¹⁰ Marksist kuramda maddî hayatın insanın hayatını belirleyen, toplumu etkileyen önemli bir olgu olduğu düşüncesi hâkimdir. Bu anlayışa göre edebî eser, toplumsal gerçeği yorumlayarak aktarmalı, yazarın politik görüşleri dayatılmamalı, belirlenen kurgu içerisinde toplumsal gerçekler de yazar tarafından şekillenmelidir. Marksist eleştiri, amacı gerçekleri yansıtmak olan bir sanat eserinin bu amaç

⁷Leo Lowenthal, “Edebiyat Sosyolojisi Üzerine”, (çev. Salih Özer), *Edebiyat Sosyolojisi*, (ed.) Köksal Alver, s.87

⁸ Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 7. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.17

⁹ Berna Moran, a.g.e., s.19

¹⁰Berna Moran, a.g.e., s.44

doğrultusunda çirkin, iğrenç, ayıp kabul edilen gerçeklikleri de tüm çıplaklığıyla sunması gerektiğini savunur.¹¹

Gerçekçiliği edebî değer tek ölçütü olarak kabul eden Marksist anlayıştan yola çıkarak, akımı devrimci amaçlara bağlılığı ile savunan, toplumcu gerçekçi edebiyatın önde gelen isimlerinden biri Emile Zola'dır:

“Balzac’ın, kişilerin ve yaşadıkları çevrenin gözlemlenerek değişik kesimlerin yaşamlarının anlatılmasına dayanan toplumsal roman anlayışıyla; Stendhal’in, kişilerin davranış biçimlerini ve nedenlerini incelemede getirdiği açıklıkla; Flaubert’in, doğaya en ince ayrıntılara varasıya bağlı kalan betimleme anlayışıyla; (...) Goncourt kardeşlerin ‘aşağı tabaka’ insanının yaşamını romana sokmasıyla, Zola da bu zincirin son halkası olan doğalcı öğretiyeye ulaşmıştır.”¹²

“Doğalcılık” on dokuzuncu yüzyılda kadar doğa bilimleri, felsefe ve sanat eleştirisi alanlarında kullanılmakla beraber, Zola tarafından 1866’da ifade edilmeye başlanmıştır. Fransa ekonomisinin ve sanayisinin gelişmesi, beraberinde kentsoylu sınıfın maddî imkânları artarken işçi sınıfıyla arasındaki uçurumun artması toplumdaki dengeleri bozmuştur. Ekonomik sıkıntılar, sosyal adaletsizlikler ve toplumsal yozlaşmalar giderek artmıştır. Bu dönemde Fransız edebiyatının natüralist akımdaki ilk isimlerinden olan ve romanlarında siyasî hayatı ve bu hayatın toplum yaşamında meydana getirdiği değişiklikleri yansıtan Zola’nın eserlerinde işlediği temalar dikkat çekicidir:

“Savaşın korkunçluğu, savaşla gelen hastalıklar, insan davranışlarındaki bayağılıklar, yıkık dökük mahalleler, çalışanların kötü yaşam koşulları, insan dürtülerinin kabalığı, kentsoylulara karşı duyulan tiksinti, dinsel duygulara tepki, yönetici kesimden hoşnutsuzluk, aktöre dışı bir yaşama itilmiş kadınlar, insanların değer yargılarındaki çıkarıcılık gibi konular işlenmiştir.”¹³

Zola, öncüsü olduğu natüralist yaklaşım ile Türk edebiyatında da yankı uyandırmayı başarmıştır. Hikâye ve romanımızda natüralist düşünce kısa zamanda etkisini göstermeye başlamıştır. Edebiyatımızda realist ve natüralist anlayış Tanzimat dönemi ile ilk ürünlerini vermiştir:

¹¹ Berna Moran, a.g.e., s.40

¹² A. Hamit Sünel, “Doğalcılık”, *Türk Dili Yazın Akımları Özel Sayısı*, Yıl: 30, Sayı: 349, AÜ Basımevi, Ankara, 1981, s.140

¹³ A. Hamit Sünel, a.g.m., s.144

“1880-1895 senelerinde Türk edebiyatında yeni bir devre doğru hazırlık vardır. Ahmed Midhat Efendi, yeni öğrendiği Fransızcasını Zola'nın Thérèse Raquin'inde tecrübe eden Muallim Nâci Efendi, bir asker olduğu halde kendi kendine biyolojiye merak saran, Fransız natüralizminin akidelerini benimseyen, dinsiz, terakki fikrine inanmış Beşir Fuad Bey, Nâmık Kemal mektebine mensup olmasına rağmen, Türk hikâyesinin yürüyüşünü beğenmeyen ve meşhur mukaddimesiyle âdeta realizmin esaslarını anlatan Sâmî Paşazâde Sezai, Kara Bibik'i ve hikaye hakkındaki görüşleriyle Nâbizâde Nâzım, Namık Kemal'in ölümünden sonra neşredeceği Hikâye adlı kitabıyla bu hazırlıklara istikamet veren Halid Ziya, hattâ Muhsin Bey ve Şemsâ gibi acıklı iki hikâyesine, şiirin cevherini yapan hissîliğe rağmen Araba Sevdası'ndaki görme ve kaydetme arzularıyla Recâizâde, hep bu yeni edebiyat anlayışını hazırlıyorlardı.”¹⁴

Tanzimat döneminde ilk ürünlerini vermeye başlayan realist-natüralist eserler Servet-i Fünûn devrinde daha etkili bir şekilde görülür. *Mai ve Siyah*'ta romantizm ve realizm üzerine düşüncelerini dile getiren Halit Ziya ile birlikte Servet-i Fünûn'cular her ne kadar romantizmden kopamamış olsalar da zamanla realizme yönelmişler ve sebep-sonuç bağlamında ele aldıkları olaylarda kendi çevrelerini büyük ölçüde yansıtmışlardır.

Millî Edebiyat döneminde, Millî Mücadele'nin etkisiyle gerçekçi öykülere ve romanlara imza atan Ömer Seyfettin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adıvar gibi yazarların meydana getirdiği realist düşünce yapısı Cumhuriyet devrinden sonra niteliğini arttırarak devam etmiştir. Bu dönemde Fransa'da olduğu gibi Türkiye'de de gelişen sanayi ve demokrasinin zamanla benimsenmesi toplumsal gerçekçiliği kuvvetlendirmiştir.¹⁵

Cumhuriyet sonrası dönemde romanlardaki konuların gelişmesinde; dahil olunmadığı hâlde sıkıntısının topluma yansıdığı savaş, demokrasi denemelerinin verildiği ve katı bir yönetimin yaşandığı sancılı yeni siyasî dönem, yazarları yeni konu arayışlarına sevk etmiştir:

“Türk romanı ilk örneklerinden itibaren sosyal meselelere ilgisiz kalmamıştır. Hatta yazıldıkları dönemin şartları gereği, sosyal meselelerle iç içe

¹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim 2006, s.270

¹⁵ İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Dergâh Yayınları, 15. B., Eylül 2014, s. 316

olmuşlardır. Köy ve köylü konusu da bu sosyal meselelerden biri olarak görülmüş ve ele alınmıştır.”¹⁶

Cumhuriyet rejiminin yeni siyasî politikasının da etkisiyle toplumun kurtuluşunu arayan yazarlar bu umudu "Köy Edebiyatı"nda bulmuşlardır. Bunun la beraber “*yalnızca siyasî bir anlam da ifade etmezler. Bunlardan birincisi, Köy Enstitülü yazarlarca başlatılan yeni bir köy romanı anlayışının başlangıcı olduğu gibi, ikincisi de yeni düşüncelerin hem siyasî hem edebî platformda yer almaya başladığı tarihtir.*”¹⁷

Cumhuriyet’in ilanından sonraki yirmi otuz yıllık süreçte eserlerini vermeye başlayan Faik Baysal da realist ve natüralist düşünceden etkilenmiştir. Ancak roman dünyasına *Sarduvan* ile dahil olan Faik Baysal’ın “köy edebiyatı” yolculuğu umudun değil, çürümenin peşinde bir yolculuktur. Baysal, 1940’lı yıllardan itibaren Türk edebiyatına toplumcu gerçekçi romanlarıyla katkı sağlamıştır. Eserlerinde eleştirel bir anlayışla toplumu ve toplumsal yapıyı sorgulamıştır:

“Toplumcu gerçekçilik sanatın ne olduğu sorusundan çok ne olması gerektiği sorusuna cevap verir. (...) Toplumcu gerçekçiliğe göre sanat yansıtmadır. (...) Toplumcu gerçekçiliğe göre sanatın yansıttığı gerçeklik toplumsal gerçekliktir. (...) Toplumcu gerçekçilik şu anki gerçekliği bilmek değil, bunun nereye doğru gittiğini bilmektir. Toplumcu gerçekçi eser, yazarın hayatta gördüğü ve eserinde yansıttığı çelişkilerin nereye varacağını belirten eserdir.”¹⁸

Gerçeklerin tüm çıplaklığıyla dile getirilmesi gerektiğini düşünen Faik Baysal, natüralizmden etkilendiğini, “görünmek istenmeyen gerçekliğin” peşinde olduğunu ifade eder. Baysal, topluma hiçbir faydası dokunmayan “hayallerle ve yalan konularla” ilgilenmediğini, amacının insanlara yararlı olmak olduğunu dile getirir.¹⁹ Baysal, bu düşünceyle eserlerini yazan romancıların ideolojilerden tamamen uzak durması gerektiğini ifade eder:

“Sanatta politik sancılara yer yoktur. Bir yazar bir siyasal sistemin borazan başı olamaz. İdeolojiler geçicidir, sonsuz olan insandır. İnsanı veren yazar evrensel olabilir. Eserleri ideoloji panosuna dönüşen yazar olsa olsa bir partinin

¹⁶ Ramazan Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:857, Ankara, 1. B., 1988, s.3

¹⁷ Ramazan Kaplan, a.g.e., s. 39

¹⁸ Berna Moran, a.g.e., s.53-54

¹⁹ Feridun Andaç, *Söz Uçar Yazı Kalır*, Can Yayınları, s.202

propagandacısı ya da dar bir çevreye seslenen bir reklam yazarıdır. Bu görüş edebiyat dünyasında benim için hep çıkış noktası oldu.”²⁰

Faik Baysal, romanlarında toplumun köylüsünden kentlisine, eğitimlisinden eğitimsizine, fakirinden zenginine her kesimini ince ince gözlemleyerek, Anadolu'nun ve İstanbul'un kenar mahallelerini, devlet dairelerini, sefaletin kol gezdiği çevreleri betimlemiştir. Romanlarda pek işlenmeyen, göz ardı edilen, görülmek istenmeyen gerçekliğimizi, “aşağı kesimin hayatını” romanlarına konu etmiştir. Natüralist yaklaşımın bu yönü romanların, “insanın en aşağılık yönünü göstermeyi amaç edinen, isteyerek kabalaştırılmış, toplumun iyiye yönelik davranışlarını desteklemek, değer yargularını korumak yerine onları kökünden sarsmayı amaçlayan, ‘kokuşmuş’ bir yazın türünün ürünü olmakla”²¹ suçlanmasına sebebiyet vermiştir.

Toplumlarda sosyal mesele olarak ifade edilen birçok olayın kaynağı yaşanan olağanüstü durumlardır. Bunların en önemlisi de şüphesiz savaşlardır. 1900'lerin ilk yarısında iki büyük savaşa tanık olan toplumlar bu durumdan yoğun biçimde etkilenmiş ve savaşların psikolojik ve sosyolojik etkisi edebiyatta da görülmüştür:

“Sanatçı, kafasındaki problemleri en iyi ifade edeceğini düşündüğü tarihsel dönemi seçme ve onu yaratmak istediği atmosferin unsurlarından sadece biri olarak kullanma hakkını elinde bulundurmaktadır. Savaş dönemleri tarih ile edebiyatın yolunun kesiştiği önemli anlardan biridir. Savaşın yarattığı kriz ortamı bireylerin de toplumların da ritüellerini, reflekslerini, dengelerini bütün yaşamını değiştirir.”²²

Yazarların en önemli ilham kaynaklarından olan tarih, Türk Edebiyatında başvurulan temel kaynaklardan biridir. Özellikle yakın tarihe damga vuran Millî Mücadele, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları yazarlar tarafından “tarihi bir mesele olarak değil yaşadıkları dönemin kriz anları biçiminde”²³ algılanarak eserlere yansımıştır.

²⁰ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı V*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 14. B., İstanbul, 2008, s.388

²¹ A. Hamit Sünel, a.g.m., s.147

²² Haluk Öner, “Yakın Tarihimizdeki Üç Savaşın Cephe Gerisine Etkilerinin Edebî Eserler Üzerinden İncelenmesi”, *Sakarya Üniversitesi Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Yılmaz Daşcıoğlu, cilt:1, Sakarya, 2016, s. 356

²³ Haluk Öner, a.g.m., s.356

Savaş teması Faik Baysal'ın romanlarında da yer almıştır. Baysal, iki romanında toplumu derinden etkileyen savaşları işlemiştir. Türk milletinin işgalcilere karşı verdiği amansız mücadele olan Millî Mücadele'yi ele aldığı *Ateşi Yakanlar* ve Yugoslavya'da, İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk ve Müslümanların yaşadığı acıları ve topraklarını bırakmak zorunda kalmalarını ele aldığı *Drina'da Son Gün* romanlarında savaş olgusuna insanlık açısından değinirken savaşın toplumlar ve bireyler üzerindeki yıkıcı etkisini gözler önüne serer.

Başta *Sarduvan* olmak üzere, romanları yayınlandığı dönemde ses getiren, bazı kesimlerce tepki alan, dönemine ışık tutan, dile getirdikleriyle zaman zaman sansüre uğrayan Faik Baysal ele aldığı sosyal meseleler açısından değerlendirilmesi gereken bir yazardır. Romanlarının büyük kısmında Cumhuriyetin ilanından sonraki otuz kırk yıllık dönemde ülkenin yaşadığı ekonomik ve politik sıkıntıları bireyler aracılığıyla ele alan ve toplumun çürümüşlüğüne yansıtan yazar, yaşadığı döneme farklı bir bakış açısıyla ayna tutmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda Faik Baysal'ın romanları içerdikleri sosyal meseleler açısından madde madde ele alınmış, toplumun ve olayların edebiyata ne şekilde yansıdığı izah edilmiş, Baysal'ın bu olayları algılayış ve aktarış biçimi tahlil edilmiştir.

Faik Baysal'ın romanlarındaki sosyal meseleler araştırılırken, öncelikle kütüphanelerde ve akademik veri tabanlarında yazar hakkındaki incelemelere ulaşılmıştır. Faik Baysal üzerine yapılan tezler, yazarın eserleri ile ilgili makaleler, Faik Baysal dosya konulu dergiler incelenerek yazarın bireysel ve yazınsal hayatı tahlil edilmiştir. Bunun yanı sıra yazarın sanat görüşü ve eserleriyle ilgili önemli konuları paylaştığı röportajlarının yer aldığı kaynaklar incelenmiştir.

Faik Baysal'ın romanlarının sosyal açıdan tahlili sürecinde edebiyat sosyolojisi bağlamında toplumcu gerçekçi sanat düşüncesi araştırılmış, kuramsal kaynaklardan, Marksist eleştiri yönteminden yararlanılmıştır. Bunun yanında roman incelemelerinde kuram odaklı değil, açıklayıcı-betimleyici yönde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Cumhuriyet dönemi yazarlarının ele aldıkları sosyal meseleler üzerine yapılan diğer tezler de incelenmiştir. Yazarın özellikle savaş temini ele alan romanlarının tahliline tarihî metinler ve araştırmalar ışık tutmuştur.

1. BÖLÜM

FAİK BAYSAL'IN HAYATI, SANAT ANLAYIŞI VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ, ESERLERİ

1. HAYATI

1.1. ÇOCUKLUK YILLARI

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatının önemli yazarlarından olan Faik Baysal, 1 Aralık 1921²⁴ tarihinde Adapazarı'nda Tıgıcılar Mahallesi'nde Pamukosman Sokağı'nda varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Yazar ailesinden gelen varlıklı durumu şu şekilde açıklar:

“Dedemin Geyve Boğazı'na bakan Pamuk Ovası'nda oldukça geniş toprakları vardı. Adapazarı Vagon Fabrikası'nın yerleri de onundu. Bunları bir yarıcıya, İbrahim Ağa'ya ektirip biçtiriyordu.”²⁵

Ailesi hakkında pek bilgisi olmadığını belirten Faik Baysal'ın asıl adı Mustafa'dır. “Faik” babasının ismidir. Yazarın belirttiğine göre Saint Joseph Lisesi'nde hocalar öğrencileri baba adıyla çağırdığı için adı Faik olarak kalır.

Faik Baysal, ailesi konusunda çok fazla bilgiye sahip değildir. Ailesinin Balkanlardan göç edip Adapazarı'na yerleştiği yönünde ihtimaller vardır. Annesinin adının Ferdane olduğunu uzun zaman sonra öğrenir. Annesiyle ilgili az sayıda bilgiye Sabri Esat Siyavuşgil'in asistanı Selmin Evrim'den ulaşır. Ferdane Hanım, Faik Baysal'ı dünyaya getirirken vefat eder. Selmin Evrim, Ferdane Hanım'ın genç yaşta vereme kurban gittiğini ifade eder. Babası bunun üzerine çok vakit geçmeden yeniden evlenir ve İstanbul'a yerleşir. Yazarın babası Faik Bey, Ferdane Hanım'ın vefatının ardından evlendiği ve yerleştiği İstanbul'da şirket kurarak ünlü, zengin bir tüccar olur. Babasının kendisini sevip sevmediğini bile bilmeyen Faik Baysal, küçük yaşta hem annesizlik hem babasızlık çekerek hayatında ilerde hiç dolmayacak olan büyük bir boşluk oluşur.

²⁴ Çeşitli kaynaklarda 1922 yılı doğum tarihi olarak belirtilen Baysal, Mehmet Nuri Yardım'a verdiği röportajda kesin tarihin 1921 olduğunu, nüfus cüzdanını sonradan aldığı için bazı karışıklıklar meydana geldiğini belirtir.

²⁵ Feridun Andaç, a.g.e., s. 163

Kitaplarla dolu bir evde ve bol meyveli yeşil bahçeler içinde büyüyen Faik Baysal, annesinin vefatı ve babasının evlenip onu terk etmesi üzerine, dedesi ve “haminnem” dediği büyükannesi tarafından büyütülür, yetiştirilir. Baysal için büyükannesinin hayatındaki yeri büyüktür. Onun, hayatındaki yerini şu şekilde ifade eder:

“Ne yapsam alışamazdım yokluğuna. Anamdan doğar doğmaz kucağına düştüğüm bu kadın benim Tanrımdı. Beni el bebek, gül bebek büyüten, biraz üşür gibi olsam başucumdan ayrılmayan, sabahlara kadar uyumayıp üstümü örten, bana bir şey oluverecek diye gözümün içine bakan, büyükbabama karşı beni korumak için sırasında hırpalanmayı bile göze alan bu kadını sevmeyip de kimi sevecektim?”²⁶

Büyükannesine karşı duyduğu sevgiye ve onunla geçirdiği mutlu günler olmasına karşın Baysal, çocukluğunun hiç iyi geçmediğini belirtir:

“Uçurtma uçuramadım, topaç çeviremedim, misket oynayamadım. Bayram yerine gidemedim. Sokağa hep evimizin birinci katından bakmakla yetindim. Kapımızın önünde oynayan çocuklara ağladığımı hiç belli etmedim. Bu yaşımda bile oyun özlemiyle yanıp tutuşuyorum.”²⁷

Faik Baysal’ın hüznle hatırladığı çocukluk yıllarının sebebi büyükbabasıdır. Çok sert biri olduğu yazar tarafından belirtilen büyükbaba, onu “uslandırmak” için çok ağır dayaklar atar, Baysal bu dayakların etkisiyle bazen uzun zaman hasta yatar. Faik Baysal’ın yediği sopaların sırtındaki izleri kalıcı hale gelir:

“Yelek cebinden çakısını çıkardı, kızılık ağacının alt dallarından birini kesti. Yukarıya çıkıp beni öldüresiye dövdü. Büyükannem hiçbir şey yapamadı. Beni elinden almaya bile cesaret edemedi. O gün dedemden iyice soğudum. İçimden “Geber inşallah!” dedim. O korkunç dayağın etkisiyle tam bir hafta hasta yattım. Dedem bir kez bile gelip bana bakmadı. Acımasız kızılık sopasının izi hâlâ sırtımda. Hiçbir zaman geçmedi. Biliyorum, bu çağdışı bir terbiye yöntemi. Ama kızılık sopası sayesinde bir serseri, bir sokak çocuğu olmadığımı da zaman zaman düşünüyorum.”²⁸

Baysal’ı eğitim alması ve ahlâkını koruması için ilkokulu okuduğu Adapazarı Rehber-i Telakki İlkokulu’ndan alıp Saint Joseph Lisesi’ne göndermeye de büyükbabası karar verir. Yazarın hayatındaki ilk ve en büyük ayrılık acısı büyükannesinden ayrılıp yatılı okula geldiği zaman yaşadığı ayrılıktır:

²⁶ Andaç, a.g.e., s.179

²⁷ Andaç, a.g.e., s.164

²⁸ Andaç, a.g.e., s.165

“Altı yaşındaydım; büyükbabam, haminneme, “Hanım, bu çocuk it kopuk olmasın, İstanbul’a amcasına yazdım, yatılı bir okula verelim” dedi. Ve İstanbul’a Sen-Joseph Fransız Lisesi’ndeki on bir yılım böyle başladı. En çok sevdiğim haminnemden ayrılmak beni dayanılmaz acılar dünyasına itti.”²⁹

Fahri Tuna, Baysal’ın hayatında iki büyük mektep olduğunu, bunlardan birinin büyükannesi, diğerinin de Saint Joseph Koleji olduğunu ifade eder.³⁰ Faik Baysal’ın hayatında Saint Joseph ile yeni bir dönem başlar.

1.2.OKUL YILLARI

Faik Baysal ilkokula Adapazarı’nda Rehber-i Terakki İlkokulu’nda başlar ancak bu okulda sadece iki gün kalabilir. Okuldaki çocuklar tarafından üzerine atılan iftira sonrasında büyükbabası tarafından okuldan alınır. Yaşadığı olay Faik Baysal için gelecekteki düşüncelerini ve eserlerinde işlediği konuları belirleyen bir dönüm noktası olur:

“Çocuklardan biri taş attı ve sınıfın camlarından biri kırıldı. Hemen koşup gelen nöbetçi öğretmene camı benim kırıldığını söyledi. Öteki öğrenciler de ona tanıklık ettiler. Bir saat süreyle tek ayak üstünde durmak cezasına çarptım. Bu olay benim yüreğimde derin bir yara açtı.”³¹

Adapazarı Rehber-i Terakki İlkokulu’nda yaşadığı bu olaydan sonra gittiği Saint Joseph Lisesi’ndeki yıllar Faik Baysal için kişiliğinin, hedeflerinin, hayallerinin oturduğu, hayatı sorgulamaya başladığı, hem büyük bir kent olarak yeni bir dünyayı hem de kendi iç dünyasını keşfettiği bir okul vazifesini görür. Uzun zaman okula alışmakta zorluk çeker. Yalnızlık duygusunu ağır biçimde yaşadığı bu yıllarda edindiği arkadaşları onun düşünce ve ruh dünyasını etkiler. Okulun “yüksek ve kalın duvarları arasında” ve Papazlardan korkuyla geçirdiği günler onu hasta eder. Burada tanıştığı arkadaşı, sonradan Kadın Hastalıkları Uzmanı olan Samim Mostar, Baysal’ın eserlerine de yansıyan “kadın” ve “cinsellik” düşüncelerinin beynine işlemesine sebep olur:

“Kadın Hastalıkları olan Prof. Samim Mostar’la arkadaş oldum. Kadının çiplağını onun gizlice getirdiği resimlerde gördüm. Başım döndü. Bu resimler

²⁹ Fahri Tuna, “Yaşasın Edebiyat”, *Gül Sancılı Adam*, Adapazarı Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yay., Adapazarı 2007, s.125

³⁰ Fahri Tuna, “Her İnsanı Daima İnsanı Yazan Yazar”, *Irmak*, S. 25, Ocak, 2003, s.15

³¹ Andaç, a.g.e., s.168

benim küçücük dünyamı alt üst etti. Sokakta gördüğüm kadınları bile gözlerimle soymaya başladım."³²

Baysal, yalnızlığının giderek arttığı lise yıllarında "annesizlik" duygusunu daha derinden yaşar. Yazarın özellikle *Madam Bambu* romanında görülen bireyin yalnızlık duygusu, annesizliğin getirdiği sevilme ihtiyacı gibi duygular, içinde giderek derinleşen bir duygu olarak bu dönemde hissedilir:

"Cumartesi günleri, öğleden sonra, anneler gelip çocuklarını alıyor ve onları seve okşaya eve götürüyorlardı. Ben de çok bekledim. Bir kadının gelip beni almasını, okşamasını, sevmesini bekledim. O kadın da hiçbir gün gelmedi. Gelemezdi zaten. Çünkü benim beklediğim kadın Adapazarı'nda, Erenler Mezarlığı'nda yattıyordu."³³

1939'da liseyi bitiren Faik Baysal, artık gerçek ve "rezil dünya" ile yüzleşmeye başlar. Elinde diploması ile kendine güvenirken bir anda kendini yaşam mücadelesi içinde bulur. İnsanı gerçek dünyada ayakta tutacak unsurun okulda ezberlediği şiirler değil "ekmek" olduğunu idrak eder:

"Şiir dışında hiçbir şeyle uğraşmak istemiyordum. Sevda fırını ekmek çıkarmıyordu, para gerekti. O da bende yoktu. (...) Çok geçmeden korkunç gerçekle karşılaştım. Karnımı doyuracak bir iş aradımsa da bulamadım."³⁴

Baysal, doktor olmak istediye de yüksek eğitimini İstanbul Üniversitesi Fransız Filolojisi'nde yapar. Üniversite öğrenciliği yıllarında parasızlık ve açlık peşini bırakmaz. İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı yıllarda yaşam mücadelesi başlayan Faik Baysal, bu dönemde yaşadıklarını *Rezil Dünya* romanının başkişisi Rafet'te yansıtır.

1.3. ASKERLİK YILLARI

1942'de üniversiteden mezuniyetinden sonra Baysal yazı çalışmalarını arttırır. Bu arada 1941'de Yedeksubay Okulu'na gitmesiyle Baysal'ın dört yıl süren askerlik dönemi başlar. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın etkisini çok yakından hisseder. Faik Baysal, Yedeksubay Okulu'nda geçirdiği yıllarda *Büyük Doğu* dergisinde yayımlanan "Karıma Mektup" isimli şiirinin "Gözyaşı yasaktır askere" mısraı yüzünden yargılanır. Baysal bu olayı şu şekilde aktarır:

³² Andaç, a.g.e., s.170

³³ Andaç, a.g.e., s.171

³⁴ Andaç, a.g.e., s.173

“Bir üsteğmen beni alıp okul komutanına götürdü. Adam beni yarım saat kadar beklettikten sonra önündeki çekmeceyi açtı. Bir dergi çıkarıp önüme sürdü. “Bu şiiri sen mi yazdın?” dedi. Bir dakika kadar sustuktan sonra gerçeği söyledim. Haşa, burnundan soludu “Oku şunu bana!” diye emretti. Ben de nasıl yayınlandığını bilemediğim şiirimi elimden geldiğince kötü okumaya çalıştım. (...) Son dizeleri okur okumaz komutan zile bastı.”³⁵

On yedi gün süren yargılamanın sonunda Faik Baysal “Moskova damgası” yediğini belirtir ve bir buçuk ay hapse mahkûm olur. Baysal için bu mahkûmiyet süreci ayrı bir okul işlevi görür. Gerçekte, bir sürü öğretmenin, doçentin, profesörün, sanatçının bulunduğu bu koğuşa gelmekte geç bile kaldığını düşünür. Baysal, talime çıkmadığı için hapse atılan Orhan Veli ile bu dönemde koğuştaki tanışır ve dostlukları da burada başlar.

Faik Baysal’ın bu yıllarda hayatında bir dönüm noktası olan olaylardan biri de 1943 yılında yaşanan Çerkeş depremidir. Faik Baysal, *Sarduvan* romanını yazıp bitirdikten sonra kitabının taslağı alay karargâhında General Sadık Aldoğan’ın eline geçmiştir. Faik Baysal bu durumdan korksa da General’in tepkisi tam tersi şekilde gerçekleşir. Aldoğan, kitabını bastırması için Baysal’ı özel bir izinle İstanbul’a gönderir. Yolculuğu esnasında Baysal bir gece Çerkeş’te Sebat Oteli’nde konaklar. O gece saat bir buçukta deprem gerçekleşir. Çok şiddetli geçen bu depremde otuz iki kişinin bulunduğu Sebat Oteli’nin enkazından kurtulan tek kişi Faik Baysal’dır. Bu deprem Faik Baysal için önemli bir dönüm noktası olur. Yazar, kendisini hayatı boyunca etkisi altında bırakan ve yaşadıklarıyla, hissettiği duygularla eserlerine de yansıyan bu depremden sonra hissettiklerini şu şekilde anlatır:

“Otelde sahibiyile birlikte otuz iki kişi varmış. Bir ben kurtuldum. Eğer buna kurtulmak denirse. Askeri hastaneye kaldırıldım. Arkasından zatürre, zatülcenp oldum. Seksen iki kilodan kırk bir kiloya düştüm. (...) Bu deprem beni mahvetti. Gece koşarak aşağı inerken hiç görmediğim bir çocuğun bacaklarına dolanıp, “N’olur, beni de kurtar amca!” diye bağırmasını hiç unutamadım. Gözyaşlarına boğulan sesi kulaklarımdan çıkmadı.”³⁶

1.4. ÇALIŞMA YILLARI

Baysal askerliğini tamamladıktan sonra 1944’ten 1949’a kadar çeşitli liselerde öğretmenlik yapmaya başlar. Fransızca ve İngilizce öğretmenliği yapar. 1944 yılında Mubahat Hanım’la evlenen Faik Baysal’ın 1953 yılında oğlu Emre Baysal dünyaya gelir.

³⁵ Andaç, a.g.e., s.177

³⁶ Andaç, a.g.e., s.182

Bu arada çalışma ortamı sebebiyle yazı faaliyetlerine istediği kadar eğilemediğini düşünen Faik Baysal, kayınpederinin yardımıyla 1954 yılında Yataklı Vagonlar Şirketi'nde çevirmen olarak göreve başlar. Bunun ardından da *Yeni İstanbul* gazetesinde gece sekreteri olur. 1957 yılında kızı Elif Baysal'ı kucağına alan Baysal, çok uzun sürmeyen gece sekreterliğinden sonra yine özel dersler vermeye devam eder ve 1969'da *Meydan Larousse Ansiklopedisi*'nin hazırlığında çalışır.

1976 yılında ilk defa yurtdışına çıkan, Almanya'ya giden, İsviçre'yi, Fransa'yı gezen Faik Baysal bu tecrübesindeki izlenimlerini şöyle aktarır:

“İlk olarak 1976'da ülkeden ayrıldım. Almanya'nın çeşitli kentlerini gördüm. İsviçre'yi baştan başa dolaşım. Fransa'yı gezip gördüm. Bu ülkelerin hiçbiri beni etkilemedi. Yalnız Fransa'da sanatçılara gösterilen ilgi ve saygıyı kıskandım. Bir de tuvaletlerin temizliğine hayran oldum. Türkiye'nin kurtuluşunu da her şeyden önce tuvaletlerin tertemiz olacağı güne bağlar oldum.”³⁷

Çalışmayla ve sürekli yazmayla yılları geçen, eserleriyle birçok ödül alan Faik Baysal, 22 Mart 2002 tarihinde eşi Mubahat Hanım'ı kaybeder. Bu dönemde Faik Baysal'ın hastalığı artar. Askerlik yıllarında başladığı sigara alışkanlığının sebebiyle yakalandığı akciğer kanserinden dolayı uzun süre tedavi gören Baysal, 9 Aralık 2002 tarihinde saat 10.00'da hayata veda eder.

2. SANAT ANLAYIŞI VE TÜRK EDEBİYATINDAKİ YERİ

Faik Baysal kitaplarla çocukluğunda tanışır. İnsanın yetiştiği ortamın onu “yoğuran ve biçimlendiren” bir olgu olduğunu düşünen Baysal, “dünyasını değiştiren” ve gelecekteki eserlerine zemin hazırlayan düşünceleri bulduğu kitaplarla tanışmasını şu şekilde aktarır:

“Benim gözümü açtığım ortam, evimizin ikinci katındaki geniş sofaydı. Orada iki raflı bir kitaplık vardı. Kitapla ilk olarak orada tanıştım. Bir gün üşenmedim birer birer saydım hepsini. Son kitap olan elli beşinci kitabı aldım. Korka korka açtım. Mızraklı, kanatlı, boğa başlı birtakım resimlerle karşılaştım. Deri ciltli bu kitapların tümü de Yunan mitolojisiyle ilgili kitaplardı. Bir tuhaf oldum, daha doğrusu şaşırımdım. Sonraki günlerde dünyam biraz değişir gibi oldu. Dünyanın sadece tarhana çorbası, kolböreği, bulgur pilavı ve kaygana tatlısı olmadığını sezinler gibi oldum. Bu kitapların arasında günlerimi geçirdim.”³⁸

³⁷ Andaç, a.g.e., s.183

³⁸ Andaç, a.g.e., s.167

Romanlarında mekânın insanlar üzerindeki sosyal etkilerini ele alan yazar kendisinin de yetiştiği çevreden etkilendiğini belirtir ve mekânın insan üzerindeki tesirini şu şekilde ifade eder:

*“İnsanı mekândan ayırmak mümkün değildir. (...) Mekân deyince ille bir ev, ille bir oda anlamamak gerekir kanımca. Mekân insanın içinde dolaşageldiği, soluk aldığı, üzüldüğü, yüreğine bir resim gibi yapışan bir sokak, bir mahalle, bir istasyonu bir tren sesi (...) İşte ben bunları unutmadım.”*³⁹

Faik Baysal’ı yazmaya sevk eden içinde bulunduğu ortam olur. Ortaokul ikinci sınıftayken Fransız edebiyat öğretmenlerinin öğrencilerden her ay bir kitap okumalarını ve özetini yazıp getirmelerini istemeleri Baysal ve sınıf arkadaşlarındaki okuma alışkanlığını artırır. Baysal, kendisini çok etkilediğini belirttiği “Benim Hapishanelerim” adlı kitapla bu dönemde tanışır. “Bir insanın düşünceleri nedeniyle tam dokuz yıl bir hayvan gibi dört duvar arasına kapatılmasına isyan eden”⁴⁰ Baysal, bu kitabın etkisiyle benzer bir deneme yazmaya çalışır. Yazmanın zorluğunu ilk defa idrak etmekle beraber artık “yazma hastalığına” tutulduğunu belirtir.

Sanatının temelini yetiştiği ortam oluşturan Faik Baysal, sanatın içerik olarak bir siyasî fikrin veya bu yönde amaçlanan bir hedefin “aleti olmaması” gerektiğini düşünür. Baysal, amacın politika değil, insanlık olması gerektiği düşüncesini savunur. Yazara göre içinde bulunulan dönemlerin politik ve iktidar görüşleri üzerine karşıt veya taraftar düşünceyle ele alınan her eser o iktidar silinip gidince gitmeye mahkûmdur. Baysal kendisinin bu amaç ve kural doğrultusunda insanlık için eser verdiğini dile getirir:

*“Yazmak benim için deşarj olmak anlamına geliyordu. İnsanları, haksızlıkları, umutsuzlukları, baskıları ve işkenceleri dile getirmenin başka bir yolu yoktu. (...) İnsanlara yararlı olmayı, huzurlu bir dünyanın kuruluşunda benim de, karınca kararınca, bir katkımın olmasını istiyorum sadece.”*⁴¹

Tahir Alangu’nun “gözlemci ve tasvirici-gerçekçilik yolunda”⁴² olduğunu ifade ettiği Faik Baysal, sanatın görevinin, Yansıtmacı sanat görüşü doğrultusunda dünyanın var olan biçimiyle algılanması ve insanların da bu düşünceyle kavranması olduğunu düşünür. Baysal bu sosyal tabloda taraf tutarak iyiler ve kötüler olarak gösterdiği insanlar

³⁹ Mehmet Nuri Yardım, *Romancılar Konuşuyor*, Çağrı Yayınları, İstanbul, Nisan 2013, s.98

⁴⁰ Andaç, a.g.e., s.171

⁴¹ Andaç, a.g.e., s.186

⁴² Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman 1940-1950*, Cilt:3, İstanbul, 1965, s. 702

arasındaki mücadeleyi dile getirir. Yazar, sanatın, toplumsal gerçekliğin bir göstergesi ve toplumsal değişimin bir aracı olarak hizmet etmesi gerektiğini düşünür. Bu değişimin sağlanması için de toplumdaki meseleler tüm çıplaklığıyla ve “rahatsız edici” yönleriyle ele alınmalı, adeta okurun yüzüne çarpılmalıdır:

“Bir yazar her zaman muhaliftir. Bu nedenle iktidarlar bizi hiç sevmeyiz Bir kitap yayınlarsanız, hemen sorgulanırız. Bazen haislere düşeriz. Niye? Gerçekleri dile getirdiğimiz için. Bizi tutuklatanlar vatanseverlerdir, yazarlar da her zaman vatan hainidir. Oysa biz bu ulusu sevdiğimiz, bu ülkeye bağlı olduğumuz için çirkinlikleri ve kötülükleri fotoğraflıyoruz.”⁴³

Baysal, bir diğer toplum merkezli sanat kuramı olan Marksist anlayıştan yola çıkarak ve onu geliştirerek toplumdaki sorunları temel iki sebebe bağlar. Bunlar ekonomik ve ideolojik sebeplerdir. Yazarın eserlerinin kaynağını oluşturan toplumsal gerçeklik, “ekonomik, politik ve ideolojik boyutlardan oluşmaktadır. Marksist estetikte sanat çoğunlukla altyapının bir ürünü olan ideolojiyi yansıtmaktadır. Sanatın değeri, bilgiselliğinden, ahlâk, politika ve insan doğası gibi konularda alımlayıcıya sağladığı yarardan ileri gelmektedir.”⁴⁴ Faik Baysal da eserlerinde ideolojisini, oluşturduğu kahramanlar aracılığıyla yansıtır ve bu karakterlerin oluşturulmasındaki tek amaç verilmek istenen mesaja, çıkarılması gereken derse yönelik hizmet etmektir.

Yetiştirdiği ortam, edindiği birikim ve yaşadığı hayat tecrübeleriyle “sosyal gerçekçi” bir yazar olarak nitelendirilebilecek bir yazar olan Faik Baysal, bir ideoloji şeklinde “sosyalizm”i kullanmadan, sorunların çözümüne ideolojik bir kavram üretmeden; halkın, ezilenlerin, işçilerin, “sefiller”in sesi olmaya çalışmıştır. Özelde birey aracılığıyla geneli yansıtan durumları ele almıştır. Toplumların bireylerden oluştuğunu belirten Baysal, birey eğitilir, şekillendirilir, bilinçlendirilirse toplumun da bu doğrultuda gelişeceğini düşünür. Bu sebeple eserlerinde bireyle “uğraştığını” belirtir. Baysal, kendi ifadesiyle bir “fotoğrafçı”dır. Bireyleri ele alarak toplumun içinde bulunduğu durumu gözler önüne serer. Onun yaptığı sadece “hastalığı ortaya koyarak” insanlığa hizmet etmektir. Bir cerrah gibi bu hastayı tedavi etmek ise onun görevi değildir. O sadece gördüklerini, tanık olduklarını, izlenimlerini ortaya koyar. Tedavi, devlet yöneticilerinin işidir. Baysal, yozlaşmayı, devlet yöneticilerinin gözüne çarpmak amacıyla yazarların

⁴³ Andaç, a.g.e., s.191

⁴⁴ Cebrail Ötgün, “Sanat Yapıtına Yaklaşım Biçimleri” *Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, S. 2, Aralık, 2008

gerektiğinde her şeyden feragat etmesi gerektiğini ve amacı doğrultusunda çizgisini her zaman koruması gerektiğini vurgular:

“Yazar her zaman muhalif olmalıdır. Açlıktan ölse bile kalemini hiçbir zaman satmamalıdır. Kalemini satmak, egemen güçlerin, kulu kölesi, uşağı olmak demektir. Bunu kabullenmek namussuzluk, topluma ihanettir. Yazarlık insana ve insanlığa hizmettir. Olumsuzluk ve çirkinliklerin ortadan kaldırılmasına, bütün insanların korkusuzca yaşayabilecekleri tek bir dünyanın kurulmasına yardımcı olmaktadır.”⁴⁵

Baysal’a göre yazar, her şeyi göze almasıyla adeta bir “savaşçı” görevi üstlenir. Gerçek yazar, yalan yanlış sözlerle insanların güzel vakit geçirmesi için “baldır bacak edebiyatı” yapmaz.

3. ESERLERİ

3.1. ŞİİRLERİ

Birçok hikayesi ve romanı yayımlanan Baysal Feridun Andaç’a verdiği röportajında şiiirden hiçbir zaman vazgeçmediğini ifade eder. Şiiri diğer bütün türlerden ayrı tutan Baysal şiir olmazsa dünyanın ve insanın hiçbir anlamı kalmayacağını, edebiyatın hiçbir türünün şiirin yerini tutamayacağını ve şiirin hem dert ortağı hem mutluluk kaynağı hem de en vefalı dostumuz olduğunu belirtir.⁴⁶

Ahmet Kabaklı Faik Baysal’ın şiirleriyle ilgili şu yorumlarda bulunur:

“Şiirleri, karamsar, dert yanıcı, ölüme tutkun, felsefeye yatkın, düzgün söyleyişli mısraları ile hikaye ve romanlarından pek de ayırt edilemiyor. Onlardan bir parça gibi okunabiliyor.”⁴⁷

Şiirin evrensel ve bütün insanlığa ait olduğunu düşünen Faik Baysal’ın yayınlanan ilk şiiri *Yapraklar*’dır.⁴⁸ 1936’da *Gündüz Dergisi*’nde yayınlanan bu şiirin ardından Baysal ilk şiir kitabını 1957’de *İlk Defa* adıyla yayımlanır. Bu kitabı uzun bir aradan sonra 1986’da *Uyyy* takip eder. 1994’te *Ayın Ucunda*’yı yayımlayan Baysal 2001’de son şiir kitabı *Gül Sancısı*’nı yayımlar.

⁴⁵ Andaç, a.g.e., s.207

⁴⁶ Andaç, a.g.e., s.203

⁴⁷ Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.388

⁴⁸ Andaç, a.g.e., s.184

3.2. HİKAYELERİ

Hikâyeleri “kısa soluklu bir yazı biçimi” olarak ifade eden Faik Baysal, bu türü yazarların vazgeçemediği bir anlatım türü olarak görür.⁴⁹

Baysal, Hikayelerinde romanlarıyla benzer temaları işlemiştir. Yazar hikayelerinde de insanı, insanlığı ve toplumu tüm gerçekçiliğiyle ele almıştır. Dünya görüşünü anlatmak, insanlara mesaj vermek için kaleme aldığı bu eserlerinde de sosyal meseleler eleştirel bir üslupla yansıtılmıştır. Baysal’ın yayınlanan ilk hikayesi 1943’te Uyanış Dergisi’nde çıkan İhtiyar Asker’dir. Faik Baysal’ın sekiz hikâye kitabı bulunmaktadır. 1955’te ilk hikâye kitabı *Perşembe Adası* yayımlanır. Baysal ilk romanı Sarduvan’da olduğu gibi bu kitabında da “aşağı kesim”in sesi olur:

*“Perşembe Adası’ndaki tipler, yoksullukları, yıkılmışlıkları, ezilmişlikleri, perişanlıkları ve küfürleriyle bizim insanımız. Ütopik aşk romanları okuyanlar bu öyküleri sevmeyebilir. Zaten ben de bu öyküleri onların sevmesi için yazmadım. Bu zavallı insanların iç dünyalarına gerçekçi bir biçimde girerek insana yapılan çirkin haksızlığı vurgulamaya çalıştım.”*⁵⁰

1968’te Sancı Meydanı ile Sait Faik Hikaye Ödülü’nü kazanan yazarın, 1983’te *Nuni*, 86’da *Militan*, 1990’da *Tota*, 92’de *Güller Kanyordu*, 96’da *Kırmızı Sardunya*, 98’de *İlgaz Teyze Öldü*, yine 98’de *Elleri Sesinin Rengindeydi* adlı hikayeleri yayımlanır.

Baysal, hikayelerinde “kısa yoldan sosyal dengesizlikleri dile getirmeyi hedeflediğini” belirtir. Köyü ve Adapazarı, İstanbul gibi şehirlerin mekân olarak görüldüğü bu eserlerinde de topluma mesaj verme amacı bulunur. Bu amaca yazarın yaşadıkları da kaynaklık etmektedir:

“Faik Baysal’ın hikayeleri insan sevgisi üzerine kurulmuştur. Hikayelerinin temalarını, yaşadığı gözlemediği olaylardan seçmiştir. Bu olayları aktarmada yozlaşma, duyarsızlık, ölüm, erdem gibi temaları kullanır.”⁵¹

3.3. ROMANLARI

3.3.1. Sarduvan

⁴⁹ Andaç, a.g.e., s.195

⁵⁰ Ülkü Gürsoy, *Faik Baysal ve Hikayeciliği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.326.

İlk romanını “rezil yoksulluğun bir amblemi” olarak nitelendiren Baysal, özellikle yaşadığı depremden sonra dünyaya daha farklı bir gözle bakmaya başlar. Henüz yirmi iki yaşına kadar yaşamış olduğu acılar ondaki “bireysel duygusallığı” yok eder ve Baysal, tamamen toplumdaki sorunların üzerine eğilir.

Sarduvan zorlu bir yayım süreci geçirir. Baysal eserini yazdıktan sonra elindeki tek nüshayla eserini bastırmak için İstanbul’a giderken yaşadığı Çerkeş Depremi’nde bu nüshayı yitirir. Bazı değişiklikler yaparak romanı tekrar kaleme alır. Romanı yayımlaması için görüştüğü Remzi Kitabevi Baysal’ın eserine “bir avuç İstanbul kadını” serpmesi durumunda yayımlayabileceklerini belirtir. Bu olay karşısında adeta çöken Baysal’ın eseri en sonunda, 1944 yılında Semih Lütfi Kitabevi’nde ilk baskıyı yapar. Ancak Semih Lütfi tarafından basılan roman yaklaşık yüz sayfası sansürlenmiş bir şekilde 220 sayfa olarak yayınlanır. Faik Baysal bu sansüre boyun eğmek zorunda kalır. *Sarduvan*’ın sansürlü hali dahi edebiyat dünyasında büyük tartışma yaratır. Tek Parti döneminin baskıcı ortamında eserini yayınladığını ifade eden Baysal, hoş gitmeyen şeyler yazarak bir “vatan haini” olarak nitelendiğini belirtir.⁵² Anadolu’nun görülmek istenmeyen gerçekliğini kaleme aldığını düşünen Faik Baysal romanının aldığı tepkilere ve eleştirilere şaşırır:

*“Neymiş? İnsanları değil bir dürü arsız köpeği yazmışım romanımda. Amacım toplumu ayaklandırmak, küfrü baş tacı etmek, haksızlıkları ve sefaletleri abartarak acımasız sermaye sınıfını küçük düşürmek, halkın vicdanını da din adamlarını soyguncu ve sömürücü olarak mahkûm etmiş.”*⁵³

Tahir Alangu da tepkiler alan *Sarduvan* hakkında şu yorumlarda bulunur:

*“Şehirden on dakika uzaklıkta “Beşköprü” dolaylarındaki bir köyü anlatan bu ilk romanın köylü gerçeklerini olduğu gibi yansıtmaya çalışan sertlik ve çıplaklığı, yayımlandığı sıralarda bazılarında şaşkınlık ve takdir, bazılarında ise tikslenme ve ilgisizlik uyandırmakla birlikte , gerçekleri bu ölçüde “Natüralist” açıdan anlatan benzerlerinin de bulunmadığı belirtilmelidir.”*⁵⁴

Faik Baysal, bir mekân olarak ele aldığı köyü ve köylüyü sorunlarıyla, sıkıntılarıyla ve yozlaşmasıyla eserine yansıtır *Sarduvan* Kavruk’un zengin olma, ağa olma hayalleriyle çıktığı yolda yaşadıkları ve tanık oldukları üzerine kuruludur.

⁵² Andaç, a.g.e., s.190

⁵³ Andaç, a.g.e., s.189

⁵⁴ Tahir Alangu, a.g.e., s. 704

Romanın orijinal hali tam olarak 1993 yılında Can Yayınları tarafından 395 sayfa halinde yayınlanır. Bu basımın ardından *Sarduvan* romanı, 1994 yılında Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazanır.

3.3.2. Küçük İnsanlar

Faik Baysal'ın ikinci romanı olan *Küçük İnsanlar* gazetede tefrika halinde kalmış bir eserdir. Üç cilt olarak düşünülen eserin sadece birinci cildi tamamlanmıştır. Baysal bu romanını, *Yeni İstanbul* gazetesinde gece sekreterliği yaptığı yıllarda yayımlama imkânı bulmuştur. Eser, 23 Aralık 1952 - 9 Mayıs 1953 tarihleri arasında toplam 138 tefrika hâlinde yayımlanmıştır. Tefrika sütunlarına göre verilen sayfa numaralarına göre 690 sayfa olan roman, on iki bölümden meydana gelmiştir. Yazar bu romanında esere adını veren ezilen, itilen, aşağılanan küçük insanları kaleme almıştır.

Yazarın *Sarduvan Köyü* ile başladığı mekân odaklı roman anlayışı *Küçük İnsanlar*'da Tabahna Kasabası ile devam eder. Kasabanın tasviri ile başlayan eserde insanların fiziksel ve ruhsal tasvirleri ayrıntılarıyla verilir. Yıkık dökük bir harabeyi andıran kasabada insanlar da bu mekâna uygun olarak ruhsal çöküntü, sosyal çözülme içindedirler. Romanda ahalinin birbiriyle yaşadığı olumsuzluklar, insanlar arasındaki anlaşmazlıklar geniş bir şekilde ele alınır. Romanın kurgusunu oluşturan temel konu ise kasabanın ağası Serkis Ağa ve on yıllardır yapılması beklenen ama bir türlü yapılmayan kaldırımlardır. Baysal, Serkis Ağa ile ezen-ezilen ilişkisini kaleme alır. Yapılmayan kaldırımlar ise sosyal çözülmenin, idarî yozlaşmanın bir örneğidir.

3.3.3. Rezil Dünya

1957 yılında yayınlanan *Rezil Dünya*, Faik Baysal'ın kaleme aldığı üçüncü, kitap olarak yayınladığı ikinci eseridir. *Sarduvan* ile köyde başlayan, *Küçük İnsanlar* ile kasabaya değinen Baysal, bu eserde ise köyden çıkarak şehre uzanan bir hayatı ele alır. Baysal bu romanda “aydının büyük şehrin içinde, kalabalığın ayakları altında kalışını, kötülöklere ve zorluklara karşı direnişindeki pasif zavallılığı”⁵⁵ anlatır. *Rezil Dünya*'da diğer romanlarından farklı olarak bireyin yaşadıklarıyla ve duygularıyla bir bütün olarak

⁵⁵ Tahir Alangu, a.g.e., s.706

öne çıktığı görülür. Yazar bu romanında bireyi öne çıkarmasının sebebini şu şekilde izah eder:

“Savaşa önce bireyden başlamak gerekiyordu. Topluları oluşturan birey olduğuna göre bunun önemi yadsınamazdı. Her şeyden önce bireyi inşa etmeliydi. Kafaların içi iyice aydınlanınca ideal toplum da ona göre oluşacaktı. (...) Bu hayalin uzun bir sürede gerçekleşebileceğinin farkındaydım. Ama yeni bir dünya kurmanın yolu buradan geçiyordu. Bu nedenle ben de bireyle uğraşmaya başladım.”⁵⁶

Faik Baysal’ın hayatından izler taşıyan, otobiyografik roman olarak nitelendirilebilecek olan *Rezil Dünya* romanında yazar, olayları kurgularken de gerçeklerden yola çıktığını belirtir. Baysal yaşamının tanıklığına en yakın bulduğu yapıtının *Rezil Dünya* olduğunu ifade eder. Yazar romanın olaylarında çocukluğu başta olmak üzere gençliğinden yola çıkarak olayları anlatırken Mustafa Rafet nezdinde kendi düşüncelerini de dile getirir. Bunda Mustafa Rafet’in okumuş bir kişilik olarak karşımıza çıkmasının etkisi vardır. Diğer köy ve kasaba romanlarında cahil halk kesimini anlattığı için kendisine tam manasıyla bir sözcü bulamayan Faik Baysal, Mustafa Rafet’i kendinden yola çıkarak okumuş bir roman kişisi olarak ele alırken düşüncelerini de onunla birlikte ifade etme şansı yakalamış olur.

Yazar, bu romanında amacının diğer romanlarında olduğu gibi bireyin özelinde toplumun yozlaşmış görünümünün fotoğrafını çeker. Yazar bireyin şehirdeki bunalımını yansıtırken özellikle Cumhuriyet sonrası değişen toplumsal yapıyla değer çatışmaları yaşayan insanların dramını gözler önüne serer.

3.3.4. Drina’da Son Gün

Faik Baysal’ın dördüncü romanı olan *Drina’da Son Gün*, 1972 yılında Cumhuriyet gazetesinde tefrika edildikten sonra aynı yıl Sinan Yayınları tarafından basılır. Yazarın milli duyguları ele aldığı romanlarından biri olan *Drina’da Son Gün* İkinci Dünya Savaşı döneminde, Yugoslavya coğrafyasındaki mücadeleyi anlatır. Gerçek bir olaydan alınan romanda, Alman ve Sırp zulmüne dayanamayıp Yugoslavya’dan Türkiye’ye mecburi bir göç gerçekleştiren Türklerin yaşadıkları anlatılır. Baysal, Feridun Andaç’a verdiği röportajda bu romanı yazma amacını “*Ben her zaman savaşın hep*

⁵⁶ Andaç, a.g.e., s.193

karşısında oldum. Bu romanı da insanın insana yaptığı işkenceyi amacıyla yazdım. (...) Ben bu romanı insanlık canavarı olduklarına inandığım Mihailoviç ve acımasız Çetniklerini bütün çıplaklığıyla gözleri önüne sermek, bunların ortadan kaldırılması gerektiğini anlatmak için yazdım.”⁵⁷ diyerek izah eder.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yugoslavya coğrafyasında hiç bulunmayan, yaşananlara tanık olmayan Baysal, eserinin gerçekçiliği ve etkileyiciliği üzerine söylenen sözlerden yola çıkarak yazarın yaşadıklarını veya gözlemlediklerini yazma şartı olmadığını düşünür. Tolstoy’un Savaş ve Barış’ını örnek gösteren Baysal bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

“Rahmetli Tahir Alangu bana Yugoslavya’da kaç gün kaldığımı sordu. Oysa oraya hiç gitmemiştim. Burada bir noktaya değinmek istiyorum. Bir yazarın bütün yazdıklarına tanık olması gerekmiyor. (...) Tolstoy, Savaş ve Barış’ında bir yazarın her şeyi görmesi gerekmediğini kanıtlamıştı”⁵⁸

Faik Baysal, bir yazarın görevinin “baldır bacak edebiyatı yapmak” değil, böyle toplumsal cinayetlerin üstüne gitmek olduğunu düşünür ve *Drina’da Son Gün*’ü tamamen savaş karşıtı biri olarak, savaşın her durum ve şartta kazananı olmadığı düşüncesini yansıtmak için ele alır.

3.3.5. Ateşi Yakanlar

Faik Baysal, edebiyatımızda tarihimizi yansıtan romanların azlığı sebebiyle tarihî olayları ele alan bir eser yazmaya karar verir. Baysal, bu düşüncesini şu şekilde açıklar:

“Edebiyatımızda önemli bir iki boşluk var. Bunlardan biri tarihimizi konu alan roman, ikincisi de son günlerde bazı kıpırdamalar gözlenmesine karşın anılar. Yazarlarımız bu iki türe nedense pek önem vermiyorlar. Ben bu nedenle bunlardan birine dönmek gereksinimi duydum. Tarihimiz roman olacak konular yönünden çok zengin.”⁵⁹

Ateşi Yakanlar, Faik Baysal’ın savaşı ve milli duyguları işlediği ikinci romanıdır. 1920’lerin Anadolu’sunu ele alan roman 1991 yılında yayımlanmıştır. Gazetede gördüğü “ilk kurşunu atan kişi” hakkındaki tartışmalı yazılar Baysal’ı bu dönem üzerine yazmaya sevk eder ve Milli Mücadele’yi, İzmir’in işgali çerçevesinde ele aldığı *Ateşi Yakanlar*’ı

⁵⁷ Andaç, a.g.e., s. 197-198

⁵⁸ Andaç, a.g.e., s. 197

⁵⁹ Andaç, a.g.e., s.198

yazar. Romanda tanıtılan kişilerin, yaşanan olayların tamamen gerçek olduğunu ifade eden Baysal eserini yazarken tarihî bilgileri Reşat Ekrem Koçu'dan aldığını belirtir. Yazar, tarihî romanlardaki taraflılık-tarafsızlık konusuyla ilgili ise verdiği bir röportajda şu ifadelerde bulunur:

“Tarihçinin görevi bu kanlı olayları anlatmak değil, onlardan çıkan toplumsal, sosyal ve siyasal sonuçları değerlendirmektir. Romancının işi de tarihçinin tersine söz konusu olayları gerçeğe ı-uygun olarak yansıtmak ve değerlendirmeyi okurlara bırakmaktır. Bunu yaparken ne kadar yansız kalabilir? Olabildiğince yansız durmaya çalışmalıdır. Tam bir yansızlık mı? Böyle bir şey olamaz.”⁶⁰

Faik Baysal, *Ateşi Yakanlar* romanında kusurlar olabileceğini kabul eder ve amacının edebiyatımızda bu konudaki yolu açmak olduğunu belirtir. Ancak “baldır bacak edebiyatı”nın hâkim olduğunu düşündüğü sanat dünyamızda bu çabanın da sonuçsuz kalmasından yakını.

Beş bölümden oluşan *Ateşi Yakanlar* romanında Kuva-yı Milliye'nin oluşumu, Anadolu'da gösterilen direniş, içteki ve dıştaki düşmanlara karşı verilen mücadele anlatılır. Yarbay Arif Bey ve Yağmurcuoğlu gibi vatanperverlerin etrafında kurgulanan romanda İzmir başta olmak üzere Ege'nin düşmana karşı verdiği çetin savaş işlenir. İşgal öncesi, işgal dönemi ve sonrasının kronolojik bir şekilde ilerlediği *Ateşi Yakanlar* romanında Türk cephesi olduğu kadar, azınlıklara ve azınlıkların gerçekleştirdiği zulümlere de geniş yer verilmiştir.

3.3.6. Voli

Faik Baysal'ın altıncı romanı olan *Voli* 1997 yılında yayımlanmıştır. Taşradaki yozlaşmayı *Sarduvan* ve *Küçük İnsanlar* ile dile getiren Baysal bu romanında sosyal çöküntüyü şehir bağlamında yansıtır. Yazar *Voli*'de sadece halkın içinde bulunduğu çöküntüyü değil, devlet kademelerindeki idarî ve ahlâkî çözülmeyi de gözler önüne serer. Bir yazarın kitaplarının amacının “hoşça vakit geçirtmek” olmadığını ifade eden Baysal *Voli*'de de hoşnutsuzlukları dile getirdiği bir yolsuzluğun davasını işler. Baysal yazarın temel vazifesinin de gerçekleri yüze çarpmak olduğunu belirtir:

“Bütün haksızlıklara, yolsuzluklara, ilgisizliklere karşın dayanmalı ve taviz vermemelidir. Kalemini asla satmamalıdır. Pislikleri, çürümüşlükleri, rezilleri,

⁶⁰ Andaç, a.g.e., s.200

*soygunları çekinmeden yansıtmalı ve halkın bilinçsizce elini öptüklerine 'İşte, sizler busunuz!' demelidir.'*⁶¹

Baysal, adliye tarihine “*Tabut Davası*” veya “*Yeğen Davası*” geçen bir davadan yola çıkarak kaleme aldığı *Voli* romanında bu sorumluluk ve bilinçle hiç çekinmeden olayları anlattığını ifade eder. Romanda iş adamlarından hukukçulara, eğitimcilerden polislere birçok sahadaki sosyal çözülme gözler önüne serilir. Roman, başkişi Saido etrafında kurgulanır. Romanın kronolojik akışını iş adamı olan ve uyuşturucu kaçakçılığı da yapan Saido’nun yaptığı dolandırıcılığın bir şekilde ortaya çıkması üzerine yaşanan mahkeme süreci oluşturur. Bu mahkeme süreci Saido’nun aynı zamanda kendiyile hesaplaştığı, insanî değerleri sorguladığı vicdanî bir süreç de olur. *Voli*’de sadece Saido değil davayla bir şekilde ilgisi olan, mahkemeye dahil edilen herkes toplumsal adaletin ve değer yargılarının sorgulanmasına vesile olur.

3.3.7. Madam Bambu

Faik Baysal’ın son romanı olan *Madam Bambu* 2002 yılında yayımlanmıştır. Bireysel temaların öne çıktığı roman hayattan bir beklentisi kalmamış yaşlı bir adam olan Senar Kul’un psikolojik sıkıntıları ve bunların toplumdaki etkileri üzerine kuruludur. Belediye Mezbahasından emekli olan veteriner Senar Kul, eşinin vefatından sonra derin bir yalnızlığa ve dönülmez bir bunalıma düşmüştür. Romanın başkişisinin bu bunalımdan kurtulmak amacıyla Mavi Motel’e gelmesi sonrasında yaşananlar romanın olayını oluşturur. Kendini, hayatını, etrafını sorguladığı bu dönemlerde tedavi olmak için psikologlara da gider. Roman başkişisinin eser boyunca karşılaştığı kadınlar onun sıkıntılarını daha da artıran bir unsur olarak karşımıza çıkar. Romanda Senar Kul başta olmak üzere etrafında psikolojik sıkıntılar çeken birçok insanın bunalımlarının sebebi cinselliğe bağlanır. Senar Kul’un motelde karşılaştığı, tanıştığı insanlarla ahlâkî, siyasî ve sosyal konularda toplumun içinde bulunduğu çözülme yansıtılır. Senar Kul bu yozlaşmış sistemin çürüttüğü insanlardan sadece biridir. Romanda işlene ana tema bireyin kendiyile ve toplumla yaşadığı çatışma ve bunun ruhsal duruma etkisidir.

⁶¹ Andaç, a.g.e., s.201

2. BÖLÜM

KÖY VE ŞEHİR HAYATINI ELE ALAN ROMANLARDA SOSYAL MESELELER

Faik Baysal, Türkiye’de yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik değişimlerin bazen taşralının, bazense şehirlinin gözünden nasıl yansıdığını eserlerinde ele almıştır. Yazar, Anadolu insanının gözünden, yaşananların nasıl yorumlandığı, yaşanan değişimlerden Anadolu insanının nasıl etkilendiğini eserlerine yansıtmış ve bu vesile ile de sosyal hayattaki ve toplumsal düzendeki çeşitli meselelerle ilgili görüşlerini ortaya koymuştur.

Faik Baysal’ın sosyal meseleleri ele alırken, romanlarında köyü ele alan diğer yazarlardan farkı, köyde yaşayan bireyi yüceltmemesi, tam karşısı, köyü bütün bozulmuş insan ilişkileri ve sosyal ortamıyla yansımasıdır. Yazarın köy romanlarını yayımladığı yıllar 1940’lar 1950’lerin başıdır. Bu yıllardan sonra köy enstitülerinden çıkan yazarların köy meselelerine eğilmesi ile bir “köy edebiyatı” akımı başlar ancak bu romanlarda olumlu ve olumsuz tipler, yanlışların karşısında doğrular yansıtılır. Baysal’da ise diğer yazarların aksine “romantik köycülük” değil, “realist köycülük” hâkimdir.

Yazarın, sosyal meseleleri köy ve köylü aracılığıyla yansımasının sebeplerinden biri ilk romanlarında otobiyografik izlerin büyük yer kaplamasındandır. Bu doğrultuda Baysal, *Sarduvan* ve *Rezil Dünya* romanlarında sosyal meselelere kendi çocukluk ve gençlik yaşamından yola çıkarak ışık tutmuştur.

Faik Baysal’ın *Voli* ve *Madam Bambu* romanları ise şehrin, insanı ve toplumu nasıl yozlaştırdığını gözler önüne seren ve bunu, gelişen “büyükşehir”lerin olumsuz etkileri olarak yansıtan eserlerdir. Yazarın bu iki romanı, gelişen şehir kültürünün insanlar ve sosyal çevre üzerindeki etkileri açısından önem arz etmekle beraber yakın tarihe de ışık tutmuştur.

Köy romanları mekân odaklı gelişim gösterir ve muhitin karakterini yansıtır.⁶² Baysal’ın romanlarındaki sosyal meseleler de mekân odaklıdır. Dikkat çeken nokta ise mekân odaklı sosyal mesele yaklaşımında, yazarın merkeze bireyi oturtmasıdır. Baysal’ın

⁶² Ali İhsan Kolcu, *Türk Romanı El Kitabı*, Salkımsöğüt Yayınları, s.61

eserleri, toplumun dramını yaşayan ve etrafına yansıtan fertlerin romanıdır. Bireyin yaşadığı sorunların temelinde, içinde bulunulan sosyal ortam kadar fizikî ortam da etkilidir. Bu sebeple tezimizin bu bölümünde ele alınan *Sarduvan* ve *Rezil Dünya* romanlarındaki sosyal meseleler “köy” ve “köyden göç edilen şehir” açısından; “*Voli*” ve “*Madam Bambu*” romanlarındaki sosyal meseleler ise sosyal değişimlerin büyük yer kapladığı “sosyal çözülme yaşayan şehir”ler açısından ele alınacaktır.

1. EKONOMİK SIKINTI

Anadolu’da toplumun 1940’lı yıllarda İkinci Dünya Savaşı’nın sebebiyle yaşadığı temel sorunlarından biri olan ekonomik sıkıntılar işsizliği doğurmuştur. Bu dönemlerdeki işsizliğin sonucu olarak ortaya çıkan yoksulluk, açlıkla birlikte Faik Baysal’ın *Sarduvan* ve *Rezil Dünya* romanlarında geniş yer kapsamaktadır. Yazar bu temalardan hareket ederek bu sosyal meselenin insanlar üzerindeki psikolojik etkilerini de gözler önüne serer.

1.1. YOKSULLUK/AÇLIK

Yoksulluk, çağlardan beri insanlığın en büyük sorunlarından biri olmuştur. Genel anlamda temel ihtiyaçları karşılayamayacak bir hayat içerisinde olmayı ifade ettiği gibi bu fizikî yoksulluk beraberinde toplumdan dışlanma, ayrımcılığa uğrama, temel hak ve özgürlüklerinden faydalanamama gibi manevî “yoksunluğa” dönüşür. Faik Baysal, açlık sınırına dayanan yoksulluğa özellikle manevî ve felsefî açıdan yaklaşır. Eserlerinde açlığın bedenlerdeki etkisinden ziyade zihinlerdeki etkisini ele alır. Roman kahramanlarının yaşadıkları açlık, onları dünyanın varoluşuna, topluma ve inanışlara dair düşüncelere sevk eder.

“*Türkçemizde halk diliyle «Açlık sofuluğu bozar», «Aç köpek fırın deler» gibi sözcüklerle ifade edilmeye çalışılmış olan, aç yaratığın davranış bozuklukları, tarihlerde insan toplulukları üzerinde de izlenmiştir.*”⁶³ Baysal, romanlarında işte bu bozuklukları çarpıcı bir şekilde ele alır. Bu noktada herhangi bir çözüm üretmeyen, sadece sorunlara

⁶³ Osman Nuri Koçtürk, *Açlık Korkusu*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Eylül 2009, s.25

parmak basan yazar, sefaletin hüküm sürdüğü romanlarda açlığın insanları ve insanlığı düşürdüğü durumu gerçekçi bir gözlem ile okuyucuya yansıtır.

*Sarduvan*⁶⁴ (1944) romanı açlık meselesi üzerine kurgulanmıştır. Köyde herkes kıtlıkla boğuşurken karnı tok olan tek kişi muhtardır. Köyün bu derece açlık çekmesine sebep olduğu ileri sürülen devlet memuru ise kaymakamdır. Kaymakamın nezdinde köyün devlet tarafından terk edilmişliği ifade edilir. Baysal'ın *Sarduvan* romanını yazmasının bir sebebi de bu “terk edilmişlik”tir. Köyün ve köylünün bütün yönleriyle “*unutulan gerçekliğimiz*” olduğunu dile getiren Baysal, halkçı bir yaklaşımla bürokratlar tarafından ilgilenilmeyen köy sorunlarına değinir. Romanın sonlarına doğru iyice dayanılmaz bir durum haline gelen açlık, insanları göçe zorlar.

Açlık, başta roman kahramanı Kavruk olmak üzere çevresindeki birçok kişiyi etkilemektedir. Kavruk dışında Bulama, Dursun, Keko ve Abut açlık ve yoksulluk çeken kişilerden bazılarıdır. İnsanlar bu açlık içinde sefil bir hayat sürmekte, açlık uğruna hırsızlık yapmakta ya da ölümü tercih etmektedir. Bu sosyal ortamda insanların hayatta en çok aradıkları ve en çok değer verdikleri unsur ekmek olmuştur:

"Babadan kalma bir âdetle yalnız ekmeği tanıyorlardı. Dostlukları ve akrabalıkları yalnız ekmekle. Bütün çalışmaları, didinmeleri, kavgaları, bütün düşünceleri, gözyaşı dökmelerinin, birbirlerinin canına kıymalarının sebebi, otuz iki sağlam beyaz dişle ısırıkları büyük iştiha ile yedikleri şey, Allahları o, ekmek."(SR. s.60)

Romanda dikkat çekilen bir nokta da bir tarafta açlıktan ölmek üzere olan insanlar varken köy ahalisinin bundan bîhaber olmasıdır. Uç noktadaki bu olay için Kavruk şu açıklamayı yapar:

"İşte böyle, biz insanlar, bitişik odada açlıktan kıvranan, ıstırap çeken, geberen bir insandan haberimiz olmaz. Onu bizden ayıran duvarın veya kapının beri tarafında kahkahalarla güler, düğün yaparız" (SR. s.79)

Yazar Kavruk ve çevresinden bahsettikten sonra diğer köylülerin de açlıkla mücadelelerini ve yaşadıkları zorlukları aktarır. Açlıktan dolayı köyde günde en az iki kişi ölmektedir. Ölüler, insanların rüyalarına girer olmuştur. Bu işten kârlı çıkan tek kişi ise ölü yıkamaktan ve cenazelerden gelir elde eden İmam Cerziz'dir.

⁶⁴ [Faik BAYSAL, *Sarduvan*, Semih Lütüfî Kitabevi, İstanbul, 1. B., 1944] (Alıntılar bu baskıdandır.)

Yazar köydeki ekonomik durumu ve bunun sebep olduğu bozulmuş sosyal ortamı ince ayrıntılarla yansıtır. Toplumda meydana gelen olayların tetikçisi ekonomidir. Eserdeki çatışmalar ekonomik temellidir. Bu düşüncenin dikkatlere sunulduğu sahnelerden biri de pazar alanıdır. Eski mezarlığın üstüne kurulduğu vurgulanan bu pazar alanında ürünlerden gizlice çalan ıpsız sapsızlar, hıyar aşırın çocuklar, mezbananın önünde kanlı etlerin peşindeki köpekler, uçuşan sinekler, pazarlık yapan satıcı ve alıcılar, alışveriş ederken anlaşamayanlar, dövüşenler, birbirini bıçaklayanlar bütün halleriyle tasvir edilir. Ortaya atılan bir avuç para için insanlar birbirini ezerler. Pazar meydanı harp meydanına döner. Bu itiş kakışta genç kızlar taciz edilir. İnsanların para için, aç kalmamak için içinde buldukları iğrençlik çarpıcı bir şekilde yansıtılır. Ama insanlar bu karmaşa içerisinde yine de para kazandıkları için mutludur:

"Köylü paraları aldı. Kâğıtları oğuşturarak bir kere daha saydı, bir daha saydı, bir daha saydı. Böylece sayıyı üçledi. Otuz beş olduğuna akli iyice yattı. Eminim ki bu adam otuz beş lira ile anlaştığı kadar hiç bir insanla anlaşmamıştı. Otuz beş lira ile dost olduğu kadar hiç bir insanla dost değildi. En iyi anlaştığı dil de otuz beş liranın konuştuğu dildi." (SR. s. 64)

Bu pazar meydanı; yaşanan ahlâksızlığı, hırsları, sefaleti ve açlığıyla, yazarın roman boyunca anlattığı *Sarduvan*'ın bir özeti mahiyetindedir.

İnsanların para için düştüğü vaziyetin anlatıldığı bir diğer sahne de köydeki düğündür. Yine pazar meydanındaki gibi, insanlar, Bulama'nın gelinin başından döktüğü paraları almak için ortalığı savaş meydanına çevirir. Bu kargaşada erkekler yine kadınları taciz ederler. Din ile ilgisi olmayan Sarduvanlılar para verdiği için Bulama'ya dualar eder, "maşallah" derler.

*Küçük İnsanlar*⁶⁵ romanı yazarın köy-kasaba hayatını ele aldığı ikinci romanıdır ve bu romanda da Sarduvan'da işlediği yoksulluk ve açlık temaları büyük ölçüde karşımıza çıkar. Yoksulluk kasabadaki temel sorundur. İnsanlar mücadele içinde oldukları hayatta sürekli parasızlık içindedirler. Parasızlığın, sefil yaşamın zamanla arttığını, eskiden hayatın daha farklı olduğunu vurgulayan köylüler her şeye rağmen dayanıklı olduklarını da düşünürler:

"Evvelce paranın lafi mı olurdu? En fakirinde birkaç kuruş bulunurdu. Köpekler bile ekmeğin beyazını yerd. Neden bu dünya böyle oldu? Toprak yine ekili,

⁶⁵ Faik Baysal, *Küçük İnsanlar*, *Yeni İstanbul*, 23 Aralık 1952 – 9 Mayıs 1953.

tarlalar yine buğdayla dolu. Meydanda ekmek yok. (...) Ayak çıplak, baş çıplak, nasıl da ölmüyorlar? Şaşılacak şey hani. İnsan sanıldığından da çok dayanıklı.”
(Kİ. s.314)

Faik Baysal'ın *Küçük İnsanlar* romanında da *Sarduvan*'dakine benzer açlık sıkıntıları görülür. İnsanların açlık durumundaki davranışları da her iki romanda benzerdir. *Küçük İnsanlar*'daki Hasan, aç ama gururlu yapısıyla Kavruk'u andırır. Hasan, kendisine aç olup olmadığını soran Serkis Ağa'ya aç olsa dahi bunu söylemeyeceğini belirtir. Babası Hasan'a açlıktan ölse dahi kimseden medet ummaması gerektiğini öğütlemiştir. Bununla beraber dayanamayacağı noktada çalmasını da tavsiye etmiştir. Babası İsmail'in bu düşüncesinin sebebi izah edilir. Çalmanın Allah tarafından bağışlanabileceğini ama bir insandan ekmek istendiğinde insanların karşılık bekleyen durumlarını gözler önüne serdiğini belirtir. *Sarduvan*'da Kavruk da yaşadıkları sonucunda bu düşünceye varmıştır. İsmail adeta, yaşadığı hayat boyunca insanlardan tecrübe kazanan Kavruk'un yaşlanmış halidir.

Roman kişileri bir lokma ekmek için her tür işte çalışırlar. Ama herkesin hemfikir olduğu bir durum vardır ki o da insanın ekmek için “rezil” olması gerektiğidir. Çorum'da lehincilik, Antep'te yorgancılık ve simitçilik, Kütahya'da sobacılık, Bursa'da meyhanecilik, Mersin'de de ayı oynatıcılığı yapan ve esas oynayanın, rezil olanın kendisi olduğunu ifade eden Dursun da bu düşüncedeki insanlardan biridir. Dursun, kadriinin kimse tarafından hatta ülke tarafından bilinmediğini düşünür. İstiklal Harbi gazisi olmasına, cephede türlü zorluklarla vatan için mücadele etmesine ve uzun yıllar esaret yaşamasına rağmen sonunda aç ve sefil bir hayat sürüyor olmaktan yakınıır.

Aç kalmamak için her işi yapabileceğini, yalnız katil olamayacağını bir de ahlâksızlık yapamayacağını söyleyen Dursun'a Remzi bu zihniyetle eninde sonunda bir gün aç kalacağını söyler. Ona göre aç kalan insan cinayet işleyecek duruma da gelebilir.

Yaşanan açlığın vardığı vahim durum Müezzın Cıbo tarafından dile getirilir:

“Geç saatlere kadar tarlalarda, yollarda, kuyu işlerinde çalışan halk güç bela çıkarıyor ekmeğini. Herkes eskilerle idare ediyor. Kesesinde biraz parası olanlar bile bir kundurayı bir sene yerine iki üç sene giyiyorlar. Yarın ne olacağını bilen yok. Mahsul para etmiyor, yok fiyatına gidiyor. Yalnız ekmek ateş pahası. Esvap, mintan, bütün giyilecek eşya öyle. En çok sıkıntı çeken de köylü. (...) Açlıktan birçokları tohumluklarını yediler. Köylü yarı insan yarı hayvana döndü.” (Kİ. s.134)

Tabahna Kasabası'nda insanların açlık ve yokluk çekmesinin dikkat çekici bir yönü de insanların birbirlerine karşı kayıtsız kalmaları, birbirlerinin dertlerinden bihaber olmalarıdır. Sefalet içinde acı çeken bazı insanların durumlarını ahalinin bilmiyor oluşu dikkat çeker. Bu durum küçük bir çocuk ve ailesi aracılığıyla aktarılır. Ago'nun yardım ettiği ekmek ve yumurta parası verdiği küçük çocuğun ailesinin içinde bulunduğu ve Ago dahil olmak üzere insanların bilmediği hayatı çocuğun ağzından anlatılır:

“Anam Atiye, iki senedir hasta. Öleceğim deyip duruyor bugünlerde. Bana gözümü kapamadan kimseden ne ekmek ne de para al. Ben bilmeyeyim dedi. Ağabeyim de var ama bacakları tutmuyor onun da. Babam da geçen gün yatağa düştü. Kalktı ama hiç dermanı yok. O da ölürse bahçedeki kuyuya atacağım kendimi. (...) Benim babam bir tanedir. Doyayım ben diye sofradan aç kalkar hep.” (Kİ. s.149)

Romanda, açlığın ve sefaletin vahim durumuna başka çocukların tasviri aracılığıyla değinilir. Cura ve Mevlüt, çocukların bu yozlaşmış ve adaletsiz dünyada sefalet çekmeleri karşısında acı duyarlar. Yırtık pantolonlu ve gömlekli bu fakir çocuklarla zengin çocukları karşılaştırırlar:

“Hiçbirinde o sıcak odalarda doğup gelişen, her istediğini yiyebilen, paraları arzularından daha çok olan zengin çocuklarının gözlerindeki parlaklıkla canlılık yoktu. Yorgundular, Tabahna'nın donuk ve kirli suyu ile yıkanmışlardı. Çocuk hemen eğildi. Tozun içinde bir çekirdek buldu. Çekirdeği taşla değil, dişleriyle kırdı. Kabuklarını atıp içindeki bademi, ağzını şapırdatarak yedi.” (Kİ. s.449)

Romanın konusu ilerleyen kısımlarda Mevlüt ve Cura'nın yolculuğu ve bu yolculukta yaşananlar ve anlatılanlar ile ilerler. Aslen Düzceli olan ve memleket hasreti çeken Mevlüt, eskiden bir fırında hamurkârlık yapmıştır. Zaman zaman çalıştığı dönemler olsa da hayatını aç ve yoksul bir halde geçirmiştir. Mevlüt'ün, romanın başında anlatılan, oğlunu Serkis Ağa'ya veren İsmail'in bir tanıdığı olduğu ortaya çıkar. Hapishane kaçkını olan Mevlüt ile zengin olma hayaliyle yola çıkan Cura'nın yolculukları boyunca yaşadıkları romandaki olayları oluşturur.

Roman kişilerinin aç ve sefil hayata alışmış oldukları ifade edilir. Rahat yüzü görmeyen, sefaletin içinde ömürlerini tüketen insanlar küçük bir konforla karşılaşınca adapte olamazlar. Bu durum “ayakları bütün serserilerin ayakları gibi çıplaklığa alışık” olan Cura'nın mes giymesi sonrası yaşadıkları ile ifade edilir:

“Ayaklarındaki mesler çok büyüktü. Adım attıkça yanlarından çıkıp giren hava ile horuldüyordular. (...) Yarı yolda ayaklarının altı acımaya başladı. Meslerini çıkarıp her birini ceketinin bir cebine soktu. Parmaklarını olanca kuvvetiyle ovdu, ağrı çabucak geçti. Ayakları bütün serserilerin ayakları gibi çıplaklığa alıştı. Kunduraya, hele böyle sınıksız kapalı bir çift mes giymeye tahammülleri yoktu. (...) Bu ayaklar yol yürümeye, sık sık hava değiştirmeye, çamura, hayvan pisliğine, soğuk taşlara, toprağa basmaya tiryaki soydandı.” (Kİ. s. 236-237)

Cura, bir gün eline para geçince neler yapacağını anlatır. Bunlar esvap alma, kundura, mintan, kalpak gibi temel giyim ihtiyaçlarından oluşur. Sefalet içindeki insanların en büyük hayallerinin insanın temel ihtiyaçları olduğu görülür ve insanlar bu hayalle ayakta durmaktadırlar. İnsanların karınları doyunca mutlu oldukları, açlık sona erince yaşama bağlandıkları görülür:

“Cura'nın bütün kuvveti, yaşamak sevinci yerine gelmişti. Artık ölmek istemiyordu. Tok olmanın saadeti içindeydi. Allah'ın bu saadeti bütün insanlara bahşetmesi için yüreği firıncıya minnetle doluydu. Tok karnını açıp ısıttı. Yüzüne sıcak kan geldi.” (Kİ. s.394)

Roman kişilerinin, yaşadıkları bunalıma tahammül edebilmelerini sağlayan tek şey ise kendilerinden başka insanları da dert içinde görmektir. Sıkıntı içinde tek başına olmadıklarını görmek insanlara teselli verir.

*Rezil Dünya*⁶⁶ romanında *Sarduvan*'dan daha farklı bir açlık ve yoksulluk ile karşılaşılır. *Sarduvan*'da Anadolu'nun, köylünün çektiği sıkıntı gözler önüne serilirken, *Rezil Dünya*'da bireyin şehirdeki açlık ve sefaleti yansıtılır.

Romanın başkahramanı Rafet, köyden büyükbabası tarafından daha iyi bir eğitim alması için şehre gönderilir. Rafet, Saint Joseph Lisesi'nde iyi bir eğitim olsa da okulu zorlukla bitirir ardından hukuk tahsil eder. Mezun olduktan sonra da avukat olarak çalışmaya başlar ancak bu mesleği karakterine uygun bulmadığı için sürdüremez. Rafet, girdiği çeşitli mesleklerde de tutunamaz, sonunda diplomalı bir işsiz olarak şehirde sefil bir hayat sürmeye başlar. Romanın bütünü Rafet'in sefil hayatından, sürekli kendi gibi insanlarla karşılaşmasından ve bu hayat akışı içinde cereyan eden olaylardan oluşur. Roman boyunca hiçbir işte tutunamayan, git gide yoksulluğu ve borçları artan Rafet kalabalıklar içinde yalnızlık ve sefalet çektiği büyük şehir İstanbul'u terk edip küçük bir şehir olarak Zonguldak'a yerleşir. Polislerin kendisini aradığını öğrenince askere gider ve

⁶⁶ Faik Baysal, *Rezil Dünya*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1. B., 1955. (Alıntılar bu baskıdandır.)

bu şekilde başıboş hayatı son bulur. Askerlik dönemi sona erdikten sonra ise sefil hayatına geri dönen Rafet, eskiden tanıdığı insanların da son vaziyetinin hiç iç açıcı olmadığını hatta daha da sefil ve acı hayatlar yaşadıklarını öğrenir.

Rafet mezuniyetten sonra daha hayata atıldığı ilk günden borçlanmaya başlar. Pansiyoner olarak kaldığı evin sahibi Matmazel Elena borçlu olduğu şahıslardan biridir. Bir diğeri de Bakkal Cilas'tır. Rafet ona olan borcunu da bir türlü ödeyemez. Roman kahramanı borçlarını ödeyemeyince mahalleyi terk eder ama imkânını bulunca borcunu ödemeye kararlıdır. Rafet bu düşüncelerle mahalleden ayrılır ama arkadaşı Mekin, Rafet'e iyilik yapma amacıyla olayları daha da zorlaştıracak ve Rafet'i üzecek hamleler yapar. Bakkal Cilas'a Rafet'in ağzından yazdığı mektup bunun bir örneğidir. Mekin'in yazdığı, ölüm tehdidi içeren bu mektuplar Bakkal Cilas'ın aklını oynatmasına sebep olur ve Cilas tımarhaneye yatırılır. Bu olayı uzun bir zaman sonra mahalleye geri döndüğünde öğrenen Rafet çok üzülür. Bir yandan da para gibi "*değersiz bir dünyalığın*" insanın aklını oynatacak kadar güçlü olduğuna hayret ederek tanık olur:

"Benim yüzümden deli olmuş Cilâs. On dokuz lira yirmi beş kuruş bir şey değildi ama, Cilâs'ı tımarhaneye göndermeye yetmişti. Para, karnımı doyuracak kadarından bir kuruş bile fazlasına hiçbir gün ehemmiyet vermediğim para, bir insanı deli edecek kadar ehemmiyetliymiş meğer." (RD. s.106)

Rafet, düşündükleri ve yaşadıkları ile ilgi çekici bir tiptir. Para kazanabilmek ve toplumda itibar görebilmek için son derece ciddi bir mesleğe sahiptir. Ancak avukat olarak çalışamayacağına kendisini inandırmış, bir hukuk adamı gibi düşünmeyi, meselelere bir hukuk adamı gözüyle bakmayı becerememiştir. Saint Joseph gibi bir altyapının üstüne okuduğu hukuk fakültesinden mezun olduktan sonra yabancı dilini ve hukuk eğitimini kullanarak bir meslek icra etmemesi ve kendini açlığa, sefilliğe mahkûm etmesi, "*açım ama namusluyum*" demesi bu kahramanın hayata bakış açısını sorgulamayı gerektiren bir durumdur.

Yazar, romanda açlığın insanlar üzerindeki vicdanî boyutuna değindiği gibi, aç insanların yapamayacağı şey olmadığını da eleştirel bir şekilde dile getirir. Aç insan, gözü dönmüş insandır. Başka bir şey düşünemez ve bu açlık onu vahşiliğe doğru sürükler:

"İnsanlar hangi yoldan olursa olsun, bazan başkalarının ölümüne bile göz yumarak, karınlarını yirmi dört saat için susturacak bir okka ekmeği temin etmeyi

kendilerine ömür boyu gaye edinmişler.(...) Bir vakitler gülü, bülbülü bulutları seven insanlar şimdi artık yalnız ekmeği düşünüyorlardı.” (RD. s. 94)

İnsanı türlü kötü düşüncelere hatta intihara bile sürükleyebilir açlık. Yazara göre midesi boş olan insanın ruhu da boş olur. Aç olan insan için aşk, kadın, merhamet gibi insanî duygular ikinci plandadır. “*Boş bir midede bunların hiçbirine rastlamak mümkün değildir.” (RD. s.128)*

*Rezil Dünya’da gözler önüne serilen yoksulluğun temel sebeplerinden biri İkinci Dünya Savaşı’dır. “Türkiye, uzun süren savaşlardan yeni çıkmış bir toplum olarak ekonomisini düzeltmeye çalışırken, 1929 Ekonomi Krizi’nin de etkisiyle, her ne kadar fiilen katılmasa da, tüm dünyayı saran yeni bir uzun savaş nedeniyle ekonomik bir takım önlemler almak zorunda kalmış, bu da insanların üzerinde ciddi bir ekonomik baskının oluşmasına neden olmuştur.”*⁶⁷ Özelde Rafet aracılığıyla yansıtılan durum genelin bir özeti mahiyetindedir. Türkiye İkinci Dünya Savaşı’na girmediği halde özellikle ekonomik anlamda savaştan olumsuz etkilenmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nın maddi ve manevi kayıpları henüz sarılmadan bir büyük savaşın daha, etkileri hissedilir olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın ekonomik sıkıntılarının yoğun olarak yaşandığı, insanların bir ekmeği dahi bulmakta zorlandığı, açlığın ve sefaletin hüküm sürdüğü şehir yaşamındaki insanlar insan ilişkilerine de bu sıkıntıyı ister istemez yansıtırlar.

Orhan Türkdoğan, yoksulluk ile yoksulluk kültürünün farklı kavramlar olduğunu ifade eder.⁶⁸ Yoksulluk sadece ekonomik bir durum iken, yoksulluk kültürü bunun sosyal ve psikolojik etkileri sonucu oluşur. Yoksulluk kültürü kendini “kenarda kalma”, herhangi bir şeye ait olamama, topluma, sosyal sistemlere karşı tepki gösterme, bireysel güvensizlik duyma ve umutsuzluk içinde olma gibi düşünce ve duygu durumlarında gösterir. Yoksul sınıf olduğunun bilinciyle iş ve sosyal hayatına devam edebilen insanlar, yoksul olmalarına rağmen yoksulluk kültüründen uzaktırlar. Faik Baysal’ın romanlarındaki kişiler ise yoksulluk kültürünü uç noktalarda hisseden ve bunun etkisiyle bireysel çözüme yaşayan kişilerdir. Bu kişiler yoksulluk kültürünün kendilerine yaşattığı bunalımlı yalnız duygudan adeta beslenir durumdadır.

⁶⁷ Zuhâl Eroğlu, “Tarihe Alternatif” Romanlar: İkinci Dünya Savaşı’nın Türkçe Çağ Romanlarında Temsili, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 60

⁶⁸ Orhan Türkdoğan. *Kültür-değişme ve toplumsal çözüme*. Çizgi Kitabevi, Eylül, 2014, s. 106

Voli romanında açlıkla boğuşan ve bir lokma ekmeğin mücadelesini veren insanlar görülmemekle birlikte yaşam kalitesi çok alt seviyede olan, yükselme hırsları ve “paçayı kurtarma” derdinde olan insanlar bulunur. Sosyal adaletsizlik açısından sözü edilen bu insanlar daha iyi bir hayat sürmek için türlü borçlara girerler ve bunların akabinde çeşitli suçlara bulaşır. Bekir bunlardan biridir. Karısı Meysiye ile birlikte maddi sıkıntılar yaşayan ve hayattaki tek amacı daha fazla para kazanıp refaha ermek olan Bekir, Saido’nun şoförlüğünü yapmakla kalmaz borçlandığı için kendisine gelen tehditler ve bol para vaatleriyle onun kaçakçılık işlerine de bakar. Bu yolda da canından olur. Romanda ekonomik sıkıntı içinde olan insanların kurtulmak için kaçakçılık, dolandırıcılık gibi yasadışı yollara başvurmaları geniş yer kaplar.

İnsanların yaşadığı yoksulluk ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumla da yakından ilgilidir. Yaşanan ekonomik durum gazeteden okunan haberlerle iletilir. Piyasadaki mallar zamlanmıştır. Özellikle artan göç, genişleyen kentleşme, yükselen nüfus, şehir yaşamındaki ekonomik durumu etkilemiştir. Şehirleşmeyle beraber konut ihtiyacı artınca bu durum inşaat malzemeleri fiyatlarına da yansımıştır. Yazar, “zamlık başbakan”ın “liberal ekonomi” zihniyetinin sebep olduğunu düşündüğü bu genel tablonun içindeki bireylerin ekonomik sıkıntısını yansıtır.

Sistemin kurbanı olan, başbakana göre “kalkınma savaşının bir eri” olan kişilerden biri de mahkemenin sekreteridir. Yazar sekreter ile sadece ekonomi politikaların yoksulluğa sürüklediği bir bireyi değil bu durum içindeki kadını da vurgular. Sekreter kadının tasviri onun yaşadığı sefaleti, yoksulluğu ve geleceğe dair umutsuzluğu gözler önüne serer:

“Kadından çok bir insan karalamasına benziyordu. Başka neye benzeyecekti sanki? İşi çok ağırdı. Aldığı maaş üç kuruştı. Geçinemediği, sıkıntılar içinde çirpindiği, hatta açlık çektiği zor bela güzelliğini korumaya çalıştığı incecik, bir güz yaprağı gibi sapsarı yüzünden belliydi.(...) Bu zavallı kadıncık yoksulluğun çok çirkin bir ayıydı.(...) Açıkçası mutlu bir azınlığın daha da mutlu olabilmek için gözden çıkardığı kurbanlardan biriydi.” (VL. s.183-184)

Romanda yoksulluk ve açlık meselesine ülkede meydana gelen olaylar aracılığıyla da değinilir. Maaşlarının arttırılması talebinde bulunan işçilerin protestosu bunun bir örneğidir. *Voli*’de halk yiyecek ekmek bulamazken, holdinglerin ve banka müdürlerinin zenginliklerine zenginlik katmaları, yiyip içip eğlenmeleri eleştirilir.

Madam Bambu romanında değişen toplumsal yapı ve çürüyen insan ilişkileri üzerinde durulur. Tüm değişimlere rağmen ülkedeki yoksulluğın, açlığın değişmediği, sefaletin yüzyıllardır olduğu gibi hâlâ hüküm sürdüğü şehir yaşamı gözler önüne serilir. Açlık insanları yine suça sürükleyen bir olgu olarak karşımıza çıkar. Sefalet, şehir yaşamında insanları kesin çizgilerle ikiye ayırmıştır:

“Kentin ana caddesi uğulduyordu. Bir dilim ekmek için hem de. Soyguncular da devleti ve bankaları sövüşlemenin yollarını arıyorlardı. Açlık yavaş yavaş tencere tava sokağa dökülmüştü. Buna karşın küçük ve mutlu bir azınlık Çikitaları alıp mideye indiriyordu. Bizlere kalan da hep keçiboyunuzdu.” (MB. s.16)

Romanda açlıkla, sefaletle boğuşan insanların meydanlarda gerçekleştirdiği protestolara da yer verilir. Romanda açlık konusu roman kahramanlarından ziyade toplumda yaşanan çeşitli olayların aktarılması şeklinde işlenir.

Roman kişilerinin yaşadığı “kadınsızlık” sorununun temelinde de yoksulluk olduğu düşüncesi hakimdir. Senar Kul, hoşlandığı sekreterin kendisiyle ilgilenmemesinin sebebinin “Sıfır Salih gibi altında Mercedes bulunmaması” olduğu düşüncesindedir. (s.29) Yoksulları seven bir kadına rastlamanın mümkün olmadığı ifade edilir.

Faik Baysal, *Madam Bambu* romanında insanların yoksulluk ve açlık sebebiyle düştükleri vaziyeti diğer romanlarında olduğu gibi yine gözler önüne serer. Baysal’ın romanlarında genellikle insanların aç kalmamak için hırsızlık gibi başvurdukları yasadışı yollar vurgulanır. *Madam Bambu* romanında insanî ölçülerin altında bir hayat sürmek zorunda kalan kahramanlar yer alır. Bunlardan biri de oteldeki öğretmendir. Emekli öğretmen, görevden uzaklaştırıldıktan sonra “aç kalmamak” için pazarcılık yapar. Zaman zaman öğrencileriyle bu vaziyette karşılaşan öğretmen utanç duyduğunu ifade eder. Senar Kul bu noktada utanç duyması gerekenin o olmaması gerektiğini, bunun sorumlusunun devlet olduğunu belirtir.

Toplumun ekonomik sıkıntısı ele alınırken kapitalizm eleştirisi yapılır. Bir ahtapota benzetilen ve halkın kanını emdiği belirtilen kapitalizm, dinden eğitime, politikadan sanata her alana yayılmış ve toplumu derinden derine çökertmeye başlamıştır.

1.2. HIRSIZLIK

Kamusal ve egemen güçten yoksun yerler olduğu ifade edilen ortamlarda, insanlar kendi sorunlarına kendileri çözüm bulmaya çalışır. Disiplinden, demokratik yönetimden ve düzenden yoksun olan bu sosyal ortam, insanları, sorunlarını çözmede çağdaş olmayan “ilkel” çözümler üretmeye iter. Baysal’ın romanlarında ele aldığı şekilde, aç kalan insanın ekmek çalması gibi durumlar zaruretten doğan ilkel çözümlerdir. Yazar bu tip olaylara “hoş görülmesi gereken hırsızlık” olarak bakar. Baysal’ın eserlerinde “*kıtlık koşullarının dayattığı hoş görülen hırsızlık*”⁶⁹, içinde bulunduğu sosyal ortam sebebiyle bir suç değil, kişinin varlığını sürdürme çabasının meydana getirdiği bir eylemdir. “*Onu ‘kötü’ yapan, kaynak sahibinin gösterdiği direniştir.*”⁷⁰

Faik Baysal’ı *Sarduvan* romanını yazmaya iten birçok sebep vardır. Bunlardan biri tanık olduğu bir hırsızlık olayı ve devamında yaşananlardır. Komşunun erik ağacının tepesine erik çalmak için çıkan Baysal, ağacın altında birtakım sesler duyar. Bir adamın bir diğer adamı önce dövdüğünü sonra da göğsünden bıçakladığını görür. Bıçaklanan adam son çırpınışlarını Faik Baysal’ın bakışlarının önünde gerçekleştirir. Küçük yaşında tanık olduğu bu olaydan çok etkilenen ve “tüm bıçaklara düşman kesilen” Baysal, yıllar sonra bu olayın etkisiyle *Sarduvan*’a gider ve eserinin temelini burada öğrendiği hayat hikayeleriyle atar:

*“İşte, neden sonra, hiçbir zaman unutamadığım bu olayın etkisiyle günlerden birinde Sarduvan’a gittim. (...) Birini tanıdım orada. Keko adında birinin torunuydu. Bana birbirini tutmayan bazı şeyler anlattı yarım yamalak. Söylediklerinin birçoğuna inanmadım. Aldanmışım. (...) O günden sonra birçok kez gittim Sarduvan’a. Her gidişimde yeni yeni şeyler öğrendim.”*⁷¹

Faik Baysal, yıllar sonra katilin bağ bahçe sahibi olan Sadık Künepe adında bir *Sarduvanlı*, maktulün de birkaç sütlü mısır hırsızısı Merdüm olduğunu öğrenir ve hâlâ bu olayın etkisinde olduğunu fark eder:

⁶⁹ Muhsin Altun, “Çalmanın Antropolojisi: Avcı-Toplayıcılardaki ‘Hoş görülen Hırsızlık’ Pratiğinin Maddi ve Davranışsal Arka Planı, *AÜDTCF, Antropoloji Dergisi*, Sayı:31 (Haziran 2016), s.47

⁷⁰ Muhsin Altun, a.g.m., s.48

⁷¹ Andaç, a.g.e., s.188

“O korkunç yumruğu, o acımasız bıçağı, Merdüm ’ün göğsünden otlara fıskıran, çalamadığım eriklerin rengindeki kanı içimde dışımda, içtiğim suda, yediğim ekmekte, kadın erkek herkesin sesinde hala.”⁷²

Faik Baysal çok etkilendiği ve tekrar gittiği Sarduvan’da ahaliyle tanışır, konuşur ve olayların derinine iner. Öğrendikleri onu *Sarduvan* romanını yazmaya iter.

Romanın başkahramanı Kavruk, geldiği Sarduvan’da iş bulamaz ve zamanla açlığı artar. Git gide iş bulma umudunu yitiren, insanlara ve dünyaya karşı kini artan Kavruk’ta önceleri reddetse de bir süre sonra hırsızlık yapma fikri doğmaya başlar. Çalmayı daha namusluca görür ve suçu kendisine “Aç mısın?” diye sormayan insanlarda bulur. Bu noktada yazar Kavruk ile ekmek çalmanın hırsızlık olup olmadığını sorgulatar, “ya hırsızlık ya ölüm” seçeneklerini sunar. İnsanı bu iki seçenek içinde bıraktığı için de adaletsiz toplum yapısını suçlar. Çalarak da olsa yaşamak Kavruk’un hakkıdır:

“Ekmek çalmanın neresinde suç vardı? Alın teriyle kazanılan ekmekle, hırsızlıkla kazanılan ekmek arasında en küçük bir fark yoktu. İki ekmek de karın doyuruyordu.”(SR. s.5)

Kavruk bu düşüncelerle fırından ekmek çalmaya karar verir ancak çaldığı esnada yakalanır. Fırıncı, Kavruk’a kızsız da merhametli davranır:

“İsteseydin vermez miydin ulan, çalmak kötü şey be, kolu kırılası, ben de acırım, ben de aç kaldım, senin gibi de çalmadım dürzü, ama insanım ben de.” (SR. s. 6)

Kavruk, Fırıncıyı haklı bulmakla birlikte onu, "ekmek çalmanın suç olmadığını anlamayacak kadar akılsız" görür. Kavruk uzun zaman bu olayın etkisinden çıkamaz. Hırsız olarak yaşamaktan utanır, kendinden iğrenir hale gelir. Ve fırıncının mı haklı kendinin mi haklı olduğu noktasında sürekli düşüncelere dalar. Kavruk bu kısımlarda toplumu, toplumdaki namus ve fazilet kavramlarını sorgular ve artık bunların yalan olduğunu düşünür. Kavruk'un arkadaşı Bulama'ya göre de namuslu davranmak hiçbir şey kazandırmamıştır. Artık hırsızlığın da bu yolda mubah olduğunu düşünmektedir. Kavruk yine de Bulama'yı hırsızlığın fena bir şey olduğuna ikna etmeye çalışır. Ancak düşüncelerinde çoğu zaman tutarsızdır, arkadaşını ikna etmeye çalışırken başka bir yerde

⁷² Andaç, a.g.e., s.187

boynunda altınlar gördüğü bir kadını bütün ahlâk mefhumlarını yok sayarak öldürmek bile aklından geçer ama kendini bu düşünceden kurtarmaya çalışır.

Suçun tanımı ve içeriği dönemlere ve toplumlara göre farklılık göstermektedir. Faik Baysal da ekmek çalmanın aç insanların olduğu sosyal bir ortamda bir suç değil adeta zaruret olduğunu Kavruk aracılığıyla okura düşündürür. Kavruk ekmek çalmazsa açlıktan ölecek duruma gelecektir. Bu noktada “ölmek mi, çalmak mı?” diye sorgular ve hayatta kalma uğruna yazar kahramanına çalmayı seçtirir. Ancak burada ekmeğini çaldığı fırıncının onu yakaladıktan sonra “İsteseydin vermez miydin?” şeklindeki tepkisi de dikkat çekicidir. Toplumda vicdanlı ve hâlden anlayan insanlar bulunmaktadır. Ama Kavruk insanlardan yardım istemekten çekinmektedir. İnsanlara güvenmemektedir. Roman boyunca da yaşadıklarından dolayı insanlara güvenemeyen, insanların oynadığı oyunların kurbanı olan bir karakter olarak karşımıza çıkar.

Sarduvan'ın düzenlenen ve ilk baskıda sansürlenmiş kısımlarının da yer aldığı 1993⁷³ baskısında ise Kavruk'un bir hırsızlık girişimi daha vardır. Arkadaşı Gâvur Cezzar'ın etkisiyle camiinin önündeki pabuçlardan çalmaya karar verir. Ayağındaki eski ayakkabıların çok eskidiğini ve ekmeğe olduğu kadar bir pabuca da “ihtiyacı olduğunu” düşünür ancak bu girişimi de başarısız olur, imama yakalanır ve imam Kavruk'a hırsızlığın Allah katında en büyük suçlardan biri olduğunu izah etmeye çalışır. Romandaki bütün hırsızlıklar bir “ihtiyaç” olarak görülür ve hırsızlık yapan kişiler olumsuz aktarılmaz.

Küçük İnsanlar romanında da açlıktan kaynaklanan hırsızlık olayları yaşanır. İnsanları çalmaya iten en önemli sebep açlık ve yoksulluktur. Hırsızlığa uğrayan ve zor durumda kalan insanların da zaman zaman hırsızlık yapmak zorunda kaldığı bir sosyal ortam vardır *Küçük İnsanlar*'da. Cura ve Mevlüt yol paralarını İzmit Çarşısı'nda çaldırırlar. Çaldırdıklarından haberleri bile olmaz. Karakola, valiye giderler ama bir sonuç çıkmaz. Dertlerini anlattıkları Fırıncı da son zamanlarda hırsızlığın arttığından yakınır. Mevlüt ve Cura başlarına gelen ve kendilerini mağdur eden bu hırsızlık olayından yakınsalar da kendileri de hırsızlık yaparlar. Özellikle hırsızlık konusunda Cura'nın Mevlüt'e verdiği öğütler dikkat çekicidir. “İnsanî değerlerini yitirmemiş bir hırsız” olarak

⁷³ Faik Baysal, *Sarduvan*, Can Yayınları, İstanbul, 1993.

tanıtılan Cura Mevlüt'e, çalarsa fakire dokunmamasını ama merhametsiz paralı birini görünce karnına bıçağı saplamasını söyler. Açlığı, sefaleti bilmeyen bu insanların en azından acıyı tatmalarını ister. Bakkal Arif'in pastırmalarını çalamayan Mevlüt, cebinden beş lira almakla yetinir. Mevlüt ve Cura planladıkları hırsızlığı beceremezler. Olayın sonrasında ise buna memnun olurlar. Hırsızlık yapmaya çalıştıklarından pişmanlık duyarlar ve çalamadıklarına sevinirler. Mevlüt'ün giderken annesi için Cura'ya bıraktığı beş liraya Cura'nın hiç dokunmaması da ondaki ahlâkî gelişimin bir göstergesidir. Yiyecek bir lokma ekmeği olmamasına karşın arkadaşının emaneti olan cebindeki beş liraya elini sürmez.

Rezil Dünya romanında da yazar hırsızlığı sorgular. *Sarduvan*'daki gibi aç bir insan için "ekmek çalmak hırsızlık mıdır değil midir?" sorusunun cevabı aranır. Rafet de Kavruk gibi içinden, "*Adam görmeden elimi uzatıp bir simit çalabilirdim. Fakat hırsızlıkla karnımı doyurmak benim için açlıktan ölmekten de beterd.*" (RD. s.134) diye düşünür. Kendisine parası yoksa hırsızlık yapmasını söyleyen kişilere de namuslu olduğu için asla hırsızlık yapmayacağını belirtir.

Madam Bambu romanında da toplumda artan hırsızlık ve soygun olayları görülür. Yazara göre bunun sebebi ve esas kaynağı, bozulan idarî düzeniyle devlettir:

"Her yer tuzaklarla dolu. Saticıların, marketlerin, bankaların hepimizi hiç durmadan kazıkladıklarını biliyorum. Doğada da soygunun daniskası var. (...) Buna ilahi düzen ya da adalet diyenlerin kulakları çınlasın. Bu ne biçim dünya böyle. (...) Her köşebaşında hırsızlar var. Bunların elebaşısı da devlet." (MB. s.23)

Romanda hırsızlık konusu boyacı bir çocuk aracılığıyla ifade edilir. Yazar açlık ve sefalet yaşayan insanın bundan kurtulmak için tek çaresinin "hırsızlık" olduğunu belirtir. Boyacı çocuk Senar Kul'a "ölmek" için hırsızlık yaptığını belirtir. Çocuğun hırsızlık yaptığını söylerken utanmaması ama Senar Kul'dan fıstık isterken utanıp sıkılması dikkat çekicidir. Çocuk, hırsızlığın kendi tercihi olmadığını düşünerek bunun bozulmuş sosyal düzenin bir sonucu olduğunun bilincindedir. Senar Kul boyacı çocuğu "haksızlıkları yüzümüze vuran bir film" gibi seyreder. (s.138)

1.3. SAVAŞ ZENGİNLİĞİ

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başarabilmiş olsa da savaşın sosyal hayata etkileri büyük olmuştur. Savaş, en büyük etkisini ekonomik alanda göstermiştir. Ülkede hâkim olan savaş beklentisi insanları buna karşı önlem almaya sürüklemiştir. Bu durum bazı insanları, toplumsal ahlâktan, insaniyetten yoksun bir şekilde bireysel fayda peşinde koşmaya sürüklemiştir:

“Savaş yıllarının hassasiyetinden istifade edip zengin olmak isteyenler, pek çok dalavere ve entrika ile özellikle gıda maddeleri üzerinde önemli vurgunlar yapmışlardır. Neticede savaşın yükü, küçük köylüler, işçiler, küçük esnaf ve memurların omuzlarına binmiştir. Bu dönemde tüccar kesiminin önemli bir bölümü, halkın sıkıntı ve yoksulluğundan istifade edip sermayesini artırmıştır. Bu arada toprak mahsullerinin değerlendirilmesiyle kuvvetlenen büyük arazi sahipleri de bu sisli ortamdan servetlerini artırarak çıkmışlardır.”⁷⁴

Faik Baysal'ın köy ve şehir hayatını ele alan ilk romanlarında, olaylar İkinci Dünya Savaşı döneminde ve sonrasında yaşanmaktadır. Bu dönemde halkın büyük çoğunluğu açlık ve sefaletle mücadele ederken, bunun aksine birden zenginleşen kişiler de vardır. *“Hemen her savaşta olduğu gibi bu savaşta da durumdan yararlanarak zengin olmak isteyen karaborsacılar, vurguncular ortaya çıkarlar ve İstanbul'dan başlayarak ülkenin her yerinde sıkıntının daha da artmasına sebep olurlar.”⁷⁵* “Harp zengini” olan bu kişilerden *Rezil Dünya*'da da bahsedilir.

Yazar, *Rezil Dünya* romanında yoksulluk ve açlığın sebep olduğu diğer ekonomik meselelere sadece Rafet'in aracılığıyla bireysel bir bakış açısıyla yaklaşmaz. Toplumsal açıdan da yoksulluğu ve açlığı ele alır. Roman kişilerinden Cambaz Agâh önceleri ekonomik durumu kötü biriyken daha sonra zengin olanlardandır. Otomobiller, apartmanlar alacak kadar varlıklı biri olmuştur. Onu zengin yapan karaborsacılıktır:

“Ya, malûm harb var, memlekete kalay gelmiyor. Eline bir vagon dolusu kurşunlu kalay geçirmiş, kilosu 105 liradan dayanmış.” (RD. s. 65)

⁷⁴ İrfan Bülbül, “İkinci Dünya Savaşı'nın Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, sayı 9, 2006, s.15

⁷⁵ Alev Sınar Uğurlu, “Türk Romancısının Gözüyle II. Dünya Savaşı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4 /1-II Winter 2009, s. 1742

Romanda büyük yer verilen karaborsacılıktan ülke ekonomisini kurtarmak için çıkarılan Milli Korunma Kanunu sonucu yaşanan sıkıntılar da yine romanda ele alınmıştır. Ancak bu zenginliği, haram mal ile olan zenginlik olarak gören, açlık ve yokluk çekmek adına bu yola girmeyen “vicdanlı” insanlar da vardır:

“Harb en kırtıpilini bile adam etti. Ben de kahve karaborsacılığı yapmak istiyorum ama...(…) Vicdanım var benim. (...) Ne de olsa haram para be. Fakir fukaranın parası be. Allah ne yapar sonra insanı bilir misin.” (RD. s.66)

Romanda “fırsat düşküni” olan bu tip insanlar bir “Hacı Ağa”⁷⁶ olarak nitelendirilir, “Şalvarlı, poturlu, çember sakallı, eli tesbihli, randevu evlerinde bir gecede binlerce lira savuran, harbin yarattığı yepyeni bir ucube” olarak tasvir edilirler. (RD. s.131) Harp zengini olan bu insanların dindar kisvesine bürünmüş olmaları dikkat çekicidir. “Karaborsayı önlemek ve artan tüketimi karşılamak için üretimi artırma yönünde ortaya konan çabalar, ülkede zengini daha zengin, fakiri daha fakir yapmıştır. (...) Dönemin ünlü karikatüristi Cemal Nadir’in çizgileriyle siyasal edebiyata giren ‘Hacı Ağa’ tipi ekonomiye egemen olmuştur.”⁷⁷ Rezil Dünya’da da bir kesim zevk ve refah içinde yaşarken diğer kesimin sefaletinin vardığı acı durum gözler önüne serilir.

1.4. KAÇAKÇILIK

TDK Sözlüğünde “bir devletin yasalarına karşı gelerek yapılan ticaret; vergi vermeden, düzen kullanarak yasalarca alım satımı yasak edilen nesnelere yurda sokma, yurttan çıkarma, gizlice alıp satma ve bundan bir kazanç sağlama eylemi; yasal olmayan gizli yollardan ve herhangi bir vergi ödemediği ülke dışından ülkeye mal sokulması”⁷⁸ şeklinde tanımlanan kaçakçılık, “çok boyutlu ve çok aktörlü olarak canlı ya da cansız her türlü varlığın üzerinden” gerçekleştirilebilir.⁷⁹ Canlı cansız pek çok türü bulunan kaçakçılığın romanda işleneni yüksek kazançlar elde edilen uyuşturucu üzerinedir. Kaçakçılık, “para kazanma isteğinin bir göstergesi olarak her zaman yaşanır

⁷⁶ İkinci Dünya Savaşı döneminde büyük toprak sahibi olan ağaların zenginleşmesi sonucu bu insanlara genel olarak “Hacı Ağa” denmiştir. O yılların mizah dergilerinde sıkça karşılaşılan bu tipler toprağından para kazanıp İstanbul’da yiyen savurganlar olarak nitelenirdi. “Hacı Ağa”lar sonraları poturu, şalvarı da çıkarıp bankaların, holdinglerin başına geçmiştir.

⁷⁷ İrfan Bülbül, “İkinci Dünya Savaşı’nın Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, sayı 9, 2006, s.18

⁷⁸ Türk Dil Kurumu, “Güncel Türkçe Sözlük.” Çevrimiçi) <http://www.tdk.gov.tr/index.php> (2011).

⁷⁹ Yavuz Kahya, “Suç Teorileri Işığında Türkiye’de Kaçakçılık Olgusu: Toplumsal Nedenleri, Boyutları ve Algısı.” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15.3 (2015).

olmuştur.”⁸⁰ Kaynaklarda tarihi M.Ö. 2000’li yıllara dayandırılan kaçakçılık, sosyal, siyasal ve ekonomik pek çok sebebin etkisiyle ortaya çıkan bir sorundur. Ekonomik kaynaklı bu sorun, insana ve devlete karşı vicdanî bir değer taşımama sebebiyle sosyal çözülmenin de bir konusudur.

Voli romanı bir kaçakçılık davasının romanıdır. Romanın başkişisi Saido mahlep ve ıstakoz ticareti ile uğraşmanın yanında uyuşturucu kaçaklığı da yapar. Kaçakçılık işlerini emrindeki kendine borçlu hale getirdiği adamlarına yaptırır. “Ezilen” kesime dahil olan bu insanların konuşmalarıyla romanda bu yolla “köşeyi dönen” diğer insanlardan da bahsedilir. “*Açlıktan nefesi kokan Akrep Rıza*” da kaçakçılık yaparak zengin olmuştur. (VL. s.29)

Saido’nun, yine bir kaçakçılık işi için, önceden kaçakçılık yaparken yakalanan ve iki yıl hapis yatan adamlarından Bekir’e taşıttığı -yeğenin cenazesi süsü verdiği- tabutta eroinler vardır. Ancak bu sefer işler Saido’nun planladığı gibi gitmez. Bir tabut dolusu eroin ele geçirilir. Bu olayla romanın konusunu oluşturan “Tabut Davası” da başlamış olur.

Romanda kaçakçılık yanında dolandırıcılık ve rüşvet gibi pek çok yasadışı yola başvurularak işlerin yapıldığına dair ifadeler yer alır:

“Şu motele bir baksana sen. Daha karşıdan insana ‘Ben de namussuzun biriyim. Temelimi kazdırabilmek için müdürle anlaşarak bir bankayı dolandırdım. İnşaat ruhsatı alabilmek için de belediyecilere bol bol para yedirdim. Rüşvet yiyenler yakayı ele verince Başkan’la aramıza bir kadın soktum.’ filan demiyor mu yani?”
(VL. s.31)

Saido gibi Tenekeci Sadiroğlu ve Nizamettin Tortul da uyuşturucu kaçakçılığı yapan iş adamlarıdır. Nizamettin Tortul ünlü bir küşpe fabrikasının sahibidir. Kemik tozu üretimiyle ilgili bir fabrika daha kurmak için devlet bankalarından yüklü miktarda krediler almıştır. Aslında fabrikası kaçakçılık işlerinin üstünü örtmek için bir kılıftır. Esas amacı Suriye yoluyla uyuşturucuları ülkeye sokmaktır. Nizamettin Tortul ile Sait Devlet bu işlerde adeta yarış içindedir. Sait Devlet’in planını İmam Derya’yı kullanarak bozanın da Nizamettin Tortul olduğu ortaya çıkar. Romandaki bu insanlar kendi kaçakçılık

⁸⁰ Yavuz Kahya, a.g.m., s. 161

işlerini halledebilmek için pek çok değeri gözden çıkaran, insanları harcayan değerlerini yitirmiş kişilerdir.

2. İŞSİZLİK VE ÇALIŞMAK

İşsizlik geçmişten beri gelen ve günümüzde artan toplumsal bir sorundur. İşsizliğin dikkat çekici boyuta ulaşmasının sebeplerinden biri artık sadece eğitimsizliğin bir sonucu olmamasıdır. Faik Baysal'ın da romanlarında ele aldığı üzere “diplomalı işsizlik” bu sorunu daha büyük bir mesele haline getirmektedir. İşsizlik de yoksulluk gibi sadece fizikî değil, manevî etkileri de olan, insanın toplum içerisinde “var olma” mücadelesine etki eden dolayısıyla psikolojik sıkıntılar ortaya çıkaran sosyolojik bir olgudur. İşsizliğe “...ontolojik açıdan bakıldığında ‘iş’in temelini oluşturan üretken, yapıcı, yaratıcı etkinlik, insanın türsel özelliği, yani insanı insan kılan şeydir. Dolayısıyla işsizlik iktisâdi bir sorun olmanın öncesinde ve ötesinde varoluşsal bir sorundur”.⁸¹

İşsizlik konusu Faik Baysal'ın köy romanlarında eserlerin temelini oluşturan ve yaşanan birçok olaya sebep olan bir konudur. *Sarduvan*'da işsizlik ontolojik bir boyutla ele alınır. İşsizlik insanın sadece toplum içindeki fizikî yaşantısını değil ruhî durumunu da belirler. “*Sarduvan işsizlik üzerinde duran, fakat bu konuyu yadırganacak ölçülerde değişik bir görünüşle ele alan bir romandır. Onu yadırgatan yönü ise romanda hakim olan nihilist anlayıştır.*”⁸²

Sarduvan romanında işsizlik özelde Kavruk ve yakın çevresinde görülmekle birlikte genelde tüm köyü ve toplumu yansıtmaktadır. Romanın başkişisi Kavruk, işsiz ve yoksul bir gençtir. Çalışmayı sevmeyen ve bu sebeple işsiz olan Kavruk'un *Sarduvan*'a göç etme sebebi de altın bularak zengin olma, "Kavruk Ağa" olma hayalidir. Kavruk, *Sarduvan*'a büyük umutlarla geldiyse de bu fakir köyde aradığını bulamaz. Ancak geri de dönemez ve burada yaşamaya başlar.

Kavruk köydeki insanlardan daha ilk günlerde pek çok şey öğrenir. Altın bulma hayalleri de suya düşen roman kahramanı artık "*yaşamayı hak etmek için terlemek lâzım*"

⁸¹ Ömer Laçiner, “Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, *Yoksulluk Hâlleri*, ed. Necmi Erdoğan, (İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 2002), s. 213

⁸² Ramazan Kaplan, a.g.e., s. 46

geldiğini öğrenmiştir: "*İnsanlar alın teri sayesinde midelerini yenebiliyorlardı. Terlemek zahmetine katlanmayanlar bir gün ölmek zahmetine katlanırlardı.*" (SR. s.4)

Ancak hemen herkes karınlarını doyuracak iyi kötü bir iş bulduysa da Kavruk bir türlü iş bulamamıştır. İş bulamamasını "*yeryüzünde bana göre iş yoktu*" diye izah eden kahramanın, elinden bir şey gelmeme hâli git gide insanlara karşı kin ve nefretini artırır.

Onu çalışmaktan alıkoyan sebeplerden biri ekmek için insanlara "*yüz kızartmak*" zorunda olmaktır. Kavruk'un içler acısı halini gören Pembe ona yardımcı olmaya çalışır. Meram Ağa ve karısı Pembe tarafından sahip çıkılan ve evde misafir edilen Kavruk kendini onlara karşı mahcup hisseder. Sonunda Meram Ağa'nın yanında, ölen eşeklerinin yerine tarlada çalışmak üzere işe başlar. "*Yeryüzünde bana göre iş yoktu*" diyen Kavruk artık bir hayvanla eş görülmektedir. "İnsanca" yaşamak için "hayvanca" çalışmak durumundadır. Hayatın, toplumun Kavruk'a biçtiği rol budur. Kavruk bütün bu ağır işlere, hayallerine kavuşma umuduyla katlanır. Ancak, Meram Ağa'nın tarlasında çalışmaya başlayan Kavruk bir ay geçmesine rağmen bir türlü parasını alamaz. Ağa tarafından konu sürekli geçiştirilir. Bir zaman sonra "aç fakat hür" olduğu günlerin özlemine duymaya başlayan Kavruk, Meram Ağa tarafından adeta bedava işçi olarak kullanılır. Böyle zamanlarda "*ekmekli hayat köleliğine, ekmeksiz başıboşluğu*" (s.25) tercih eder ama sonra hayali uğruna dayanır ve sabreder. Bu zamanlarda "*bir türlü boğaz tokluğuna çalışmak hakikatini öğrenememiştim*" (s.46) diyerek kendi kendine pişmanlık duyar. Ancak bütün bu sürecin sonunda parasını alamadığı gibi Meram Ağa ve karısı Pembe tarafından oyuna getirilip iftiraya uğrayıp hapsedilen yine Kavruk olur. Ve sonradan yerine yeni bir eşek alındığını görür. Mutluluğu, saadeti çok uzaklarda, bir kese parada aradığı için pişmanlık duyar. Bu kısımdan sonra hayalle hakikatin çatışmasının sancısını derinden yaşamaya başlayan Kavruk Sarduvan'da Keko ve Dost Necû gibi sefil hayat süren kendine benzer birçok insanla tanışır.

Roman boyunca Kavruk, ağaların yanında çeşitli işler yapar ama bu işlerden hiç mutlu olmaz. Daha sonra Kasap Rahmet Ağa'nın dükkanında işe başlar ama burada da "*Benim ekmeğim kan kokmamalıydı*" düşüncesiyle uzun müddet kalamaz.

Romandaki diğer kişilerin geçmiş yaşamlarında çektikleri zorluklar, çalıştıkları işler de gözler önüne serilir. İhtiyar Asker lağımında yirmi kuruş için çalıştığı zor günleri

anlatır. Onun anılarını dinleyen Kavruk bir kez daha hayatta bir şeyleri kazanmak için belli zorluklardan geçmek gerektiğini idrak eder: "*İşe yaramayanların hayat hakkı yoktu. Hayatı bedava satın almak isteyenleri hayat bizzat cezalandırır.*" (s.88) Romanın sonunda Kavruk artık anlamıştır ki "*hakiki saadet zorlu bir çalışmanın erdiği neticedir.*" (SR. s.209)

Sarduvan'da insanların açlık ve sefalet çekmesi ve bunun için çalışmaya muhtaç olması çelişkili bir tutumla sergilenir. Bir yandan çalışmamak, alın teri dökmek eleştirilirken diğer yandan bununla tezat teşkil edercesine mutluluğun ve rahat yaşamın kazanılacak iki kuruş paraya bağlı olmasından şikâyet edilir. Kavruk zengin ve ağa olmayı hayal etmektedir ama bu hayal uğruna belli zorluklardan geçmek onu sıkır, bunaltır. "*Aç ama hür*" günlerinin özlemini çeker. Daha neyi istediğinin bilincinde olmayan Kavruk'un bu tutarsız halleri roman boyunca çeşitli durumlar karşısındaki tavırlarıyla ortaya konulur.

Rezil Dünya'da *Sarduvan*'dan farklı olarak açlık ve çekilen sefalet şehirde iş bulamama ya da iş beğenmeme durumundan kaynaklanır. *Sarduvan*'da köy ortamının, coğrafyanın kaderini yaşayan insanlar görülür. *Rezil Dünya*'da ise bireyin kendi eliyle uçuruma sürüklediği kaderi anlatılır. Eserin başkişisi Rafet "*diploması ile bulabileceği işlerden uzak durmakta, fiziksel güce dayalı işlerde çalışmaktadır. Çoğu zaman da işsizdir.*"⁸³ Bu onun kendi kendisini sürüklediği bir işsizliktir ve beraberinde gelen sıkıntılı durumu yine kendi yaşar.

Otobiyografik özellikler taşıyan *Rezil Dünya* romanı, başkişi Mustafa Rafet'in köyde geçirdiği çocukluk yıllarından başlayıp tahsil için gönderildiği İstanbul'da geçirdiği gençlik yıllarına uzanır ve eğitimini tamamladıktan sonraki iş hayatını, hayat mücadelesini ele alır. Mustafa Rafet, dönemin en önde gelen okullardan biri olan Saint-Joseph Lisesi'nde okumuştur. Aileden gelen birikimle birlikte kendini yetiştirmiş, kültürlü ve aydın biridir. Birçok dil bilmektedir. Ancak aldığı eğitimi gerektiği gibi kullanmayı beceremez.

⁸³Emine Kurt, *Faik Baysal'ın Romancılığı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2009, s. 106

Rafet, okulunu uzatmayla bitirdikten sonra kendisini güzel bir hayatın beklediğini hayal etse de gerçek hayatın hayalindeki gibi olmadığını kısa zamanda anlar. Rafet mesleğe atıldığı ilk dönemde hayallerine uymayan bir dünyada bulunduğunu anlar. O yaşa kadar dünyanın olumsuz yönünü görmeyen, hayatını kitaplar arasında okuyarak geçirmiş olan Rafet gerçek dünyanın “*fenaların istila ettiği*” bir ortam olduğunu görür. Bu noktada Saint Joseph Lisesi’ndeki müdürü Vital çalışma hayatıyla ilgili Rafet’e fikirler verir. Kendi gençliğinden bahseder. Avukat olma hayali kurarken hoca olan Vital bunun sebeplerini açıklar. Avukat olduğu ilk zamanlarda mücadelelere girer ancak hep doğrunun, haklının yanında olmaya çalışır, haksız ve kötü insanların davalarını almaz buna karşın para için kötülüklerin savunuculuğunu yapan avukatları görür. Bunun sonucunda kendini ait görmediği bu meslekte, bu dünyada tutunamaz ve avukatlığı bırakır. Rafet’e de bu “*çirkin mücadele devri*”nde “*azami surette az kirlenmiş olarak çıkmaya*” çalışmasını öğütler ancak Rafet için mektep yıllarından sonra çetin bir hayat mücadelesi başlar. Rafet başvurduğu hiçbir işten olumlu bir cevap alamaz. Garsonluk yapar ama uzun süre devam edemez. Garsonluk ona pek para kazandırmaz ama hayatı öğretir. Rafet sonraki süreçte yine iş bulmak için dolaşır. Kısa bir süre Petro’nun kızı Nina’ya Fransızca dersleri verir. Bu arada Ankara radyosunun İstanbul’da yaptığı ve 176 kişinin katıldığı sınavı kazanır ve bir vesileyle tren parası bulup Ankara’ya gider. Ancak radyo yetkilileri Rafet’i orada aslında yönetmelikte olmayan bir şekilde bir sınava daha tâbi tutarlar. Sonucunda ise işe Rafet’i değil, “*iltimaslı birinin kızını*” alırlar.

Umutla gittiği bu işte de umduğunu bulamayan Rafet İstanbul’a dönecek parası da olmadığı için Ankara’da bir inşaatta çalışmaya başlar. Sabah akşam harç taşır. Buna da daha fazla dayanamayıp işi bırakır. Yeniden iş aramaya başlar. Para kazanamayan Rafet sonunda parayı kendi eşyalarını satarak bulmaya çalışır. Ankara’da Samanpazarı’nda şapkasını güç bela esnaftan birine satar.

Romanda Rafet sürekli iş arama, işe girme, işten bıkmaya ve işi bırakmaya, sonra tekrar yeni iş arama şeklinde kısır bir döngü içinde, cebi gibi boşluk içinde bir ruhla hayatını idame ettirmeye çalışır. İş bulamamasının nedeni ise bellidir onun için: “*Namushu adama dünyada iş kalmadı artık.*” RD. (s.137)

Çareyi askerliğe gitmekte bulan Rafet bu dönemden sonra yazılarına odaklanır ve muharrir olacağı günün hayalini kurar.

Voli'de roman kişilerinden Mert ile Bekir işsizlikleriyle öne çıkarlar. Borçlarını ödeyebilmek için kirli işlere bulaşırlar. Bekir sonunda çareyi belediyeye gidip “çöpçü onbaşı” olmak için başvuru yapmakta bulur. “Başka çaresi kalmadığını” dile getiren Bekir'in “birkaç hokka mürekkep yalamış onuru olan bir adam” olduğu belirtilir. Bu yönden Bekir, *Rezil Dünya*'nın Rafet'i ile benzerlik gösterir. Eğitimi, okuması yazması olduğu halde kendine göre iş bulamamaktan yakınıır.

Madam Bambu romanında toplumdaki ekonomik sıkıntının sebebi olarak gösterilen işsizlik, roman kişilerinin başından geçen olaylarla yansıtılmaz. İşsizlik, birinci derecede ele alınmamakla beraber toplumdaki sıkıntılara değinilirken işlenir. Bu konuyla ilgili olarak Senar Kul, lise sonda çok sevdiğini belirttiği felsefe hocasının sözlerini hatırlar:

“Çalışın. Gece gündüz çalışın. Sizi sizden başka kimse kurtaramaz. Zorluklar karşısında yılmayın. (...) Hayat sonu gelmeyen bir savaştır. Unutmayın insan dünyaya bir kez gelir. Ne tür devlet olursa olsun hiçbirine bel bağlamayın. Şunu hiç unutmayın. Yalnız savaşan insanın yaşamaya hakkı vardır.” (MB. s.80)

Felsefe hocasının bu sözleriyle hayatın bir savaş olduğu ve yaşamak isteyen insanın yılmadan mücadele etmesi gerektiği vurgulanır.

Romanın başkişisi Senar Kul, bir veteriner hekimdir ancak çalıştığı yer bir belediye mezbahanesi olmuştur. Mesleğiyle bir tezat teşkil edercesine yürüttüğü görevini sevmeyen Senar Kul, yıllarca bu işte çalışmaya devam etmek zorunda kalır. Senar Kul'u mesleğinden nefret ettiren olay, görevinin ilk yıllarında tanık olduğu bir vahşettir:

“Buna benzer bir şaşkınlığı veterinerliğimin ilk yıllarında da geçirmiştım. Başı yarı yarıya kesilen bir dana, kesicinin elinden kurtulmuş, mezbahanın kapısını kırmış, ana caddede koşmaya başlamıştı. Kafası nerdeyse koptu kopacaktı. Yüz-iki yüz metre kadar koştuktan sonra birden fren yapan koca bir otobüsün önünde durdu, yere yığıldı. Caddede kan içinde kalmıştı. Bu vahşet dayanılır gibi değildi. İşte o gün mesleğimden nefret ettim.” (MB. s.90)

Rezil Dünya'da Rafet'in hukuk tahsil edip mahkemelerdeki adaletsizliği görünce mesleğini bırakan hocasının aksine, veterinerlik tahsil edip mezbahalarda hayvanlara yapılan zulmü gören Senar Kul işini bırakamaz. Ancak mesleği, onun psikolojisinde ve ruh dünyasında derin yaralar açar.

3. DİNİ İNANÇ

3.1. İNANÇ VE İNKÂR

Dinî inançlar köy hayatında toplumsal düzende önemli ölçüde etkisi olan bir olgudur. Çoğu zaman insanların davranışlarının temelini belirleyen din unsuru sosyal hayatı düzenleyen bir sistemdir. Köy romanlarında da geniş bir şekilde ele alınan inanç konusu, bu eserlerde gerçeklikten uzak bir şekilde yansıtılmıştır. İnanca, dinî uygulamalara, din görevlilerine ve dindar insanlara küçük görme, kötüleme yaygın bir şekilde görülür. Dine önem vermeyen, inançtan yoksun kişilerin “kaybeden” mağdur insanlar ama haksızlığı yapanların dindar kisvesine bürünmüş kimseler olması dikkat çekicidir.⁸⁴

Faik Baysal’ın köy ve şehir romanlarında başta inançlar olmak üzere, toplumda hâkim olan bütün değerlere, düşüncelere karşı çıkış, inkâr ediş duygusu hâkimdir. Kitaplarda bariz bir şekilde din karşıtlığı görülür ve bu karşıtlığın gerçeklerle bağdaşmadığını söylemek gerekir. Romanlarda cahilce konuşan, gücü elinde tutan ve ezen tarafta yer alanlar dindar görüntüsü verilen tiplerdir. Ezilen, güçsüz, az çok okumuş olan kişilerse dine karşı tavır alan, her fırsatta Allah’ı sorgulayan, dinî konuları aşağılayan tiplerdir. Ancak inanç boşluğunun bu insanların ruhlarında oluşturduğu sıkıntı da dikkat çeker. Bunun ilk örneğini *Sarduvan*’da görmek mümkündür:

"İradesi kuvvetli bir insan, maddeten sefil de olsa ruhen rahattır. Amma benim gibi, hiç bir şeye inanmayanlarda tahammül ne arar? Her tahammülün sonunda mutlak bir geleceğe inanış vardır. İnanmayan bir insan tahammül edemez." (SR. s.75)

İnsan, medet umma ihtiyacını önleyemez. İster Allah'tan ister kuldan, kişi medet bekleme ihtiyacındadır. Romandaki Kavruk beklediklerinin sadece insandan geleceğine inanır.

Romanda dinî inkâr noktasında bulunan en çarpıcı kahramanlardan biri olan Kavruk’un tabiatla baş başa kaldığı bir anda kâinatın bir yaratıcı tarafından yaratıldığını düşünmesi ise dikkat çekicidir:

⁸⁴ Ramazan Kaplan, a.g.e., s. 142

"Aynın aydınlığı ile fındık ağacının yaprakları gümüş gibi yanıyor, derede kurbağalar çirkin çirkin ötüşüyorlar, yeryüzüne sanki Allah'ı davet ediyorlardı."
(SR. s.75)

Kavruk'un bu düşüncesi bireyin doğasındaki inanmak ihtiyacının da bir göstergesidir.

Romanın ikinci dereceden kahramanları aracılığıyla da dine farklı bakışlar hissettirilir. Kavruk'un arkadaşlarından Abut'un, kendisini affetmesi için yalvardığı kişinin adının "İslam" olması dikkat çekicidir. Yine eserde kısa bir şekilde bahsedilen, Kavruk'un okumuş bir adam olarak belirttiği ustası aynı zamanda "Allah'la arası açık olan", "Allah'ı sevmeyen" biri olarak tasvir edilir. Usta, "*Bir sürü haksızlıklara aldırmadığı için ona kızar*". SR. (s.3)

"Allah" Kavruk için çocukluğundan beri en büyük merak konusu olmuştur. Kavruk, Allah kavramını kendince somutlaştırmaya çalışır. Bazen Allah'ı gözünde "*bir köylü*" olarak, bazen ise "*yumuşacık göbekli bir ekmek*" (s.8) olarak canlandırdığını ifade eder. Yaşanılan olumsuzluklardan, kötülüklerden Allah'ı sorumlu tutar:

"Allah bu yüreği yaratmış ve yarattığı yüreği anlamamış olmakla suçluydu. (...) Belki de ekmek olduğu kadar Allah sadece yürekti, fakat aralarında büyük denebilecek bir fark vardı. Allah kainattan taşmış, yüreğe küçücük bir insan bağrına sığmıştı. Ve yürek Allah'ın işlediği bütün cinayetleri, kusurları, günahları affediyordu, bu sebeple yürek yaratıcısı olan Allahtan daha büyüktü, çünkü Allahı tanıyordu." (SR. s.161)

Allah roman boyunca çeşitli olaylar neticesinde "varlığı sorgulanan bir mefhum" olarak yansıtılır. Yeryüzünden, iyilik yaparak gözyaşının kaldırılamayacağını düşünen Bulama, buna inanmak için "*Allah'ı yeryüzüne indirmek gerektiği*"ni düşünür. Ancak Kavruk ve Bulama, Allah'ın "kendileri gibi" insanları düşüneceğinden pek emin değillerdir:

"Allah'a güvenim çoktu. Bu adam zannedildiği kadar katı yürekli değildi. (...) Amma işlerini bırakıp bize acıyacak vakti var mıydı bilmem? (...)

-Allah'ın işi yok da bir topal, iki hırsız ve bir orospunun barındığı kulübeyi düşünecek." (SR. s.118)

Romanın 1993 baskısında yer verilmeyen ancak 1944 tarihli ilk baskıda yer alan bazı ifadelerde kişilerin sorgulamalarının yer yer hakarete büründüğü görülür. Artan açlık ve bitmeyen işsizlik Kavruk'un ve Bulama'nın nefretini arttırır. Allah'tan

bahsederken farklı ifadeler kullanan Kavruk ve Bulama inancı alaya alan sözcükler de sarf ederler:

“Allah kudurmuşuna da eğlence lazım dedi. İnsanlar gibi onun da canı sıkılır ara ara. Deliliklerini hoş görmeli.” (SR.:1993 s.95)

İçinden çıkamadıkları aciz halleri ve sıkıntılı durumları onları git gide daha da bunalımlı ve inkârcı insanlar hâline dönüştürür. *“Allah da insanlar gibi, ara sıra yüzüne tükürmek lazım.”* (s.209) cümlesini sarf etmeleri inkârı açıkça ortaya koymaktadır. Bu noktada yaşadıklarını, inançsızlıklarına bir bahane olarak görüp kendilerini haklı bulmaya çalışırlar ve karşılaştıkları olumsuzluklarla mücadele etmezler:

“Siz Allaha mı gidiyorsunuz?”

Abut sigarasından bir ağız duman çekip güldü.

- Hayır dedi, Allaha gidiyorduk amma vazgeçtik, önümüze hendek çıktı.”(SR. s.214)

Sarduvan'da yaşadıkları sıkıntıların sebebinin Allah olduğuna inanan ve bu sebeple Allah'ı suçlayan, Yaradan'a kin ve nefret besleyen kişiler vardır. Yazar tarafından bu kişiler isyanları noktasında haklı bulunur. Bu kişiler kendilerinin toplum içerisinde olduğu gibi Allah için de önemsiz olduklarını düşünürler ve git gide daha büyük bir manevi çıkmaza girerler.

Küçük İnsanlar romanında yazarın diğer köy romanlarında olduğu gibi inanç zafiyetleri görülmekle beraber insanların konuşmalarında Allah inancına bağlı gelişen değerler de görülür. Roman kahramanları Mevlüt ve Cura arasında geçen konuşmalarda inanca ve Allah'a dair düşüncelerin ayrıntıları görülür. Bunun bir örneği Mevlüt'ün baygınlık geçirmesi olayında yaşanır. Cura bir gün, aniden bayılan Mevlüt'ü kendine getirmeye çalışır. Bir müddet sonra kendine gelen Mevlüt ile “bir ölüyü diriltmiş kadar memnun olan” Cura, Allah'ın dünyayı yaratmış olmasından çok insana can verdiği için büyük olduğunu düşünür. Bunun yanında dini istismar eden insanlara karşı duydukları öfke Mevlüt ve Cura'da farklı bir “yemin” ifadesi ortaya çıkarır. “Vallahi, billahi” demenin bir manası kalmadığını düşünürler ve kendi aralarında daha ağır bir manası olduğunu düşündükleri “insan evladı olmayayım ki” ifadesini yemin olarak kullanırlar.

Dünyada umduğunu, rahatı, bolluğu, zenginliği bulamayan insanın umudu “öbür dünya”dır. Bu dünyanın zenginlerin, öbür dünyanın fakirlerin olduğunu düşünen ve umudunu buna bağlayan insanlar hesap günü üzerine düşüncelerini ifade ederler:

“Burada aç kalan ahrette ekmeğe gark olacak. Bakalım nasıl hesap vereceğiz orada? Allah her şeyi soracak. Öldürdüğün bir sineği, bir pireyi bile. ‘Sineğe de pireye de ben can verdim. Ne halt ettin de geberttin bu hayvancıkları?’ diyecek, kılı kırk yaracak.” (Kİ. s.52)

Küçük İnsanlar romanında köylünün içinde bulunduğu aç ve sefil hâl üzerinde yoğun bir şekilde durulur. İnsanların yaşadıkları hayatın hayat olmadığı vurgulanır. Müezzin Cibo özellikle düğünlerde “rezalet” yaşandığını belirtir. Göbek atan kadınlar, fıçılarcı rakı içen erkekler, namazı ve orucu bırakan yaşlılar sebebiyle kasabanın bu kıtlığı ve sefaleti hak ettiğini düşünür. Bu noktada Müezzin Cibo yaşanan sıkıntıları dile getirdikten sonra tüm bunların sebebinin dinsizlik olduğunu ifade eder:

“Dinsizlik aldı yürüdü memlekette. Sabah namazında bugün camide yine kimseler yoktu. Bakalım kasaba battığı gün ne yapacaklar? (...) Dinsizliğin sonu budur. Bir vakitler kasaba çok bereketliydi. (...) Yağmur boldu, toprak verimliydi. (...) Herkesin keyfi yerindeydi. Nedendi bu bolluk? Çünkü herkes orucunda namazındaydı. Cami adam almıyordu.” (Kİ. s.135)

Köyün evliyası olarak nitelendirilen kişi de insanların “Allah’ın unuttuğunu” düşünür. Yaratılmış olan her şeyin Allah’a ait olduğunu, insanın hiçbir şeye sahip olmadığını belirten evliya insanların kendilerine Allah tarafından verilen akli kullanmamalarını eleştirir. Evliya, doyumsuz, mal mülk, para düşkünü insanların dünyadaki maddi unsurlar için birbirlerini öldürmeleri karşısındaki şaşkınlığını dile getirir. Roman kahramanlarında, para icat olunca insanlarda haysiyet kalmadığı düşüncesi vardır. Beş parasızken dilinden Allah’ı düşürmeyen insanların para kazanmaya başladıklarında Allah’ı unutmaları eleştirilir.

Faik Baysal, *Sarduvan* romanında örneklerini sergilediği dini inkâr etme düşüncelerini *Rezil Dünya* romanında daha da derinleştirir hatta merkeze oturtur. Kitabın başında Tıgıcılar Mahallesi’nden göçlerin artması mahallenin ortamının bozulmasına, kumarın, rakının mahallede alıp başını gitmesine bağlanırken, İmam Tatar Hamdi’nin bile handa içki içerken görüldüğüne vurgu yapılır. Romanda âdeta her tartışma, toplumdaki her aksaklık dinî uygulamalara bağlanır:

“Bak, beğenmediğimiz gâvurlar uçmaya başladılar. Biz daha yürümesini bile beceremiyoruz. Beceremeyiz ya, tesbih kör etmiş gözünüzü bir kere. Allah’ın belâları, camiye kapanacağınıza sıvayın kollarınızı da şu memleketin derdine bir çare bulun be. Sapıklar gibi yere yatıp kalkmakta fayda yok.” (RD. s. 12)

Romanda sadece toplumun vaziyetiyle ilgili değil, insan olarak bireysel durumlarda da kahramanların Allah’a hakaretler yağdırdığı görülür:

“Şu suratıma bak be. İnsan mıyım, hayvan mıyım belli değil. Yuh olsun beni böyle yaratana. Amma biçimsiz burnum var be...” (RD., s. 45)

Rezil Dünya’da dini aşağılayan, İslâmiyet’i hakaret içeren sözlerle tartışan roman kahramanlarının karşısında karşı tip olarak görülen tek kişi Rafet’in ustasıdır. Rafet’in düşüncelerine katılmasa da etkilendiği ve olumlu özellikleriyle aktardığı usta, inançla ilgili düşünceleriyle ön plandadır. Hayattaki her şeyin ve en önemlisi ölümün Allah’tan geldiğini ve ölümle Allah’ın büyüklüğünü idrak ettiğini Rafet’e anlatır. İnsanın yaratılış özelliklerinden duygularına kadar Allah vergisi olan bütün özelliklerden bahseder ve Rafet’i bu konuda düşünmeye sevk eder. Ancak içinde bulunulan dönemde inançsızlığın alıp başını gittiğinin o da farkındadır:

“Ama bugünün gençleri Allah’ı tanımıyorlar. Allah’ı tanımadın mı, insanın işi rasgîmez. Neden bilmem? Biraz mürekkep yalayan yolunu şaşırıyor. Kendini bir şey sanıyor hemen.(...) Okumuş adamlar hem dinsiz oluyor, hem de inatçı” (RD., s. 79)

Usta, hem fen ilimlerini hem dinî ilimleri öğrenmenin gerekliliğini belirtir. İnançsızlardan yakındığı kadar Müslüman geçinen ama daha abdest almasını, dua okumasını bilmeyenlerden de yakındır. Okullara din dersi konulmadığı için dinin özünün öğretilmediğini belirten ustaya Rafet, İsmet Paşa’nın savaşlarla ilgilendiği için bu konulara zaman ayıramadığını söylese de Usta bunların hepsinin yalan olduğunu ifade eder. Usta, dünyanın vaziyetiyle ilgili düşüncelerinde de, yaşananları inançsızlığın cezası olarak görür: *“Bak Fransızlara, Polonyalılara, Yunanlılara. Dinsizliğin cezasını çekiyorlar hep. Allah onların başına Hitler gibi bir belayı musallat etti.”* (s.80)

Yazarın *Sarduvan*’ın aksine ilk defa nispeten olumlu olarak yansıttığı muhafazakâr karakterlerden biri olan Usta, Millî Mücadele ruhunun ve zaferinin de edilen dualar sayesinde olduğunu düşünür. Ustayla ilgili dikkat çeken nokta ise daha sonra belirtilir. O da Ustanın aslında Selanikli bir Rum oluşudur. Yirmi üç sene önce Müslüman olmuştur, karısını da Müslüman “yapmıştır”.

Rafet'in, ustası Baba Kazım ile uzun konuşması bittikten sonra yazar bu konuşmayı ayrıntılarıyla vermesinin bir anlamda sebebini Rafet'in düşünceleri aracılığıyla okura yansıtır. Rafet, ustanın görüşlerini paylaşmamaktadır ama “*her insanın mutlaka kendisi gibi düşünmeye mecbur olmadığına da inanmış*”tır. Usta gibi inanmış insanları tenkit etmek zordur ve ele geçen bir şey olmadığı gibi bu gereksiz bir davranıştır. Ona göre dünyadaki insan sayısı kadar fikir vardır ve Rafet artık insanları düşünceleriyle yargılamayı, yaftalamayı bırakmıştır. “*Çünkü dünyayı asırlardan beri fikirler kana boyamıştır*”. (RD. s.85) Rafet'in insanları ayırmadaki ölçütü nettir: İyiler ve kötüler.

Yazar eserin ilerleyen bölümlerinde *Sarduvan*'ın yazılış hikâyesini anlattığı kısımlarda savaşın halk üzerindeki etkilerini, insanların olumsuz hallerini dile getirirken toplumun dinî yapısıyla ilişkiler kurar. Dükkânda bütün gününü gelen tek tük müşteriyle ilgilenmenin dışında Kur'an okuyarak geçiren insanları “*sıkıcı*” ve “*ortaçağ insanı gibi sönük*” bulur. İnsanların gündelik alışkanlığı olan “*mes, takke, cübbe, potur*” gibi giyim kuşam unsurlarını dahi insanı içinde sıkıp ezen birer obje olarak görür. Bu insanların daima Allah'a şükrettikleri için hiçbir şeyden şikâyetçi olmadığı kanısındadır.

Rezil Dünya'da Rafet'te inanç noktasında etkili bir his yaratan olay ise dikkat çekicidir. Yıllar sonrasında, ironik bir şekilde Baba Kâzım ile de karşılaştığı bir kerhanede Sofya'nın pikapta duyduğu müzik için “*Ne güzel şu tango Allah'im!*” sözü Rafet'i şaşırtır:

“Demek Allah bir kerhane odasında bile mevcuttu. Biraz evvel kalabalığa “Kodoş” diye bağırın Sofya'nın kalbindeki bir Allahu bu. Bizimkinden bambaşkaydı belki. Ne olursa olsun, vardı, bir orospunun bağrında bile yaşıyordu ya. (...) İlahi Sofya, şu sözünle kaybettiğim imanımı bana tekrar kazandırdığını hiçbir zaman bilemiyeceksin.” (RD. s. 203)

Romanda dindar görünümlü olup sonradan farklı bir kimlikle karşımıza çıkan kişilerden bir başkası da sadece birkaç cümleyle tanıtılan Kenan'dır. “*Cuma namazlarını hiç kaçırmayan Kenan, bir randevu evi işletiyormuş İstanbul'da*” denilerek Kenan'ın, eserin sonundaki son hali okuyucuya gösterilir.

Voli'de dinî inançları olan insanlar olarak gösterilen kişiler vasıtasıyla “laiklik” üzerine konuşmalar yer alır. Din adamı kılığına giren İmam Derya laikliğin “dinsizlik, kâfirlik” olduğunu ifade eder. İmam Derya'nın laiklik karşıtı sözleri Atatürk'e hakaret noktasına varır:

“Laikliğin sonu budur işte. Atatürk gelsin de yediği naneyi görsün. Cumhuriyeti emanet ettiği gençlik bak neler yapıyor. Dini bütün Müslümanların sakalını yolarsan, kadınları çıırçıplak soyup sokağa dökersen böyle olur elbette.(...) Güpegündüz adam boğazlıyorlar burada. Bizim Ankaralı laikler de arta kalan sakalımızı nasıl yolacaklarını düşünüyorlar.” (VL. s.98-99)

Baysal, İmam Derya'nın gerçek bir din adamı olmadığını hatırlatarak sarf ettiği tüm kötü sözlerin “*din adamlarına özgün hoşgörüden, en ağır günahları bile bağışlayan o insancıl duygudan yoksun*” olduğunu belirtir.

Voli'de toplumsal yozlaşmanın her alanda kendini belli ettiği olaylar yer alır. Toplumun yozlaşmasının resmedildiği bu tablolarda duruma tepki gösterenlerin “inançlı” insanlar olduğu dikkati çeker. Terminal sahnesinde turist kız ile erkeğin ahlâk dışı tavırlarına sinirlenip tepkisini açıkça belli edenler “*sinirli sinirli tespihini şakırdatan*” ve “*Lâhavle çeken başörtülü kadın*”lardır. Onlara destek veren de “*takkeli bir genç*”tir. (VL. s.66)

Voli'de dinî inançlarında zayıflık olan insanların “Allah'ın büyüklüğünü” idrak ettikleri olaylar dikkat çekicidir. Bu örneklerden biri Bekir ile İmam Derya'nın yolculuğu esnasında yaşanır. Bekir arabada dikiz aynasından uzakta çiftleşen hayvanları görür. Dünyada bundan daha güzel bir şey olmadığını düşünen Bekir, İmam Derya'nın uyuduğunu fark edince bu “görkemli olayı” göremediği için “Allah'ın büyüklüğüne iman etme fırsatını” kaçırdığını düşünür. (VL. s.105) Roman kişilerinin cinsel mevzuları bir imana gelme sebebi olarak görmesi dikkat çekicidir.

Yazarın, *Madam Bambu* romanının başkişisi Senar Kul da inanç konusunda zaafı olan biridir. Romanda insanların inançları ve ibadetleri üzerinde fazla durulmamakla beraber, inanca yönelik eleştiriler ve inkârlar, kendini “dindar” olarak gösteren insanların olumsuzlukları sebebiyledir. Romanın bazı kısımlarında ölüm olayları aracılığıyla cenaze törenlerinden bahsedilir. Romanın bir yerinde cenaze töreninde edilen duayı ifade ediş şekli dikkat çekicidir. Dinî yönü zayıf olan hatta inanç noktasında sıkıntılar yaşayan Senar Kul bu duayı “insana bir an için dünyayı unutturan” şeklinde ifade eder. Senar Kul'un dünyayı ve dünyanın bütün olumsuzluklarını unutturan, insanı rahatlatan bir unsur olarak duayı görmesi dikkat çekicidir.

Faik Baysal'ın romanlarında “sosyal bozukluklar dış nedenlere değil, doğrudan doğruya insanın yaradılışına”⁸⁵ bağlanmaktadır. Roman kişilerinin başlarına gelenlerden sonra Allah'a isyan etmelerinin bir sebebi de bu durum olarak gösterilir. Roman kahramanları toplumdaki bozulmaların ve yaşanan sıkıntıların kendi yaptıkları hatalar yüzünden olduğunu düşünmez. Toplumdaki diğer insanların “yaradılışlarından gelen” kötü özelliklerden kaynaklandığı düşünülen sıkıntılar roman kahramanlarını Yaradan'a isyan etmeye götürür.

3.2. DİNİN İSTİSMARI

Bir değer istismarı olarak din istismarı; insanların, dini hassasiyetlerden faydalanarak inançları kendi şahsi menfaatleri doğrultusunda kullanmasıdır. Ahlâki değerlerden uzak olan bu durum Allah'ın adının kullanılması ile haksız bir yararın kazanılması yolundaki davranıştır:

*“Din istismarı ya da din sömürsünden maksat, kişinin dindarlığını, dindarca yaşamının amaçları dışındaki dünyalık menfaatlere alet etmesidir. Ya da gerçekte dindar olmadığı halde kişinin, dinî hassasiyet sahibi kimselere kendisini dindar göstererek maddî, manevî, sosyal ve siyasî çıkarlar sağlamayı amaçlayan davranışlarıdır.”*⁸⁶

Cumhuriyet sonrası Türk romanında, bir mekân olarak köy üzerine eğilirken, Anadolu insanının, en hassas noktalarından biri olan inanç kavramı üzerinden kullanılması konusu işlenmiştir. Toplumsal değerler içinde önemli bir yeri olan dini inanç, istismarcılar tarafından halkın nezdindeki itibarı ve güveni ile kullanılır. Faik Baysal'ın köy ve kasaba romanlarında da “dinin meşrulaştırma gücünden yararlanma düşüncesi”⁸⁷ içindeki yozlaşmış insanlar ile dinine olan bağlılığı ve saf niyeti ile Allah adıyla kandırılan insanlar kendilerine yer bulurlar.

Sarduvan romanda açıklıkla, çaresizlikle mücadele eden Kavruk ve Bulama, köyde dolaşıp birilerine sığınırken bu insanların yaşamları da gözler önünde serilir. Yanına sığındıkları insanlardan biri olan Rahmet Ağa ile olaya İmam Cerziz de dahil olur. Rahmet Ağa, oğlu Hüsmen'i iyileştirmek için İmam Cerziz'den yardım ister. İmam

⁸⁵ Tahir Alangu, a.g.e., s.702

⁸⁶ Hüseyin Certel, “Din İstismarı Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 22.1.

⁸⁷ Hüseyin Certel, a.g.m., s.3

Cerziz, çaresiz insanların zaaflarından faydalanan dinî duyguları sömüren biridir. Halk İmam Cerziz'in, nefesiyle hastaları iyileştirdiğine inanmaktadır. İmam Cerziz, nefesini para ile satmaktadır. “*Hoca Allah'ı birkaç kere satmış, karnını doyurmuş*” tur. (SR. s. 165) Halk buna rağmen hâlâ daha İmam'a inanmaktadır. Hekim çağırmak akıllara gelen son şey olur. Yazar insanların dine verdiği önem ile din adamına verilen değer ve güvenin suiistimal edilmesini yansıtmıştır. Köyün sosyal hayatındaki bu durumu Ramazan Kaplan şu şekilde açıklamıştır:

*“Dinin, gerçek veya gerçeğe yakın yönleriyle köy romanına girmiş olduğu söylenemez. Dine, din adamına veya dindar insana, dini kavramlara hücum etme, aşağılama, kötüleme ortak bir tutum halindedir.”*⁸⁸

Meram Ağa ve Pembe de romanda "dini istismar eden" kişiler olarak karşımıza çıkar. Kavruk'u yanlarına aldıktan sonraki zamanlarda ilerdeki hayatlarına hayırlı bir şekilde yordukları rüyalar gördüklerini söylerler. Bu rüyalardan birinde Pembe Peygamber Efendimizi kulübelerine misafir olarak gelmiş şekilde gördüğünü “*salavatlar çeke çeke, elini kalbine bastıra bastıra*”(SR. s.19) söyler. Elli kuruşun dahi helal haram para açısından önemine dikkat ediyor gibi görünürler ancak Kavruk'u çalıştırıp parasını vermeyen, ona hırsız olduğu yönünde iftira atan yine onlardır. Kavruk'un eser boyunca mücadelesini verdiği bu haksızlık olayı Meram Ağa ve Pembe'nin başının altından çıkan oyundur.

Rezil Dünya romanının İsmayil Hocası da dini istismar eden din görevlilerindedir. Dini, kendi çıkarları doğrultusunda kullanırken cahil halkı da istismar eder.

Yazarın köy romanlarında dine ve din adamlarına karşı kendi olumsuz düşüncelerini geniş bir şekilde yansıttığı görülür.

Voli romanının başkişisi Saido inanç üzerine düşünceleriyle öne çıkmamakla birlikte bu konuda tutarsız davranışları olan biridir. Dini bir istismar aracı olarak kullanmasının yanında bazen de gösteriş amacı olmadan, vicdanî bunalımlardan kurtulmak için önce camiye gidip hatip duaları dinler ancak ardından bara gidip içerek eğlenir.

⁸⁸Ramazan Kaplan, a.g.e., s.142

Romanın başkişisi Saido kendini dışarıdan iyilik yapan, hayır sahibi biri gibi gösterip alttan kötü işler çeviren biridir. “Cuma Müslüman’ı” olarak ifade edilen Saido Ramazan aylarında gizliden gizliye rakı içen, yaptığı işlerin üstünü örtmek ve kendini hayır hasenat sahibi biri olarak göstermek için dini kullanan biridir.

Romanda dini istismar eden önemli kişilerden biri İmam Derya’dır. “İmam” takma adını kullanan Derya Kıtık, uyuşturucu yüklü tabutu ele geçirmek için kılık değiştirir. Söylemleriyle de sanki gerçek bir hocaymış imajı çizer. Yazarın İmam Derya’yı tasvir ettiği yerlerde farklı benzetmeler kurduğu da dikkat çeker. Baysal, sahte imamın okuyup üflerkenki halini “*günah çıkartan bir papazın solgun yüzü ve bağışlayıcı sesi*”ne benzetir.

3.3. BÂTİL İNANÇLAR

Bâtıl inançlar eğitimsiz bir toplumda olaylara, durumlara bilgiyle çare bulamayan insanların sığınağı olan, akılla ve dinle hiçbir şekilde uyuşmayan inanç ve davranışlardır. “*Bu durumla daha çok köylerde karşılaşılır. Köylerin, gerçeğe aykırı değişik inançların ortaya çıkmasına uygun bir yapıları vardır. Böyle bir yapının meydana gelişinde düşünce ve yaşayıştaki geriliğin payı büyüktür.*”⁸⁹

Sarduvan'da Kavruk, Sarduvan'dan kaçıp Erenler Köyü'ne geldiğinde burada “Evliyalar Türbesi” ile karşılaşır. İçinde iki büyük mezar bulunan türbenin parmaklıkları kirli bez parçalarıyla doludur. Kavruk, burada karşılaştığı yaşlı bir kadın aracılığıyla toplumsal çıkarımlarda bulunur. Ona göre bu insanlar gençliklerinde işledikleri günahları, suçları ellisinden sonra iyi bir ahiret için affettirmenin yollarını ararlar ve türbelere gelirler, beş vakit namaz kılarlar. Kadın, Kavruk'a yatmakta olan evliyaya ne adadıysa gerçekleştiğini, bu evliyanın çok “uğurlu” olduğunu anlatır. Kavruk kendini tutamayıp gülünce de “*çarpılırsın*” diyerek kızar. Kısa süre içinde tanıştığı ve derdini anlattığı Kavruk'a yardım edebileceğini söyleyen bu kadın sonradan Kavruk'un bütün hayatını ve hayallerini olumsuz yönde etkileyen Meram Ağa'nın karısı Pembe'dir.

Köylülerin yağmursuzluktan çektikleri sıkıntı yüzünden hep birlikte yağmur duasına çıkmaları ise bâtıl inanışların vardığı noktayı gözler önüne sermektedir. Köylüler

⁸⁹ Ramazan Kaplan, a.g.e., s.71

bir at kafası etrafında sıralanır, Hoca okuyup üfler ve at kafasını dereye atarlar. Sonrasında da yağmur duasına başlarlar. Yağmur duasından günler geçtikten sonra hâlâ köyde bir yağış olmayınca bu sefer Hocanın aleyhinde söylentiler başlar. Halk bir zamanlar göklere çıkardığı Hocayı, işlerini göremeyince yerin dibine batırmaya başlar. “*Boynu kopsun akrebin, mahvolduk*” diye beddualar dahi ederler. Yağışsızlık köyün terk edilmesini de hazırlayan önemli bir olay olur.

Kavruk köydeki insanların çaresizliğini, çaresizlikten kötü yollara sapmalarını ve çözüm için bâtil inanışlara sığınışlarını görür ve giderek içinden çıkılmaz bir sorgulamaya girer bu sorgulamalar onu inançlarından uzaklaştırır ve hayattan soğutur. Romanda bir sığınak görevi üstlenen bâtil inançlarla ilgili uygulamaların her seferinde hüsrarla sonuçlandığı, olumsuz bir şekilde neticelendiği gözler önüne serilir.

Faik Baysal’ın *Küçük İnsanlar* romanında da hastalıklardan, dertlerden kurtulmak isteyen insanlar, müezzine, evliyalara okutulmaya, kötü ruhlardan arındırılmaya götürülür. İnsanlar Serkis Ağa’dan çektikleri sıkıntıları evliyalara anlatmaya giderler. Köylü kadınlardan biri, ekonomik sıkıntılar yüzünden hastalanan kocasını üç kere müezzine okutmaya götürdüğünü ancak bir sonuç alamadıklarını bu sefer de evliyaya okutmak istediğini ifade eder. Benzer bir durum köylüden Rıdvan’ın da başına gelir. Geçim derdi yaşayan ve karısının açgözlülüğüne tahammül edemeyen Rıdvan bir gün karısını tokatlar. Tokadın gücüyle bayılan ve uzun süre kendine gelemeyen karısını hastaneye götürmek yerine eve Müezzinin çağırır. Müezzine kadına okur, üfler ve Rıdvan’ın elindeki paranın büyük kısmını alarak gider ancak kadın kendine gelmez. Baysal, bu örneklerle cahil insanların çareyi mantıklı, bilimsel yollar yerine batıl inanışlarda aramasının olumsuz sonuçlarını gösterir.

Romanda batıl bir inanış olan ama beklenen, zaten görünen bir gerçekliği ortaya koyan durumlardan biri de faldır. Eren Dayı isimli eski bir asker fala bakarak kasabayı daha kötü günlerin, sıkıntıların, sefaletin beklediğini söyler.

Madam Bambu romanında psikolojik bunalımlar içindeki Senar Kul, hiçbir derdine deva olmadığını düşündüğü tıptan umudunu keserek hurafelere yönelir. Başından kurşun döktürür. “*Yarı belinden aşağısı tutmayan, peygamber soyundan geldiğini söyleyen*” bir üfürükçüden medet umar. (MB. s.7) Üfürükçünün verdiği öğütler

sonrasında Senar Kul'un yaşadıkları, b t l inanışların insanlar üzerindeki olumsuz etkisini gözler önüne serer:

“Hemen sakal bırakmamı, on gün süreyle her gece yarım saat aya bakmamı, bir örümcek ölüsünü beze sarıp muska gibi boynuma asmamı tembih etti. Bunları yapmazsam iki aya varmadan  lecektim. Bırakın iyileşmeyi, büsbütün uyuyamaz oldum. (...) Bu kez sapıtmaya başladığım korkusuna kapıldım.” (MB. s.7-8)

Üniversite mezunu, modern düşünceleri olduğu ileri sürülen Senar Kul'un bunalımdan kurtulmak için bu çeşit b t l inanışlardan medet umması roman kişisinin gerçekliğine uymamakla birlikte çaresizliğinin de acı bir göstergesidir. Bütün bu yanlış arayışlardan sonuç alamayan Senar Kul'un en sonunda bir “ruh hastalıkları uzmanı”na gitmek aklına gelir. Senar Kul'un önce  f r k lere çok sonra doktorlara gitmesi *Sarduvan*'daki Rahmet Ağa'nın, oğlu Hüsmen'i iyileştirmesi için  f r k  İmam Cerziz'den deva bulmasını beklemesi sonuç bulamayınca en son doktora gitmesi olayıyla benzerlik gösterir. Yazar, dinî cahilliğin okul eğitimi alan-almayan, şehrili-köylü ayırt etmediğini vurgular.

3.4. DİN ADAMI

Türk edebiyatında köy romanlarının çoğunda din ve ahlâk konuları feodal yapıya göre hareket eder. Bir diğer deyişle sayılan, hürmet edilen din adamları aslında sosyal birer tip olarak tasvir edilirken çıkarıcı, işbirlikçi ve düzenbaz olarak görülür. Din adamları aslında Allah'a değil, “ağa”ya hizmet eder durumdadır. Bu din görevlileri her ne kadar bir dinin temsilcisi vazifesini yürütüyor olsalar da “dindarlık”, onlar için, kendi çıkarları doğrultusundaki işleri yapmalarını sağlayan bir araç, bir “kılıf”tır.

Faik Baysal'ın köy romanlarında din adamları geniş bir şekilde ele alınır. Din adamları, bir dini temsil etmenin sorumluluğunu taşımayan, yozlaşmış insanlar olarak tasvir edilirler. Romanlarda bu olumsuz tiplerin karşısına olumlu tiplerin çıkarılmadığı görülür. *Sarduvan*'da k  uk olaylarla, daha çok dinî istismar içerisinde işlenen din adamları, *K  uk İnsanlar*'da romanın bütününde olayları etkileyen pozisyondadır. Yazarın şehirde geçen romanlarında din adamları çok görülmemekle beraber bahis konusu olanlar da yazarın diğer romanlarındaki tutuma uygun biçimde olumsuz yansıtılan kişilerdir.

Küçük İnsanlar romanında Müezzın Cıbo, olay içinde ön plana çıkan kişilerden biridir. Eserin başında Müezzın Cıbo, sevilen, sayılan ve olumlu davranışlar sergileyen biridir. İyiliğin hiçbir zaman ölmeyeceğini söyleyen müezzının ne derse doğru olacağını düşünen kasabalı onun gibi müezzının sayılı olacağını ifade eder. Müezzını sevmeyen tek kişi ise olumsuz davranışlarıyla tasvir edilen Latif'tir.

Dindar olmayan insanlar da müezzını çok severler. Ahali bir derdi olduğunda ilk önce müezzına başvurur. Cıbo, "*belden yukarı yaşayan, yarım bir peygamber*" olarak nitelendirilir. (Kİ. s.73) Ancak Cıbo'ya duyulan saygı ve sevgi, kasabada yaşanan çeşitli olaylara adının karışmasıyla zamanla düşmeye başlar. Bir cenazede yaşanan dolandırıcılık meselesine adı karışan Cıbo'nun köyde olup biteni Serkis'e yetiştiren kişi olduğu söylentileri de yayılır. Kasabada yaşananları para karşılığında Serkis'e anlattığını görenler olduğu belirtilir. Müezzın Cıbo'nun halkın yanında gibi görünürken Serkis'e çalışmasının ortaya çıkması onun iki yüzlü davranışını gözler önüne sermiş olur.

Faik Baysal, kendi yaşamından izler taşıyan *Rezil Dünya* romanında Saint-Joseph Lisesi'ne giden Rafet'in gözünden okulun papaz hocalarını tasvir eder. Bu tasvir olumsuz bir bakış açısıyla verilir:

"Kara cüppeli, çatal sakallı papaz içtiği şarap gibi kıpkırmızı. Uzun değnek kafama vurmaya hazır. Nereye saklanacağımı bilemiyorum.(...) Papaz kürsüden bir karga gibi uçup Westerling'in tepesine konuyor. Tutuyor çocuğu kolundan, bir tekmede kapı dışarı ediyor." (RD. s. 19)

Daha papazları ilk gördüğü andan itibaren onlardan nefret eden Rafet'in bütün okul hayatı sıkıntıyla ve zorlukla geçer. Sık sık okuldan kaçır ve kaçmalarının sonucunda dayak yiyip cezalar çeker. Papazların ettiği hakaretlerden bilmediği sözcükler öğrenir.

Rezil Dünya'da az sayıda imama da yer verilir. Bu imamlar toplumdaki yozlaşmayı gösteren tiplerdir. Bunlardan Yeni Camii İmamı Tatar Hamdi içki içen bir din adamı olarak eserde yer alır. Bir diğer hoca da Kurşunlu köyünün imamı olan İsmayil Hoca'dır. İsmayil Hoca ile de dinî istismar ele alınır.

Voli romanında din adamları olayların akışında çok görülmemekle birlikte yer yer kurgunun içinde yer alan hocalar vardır. Bu din adamları da genelde toplumun diğer kesimleri gibi yozlaşmışlardır. "Kırksekizoğlu" adıyla bilinen Murat Camii imamının sigara ve içki içmenin mekruh olduğunu söylediği halde kendisinin gizli gizli rakı ve

sigara içerken görüldüğü ifade edilir. Din adamı kisvesine bürünmüş Kırksekizoğlu'nun ayrıca “önünden geçen yarı çıplak turist kıza” bakışı da çarpıcı bir şekilde dile getirilir. Roman kişinin, kimliğine uygun olmayan bu davranışlarla yazar yozlaşmanın her kademedede, her kimlikte görüldüğünü ifade etmeye çalışır.

4. ÖLÜM

Faik Baysal eserlerinde ölüme çoğunlukla, ölümün yaşamın doğal bir sonucu olmasının dışında yaklaşır. Hayat mücadelesi içinde yorgun düşen toplumun itilmiş insanların intihar ve cinayet sonucu ölmeleri romanlarında insan fizyolojisinin iflasıyla ortaya çıkan ölümden daha çok yer kaplar. Bunun yanında yazar insan hayatı açısından ölüm düşüncesine varlık-hiçlik-yok olma veya kurtulma bağlamında felsefi açıdan da değinir.

Doğumu esnasında annesinin ölmesi Baysal'ı hayatı boyunca eksik ve acılı bırakmıştır. Yazar bunu eserlerinde yalnızlık temasıyla birleştirilerek işlemiştir. Yazarın hayatını etkileyen ikinci ölüm büyükannesinin ölümüdür. Çocuk yaşta ölümün acımasızlığı ve çaresizliği ile tanışan Baysal, *Rezil Dünya*'nın Rafet'inde de bunu yansıtır. Baysal'ı hayatı sorgulamaya iten ve derinden etkileyen olaylardan biri şüphesiz Çerkeş Depremi'dir.⁹⁰ Depremde kaldığı otelin yıkıntıları arasından sağ olarak çıkan tek kişi olmanın, etrafında onlarca ölü görmenin psikolojik travmasını uzun süre atlatamaz. Çerkeş Depremi yine yazarın otobiyografik özellikler taşıyan *Rezil Dünya* romanında yer alır.

Sarduvan'da Baysal sürekli “silahlı ve bıçaklı” gezen köylülerden bahseder. *Sarduvan*'daki ölüm temaları felsefi düşüncelerden uzak, intihar ve cinayetler şeklindedir. Bunun sebeplerinden biri yazarın ölüm üzerine düşüncelerini dile getirebileceği eğitilmiş bir kişinin romanda yer almamasıdır.

⁹⁰ 1 Şubat 1944 sabahı saat 5.21'de tahmini olarak 7.2 şiddetinde meydana gelen yer sarsıntısı Çerkeş başta olmak üzere Mengen, Gerede ve Bolu'da büyük can kayıplarına ve hasarlara sebep olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Cevat Eyüp Taşman, “Gerede-Bolu Depremi”, *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 31.31, 1944

Rezil Dünya romanında, yazarın kendi hayatındaki gibi, Rafet doğumu esnasında annesini kaybetmiştir ve bu ölüm onun bütün hayatını hem psikolojik hem fizikî yönden etkilemiştir.

Rezil Dünya romanında Rafet, eğitim almış biri olarak, hayata ve ölüme sadece yaşanan bir mücadele olarak değil varlık-yokluk düşünceleri açısından da yaklaşır. Rafet, yaşamın güzelliklerini, sefasını görmeyen biri olarak ölümün bu anlamda “kurtuluş” olduğu düşüncesindedir. Örneğin; Alan Cuma’da çıkan bir yangın sonucu pek çok kişi hayatını kaybeder ama bu insanlardan Salih, Rafet’i daha çok etkiler. Rafet, çocuklarını korumaya çalışırken onlarla birlikte ölen Salih’in ölüm sayesinde kurtulduğunu düşünür:

“İnsan öldü mü ne taşı, ne yaşı kalır dünyanın. Ama biz öyle miydik ya? Öülerin hiçbir şeyden haberi yoktu. Ama bir de yaşayanlara sor. Ne çektiyse onlar çektiler. İşte o zaman anladım Allah’ın ne kadar büyük olduğunu. O herkesin korktuğu ölüm ne lüzumlu bir şeymiş meğer.” (RD. s.78)

Ölüm düşüncesine her ne kadar *Rezil Dünya*’da Rafet aracılığıyla felsefî açıdan yaklaşılsa da genel olarak romanlardaki ölümler ağırlıklı olarak acımasız hayat şartlarının insanları sürüklediği intihar ve cinayetler şeklinde tezahür etmektedir.

Faik Baysal ölümün bir kurtuluş olduğu düşüncesini *Voli* romanında da sürdürür. Ölümün, dünyevî birçok meselenin anlamsızlığını ortaya koyduğunu düşünen yazar, ölüme dair ilk düşüncelerini sahte cenaze töreninde dile getirir:

“Her zamanen büyük felaketler olarak nitelenen ölüm aslında bazen çok güçlü bir dezenfektandı. Hiçbir antibiyotiğin üstesinden gelemediği rezilliklerin dokuz canlı virüs ve bakterileri onun yok edici etkisine dayanamıyordu. Nitekim bir ölüye son saygılarını sunmaya gelen bu insanların çoğu sanki tüm günahlarından arınmış, şeytanın sırtından inip birer iyilik meleğine dönüşmüşlerdi. İnsan ara sıra ölüp dirilebilse bu anlamsız ve utanç verici kısır çekişmeler, çıkarlarının tutsağı olan bir sürü hayvanın neden olduğu bu kavgalar son bulabilirdi belki de.” (VL. s.48)

Voli romanında da ölümün insanı bu “rezil hayat”tan kurtardığı düşüncesi hâkimdir. Ölüm ayrıca sosyolojik bir olgu olarak insanlar arasındaki farklılıkları yok eden, insanları eşit kılan yegâne güçtür. Çeşit çeşit hayatlar yaşayan bütün insanlar ölümü ortak şekilde yaşar. “Ölüm en demokratik, en adil güçtür; sayısız farklılıkları ortadan

kaldırır, hayatı herkes için eşitler.”⁹¹ Bu düşünce roman kişilerinin düşünceleri ile de yansıtılır:

“Ölülerin korunmaya hiç gereksinimleri yoktu. Dünyanın en büyük sosyalistleri onlardı. Gerçek eşitlik yalnız onların dünyasındaydı. Bütün malları ve mülkleri bir avuç toprak parçasıydı.” (VL. s.100)

Rezil Dünya'nin Rafet'inde olduğu gibi *Voli*'nin Saido'sunda da kendi hayatından izler görmek mümkündür. Baysal'ı hayatta en çok etkileyen annesinin ölümü, en çok zorlayan da annesiz yaşamıdır. *Voli*'nin başkışisi Saido'nun da annesi ölmüştür. “Anne eksikliği”nin verdiği ruhî bunalım Rafet'te oluşu gibi Saido'da da görülür. Saido için anne, masumlğun, temizliğin, günahlardan arınmanın sembolüdür adeta. Mezarlıkta gidip konuştuğu aslında annesi değil, kendi vicdanıdır. Mezarlıkta annesi ile konuşması onun içinde hâlâ vicdan kırıntıları olduğunu ve aslında yaptıklarından pişmanlık duyduğunu gözler önüne serer:

“Çok sevdiği, acısını hâlâ yüreğinde duyduğu annesinin mezarı başına çömeldi. Uzun uzun içtenlikle dua etti. ‘Bu son artık, valla son. Beni bağışla anne (...) Çok pişmanım’ dedi.” (VL. s.61)

Mezarlıkta annesinin kendisine “*Senin bu yaptıkların yüzünden Tanrı'nın yüzüne bakamıyorum burada*” şeklinde tepki gösteren cümlelerini uğultular halinde zihninin içine duyan Saido, mezarlıktan çıkınca “*bambaşka bir insan olduğunu, kendinden iğrenmeye başladığını*” hisseder. (VL. s.62) Mezarlık ve ölümün, annesinin temsilindeki hakiki yüzü ondaki vicdanî baskıyı arttırır.

4.1. İNTİHAR

Faik Baysal'ın köy ve şehir hayatını ele alan romanlarındaki kahramanların hayatı sık sık sorguladıkları görülür. Ancak roman kişileri bu sorgulamadan çıkış bulamadığı noktada intihar düşüncesi zihinlerini işgal etmeye başlar. “*İntihar girişiminin sebebi, kişilerin içinde bulunduğu dünya ile baş edemeyip oradan kaçma isteğidir.*”⁹²

⁹¹ Hüseyin Aydoğdu, "Kierkegaard ve Heidegger'de Ölümün Eksistensiyal-Ontolojik Çözümlemesi." *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, sayı 27, Güz 2016, s.134

⁹² Emine Kurt, a.g.t., s.58

Sarduvan'da dinî duyguları olan insanlar için sığınak türbeler, evliyalar iken; inançtan uzak olanlar için tek kurtuluş ölümde aranmaktadır. Yaşadığı büyük sıkıntılara rağmen yaşamayı seven, hayata bağlı olan Kavruk'un dahi intihara kalkışması dikkat çekicidir. Roman kahramanı Kavruk ilk kez hırsızlık olayından sonra bu duyguyla yaşayamayacağını hissedip ölmeyi düşünür, ölmeyi ister ancak bunu yapamaz, "*Velhasıl hayat gibi ölüm de arzu ile satın alınmıyordu.*" diye içinden geçirir.

Roman kahramanı Kavruk, asıl özgürlüğün ölünce başladığını sanmakta, bu sebeple "*Dünyada yalnız ölümler istediklerini düşünmekte, düşündüklerini de istedikleri gibi söylemekte hürdürler.*" (SR. s.60) diyerek ölümü kendine sık sık hatırlatmaktadır. Kavruk ölüme karşı insanı kölelikten kurtardığını düşündüğü için bir sevgi de besler.

Roman kişilerinden Rahmet, mezbahası kapatıldıktan sonra işsiz kalır. Akabinde karısı, onu ve çocuklarını bırakarak evi terk eder. Bu arada Rahmet'in oğlunu eşek teper ve oğlu ağır hastalanır. Rahmet ne yaptıysa oğlunu kurtaramaz bu hastalıktan. Bu süreçte yaşadığı çaresizlik, içine girdiği âciz ve pasif vaziyet onun ileriki durumu hakkında ipucu da vermiş olur. Nitekim evladının ölümünden sonra kendini toparlayamayan, hayatın ona yüklediği ağırlığa daha fazla dayanamayan Rahmet intihar eder.

Roman boyunca açlıkla, sefaletle mücadele eden Kavruk ve Keko git gide hayattan ümidi kesmeye başlarlar. Bu süreçte Keko ile Kavruk'un konuşmaları hep çektikleri eziyet, dünyanın verdiği mutsuzluk, kader mahkûmu olma gibi konular üzerinedir. Rahmet gibi Keko da karısı tarafından terk edilir. Yaşadığı sıkıntılara daha fazla dayanamayan Keko, Kavruk'u da ikna ederek intihara teşebbüs eder. Keko ölür ama Kavruk kurtulur. İntihar girişimi başarısız olunca Kavruk samimi bir sevinç hisseder: "*Yaşıyordum, ölmediğime seviniyordum. Ne halt yemiye kendimi gebertmeye kalkmıştım.*"(SR. s.156)

Küçük İnsanlar romanında hayatla mücadele eden insanların, *Sarduvan*'da olduğu gibi zaman zaman ölümü, bu sayede yaşadıkları kötü hayattan kurtulmayı düşündükleri görülür. Hayattan istediğini bulamayan insanlar romanda ölüm düşüncesine kapılırlar. Dünyada her şeyin parayla olduğunu düşünen Mevlüt, yaşamaktan iğrendiğini ve kendi istediği bir gün ölüp kurtulacağını ifade eder. Mevlüt'ün düşüncelerine katılmayan Cura, kendisi de hayattan bıkmasına rağmen "bu güzelim dünyayı" bırakıp

gidemeyeceğini düşünür. Cura dışında yine hayattan bıkip ölüm düşüncesine kapılan ama sonrasında hayattan vazgeçemeyen, yaşamaya bağlılıkları sebebiyle bu düşünceden hemen uzaklaşan insanlar vardır. Berber Ago da bu insanlardan biridir:

“Ago gevezeliğin tehlikeli bir yola döküldüğünü hissetti. İçinde bir sıkıntı vardı ki, Allah’ın belası şey durmadan artıyordu. Boğazına bir ustura atıverecek gibi fena bir his vardı içinde. Lâkin yanında usturası olsaydı bile bu güç işi yapamayacaktı. Çünkü bu ölüm arzusunun hemen arkasında, ekseriya felaketlerden sonra duyulan, hayatta olmanın sıcaklığı, insanı deli eden yaşama sevinci, rakıninkine benzemeyen sarhoşluğu dipdiriydi.” (Kİ. s.94)

Kavruk ve Bulama gibi burada da Mevlüt ile Cura yazarın düşünceleri ifade etmek için bir araya getirdiği iki dert ortağıdır. Yazar bu kişilerin dertleşmeleri ile düşüncelerini dile getirme imkânı bulur. Cura hayattan nefret ettiğinden, serseri hayattan bıktığından bahseder. Refah içindeki insanları gördükçe kendisinin bu dünyaya yalnızca çalışmaya ve ölmeye geldiğini düşünür ve kaderlerini değiştiremiyor olmaktan yakınır. Kaderi değiştirememeye düşüncesi roman kişilerini çözülmeye bir boşluğa, ölüm düşüncesine sürükler. Romanda intihar eden kişilerden biri de Kirazlı köyündeki yorgancıdır. Yorgancının, karısı tarafından aldatıldığı, “namusuyla oynandığı” gerekçesiyle intihar ettiği söylenir. Benzer vakaların bundan önce de yaşandığını köylüler anlatır.

Rezil Dünya’da da Sarduvan’daki gibi intihar düşüncesinin sebebi içinde bulunulan sefil yaşam şartlarıdır. Rafet, Matmazel Elena’nın pansiyon ücretini ödeyemediği için vicdanî rahatsızlık duyar. Kendisini sahtekâr olarak düşünür ki bu hiç yaşamadığı ve alışık olmadığı bir duygudur. Kavruk ve Bulama, Cura ve Mevlüt gibi burada da Rafet ve kendisi gibi sefalet içinde olan arkadaşı Mekin yoksulluk ve açlık üzerine dertleşirler. Yine Sarduvan’da olduğu gibi onlar da çareyi ölümden bulurlar. Ancak Rafet tüm olumsuzluklarına ve yaşadığı acılara rağmen zaman zaman intiharı aklından geçirdiyse de dünyayı sever. Ama arkadaşı onun kadar sabredemez dünyaya. “Romanda Mekin ile Rafet birbirini tamamlayan iki kişiliktir. Mekin eğitim almayan, sokaklarda olgunlaşan biridir. Bu nedenle insanlara bakış açısı Rafet’ten daha farklıdır.”⁹³ Mekin, romanın ilerleyen bölümlerinde bu “rezil dünya”ya dayanamayıp uyuşturucu olarak intihar eder.

⁹³ Şengül Can, *Faik Baysal’ın Romanlarında Şahıslar Dünyası*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2011, s. 68

Voli romanında intihar eden kahraman, etrafındaki kişiler tarafından “sevgi dolu” bir yüreğe sahip olduğu belirtilen Kızıl Selim takma adlı öğretmen Yusuf Salıcaklı ile ele alınır. Sevgi dolu olduğu vurgulanan öğretmenin intihar etmesi dikkat çekicidir. Yusuf Salıcaklı öğrencilerine Nazım Hikmet’in şiirini okuduğu için hapis yattığı dönemde intihar etmiştir. İnsanlara ve hayata karşı dik durmayı öğretmesi gereken bir mesleği icra eden Salıcaklı sosyal çevrenin kendisine yaşattığı acılara dayanamayarak intihar etmiştir. Baysal, bu intihar olayının sebeplerine inmeden sadece intiharın Saido ve Yusuf Salıcaklı’nın eski öğrencilerinden olan Rifat Beton üzerindeki etkisine değinmiştir.

Romanın başkişisi Saido, devam eden mahkeme sürecinde zihnen olduğu kadar manen de yıpranır. Uzayıp giden davanın tarihinin sürekli ileri atılması veya geri alınması ve en sonunda erkene çekilmesi karşısında iyice karışık duygular yaşamaya başlar. Mahkemeyi kaybedeceği düşüncesiyle ümitsizliğe ve karamsarlığa kapılır. Uyku düzeni bozulur. Sinirlerini yıpratın bir bunalım dönemine girer:

“Yapıyalmız kalmıştı. Ne arayanı ne soranı vardı. Altında kaldığı yalnızlık göçüğü her dakika biraz daha yoğunlaşıp derinleşiyor, birden bastırıp ağırlaşan sessizliğe artık dayanamaz oluyordu. Her yer çirkin, şaşkın, iğrenç ve düşman yüzlerle doluydu. Gülüyor, ıslık çalıyor, alay ediyorlardı oyuna. Sabahlara kadar hep bu gürültü, nankörlük ve sapıklık patirtisinin içinde yuvarlanıp gidiyordu.”
(VL. s.143)

Saido işte bu “yuvarlanıp gitme” içerisindeki depresif duygularla ilk kez bu dönemde intihar etmeyi aklından geçirir. Sıkıntılar içindeki roman kişinin hayata karşı mücadele edecek gücü kalmadığında kurtuluşu ölümden bulma düşüncesi bu romanda da yer almış olur. Saido’yu bu bunalımdan kurtaran ise sahte dünyanın dışındaki gerçek sevgi ve vefa timsali olan okul müdürü ve sekreterdir. Saido kurtuluşu “sevgi”de bulmuş olur.

Romanda yer alan mahkeme süreci boyunca türlü zorluklar, iç sıkıntılar ve bunalımlar yaşayan Saido, eserin sonunda mahkemesinin yeniden görüleceğini öğrenmesine rağmen bundan herhangi bir mutluluk veya umut duymaz. Saido, yaşadıklarıyla beraber değişmiş ve hayata karşı beklentisiz hale gelmiştir. Yaşadıklarına dayanamayan roman kahramanı yazarın diğer romanlarındaki çeşitli kahramanlar gibi çözümünü ölümden bulur ve cezaevinde intihar eder.

Madam Bambu romanında da hayatına son veren kişiler bulunur. Romanda bunalımdaki insanın intihara meyli geniş bir şekilde çeşitli kişilerle yansıtılır. İnsanları bunalıma ve intihara sürükleyen sebeplerin başında toplumsal bozukluklar gelir:

“Hele oturduğu evin kirasını veremediği için evine haciz gelen bir hocamın intihar etmesiyle yıkıldım. Benim de sonumun başka türlü olmayacağına, günlerden birinde şakağıma bir kurşun sıkacağıma ya da mutfaktaki su borusuna bir ip bağlayıp yaşamıma son vereceğime inanmaya başladım. Bilim, yoksulluk ve intihar, mantığımın kabul edemediği, isyan duygularımın dalga dalga kabarmasına neden olan bir çelişkinin halkalarıydı. Oysa soygunlar, banka hortumlamalar, devleti ceplere indirmeler, doğalgaz ve ihale hırsızlıkları, dinin politika arenasında paraya dönüştürülmesi olayları tüm hızıyla sürüp gidiyordu. Bizim gibilere de intihar etmek kalıyordu sadece.” (MB. s.122)

Bu sebeplerle intihar edenlerden biri de Hami Bey’dir. Hami Bey, bir iftira sonucu haksız yere hapis yatar, suçsuzluğu anlaşılınca ise yazarın gerçek dışı düşüncesiyle hiçbir özür dileme veya tazminat olmadan serbest bırakılır. Roman kahramanının hâkimin özür dilemesi beklemesi, kendi dava açmadan tazminat beklemesi hukuk sisteminin dışında bir durumdur. Bu olaydan sonra Hami Bey, ailesi tarafından da terkedilmiştir. Yaşadıklarının, acılarının kendisinde meydana getirdiği bunalımla “sık sık özlemine duyduğu ölümü” seçer ve intihar eder. Hami Bey’in ölümünü bir türlü sindiremeyen Senar Kul bu ölümü kabullenmek istemez:

“Kimsenin adını bile duymadığı bir motelde yaşamına son veren, böylece dayanılmaz acılarından kurtulan, aydın öğrenciler yetiştiren, devletin ilgisizliğinin pathcan domates satmaya zorladığı bir eğitim gönüllüsünün cesedine kimse sahip çıkmayınca ilçe belediyesi hemen harekete geçti ve bu ayıbı kimsesizler mezarlığına gömerek noktalandı. Ben her şeye karşın bu ölümü bir türlü içime sindiremedim. Dünyada bir saniye bile yaşamaması gereken bir yığın yüzüstü, insan maskarası vardı. Hami Bey en son ölmesi gerekenlerden biriydi.” (MB. s.65)

Senar Kul her ne kadar kabullenemese de Hami Bey’in ölümü tercih etmesine sebep olan etken yazarın diğer romanlarında olduğu gibi, bu adaletsiz dünyadan kaçış ve ölecek kurtuluşu bulma umududur. Hami Bey, adaletsizliğin, idarî çözümlenin kurbanlarından biridir. Yaşadığı haksızlıklara ve acılara dayanamayarak intihar etmiştir. Senar Kul, yalnız toplumdan değil kendi iç bunalımından da kaçan Hami Bey’in mücadele etmesi gereken insanlardan biri olduğunu düşünür.

Madam Bambu’da toplumsal düzenin, adil olmayan sosyal şartların kurbanı olan başka insanlar da vardır. Bu insanlar, okunan gazete haberleri aracılığıyla gözler önüne

serilir. Geçim sıkıntısı çektiği belirtilen, evine ekmek götüremeyen bir babanın tren raylarına yatarak intihar etmesi bunun bir örneğidir. Bu durum, Başbakanın gazetelerde yer alan ekonominin çok iyiye gittiği yönündeki yorumlarıyla birleştirilerek ironik bir biçimde ele alınır.

Toplumdaki değişimlerden ve olaylardan ister istemez etkilenen bireyler hayal-hakikat çatışması yaşarlar. Gerçeklerden her zaman daha büyüleyici olan hayaller, hakikat karşısında direnme gücü gösteremezler. Bu durum bireyin giderek yalnızlaşmasına, topluma ve çevresine yabancılaşmasına ve bireysel çözülmeye giden yolun açılmasına sebep olur. Romanın vermek istediği düşünceye göre mutluluk ancak gerçeklerden kaçmakla mümkündür. Senem Hanım'ın eski arkadaşı Filiz de hayal-hakikat çatışmasının kurbanı olmuştur. Aşk hayatıyla ilgili olarak "Romeo" hayalleri kuran Filiz Hanım, gerçeklerle karşılaşınca dayanamaz. "Dayakçı koca" yüzünden değil hayalleri yüzünden karnında bebeğiyle yaşamına son verir. Filiz örneği ile santimentalist hayallerine esir olmuş bireyin yaşadığı hayal-hakikat çatışmasının ruh üzerinde yaptığı telafisi imkânsız tahribat yansıtılır:

"Her kadının hayal ettiği bir aşk öyküsüydü bu. Sonra bir de bakıyorsunuz, gerçek dünyada bunların hiçbiri yok. Aksırık, öksürük, tükürük, küfür, dayak, sopa, işkence, stres, kira borcu, telefon faturaları, hacizler, yüreğinizi çalan sahte Romeolar. İyisi mi kapatın yüreğinizin kapılarını. Hayallerinizi kovun kafanızdan. Yiyin, için, uyuyun, hayvanlığınızı enine boyuna yaşayın. Ancak böyle mutlu olursunuz. O zaman ne intihar edersiniz ne de Romeo diye koynunuza aldığımız odundan dayak yersiniz." (MB. s.130)

Senar Kul da zaman zaman hayal-hakikat çatışması yaşar. Bunun en çarpıcı örneği Hande Hanım ile evlilik hayalleri kurarken Hande Hanım'ın Senar Kul'a "yirmi yaş daha genç olsaydınız hiç düşünmeden sizinle evlenirdim" şeklindeki sözleri olur. Hakikatler ile acı bir şekilde yüzleşen Senar Kul, bunalım içinde olmasına rağmen, intiharı aklına getirmez. Ancak romanda, yaşadığı sıkıntılardan çektiği acılar dile getirilir. Baysal'ın hayatını etkileyen Çerkeş depremine benzer bir deprem de Senar Kul'un başına gelir. Senar Kul da aynı şekilde depreme bir otelde yakalanır. Bu deprem Senar Kul'u karamsarlığa ve bunalıma sürükler. Niye yaşadığını, neden bu dünyada olduğunu sık sık sorgular ancak bu bunalım ve sorgulama onun ölüm düşüncesine kapılmasına sebep olmaz.

Faik Baysal, romanlarında intihar eden veya intihara meyleden kişilerin önce yaşadığı bunalımları yansıtır ve bu acılar karşısında âciz kalmalarını gösterir. Güçsüz karakterleri olan bu roman kahramanları hayat için mücadele etmezler, çıkış yolu olarak ölümü seçerler.

4.2. CİNAYET

Faik Baysal'ın *Sarduvan* romanını yazmasına sebep olan olaylardan biri çocukken tanık olduğu bir cinayettir. Bir gün erik toplamak için çıktığı ağacın tepesindeyken torunları için mısır koçanı çalan -sonradan Baba Merdüm olduğunu öğrendiği- kişinin öldürüldüğünü görür. Bu olayın etkisinden çıkamaz. İnsanların neyi paylaşamadıklarını, neden kavga ettiklerini düşünür ve sorgular:

*“Erik hırsızlığı yapmaya kalkmasaydım ne Baba Merdüm ’üm öldürüldüğünü, ne o korkunç bıçağı ne de bütün insanlardan nefret etmeme neden olan o canavarı göreceğim, yani Sarduvan adlı romanımı yazamayacaktım belki de. Kısacası bu cinayet benim birikimlerimin sonradan patlama noktası oldu. O günden beri hep ezilenlerin yanında yer aldım.”*⁹⁴

Faik Baysal, eserlerinde suçun kaynağı olarak bireyi değil toplumu ve dış etkenleri gösterir. Yazar işlenen suçların bir kısmını, bireyin içinde bulunduğu duruma gösterdiği bir tepki olarak ele alır. Baysal'ın romanlarında ele aldığı olaylardaki "*sapkınlık ekonomik eşitsizliklerin bir ürünüdür.*"⁹⁵ Faik Baysal'ın değindiği konulardan biri olan "adam öldürme" bu bağlamda incelenmelidir. Baysal'ın *Sarduvan* romanında sözcüsü Kavruk bu konuyla ilgili ilk kısımlarda şu ifadelerde bulunur:

"Nazarımda hiçbir suç insanı öldürmek kadar büyük olamazdı. İnsanın insanı öldürmeye hakkı yoktu. İnsan kasaplarından, az çok haklı olsalar da, nefret ediyordum." (SR. s.42)

Ancak Kavruk daha sonra kendisine acı çektirenlere karşı intikam duygusuyla hareket eder. Amacı Meram Ağa ile karısını bulunca öldürmektir. Kavruk Meram Ağa'dan öc alma amacıyla günlerini geçirirken Abut ile karşılaşır. Abut da Kavruk gibi Meram'dan intikamını alma peşindedir. İkili birlikte hareket eder ancak aralarında çıkan bir tartışmada Kavruk, Abut'u öldürür. Hayatını namuslu yaşama, doğrunun, haklının

⁹⁴ Andaç, a.g.e, s. 188

⁹⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (çev. Hüseyin Özel), Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000, s. 208

tarafında olma gibi mefhumlara adayan Kavruk'un bu ani hareketi roman kişinin karakterinin gerçekliğine uymamaktadır.

Küçük İnsanlar romanında kasabada bazı cinayetler yaşanır. Cinayete kurban gidenlerden biri Yakup'tur. Dursun bir gün Remzi'ye Yakup'un ölümüne kendisinin de sebep olduğunu, soğuk bir kış günü ısınmak için kahvesine gelen Yakup'u içeriye almadığını itiraf eder. Bütün kasabalı cenaze işlemlerini yapıp Yakup'u gömer. Cenazede sosyal çözümlerin görüldüğü trajik olaylar yaşanır.

Romanın başkahramanlarından Mevlüt'ün eski hayatı anlatılırken İzmit'te hapisten kaçtığını belirtilir. Mevlüt, adam öldürme gibi bir şeyi yapamayacak biri olduğunu, olayın farklı geliştiğini ifade eder. Aktardığına göre, Kastamonu'da açlıktan ölmek için inşaatta çalıştığı dönemde bu olay gerçekleşir. Cinayetin sebebi inşaatta suyuna yanlışlıkla karışan kireç gibi görünse de bu olay Mevlüt için bir patlama noktası olur:

“Meğer suya Musa kireç atmış. Aldırmadım ama kafam adamakıllı kızdı. Her şeyden, köyden, acıyan omuzlardan, kundurasızlıktan, yevmiyelerin kıt oluşundan, ustanın haksızlık edip yevmiyelerimizi tam vermediğinden konuştuk. Birkaçı çalışmamayı, ayrılmayı, ustaya kafa tutmayı teklif etti. İki kişi razı oldu ben yanaşmadım.” (RD. s.263)

Mevlüt bu fikre yanaşmayınca arkadaşlarıyla arasında tartışma çıkar. Musa onu korkaklıkla suçlar ve ustanın cezasının verilmesi gerektiğini düşünür. Konuyu Allah'ın kötülere ceza vermemesine kadar getiren Musa'ya Mevlüt “Kafir misin?” diye tepki gösterince ve Musa da anasına küfürler savurunca olay çığırından çıkar. Mevlüt, günün geceleyin “Allah adına” bu cinayeti gerçekleştirdiğini anlatır.

Rezil Dünya romanında cinayet işleme, başkahramanın hayatında yaşadığı bir olay değildir. Romana olay örgüsü esnasında dahil olan çeşitli kişiler vasıtasıyla, cinayet konusu kendine yer bulmuştur. Balıkçı Halis bu kişilerdendir. Rafet'i hayata ilk atıldığı dönemlerde tanıdığı sonrasında uzun zaman ardından olayların sonunda tekrar karşılaştığı Halis, geçen süre zarfında yaşadıklarını anlatır. Halis, bir gün karısının kendisini en yakın arkadaşlarından biriyle aldattığını ve kaçtığını öğrenir. İntikam almak üzere yola çıkar ve sonunda Muhlis'i bulur ve onu öldürür. Olayın ardından kaçır ve kayıplara karışır, bir gün yolda karısına da rastlar onu da kalçalarından üç dört kere bıçaklayıp kaçır.

Cinayet, gazetelerde okunan çeşitli küçük haberler vasıtasıyla kendine yer bulur:

“Kasımpaşa’da bir balıkçı karısını ve kaynanasını lâkerde bıçağıyla balık doğrar gibi doğramış. Cinayeti işledikten sonra da oturup bir sigara yamış.(...) Bir cinayet daha: Tedavisi imkansız bir rahatsızlıktan mustarip olan elli dört yaşında bir baba yirmi sekiz yaşlarındaki yatalak kızını uyurken öldürmüş...”(RD. s.63)

Gazetelerden aktarılan bu olayların her biri dünyanın sürüklendiği uçurumu, toplumun bozulan psikolojisini yansıtmaktadır. Yaşanan sefalet ve vahşet sadece Rafet ve çevresinde değil bütün insanlıkta görülmektedir. Romanda Saido ve kendi gibi el altından iş yürüten pek çok kişinin kendi çıkarları sebebiyle çeşitli cinayetlere sebep olduğu görülür. Saido için çalışan birçok kişi öldürülür. İnsanlar içlerinde buldukları hukuksuz ve tehlikeli işler dolayısıyla düşmanlar edinmişlerdir ve bu düşmanlar tarafından saldırıya uğrama ihtimaline karşılık silahlıdır.

Romanda cinayete kurban gittiği bilgisi verilen ilk kişi Avukat Hamza Çevik’tir. Cinayeti işleyen avukatın karısına göz koyan bir banka memurudur. Baysal, cinayetlerin sadece kazanma hırsıyla ve ekonomik kaynaklı yasadışı işler sebebiyle olmadığını, cinsel konuların da cinayete sebebiyet verdiğine dikkat çeker. Bu olay geçmişte avukattan alacağı olan Saido’nun üstüne atılmış olan bir cinayet olması yönüyle hatırlanır.

İçeride uyuşturucu dolu sahte tabutun yolculuğu esnasında pek çok öldürülme hadisesi yaşanır. Bunlardan ilki Baba Hamza isimli kişi tarafından gerçekleştirilir. Cenaze aracının geçeceği güzergâhta baskın yapmak için bekleyen Hamza yanlış cenaze aracını durdurur, tabutları çıkarıp içinde uyuşturucuları değil cesetleri görünce aradığını bulamamış olmanın siniriyle ölümlere de saygısızlık gösterir. Aracın içindeki masum insanları da öldürür.

Romadaki ikinci cinayet olayını İmam Derya gerçekleştirir. İmam Derya, tabuttaki uyuşturucuyu ele geçiremeyince tabutla beraber yolculuk yaptığı şoför Bekir’i ensesinden ateş ederek vurur. Ancak bunu yaparken bu işlere alışkın olmasına rağmen “ellerinin titrediği” ve “bir an yaptığından pişman olur gibi” olduğu belirtilir.

Eroin dolu tabutun göstermelik defin işlemleri esnasında polisler tarafından uğradığı baskın olayında çıkan çatışmada Komser Hadi yaşamını yitirir. Komser Hadi, yükselme hedefleri ve gelecek hayallerini üzerine kurduğu “tabutun” üzerine yığılır.

Murteza ve Bulgar Ayşe de tabut olayında öldürülenlerdendir. Cenaze defin işlemi sırasındaki baskında hayatlarını kaybederler.

Romandaki önemli ölümlerden biri Tenekeci'nin ölümüdür. Saido'nun rakibi olan Tenekeci, Saido'nun ofisine görüşmeye geldiğinde birden duyulan silah seslerinin ardından kanlar içinde yaşamını yitirir. Polislerin olay yerine gelmesi, kanıtların toplanması, katilin hemen oracıkta yakalanması, etraftaki kanların temizlenmesi aynı anda hızlı bir şekilde gerçekleşir. Saido, nasıl olduğuna anlam veremediği bu cinayet karşısında bir gün kendi başına da benzer bir felâketin gelebileceği yönünde büyük korkuya kapılır. Bunun yanında, ertesi gün gazetelerde asla karışmadığı bu cinayetin kendi üstüne yıkıldığı haberlerini okur. Tenekeci'yi öldürenin Boğa Hamza olduğu sonradan ortaya çıkar. Boğa Hamza, parasını alamadığı için Tenekeci'yi vurduğunu itiraf eder.

İmam Derya takma adlı Derya Kıtık'ın mahkemede çıkardığı kargaşa sonrası polis tarafından öldürülmesi önemli bir gelişmedir. Su testisi su yolunda kırılmıştır.

Voli romanında Bekir, Komser Hadi, İmam Derya gibi alt gruptaki insanlar, yukarılara çıkma hayali içindeyken yaptıkları hatalı, haksız davranışlar sonucunda toplumdaki sosyal adaletsizliğin kurbanı olmuşlardır.

5. KADIN

5.1. AİLE İÇİNDE KADIN

Toplumun sosyal yapısını oluşturan en küçük yapı ailedir. Türk toplumunun temeli aileye dayanır ve bu temelde kadının hem eş hem de anne olarak vazifesi büyüktür. Toplumun sağlam olabilmesi için ailenin, ailenin sağlam olması için de kadının sağlam olması gerekmektedir. Aksi takdirde çözümler başlamaktadır.

Sarduvan romanında bu vazifeyi yerine getirmeyen ve toplumsal çözülmeye sebep olan kadınlar yer almaktadır. Romanda kadınların zorlu hayat şartlarına tahammül etmedikleri görülür. Rahmet'in karısı da Keko'nun karısı da yoksulluğa ve sıkıntılı yaşam koşullarına dayanamayıp evlerini, ailelerini terk ederler. Hem *Sarduvan*'da hem *Küçük İnsanlar*'da bahsedilen roman kişilerinden savaş gazisi olan Muttalip İdrisoğlu da tahta bacağı sebebiyle karısı tarafından terk edilmiştir. Bu kadın kahramanlar eş ve anne

olmanın sorumluluklarını taşıyamayan kadını temsil ederler. Eş ve anne olamayan bu kadınlar yazarın olumsuz kadın tipleri içinde yer alırlar.

Sarduvan'da ezen-ezilen çatışmasının ezilen tarafında olan kadınlar olayların içinde öne çıkmamakla birlikte büyük kısmı "*ellerindeki gücü kötüye kullanan olumsuz tiplerdir.*"⁹⁶

Rezil Dünya romanında aile içinde, annelik veya eşlik vazifesiyle karşımıza çıkan kahramanlar yoktur. Bu anlamda değerlendirilebilecek tek kişi Rafet'in büyükannesidir. Rafet'in annesi doğumda hayatını kaybettikten sonra büyükannesi Rafet'e annelik yapar. Faik Baysal'ın kendi hayatından izler taşıyan bu romanında büyükanne önemli bir benzerlik noktasıdır. Yazarın annesi de aynı şekilde doğumda hayatını kaybetmiştir ve babası bu olaydan hep oğlunu sorumlu tuttuğu için onu terk etmiştir. Bunun sonucunda Baysal büyükannesiyile büyükbabasının yanında büyümüştür. Yazar romandaki büyükanneneyi sabır ve şefkat timsali biri olarak anlatır.

Romanda ve yazarın hayatında olmayan bir varlık olarak "anne"nin yokluğu önemlidir. Faik Baysal ömrü boyunca annesini tanıyamamış, görememiş olmanın hüznünü ve eksikliğini yaşamıştır. Roman boyunca Rafet de ruhundaki anne eksikliği ile kadınlar konusunda kendini ruhî anlamda eksik hissetmiştir. Baysal, Mehmet Nuri Yardım'a verdiği röportajda, Rafet temsilinde ifade ettiği bu durumun kendisini edebiyata da sürükleyen etkenlerden biri olduğunu belirtir:

*"Annem Ferdane, ben hemen doğduktan sonra ölmüştü. (...) Annesiz büyüdüm. Ve onun sıcak ilgisinden hep yoksun kaldım. Bugün de o özlemi hâlâ duyuyorum. Sanırım çocukluğumda içime çöken bu hüznün beni günlerden birinde edebiyata sürükledi."*⁹⁷

Baysal'ın köy romanlarında birbirine bağlı olmayan aile üyeleri görülür. Yaşadıkları yoksul ve sefil hayat ailedekileri birbirine kenetlemek yerine uzaklaştırmış ve bireysel çözüm arayışlarıyla bağların kopmasına yol açmıştır. Anne baba eksikliğini çocukluğunda derin bir şekilde yaşayan, ilk gençliğinde büyükannesinden de ayrılıp yatılı

⁹⁶ Emine Kurt, a.g.t., s. 53

⁹⁷ Yardım, a.g.e., s. 98

okula giden Baysal'ın hiçbir zaman yaşamadığı mutlu aile tablosunu eserlerinde de çizmediği, çizemediği görülür.

Şehirdeki yozlaşmış toplumsal hayatının işlendiği *Voli* romanında aile içinde, eş vazifesi olan kadınların da yozlaşmış olduğu görülür. Avukat Sungur Koparan, karısını “Kürt bir kabzımallı” suçüstü yakalar. Boşanana kadar da çok büyük sıkıntılar yaşar. Karısının kendisine karşı sadakatsizliğinden sonra psikolojisi bozulan Sungur Koparan doktorlara gitmek zorunda kalır.

5.2. CİNSEL VARLIK OLARAK KADIN

Natüralist romanın bir özelliği olarak pornografik anlatım, argoya dayanan üslupla birlikte köy edebiyatı yazarlarında görülür.⁹⁸ Faik Baysal'ın köy romanlarında da kadını cinsel bir obje olarak görme çok yaygındır. Yazarın ilk romanlarında bu zihniyete yer vermesinde ilk gençlik dönemlerinde lisede yaşadıklarının etkisi vardır. Sonradan kadın hastalıkları uzmanı olan Prof. Dr. Samim Mostar'la lisede arkadaş olan Baysal, “*kadının çıplığını onun gizlice getirdiği resimlerde*” gördüğünü belirtir:

“Bu resimler benim küçücük dünyamı alt üst etti. Sokakta gördüğüm kadınları bile gözlerimle soymaya başladım.”⁹⁹

Baysal'ın zihninde kadının cinsel bir obje olarak canlanmasının temeli Adapazarı'ndan okumak için İstanbul'a geldiği günlere dayanır. Şehir hayatını işlediği romanlarda bu durumu yansıtan Baysal, köyde gördüğünden çok farklı bir kadın imajı ile karşılaşır ve bu izlenimini şu şekilde açıklar:

“Aklımdan çıkmayan bir şey var. (...) Sağa sola koşuşan kadınlar da benim küçük dünyamı alt üst etti. Hepsinin yüzü açık, kolları bacakları açıktı. Küçük Osman Çıkmazı'ndaki şalvarlı, poturlu kadınlara benzemiyordu hiçbiri. Erkeklerin üç beş adım gerisinden değil onlarla kol kola gidiyorlardı. Sesleri, gözleri, gülüşleri bambaşkaydı. Parmakları kınalı, ayak topukları nasırlı değildi.”¹⁰⁰

⁹⁸ Şecaattin Tural, “Kemal Tahir'in Köy Romanlarında Natüralist Bir Eğilim olarak Cinselliğin Vulgarize Edilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 17, Bahar 2011, s. 185

⁹⁹ Andaç, a.g.e., s. 170

¹⁰⁰ Andaç, a.g.e., s.170

Sarduvan'da ailesini küçük yaşta kaybeden Kavruk, içinde her zaman toplumdaki insanlara karşı yabancılık, güvensizlik ve kadın eksikliği yaşamıştır. O, kadınlara yaklaşamayan ve bunun eksikliğini sadece bedenen değil, ruhen de hissedenden biridir.

Kitabın 1993 baskısı, ilk baskıdan farklı olarak Kavruk'un, Halvet Ağa'nın kızı Yasemin ile evlenme hayalleri ile başlar. Yasemin'e karşı bir sevgi beslemeyen onu sadece cinsel olarak arzulayan Kavruk "*kadının karnı boş kalmamalıydı hiç*" düşüncesinde olan biridir.

Romanda kadınlarla ilgili düşünceler Kavruk'un çalışmak üzere gittiği tarla sahibi Meram Ağa'nın karısı Pembe ile de verilir. Yazarın dilinden konuşan Kavruk için bütün kadınlar Pembe gibi "*hemen ağlayan ve kararı, merhameti, kini hep kalbinde hisseden iki memeli hayvanlar*"dır. Kadınlar her zaman erkeğin gerisinde kalmalıdır. Kavruk'un "efendi" olma hayallerinde de "*iki erkek çocuklu bir baba olma*" vardır.

Kavruk'ta kadınları bir meta olarak gören zihniyet mevcuttur. Allah'ın kadınları, "*erkekler okşasın, sevsin diye yarattığını*" düşünür. Eserin bütününde köydeki kadınlar hep cinsel bir obje olarak aktarılır. Köydeki kadınlar Kavruk için insanı her türlü günaha teşvik eden bir durumdadır. Kadınlar bütün fiziksel unsurlarıyla tahrik edici birer obje olarak nitelendirilir. Kadınlar için Bulama şu yorumlarda bulunur:

"Ah şu kadınlar, orospular, deli olurlar koca için deli. Rüyalarına girer bu. (...) Bir kaltak uğruna canına kıyanlar aptaldır aptal. Karı milleti mi, yerin dibine batsın..." (SR. s.80)

Romanda düşmüş kadınlar da bolca yer almaktadır. Kavruk burada ise daha farklı bir düşünce yapısıyla bu kadınlara toplumun nazarındaki gibi bakmaz. Bu noktada toplumu suçlu bulur. Bu kadınlar "aç kaldıkları" için bu işi yapmaktadırlar. *Sarduvan*'da bir fahişe olduğu için cinsellik yönüyle öne çıkan ve toplumun içinde bu kimliğiyle tanınan kişi Eda'dır. Yazar Eda ile toplumda kadının yeri toplumun düşmüş kadına bakışı gibi konular üzerine düşüncelerini yansıtır. Kavruk'a göre Eda en azından olduğu gibi görünen biridir. *Sarduvan*'da ahlâksızlık kol gezmektedir, kadınlar ve erkekler ahlâkî açıdan çözülmüş kimselerdir ancak dışarıdan kendilerini "dindar, muhafazakâr" insanlar olarak gösterirler. Kavruk bu noktada köylünün Eda'yı suçlamasını, onu aşağı ve ahlâksız görmelerini haksız bulur ve Eda'yı korur. Eda da içinde bulunduğu yozlaşmış toplulukta kendinin utanılacak bir şey yapmadığını düşünür:

"Yüzün başka şeylere kızarsın biraz da. Birinin malını çalarsan, birine kötülük edersen, birinin hakkını yersen kızarsın. Nolmuş orospusam? Hırsız mıyım, katil miyim ben?" (SR.:1993 s 286)

Romanın sonunda da Eda köylünün kendisini taşıyarak öldüreceğini öğrenir ve hemen Bulama ile birlikte köyü terk eder.

Romanda, kitabın ilk baskısında yer almayan ve kadının cinsel yönüyle gelişen olaylardan biri de Asime etrafında gerçekleşir. Asime, Kofur'un onuncu karısı olan Zühre'nin kızıdır. Evlendiği gün Asime'nin bakire olmadığı ortaya çıkar. Köylüler başta İmam Cerziz olmak üzere Asime'nin peşine düşerler, zina yaptığı gerekçesiyle onu taşlamaya başlarlar. Kavruk elinden bir şey gelmediği, çaresiz kaldığı için çok üzülür. Romanın 1944 baskısında yer almayan bu olayla ilgili Kavruk içinden şunları düşünür:

"Sarduvan'da onunla bununla yatan yalnız bu kız mıydı? Namus temizliğine çıkan bu kadınların ve erkeklerin arasında ondan çok daha büyük günahkarlar bulunduğu kuşkusuzdu." (SR.:1993 s.231)

Sarduvan'da kadının cinselliği açısından değinilen bir diğer mesele de tecavüzdür. Roman kişilerinden Bulama komşusunun kızına tecavüz etmiştir. Bunun üzerine babası tarafından evden kovulmuştur. Tecavüz eden bir kişinin her ne kadar pişmanlık duysa da romanda Kavruk'un yakın arkadaşı olarak olumlu bir tip şeklinde aktarılması gerçekliğe aykırıdır.

Küçük İnsanlar romanında kadınlara bakış, yazarın *Sarduvan* romanında olduğu gibi olumsuzdur. Cinsel yönleriyle ön plana çıkan, erkeklerin "kendilerini kontrol etmekte zorlandığı" bu kadınlar roman kişileri tarafından hep olumsuz olarak tanıtılırlar. Aç gözlü, doyumsuz olarak nitelenen kadınların mal mülk için evlendiklerini söylenir. Kasabada para karşılığında ağalarla beraber olan kadınlar da vardır. Bunlardan biri de Rukiye'dir. Kadınları çalıştıran Katmer, Rukiye'den yola çıkarak "Allah'ın kadınları zaten bu iş için yarattığını" düşünür.

Köydeki kadınların ahlâksızlığı çeşitli olaylarla dile getirilir. Kocalarına besledikleri hırs ve öfkeyle başka erkeklerle ilişkiye giren kadınlar vardır. Doğurdıkları çocukların babası çoğu zaman kocaları dışındaki erkeklerdir, bu erkekler de çoğu zaman Serkis'in adamlarıdır. Serkis'in çalıştırdığı adamlar ölünce ise kadınlara Serkis'in sahip çıktığı, kadınların da kendilerini hemen Serkis'in kucağına attıkları anlatılır.

Romanda, kocalarını aldatan kadınların çeşitli felâketlere sebep oldukları görülür. Köydeki yorgancı, karısının kendini aldattığını öğrenince “namusuyla oynandığı” için kendi canına kıyar. Bir diğer köyde ise, karısını samanlıkta başka bir erkekle yakalayan bir adam kadını atına bağlayıp köy meydanına sürükler, kadının göğüslerini keser, kafasını da taşla ezer ve bir sigara yakıp jandarmayı arar. Bir diğer köylü Hamza’nın karısı da bir kereste tüccarına kaçmıştır. Kaçmasının sebebi iki atlı araba isteğini Hamza’nın karşılayamamış olmasıdır.

Rezil Dünya’da az sayıda yer alan kadın kahramanların büyük kısmı fiziksel tasvirleriyle öne çıkan, cinsel yönleriyle yer alan kişilerdir. Erkekler için kadın bir bedenden ibarettir ve onca sefilliğin, derdin, açlığın içerisinde kadınsız yapamazlar. *Rezil Dünya*’nın erkeklerinin “*karınları doydu mu hemen akıllarına kadın gelir.*”

Rezil Dünya’da Rafet, kadınlar hakkında bilgisi ve cinsel düşünceleri olmayan biri olarak İstanbul’a gelir ancak etrafındaki insanlar onu “hayat adamı” olmamakla küçümser. Pansiyonunda kalıp borcunu ödeyemediği Elena için Mekin, Rafet’i hayrete düşüren önerilerde bulunur: “*Elena’ya görünüver öyleyse. (...) Okşayıver arasıra. Çorba gibi kaynıyor karı. (...) Üstelik sana para vermezse Elena, tükür yüzüme.*” (RD. s.48) Rafet bu düşünceleri “namussuzluk” olarak bulsa da denemeyi düşünür. Ancak Elena geleneklerine bağlı bir “kız”dır. Evlenmek istediği halde kendi geleneklerine göre evleneceği erkeğe para vermesi gerektiği için bekâr kalmıştır. Bu noktada kadınsı yönüne karşılık, bekar olmasıyla bir çatışma içinde gösterilir. Bir zaman sonra Rafet, Elena’nın, bakkalın çırağı Andron ile kaçtığını öğrenir. Bu mahalleli tarafından hoş karşılanmasa da Elena’nın kaçması tam tersine evlenmek ve anne olmak ihtiyacından ve isteğindedir.

Romanda cinsel obje olarak yer alan kadınlardan biri de “*güzel Rum kızı*” Nina’dır. Rafet’in Fransızca dersleri verdiği, Bakkal Petro’nun kızı olan Nina romana Rafet’in öğretmen olarak iş bulması sebebiyle dâhil edilir ancak Nina etrafında yaşanan farklı olaylar Rafet’e hayatı öğreten başka tecrübeler katar. Nina bir gün kaybolur, Taho, Sıddık Pekmez ve Müslim tarafından kötü niyetlerle kaçırlır. Sonunda Nina bulunur ama Rafet arkadaşları tarafından aldatılmış olmanın hayal kırıklığını yaşar. Roman boyunca hayallerinin peşinden giderken gerçeklerle çarpışan Rafet’in son çarpışması iş başvurusu için gittiği bir fabrikada olur. Rafet burada ilk aşkı Dürriye’nin fabrikatörün karısı olduğunu görür. Kendisinin küçükken varlıklı olmasına karşın fakir olan Dürriye ile

beraber olmasının imkânsız kılındığı toplum yapısında bir kez daha ve acı bir şekilde hayal-hakikat çatışması yaşar.

Romanda cinsel yönüyle ele alınan kadın karakterlerden biri de Safiye(Sofya)'dir. Safiye, Rafet'in sonradan Müslüman olan eski ustası Baba Kazım'ın öldüğünü düşündüğü kızıdır. Safiye de aynı şekilde babasının hayatta olduğunu bilmez. Romanda küçük bir kısımda yer alan Safiye ile Rafet bir genelevde tesadüfen karşılaşır. Aralarında geçmişe dair konuşma olur. Sofya babasının uzun yıllar yaşadığını ancak üç dört sene önce vefat ettiğini Rafet'ten öğrenir. Gözyaşlarını tutamaz. Rafet gördükleri karşısında kendini çok kötü hisseder. Baba Kazım'ın yüreği güzel kızı Sofya'nın bir "orospu olma mecburiyetinde kalmasına" isyan eder. Rafet, işini yapmak üzere ağlaya ağlaya yanında bekleyen Sofya'ya bunu yapmayacağını belirtir ve kendisiyle evlenmesini ister. Ancak Sofya bunu kabul etmez: "*Hayır. (...) Ben bir orospuyum. Benim yerim ev değil kerhane.*" (RD. s. 212)

Sofya romanda fiziksel açıdan cinsel yönüyle bir genelev çalışanı olarak olumsuz görünse de ruhu ve davranışlarıyla yazar tarafından olumlu olarak aktarılan, Rafet'in teklifini kabul etmeyerek, parasını almayarak "onurlu" davranan biri şeklinde gösterilmiştir. Faik Baysal'ın diğer eserlerinde de yer verdiği, var olan sistemin bu işi yapmaya "mecbur" bıraktığı mağdur kadın tipi Sofya ile de yansıtılmış olur.

Faik Baysal, *Rezil Dünya*'da, *Sarduvan*'da olduğu kadar olay örgüsüne etki eden kadın kahramanlara yer vermez. *Rezil Dünya*'nın kadınları dünyanın "rezilliğini" göstermek için kullanılan birer araçtır, yazarın vermek istediği kısa ahlâkî mesajlar için olaya dahil edilip çıkarılırlar. Ortak noktaları hep bedenleri üzerinden düşünülmeleri, cinsel bir obje olarak görülmeleri, başka hiçbir değer görmemeleridir. Bu düşüncede kadının aciz, zavallı hali de vurgulanır ve cinsel bir varlık olmaktan öte görülmeyen kadınların toplum tarafından maruz kaldıkları bu algı eleştirilir. Bu eleştiri aynı zamanda gösterilmek istenmeyen gerçekliğimizdir. Çünkü bu vaziyet romanda yazar tarafından oluşturulan bir kurgu değil, gerçeklerdir. Yazar toplumdaki hakikatin de bu şekilde olduğunu savunur. *Rezil Dünya*'nın Rafet'i yazdığı "*Sarduvan*" adlı romandan bahsederken kitaptaki kadınlarla ilgili açıklamalarında bunu belirtir:

"Senin benim bildiğim kadınlardan değil. Çırçıplak, pabuçsuz, yırtık şalvarlı, verem, tarlada doğuran, ahırda yatan, çalışan, evinin duvarını kendi sıvayan,

gece gündüz kuru bir ekmek yiyen kadınlar. (...) Şimdiye kadar yazılan romanlardaki kadınların hepsi yalancı. İsimler Ayşe Fatma ama hiçbir köyde öyle atlas şalvarlı, ipek yaşmaklı, gözü Sürmeli Ayşe Fatma yok.” (RD. s. 160)

Faik Baysal köy romanlarında cinselliği, ahlâksızlıkla bir arada ele alarak bir sapkınlık olarak gösterir. Bu temaları kişiler üzerinden sadece bireysel açıdan ele almaz. Özelde ele aldığı kişilerden topluma yönelik bir eleştiri getirir. Ancak “düşmüş kadınlar”ın ve erkeklerin cinsel bakışının ardında “köylü aç ve sefil bu da onları ahlâksızlığa sevk ediyor” şeklinde bir düşünce hâkimdir. Yazara göre bu yozlaşmışlığın sebebi, onları bu vaziyete düşüren yönetimler, hayat şartları hatta “Allah”tır.

Faik Baysal’ın diğer romanlarında olduğu gibi kadının cinsel bir obje olarak görülmesi *Voli*’de de büyük ölçüde yer alır. Dikkat çeken nokta Baysal’ın bu konudaki üslubunu her romanında biraz daha sertleştirmesidir. *Voli* romanında yazar diğer romanlarından biraz daha farklı olarak cinselliğe kadın odaklı değil erkek odaklı bakar. Erkeklerin cinsellik düşkünü olmaları geniş yer kaplar. Yazar, romanın erkek kahramanları aracılığıyla bu temayı dile getirir. Mert ile Bekir, geceyi geçirmek üzere gittikleri motelin bahçesinde birkaç çiftin “*gizlenme gereği bile duymadan hayvanca seviştiklerini*” görürler. (VL. s.27) Kızlardan birinin Fransız kızı olduğu ifade edilir. Mert ile Bekir gece boyunca da moteldeki “turist kızlar”dan gözlerini alamazlar. Romanda ezilen kesime ait olan bu insanlar adeta “cinsel açlık” içinde gösterilirler. Roman kişilerinden Mert ile Bekir arasında tıpkı *Sarduvan*’ın Kavruk’u ve Bulama’sı gibi hayata, topluma ve kadınlara dair konuşmalar yer alır. Mert ile Bekir’in konuşmalarında “*kadın doyumsuzluğu*” öne çıkar. Kadına tamamen cinsel bir obje olarak bakan roman kişilerinin davranışları ve sözleri cinsel sapıklık noktasına varır.

Mert, arkadaşı Bekir’in karısına göz koyacak kadar “çirkef” biridir. Patronu Saido, Mert’e, ondan istediği işleri yapması karşısında çeşitli sözler verir. Bunlardan biri, Bekir’i kaçakçılık işini yapması için şoför olarak ayarlaması durumunda Bekir’in karısı Meysiye’yi “koynuna atma” sözüdür. Buna heyecanlanan ama ahlâk dışı bir vaat olduğunun bilincinde de olan Mert iç hesaplaşmasını yaşar.

Romanın başkişisi Saido, ruhî bunalımlarından kurtulmak, “kafa dağıtmak”, vicdanının sesinin susturmak için sık sık Karanfil Bar’a gider. Burada kadınlarla yiyip içerek, tek gecelik ilişkiler yaşayarak “rahatlar.” Bunalımının arttığı dönemlerde

doktoruna giden Saido doktorundan da bol bol cinsel ilişkiye girmesi yönünde öğüt alır. Avukat Sungur Koparan da Sait Devlet gibi iç sıkıntısını barlarda, genelevlerde kadınlarla giderme ihtiyacı duyar. Ancak Koparan bundan “iğrenerek” evine döner.

Sadio'nun sekreteri etkileyiciliği ile öne çıkan kadınlardandır. Saido ona bakarken kadınlara yönelik düşüncelerini dile getirir. Kadını cinsel bir obje olarak gören zihniyet yine kendini gösterir:

“Ne zaman doğuyorlardı bunlar? Kim doğuruyordu bu güzelim kızları gözle kaş arasında? Ne de çabuk geliyor, göğüslenip kalçalanıveriyorlardı böyle. Akıl sır ermiyordu şu Tanrı'nın işine. Erkeği çıldırtmak ya da aldatabilmek için tüm becerisini ve ustalığını koyuyordu ortaya. O kalçaları, o göğüsleri nasıl da yerli yerine yerleştiriyordu. Niye? Hep erkeği tavlama için bu zahmete katlanıyordu.” (VL. s.174)

Ancak ilerleyen kısımlarda sekreterinin onda uyandırdığı hislerin daha farklı olduğunu fark eder. Saido onda diğer kadınlardan farklı bir şey bulur. Bu, yazarın diğer romanlarında da görülmeyen bir kadın düşüncesidir. “*Ruhsuz, boya küpü, elli beş kilo çeken makyajlı, et yığını*” (VL. s.201) kadınlardan değildir sekreter. O, Saido'da şehvet duygusunun yerine zarifliği, nazikliği, gülümsemesi ile Hayranlık ve saygınlık uyandırır. Sekreterine bakarken “böyle bir kızı olmasını” hayâl eder. Saido için kurduğu okulun müdür hanımı da cinsellik yönüyle ele alınmayan nadir kadın kahramanlardandır. Çalışan, emeğiyle para kazanan, tek başına ayakta durabilen kadına yazar saygıyla yaklaşır, bu kadınları ideal ölçülerde sunar. İnsan sevgisi ve bireyin iç dünyası üzerine psikolojik tahlillerde kendine yer bulan müdür hanımın bir kadın olarak tasviri de bu düşünce üzerine yapılır:

“Kadındı, hem de kadınların en anlayışlısı, en duygusal olanıydı. Yalanı, ikiyüzlülüğü, kaypaklığı ve boş kafalı sosyete hanımları gibi çıkarıcı hiçbir yanı yoktu. Güzelin, iyiliğin, gerçek sevginin kadınıydı. Daha içeri adımını atar atmaz şiirlerin ölmezleştirdiği, tablolarda endam endam boy veren o kadınlara özgü sezgisiyle bir şeyler olduğunu hemen sezmişti.” (VL. s.321)

Cinsellik yönüyle öne çıkan roman kişilerinden biri de davanın savcısı Puşt Osman'dır. Oldukça genç görüldüğü belirtilen ancak “hâlâ bekâr” olduğu vurgulanan savcıdan sık sık “sapık” olarak bahsedilir. Yazar Puşt Osman'ın rahatsızlığından yola çıkarak kadınlara yönelik eleştiriler getirir. Savcının rahatsızlığının geçip iyileşmesine birçok kadın sevinmiştir çünkü savcı, kadınların merak ettiği, hayal ettiği bir erkektir. Ahlâken yozlaşmış ve değerlerini yitirmiş kadınlar eleştirilir. “*Savcıyı merak eden, seven,*

onu hayallerinde soyup o görkemli fanfinini seyreden, kıskanan, gizli gizli okşayan insanlar” olarak tarif edilen bu kadınların aynı zamanda evli olmalarıyla ahlâkî düşüklükleri özellikle vurgulanır. Bu kadınların cinsî düşüklüklerini dini bütün görünüm ile saklamalarına da dikkat çekilir. Yazara göre, “*bu bayılma olayı adaleti değil de bu doyumsuz birçoğu namazında orucunda olan büyük fanfin düşkününü bu kadınların dünyasını karartmış*” durumdadır. (VL. s.200)

Kadının cinsel bir varlık olarak algılanması *Madam Bambu* romanında büyük ölçüde görülür. Cinselliğin, romanın ana unsuru olduğu söylenebilir. Başkişi Senar Kul’un bütün sıkıntılarının, bunalımlarının sebebi doktorlara göre “kadınsızlık”tır. Bu bakışla ele alınan roman kişilerinden ilki Senar Kul’un gittiği doktorun sekreteridir. Dikkat çeken nokta başkişinin kadınların sadece dış görünüşünden değil aslında bunun derininde kadınların ruhundan da etkileniyor oluşudur. Sekreteri gördüğü andaki düşünceleri bunun bir göstergesidir. İç dünyasında sürekli çatışmalar yaşayan Senar Kul, bu konuda da gelgitler içindedir. Etkilendiği ve arzuladığı sekretere önce ilgiyle bakarken sonrasında rahatsız edici düşüncelere kapılır:

“Çok canım sıkıldı. Bir türlü dürüst davranamadım. Kızın çok hoşuma gittiğini söyleyemedim. Kapalı kapılar ardında her haltı yiyen, poposunu dişlediği kadının dışarda elini sıkmayan ahlâksızlardan biriydim ben de. Kanıma işlemişti ikiyüzlülük.” (MB. s.9)

Senar Kul kadınlara dair gördüğü her şeyden etkilenir haldedir. Dergi kapağında rastladığı, göğüsleri dışarı taşan kadın fotoğrafını gördükten sonra kendisini zor tutmakla beraber “*boş bulunup yalanmadığına*” sevinir. (MB. s.9) Romanda erkeklerin “kadınsızlık” sebebiyle çıldırdıkları vurgulanır. İnsanların düşüncelerindeki dikkat çeken nokta kadının parayla denk tutulmasıdır. Kadın da para da erkekleri çıldırtan, insanı öldüren “madde” olarak algılanır.

Romanda cinselliğin “hayvanî” boyutu vurgulanır. Senar Kul, bir “şehvet hayvanı” olarak nitelendirdiği cinsî duyguların bastırılmasının daha büyük bir “ahlâksızlık” olduğunu düşünür. Doktorunun bu düşünceleri ortaya çıkarmasına adeta sevinir. Senar Kul, insanların içlerindeki kötülük duygularını bastırmasının daha büyük olumsuzluklara sebep olduğunu ifade eder. Toplum tarafından sürekli üstü örtülen ve saklanan duyguların aslında en büyük kötülük olduğu vurgulanır. Bu bastırma duygusu her ne kadar “iyi ahlâk” olarak ifade edilse de insanları kendi içinde bunalıma sürükleyen

ve en sonunda sert biçimde açığa çıkan bir durum haline gelir. Senar Kul bu bastırılma durumuna eleştirilerde bulunur:

“Kötülükleri içimizde saklamanın en büyük kötülük olduğunu hiç söylememişlerdi çocukluğumda bana. Aksine bunun iyi ahlâk olduğu yalanını yutturmuşlardı hep. Bu kepezeliğin tutsağıydım hala. Cinsellikle ilgili olsa da bir kadına ‘Seni seviyorum.’ demek gerçekten bir ahlâksızlık mıydı? (...) Eyleme geçmedikten, hayvanca davranmadıktan sonra, bir içgüdünün doğal üstelemesini yerine getirmek gerçek bir erdemın sonucu olmalıydı.” (MB. s.98)

Senar Kul’un psikolojik tedavi amacıyla gittiği Doktor’un ona tavsiyesi dikkat çekicidir. Doktor, Senar Kul’a “kadın eti” öğüdü verir. Hemen evlenmesini ister. Doktora göre Senar Kul’un rahatsızlığının sebebi “kadın açlığı”dır. Senar Kul, bu ifade insanlara her ne kadar kaba ve çirkin gelse de doktorun haklı olduğunu ve herkesin “bu oyunun ürünü” olduğunu düşünür.

Senar Kul’un başka bir doktor muayenesi dikkat çekicidir. Psikolog, Senar Kul’un özel bölgelerine kadar inerek alışılmışın dışında, sınırları zorlayan tuhaf bir muayene yapar. Senar Kul buna anlam verememekle beraber doktorun da hasta olabileceğini hatta belki homoseksüel olabileceğini düşünür. Muayene sonunda bu doktorun da Senar Kul’a teşhisi “kadın açlığı” olur ve tedavisi hemen evlenmektir. “Kadın eti” erkeğe her türlü kötü işi yaptıran bir unsur olarak görülür ve suç erkeklerde değil, kadınlarda görülür. Senar Kul, erkeklerin içinde bulunduğu bu açlık durumunu eleştirir:

“Ne vardı ölür ölmez kokuşan kurtlanan, çürüyen, yalnız toprağın temizleyebildiği şu kadın etinde böyle? Erkeği yakan, kül eden, çıldırtan, zıvanadan çıkartan, cinayetler işleten, her şeyi çöpüyle sapıyla yutturuveren dayanılmaz açlığında?” (MB. s.167)

Roman kişileri tarafından kadınların “ucuzladığı”, “işporta malı” olduğu yönünde düşünceler belirtilir. Eski devirlerin kadınlarıyla şimdiki kadınların çok farklı olduğunu düşünen erkekler kadınsızlıktan da kadının “ortaya dökülmesi”nden de mustarıplardır.

Madam Bambu romanında kadın sadece cinsî ihtiyaçları karşılayan bir meta olarak değil aynı zamanda başka fizikî ihtiyaçları karşılayan bir “hizmetçi” olarak da görülür. Berber Apostol’un kadın hakkındaki sözleri bu düşünceleri yansıtır:

“Kadından daha güzel bir şey var mı bu dünyada? Çorbanı pişirir, çamaşırını yıkar, çocuklarını büyütür. Hasta olduğunda sana bakar.” (MB. s.32)

Romanda “eğitimli” olduğu belirtilen Dame de Sion mezunu sekreter Mukaddes gibi kadınların da cinsellik peşinde, ahlâkî seviyesi düşük insanlar olmaları dikkat çekicidir. Üç kere evlilik yaşayan Mukaddes Hanım, her evliliğinde yaşadığı çeşitli sıkıntıları Senar Kul’a anlatır. Mukaddes, yazar tarafından son derece uç noktada ahlâki düşüklük içinde olayların akışına uymayan bir sapkınlıkla Senar Kul’a adeta büyük bir açlıkla saldırır. Senar Kul kendini zapt etmeye çalışır. Romanda genel olarak bir “tuzak” olarak nitelendirilen kadınlar bedenleriyle ve gözleriyle erkekleri tuzağa düşürürler. Romanın başkişisi Mukaddes Hanım’ın bu ahlâk dışı davranışlarını “*Fransız klasiklerini okuduğunu söyleyen bir kadına*” yakıştıramaz. (MB. s.69) Mukaddes Hanım nezdinde, roman kişisi özeleştirir de yapar. Erkeklerin, kadınlarda sadece güzel bir fizikî görünüş aramasını, esas güzelliğin aranması gereken ruhu önemsememelerini eleştirir. Bu noktada kendi rahmetli karısından yola çıkarak kadınların da erkeklere samimiyetle yaklaşmamalarını, erkekleri anlamamalarını eleştirir.

Romandaki bir diğer kadın karakter Hande Hanım ise Mukaddes Hanım’ın aksine “erdemini ön plana çıkaran” biri olarak vurgulanır. Hande Hanım maddiyata, dünyalıklara önem vermeyen, düşünen ve hisseden biridir ancak genel anlamda kadın hep olumsuz düşünceyle alınır.

Hayvanî içgüdüleriyle hareket eden erkeklerin gözünde kadının yaşının önemi olmadığı gibi kadının “türbanlı” olmasının da kendilerini engellemek için geçerli bir sebep olmadığı gösterilir. Senar Kul özellikle “türbanlı” olduğunu belirttiği kadından daha fazla tahrik olmamak için, “başı döner” korkusu yüzünden kadının fiziğini fazla incelemeyiz. Bu olaylar erkekler için kadın söz konusu olduğunda yaş, görüntü, düşünce farkı olmadığını gözler önüne serer.

Madam Bambu romanında kadınlar cinsel bir obje olarak görüldüğü gibi, sürekli fiziği, dış görünüşü ve güzelliği ile konu edilip “aklını kullanmaktan uzak” olarak da nitelendirilir. Erkeklere sürekli “kadın eti yeme” tavsiyesinde bulunan doktorlar, kadınlara da “erkek eti” tavsiyesinde bulunur. “*Kadını da erkeği de mutsuz olan*” (s.213) bu dünyada insanların cinsel doyumsuzlukları ve sapkınlıkları yalnızlaştıkları toplumun onlar üzerindeki biyolojik bir sonucu olarak gösterilir.

5.3. KADINA ŞİDDET

Faik Baysal'ın köy romanlarında kadınlar, içinde buldukları sosyal ortamda cinsel bir obje dışında görülmeyen, dışlanan, toplumda önemsenmeyen bir durumdadır. Söz hakkı olmayan, kocası ne isterse onu yapmakla mükellef olan ve sadece erkeklerin cinsel ihtiyaçlarını karşılamak için anılan kadın kahramanlar Baysal'ın romanlarında sıkça karşımıza çıkar.

Sarduvan'da aşağı, bayağı görülen ve bu durumdan hiç şikayetçi olmayan kadınlar birçok yerde şiddete de uğrarlar. Roman kahramanlarından Vahrat¹⁰¹ ile gözler önüne serilen vahşet dikkat çekicidir. Vahrat sırf nefretinden, hırsından karısına şiddet uygulamaktadır.

“Döveceğim dedi, dayaktan geberteceğim bu gece karıyı. (...) Karıyı dövüyorum karıyı. Ne hakla dövüyorum? Dövüyorum işte. Dövmesem çıldırırım” (SR. s.104)

Çelişkili durumlar içinde tutarsız davranışları olan Rahmet bir dakika önce söylediği bu sözlerden sonra pişmanlık duyup artık dövmeyeceğini söyler. Dayak yerken ses çıkarmayan karısına acır, kendini alçak bir adam olarak görür. Ancak bu bir şeyi değiştirmez çünkü karısı dayaktan “gebermiş”tir. Ancak kitabın 1993 baskısında bu kısım farklıdır. Bu baskıda Rahmet'in karısına şiddet uygulaması söz konusu olmamakla birlikte, yaşanan sıkıntılara ve sefalete tahammül edemeyen karısı, kocasını ve çocuğunu terk ederek gider.

6. ADALETSİZLİK

6.1. BİREYİN HAYATINDA ADALETSİZLİK

“Adalet” başlıklı bir şiiri olan Faik Baysal'ın en çok önem verdiği konuyu *Sarduvan*'da ele almaması düşünülemez. *Sarduvan* romanı insanların toplum içinde çektiği yalnızlık ve dünyanın adaleti/adaletsizliği üzerine iki ana temel konu üzerine

¹⁰¹ 1944 baskısında yanlışlıkla Vahrat ismiyle yer alan roman kişisi 1993 baskısında Rahmet olarak düzeltilmiştir. Bunun değişen bir düşünce olmadığı, tamamen imladan kaynaklı bir hata olduğu Faik Baysal tarafından yeni baskıda izah edilmiştir.

kurulmuştur. Roman kahramanı Kavruk sık sık yaşadığı hayatı sorgular. Yalan olduğunu düşündüğü dünyada hakikatin ne olduğu da artık bilinmemektedir:

"Hakikat nerede? Uğrunda kavgalar olan, uğrunda dövüülen, uğrunda kanlar dökülen hakikat? Hakikat ve insan? Bu ikisi hiç bir gün anlamadılar.(...)" (SR. s.45)

Beş parasız ve işsiz olan Kavruk'un zengin bir ağanın kızı olan Yasemin ile evlilik hayali kurması da bireyler arasındaki eşitsizlik açısından vurgulanır. Bu evliliğin toplumun süregelen yapısal düşüncesine aykırı olması, adaletsiz dünya düzeninin sonucudur. Kavruk'un hayalleri ile yaşamı birbirinden çok uzaktır.

Faik Baysal, *Sarduvan* romanında başkişi Kavruk'un şahsında haksızlıklara uğrayan ezilen insanın mücadelesini anlatmaya kendi çocukluğunda yaşadığı olayların etkisiyle karar verir. İftira ile insanların ceza çekmesine sebep olan Meram Ağa, Pembe gibi insanların temeli Baysal'ın zihninde öğrencilik yıllarında atılır. Bu konudaki en büyük etki ilkokulun ilk günlerinde yaşadığı haksızlıktır. Cama taş atan çocukların gelen nöbetçi öğretmene taşı Faik Baysal'ın attığını söylemesi, diğer çocukların da bunu tasdik etmesi üzerine Faik Baysal bir saat süreyle tek ayak üstünde durma cezası yer. Bu olay onda büyük iz bırakır:

*"Bu olay benim yüreğimde derin bir yara açtı. İçimde haksızlıklara karşı ilk isyan duygularımın uyanmasına sebep oldu. Ayrıca insanlardan da soğudum ve onları başkalarının hakkını yiyen birer canavar olarak görmeye başladım. (...) O çocuktan, ona yalancı tanıklık edenlerden hakkım olan hesabı soramadım, ama sonraki yıllarda bu hak mücadelesini korkmadan ve kalemimim satmadan sürdürdüm."*¹⁰²

Rezil Dünya romanında yazar bireyi merkeze alarak topluma yönelik bir eleştiri getirir. Romanda sevgisiz büyümüş, dışlanmış, zor hayat şartlarıyla baş etmeye çalışan kahramanlar yer alır. Yazar burada bu insanlardan hareketle sosyal hayata yönelir. Bu sebeple *Rezil Dünya*'da bireylerin yaşadıkları adaletsizliklerin bir kısmının sosyal adaletsizlik olarak incelenmesi gerekir.

Rezil Dünya'da bireyin yaşadığı adaletsizlik ilk olarak Rafet'in duygu dünyası ile verilir. Rafet, çocukluğunda mahalledeki Dürriye'ye aşık olur. Rafet ile Dürriye'nin çocuk ruhları aracılığıyla "zenginlik-fakirlik" çatışması verilir. Rafet'in İstanbul'a

¹⁰² Andaç, a.g.e., s.169

gitmesinden önce son konuşmalarında Dürriye ilerde Rafet’le evlenemeyeceğini, “*Mali için vardı Dürriye adama*” diyeceklerini düşündüğünü anlatır Rafet’e. Rafet ile Dürriye’nin yolları bu kısımdan sonra yılların ardından romanın sonunda kesişir. Rafet yine bir iş bulma ümidiyle kapı kapı dolaşmaktadır. İş bulma amacıyla gittiği bir görüşmede Rafet’in karşısına Dürriye çıkar ama Dürriye Rafet’i tanımaz, ya da tanımazlıktan gelir. Dürriye fabrika sahibi patronun karısıdır. Rafet sözünü tutmuş, Dürriye’ye ihanet etmemiştir ama Dürriye Rafet’i beklemek yerine, müreffeh bir hayat yaşama amacıyla zengin iş adamı ile evlenmiştir. Bireyler arasındaki zenginlik-fakirlik ilişkisi ve toplumun bu konudaki olumsuz algısı insanlar arasındaki ilişkiyi de etkilemiştir.

Madam Bambu romanında Senar Kul, sürekli keman virtüözü olmak isterken veteriner olmasından duyduğu üzüntüyü dile getirir. İçinde bir ukde olarak kalan bu mesele ile sürekli hayatın adaletsizliği, insanların sürüklendiği istenilmeyen hayatlar vurgulanır.

6.2. SOSYAL ADALETSİZLİK

Toplumdaki ekonomik temelli bir çatışma unsuru olan zenginlik-fakirlik olgusu sosyal farkların derinleşmesine ve giderek sınıflar arası rekabetin ve ayırımın artmasına sebep olur. Nüfusun kalabalık olduğu şehirlerde sosyal farklılıklar, insanlar arasındaki uçurumlar daha çoktur. Mutlu azınlıkların karşısında mutsuz çoğunluk vardır. İnsanlar, içinde buldukları sosyal tabakaya göre sosyal bir çevre edinirler. Bu sosyal sınıflara ait olmaya, bu ortamda tutunmaya çalışırlar. Bireylerin ve toplulukların toplum içerisindeki yerlerini belirleyen statüler Faik Baysal’ın romanlarında insanlar arasında ayırma sebep olan, çatışmayı doğuran esas unsurdur. Bu ayrımlar git gide roman kişileri ile toplum arasında daha derin tabakalaşmaya gider. Ekonomik ve politik sebepler toplumda insanlar arasındaki farklılığı derinleştiren temel unsurlar olur. Bu farklılık zaman içinde gruplar arasında eşitsizliği artırır. Toplum geliştikçe, imkanlar arttıkça zenginlik ve fakirlik oranı da iki ayrı noktada artar ve ekonomik gücü olanın sözünün geçtiği toplumda yaşanan eşitsizlikler, adaletsizlikler “ezilen” insanları olumsuz olarak etkilemeye başlar.

Faik Baysal’ın romanlarında işlediği temaları oluştururken yaşadığı tecrübelerden yola çıktığı görülür. Yaşadığı sosyal çevre, fizikî ve sosyolojik etkileriyle eserlerine

yansır. Baysal, çocukluğunda yaşadığı ve eserlerinde “sosyal haksızlık”ları işlemesine sebep olan bir olayı şöyle anlatır:

“Akşam karanlık basar basmaz dev bir sivrisinek orkestrası hiç değişmeyen, sinir bozucu melodisini çalmaya başladılar. (...) Çok geçmeden tahtakuruları da saldırıya geçirdi. Onlarla sabahlara dek boğuşurduk. Ama bu asalaklar daha çok yoksul insanların kanıyla geçiniyordu. Nitekim mahalle çocuklarının yanakları, elleri, kolları hep ısırtık içindeydi. İlerideki günlerde bu durumu sosyal bir haksızlık olarak görecektim.”¹⁰³

Yazar, *Sarduvan* romanında aslında “iğrenç” olarak nitelendirilebilecek roman kişilerine yer vererek yaşanan sosyal adaletsizliği tüm çıplaklığıyla gözler önüne serdiğini ifade eder:

“Acımasız sermayenin ezdiği, özgürlükleri kısıtlayan ve yalnız kendi çıkarları için faşist yönetimlerin yumruğu altında paçavraya dönen, bazı sosyal ve ekonomik nedenlerle toplumdaki dışlanan insanların, işsizlerin, umutsuzların, serserilerin ve çaresizlik yüzünden dünyayı umursamaz olanların dramını gözler önüne sermeye özen gösterdim.”¹⁰⁴

Sarduvan romanında yoksul ve işsiz bir genç olan Kavruk'un altın bulma ümidiyle *Sarduvan*'a göç etmesiyle başlayan romanda yazar köye ve köylülere farklı bir açıdan yaklaşır. Zihinlerdeki masum insanların, saflığın, temizliğin hüküm sürdüğü "Anadolu köyü" imajını tamamen yıkan bir ortam çizer. Baysal yazarların değinmediği, toplumun göz ardı ettiği bu insanların aslında derinleşen tabakalarda kalan, görünmeyen gerçekliğimiz olduğunu belirtir. *Sarduvan* köyü de bu noktada yazar için bir araçtır. Yazar, Ahmet Kabaklı 'ya verdiği bir röportajında bu durumu şöyle ifade eder:

“Sarduvan, Adapazarı ile Arifiye arasında gerçek bir köydür. Gerçekte bu köyü sembol bir köy olarak aldım.(...) ‘Toplumda böyleleri de var. Pembe gözlüklerinizi gözlerinizden çıkarıp bunları da görün artık’ demek istedim. Türk edebiyatını artık bıkkınlık getiren bayağı aşk ve kadın öykülerinden kurtarıp gerçek alana yani insana doğru çekmek istedim.”¹⁰⁵

Yazar *Sarduvan* köyünün tanıtımıyla başladığı romanda köyün adından ve insanların geçmişinden bahseder. Baysal'ın burada köylülerle ilgili söyledikleri toplumsal açıdan dikkat çekicidir. Yazar daha ilk cümlelerinde köy ahalisinin birbirlerine hiç güveni olmadığı için daima "silahlı veya bıçaklı" gezdiğini, ölümlerin ve öldürmelerin

¹⁰³ Andaç, a.g.e., s.167

¹⁰⁴ Andaç, a.g.e., s.182

¹⁰⁵ Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.393

köyde alışılmış hale geldiğini dile getirir. Halkın menfaat düşkünü olduğunu, ancak çıkarları için dostluk kurduklarını çarpıcı bir şekilde belirtir. Bu olaylar nedeniyle Sarduvanlılar olaylara, kavgalara, dövüslere alıştırlar ve "*Allah'ı inkâr etse bile ölümü inkâr etmez*"ler. (s.3) Romanın başkışisi Kavruk, daha Sarduvan'a adım attığı ilk günlerden "*hayvanların insanlardan daha az zararsız olduklarını öğrenir.*" (SR. s.4)

Köy ahalisi ezen ve ezilen insanlar olarak kesin çizgilerle ayrılmıştır. Buna göre köyün muhtarı köyde tek söz sahibi olan ve ezen tiptir. Açlıktan, sefaletten, dertten yıkılan köyde "*pencereleri perdeli olan tek ev*"de oturan Muhtar romandaki çatışmaların da temelini oluşturmaktadır. İsmi verilmeyen ve hep Muhtar olarak anlatılan roman kişinin şahsı değil, üzerine aldığı Muhtar rolü romanda ön plandadır. Nitekim öldükten sonra başka bir muhtar gelir ve olaylar aynı şekilde, ezen/ezilen ilişkisi ile devam eder. Muhtarın köylü üzerindeki baskısı ve zorbalığı başka bir sosyal sorunu da doğurur: Eşkıyalık. Halk, gelmeyen Kaymakamdan diğer bir deyişle "devletten" medet ummayı bırakıp çareyi eşkiyalarda arar. Nitekim muhtarı öldüren de Böğürtlü adındaki eşkiyadır. Böğürtlü halkın gözünde bir kahraman oluverir. Halk için muhtarı öldüren bir katil olmaz çünkü muhtar zaten bir insan değildir. Ancak bir zaman sonra yeni gelen muhtar da Böğürtlü'yü öldürtür. Sosyal düzen karşılıklı cinayetlerle düzelmeyecek bir yolda ilerler. Bu ezen/ezilen ilişkisinde bir kişi ise farklılık gösterir. "Emirkulu" olan Keko, muhtarın verdiği emirler doğrultusunda halka eziyet ettiği için köylünün nefret ettiği biridir. Ancak bir süre sonra bu duruma daha fazla dayanamaz ve görevinden ayrılır. Yaptıklarından pişmanlık duyar. Kavruk, "*Dünyamızı berbat eden bu dalkavuk, acımasız ve uşak Kekolar değil miydi? (...) Bir zalimin bu kadar çabuk değişmesine akıl erdirmek olanaksızdı.*" (SR.:1993 s.184) diye düşünse de sonunda Keko ile iyi anlaşmaya başlarlar.

Sosyal düzenin ve devletin bir diğer ve daha önemli temsilcisi olan Kaymakam roman boyunca beklenen ve olaylara köye gelmemesiyle etki eden biridir. Sarduvanlılar roman boyunca Kaymakamın geleceği umudunu taşırlar. Onun geleceği gün için provalar bile yaparlar. Kaymakam onlar için Muhtar şikâyet edecekleri, dertlerine derman bulabilecek bir güçtür. Ancak Kaymakam Sarduvan'a bir türlü gelmez. Günün birinde ise Kaymakam kılığında bir dolandırıcı gelir. Köylüler bütün paralarını Sarduvan'a traktör getireceğini vaat eden bu dolandırıcıya kaptırır. Ama onun dolandırıcı olduğuna inanmak bir türlü içlerinden gelmez. "*Çünkü dolandırıcı köylüye iyi davranır ve onlara duymak*

*istedikleri şeyleri söyler.”*¹⁰⁶ Sarduvanlılar, daha sonra gelen gerçek Kaymakama da inanmazlar ve onu taş ve sopalarla kovalarlar.

Türk edebiyatında köy romanlarında çatışmanın ana unsurunu fakir/zengin, ağa/köylü, ezen/ezilen ilişkisi oluşturur. Bununla birlikte insanlar arasında belirginleşen ayırım, toplumun yozlaşmasına, kişiler arası nefretin artmasına, sosyal bir konu olarak adaletsizliğin hissedilmesine sebep olmaktadır. Kavruk da toplumdaki adaletsizliği sorgular. Zengin ile fakir arasındaki ayırımdan “*Bir ekmek çaldıysam n’olmuştu sanki? Ağalar, paşalar dünyayı çalıyordu, kimsede sesini çıkarmıyordu. Asıl hırsız ölmesi gereken namussuzlar onlardı.*” diyerek şikâyet eder.

Sosyal adaletsizlik kendini en çok insanların kılık kıyafetinde göstermektedir. Sahte insanlar kötülüklerini kılıklarıyla örttükleri gibi iyi insanlar da bu görünüşün kurbanı olarak kötü olarak algılanmaya mahkûmdur:

"Esvap insanı ne kadar değiştiriyor. Velhasıl esvabı yapan insan değil, insanı yapan esvaptı. Aşağı yukarı bütün insanlar insanlıklarını üzerlerinde taşıdıkları birtakım kumaş parçalarına borçluydular.” (SR. s.76)

İnsanlar açlıklarını gizleseler de görünüşlerini gizleyemezler. Bu dış görünüş insanların birbirine bakışını, toplum içinde gördüğü değeri de belirler. İnsanlar istedikleri kadar iyi yürekli olsunlar bu kılıkla hep itilirler. Toplum tarafından itilen bu insanlar da kötülük yapmaya adeta mecbur bırakılır: “*Mahkûmduk iyilik yapamamıya, sevmemiye. Kıyafetimizden ancak kötülük beklenebilirdi.*” (SR. s.92)

Sarduvan romanında görülen bu tabakalaşma ekonomik seviyeye, köylü içerisinde oluşan sosyal itibara ve politik konuma bağlı olarak gelişmektedir. “*Tabakalaşma çok boyutlu bir kavramdır. Fert, ekonomik, sosyal ve politik daireler içinde yer alır ve bunlardan birinde diğerlerine göre daha yukarılarda veya aşağıda bulunabilir.*”¹⁰⁷ Ancak *Sarduvan*'da başta Kavruk olmak üzere kendi gibi yol arkadaşları Abut, Bulama ve Dost Necû da her alanda, her zaman aşağıda olan ve kaybeden kimselerdir.

¹⁰⁶ Şengül Can, a.g.t. s. 36

¹⁰⁷ Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, Der Yayınları, 2000.

Ezen-ezilen ilişkisi *Küçük İnsanlar* romanında üzerinde en çok durulan temalardandır. Romanın temelini kasabalının kâbusu olan Ermeni asıllı Serkis Ağa ve ondan zulüm gören ahali arasında yaşanan olaylar oluşturur. Romanda insanların iki temel sorunu vardır: açlık ve Serkis Ağa. *Sarduvan*'daki muhtarın yerini bu romanda Serkis Ağa alır. *Sarduvan*'da en güzel eve sahip olan Muhtar gibi Tabahna'da da Serkis Ağa en güzel eve sahiptir:

“Bu oda çok büyük, tavanı basık bir yerdi. Bol çivitli kireçle sıvanmış olan duvarlar bile halılarla kaplıydı. Yerdeki kocaman halının dört bir kenarında rahat minderler diziliydi. Ortada dört ayaklı bakır bir mangal duruyordu. Üstünde mavi, kırmızı çiçekli bir çay ibriği vardı.” (SR. s.338)

Kasabada kimse Ağanın zulmüne karşı gelemmez çünkü ezilen insanların karşı gelecek güçleri ve dayanakları yoktur. Köylüler kendi bağlarındaki bahçelerindeki ağaçlardan meyvelerden bile yararlanamazlar. Ancak ucuza başka köylere satabilirler. Kendilerine, sofralarına kalansa yere düşenler ya da satılamayacak kadar çürük olanlardır. Kasabalının bütün hayatı Serkis Ağa'ya bağlıdır. Ağaya ve adamlarına karşı gelebilen tek kişi ise Müezzîn Cibo'dur. İnsanlar “ağalığım” dünyanın en güzel makamı olduğuna inanır ve ağalığa özenirler ancak ağalığın da bir gün sonunun geleceğine inanırlar:

“Şu ağalık gibi var mı be? Kaç insana nasip olan şey ki? Yağı bedava yersin. Yumurtanın, kaymağın tazesini, kazlı yufkaların en yumuşağını. Biri kalaylı bir sahan getirir. Öbürü bir tay, buzağı, günde sekiz okka süt veren Mısır ineği yahut bir gergef. (...) Bunları verirken de, sana lâyük şey değil ağam, lâkin bende olan bu demeyi de unutmaz. (...) Adım başında elin öpülmekten yıpranır, kışını bile öperler. Düşmanların dize gelir.” (Kİ. s.434-435)

Romanda “kraldan çok kralcı” olan uşakların zulmü dikkat çeker. Uşaklar da ezilen kesim oldukları halde “ağanın uşağı” sıfatıyla halka zulmetme yetkisini kendilerinde görürler. Herkesin gücünün yettiğine hükmetme çabası içinde olduğu görülür. Bu uşaklardan Harun, çeşitli hediye ve vaatlerle ağaya bağlanmıştır. Ahali tarafından ağanın sağ kolu, sadık bir uşak olması sebebiyle kışkırtılan Harun, “izzetinefsini bir paçavra gibi kullanır.” Çıkarı için ağanın yanında her görevini dikkatli bir şekilde yapan pazarlıkçı, kurnaz ve inatçı Harun'u Serkis bu özellikleri sebebiyle seçerek uşağı yapmıştır. Harun zaman içinde yaşadığı değişim ahali tarafından da dile getirilir:

“Ağam ona iyilik edeyim derken, fenalık etti bence. Bu kadar pâyeye verilmemeliydi. Oğlum filan, hoş gitsin gitmesin, neticede bir insan parçasıdır. Şımarıp azar günün birinde. Harun gibi sebepsiz yere can yakar. Elâlemin hakkını yer. İnsan dediğin namuslu yaşamalı.” (Kİ. s.312)

Müezzin, Serkis Ağa'nın uşaklarından Harun'un, esnafa zulmüne daha fazla sessiz kalmaz. Bir gün *“Allah'ın fakir kuluna vurma, Allah sana da vurur”* diye meydanda Harun'a seslenir. Harun kasabalıdan dayak da yer. Müezzinin, Uşak Harun'u halkın içinde küçük düşürmesi ve ona tepki göstermesi bunun üzerine Serkis Ağa'nın korkuyla bir süre Harun'u yanından uzaklaştırması Cibo'nun, ahalinin takdirini kazanmasını sağlar.

Serkis Ağa'nın kasabada gerçekleştirdiği adaletsiz ve gaddar yönetim romanda çeşitli olaylarla somutlanır. Roman boyunca bir türlü sonuca ulaşmayan ve düşüncelerin hep etrafında dille getirildiği en önemli olay kasabaya bir türlü yapılmayan kaldırımlardır. Yıllardır yapılmayan kaldırımlar devletin ilgisizliğinin ve ihmalinin bir örneğidir. Serkis Ağa bu durumu kullanarak, yıllarca kaldırım yapma vaadiyle ahalden para toplamış ancak inşaata bir türlü başlamamıştır:

“Sokaklarda ayağını basacak bir taş bile yok. Hep yapılacak diye duyarız. On senedir söylenen hep bu. Yakında yapılacak, sabredin sabredin. Sabrede ede derviş olduk artık.” (Kİ. s.95)

Küçük İnsanlar'da dikkat çeken nokta ise köylülerin ağaya karşı tavırlarıdır. İnsanlar çektikleri tüm sıkıntılara rağmen Serkis Ağa konusunda bir türlü akıllanmazlar, ona karşı harekete geçemezler. Romanda bu kaldırım uğruna çeşitli olaylar sebebiyle canından olan pek çok insan vardır. Remzi, kasaba halkına, yaşanan bu durumu anlatmaya, Serkis'in insanları kandırdığını ifade etmeye çalışır. Ağanın zulümlerine borçlarını ödeyip tarlalarını geri alma ümidiyle katlanan köylüler canları sıkılınca karılarını döverler. Burada ezen-ezilen ilişkisinde herkesin hükmedebildiği, gücünün yettiği insana eziyet çektiği görülür. Bu düşünce köylülerden İsmail tarafından da dile getirilir:

“Bizim köyün muhtarı selam vermedim diye beni kırbaçladı. Muhtar olsaydım ben de onu kırbaçlardım belki, diye düşündüm de sesim çıkmadı. İnsan umduğundan çabuk kötü olur.” (Kİ. s. 313)

Cezaevinde de benzer durumlar görülür. Komiser Hafız'ın Mevlüt'e ve diğer mahkumlara yaptığı işkenceler gücü elinde bulunduran insanın acımasızlığını ve vahşette sınır tanımazlığını gösterir. Günlerce kırbaç yerler, sürekli dövülürler. Doğru dürüst yemek de verilmeyen mahkumlar aç karnına dayağa çekilir. Bu işkencelerin sonunda dayanamayıp ölen insanlar olur. Ama cezaevi komiseri işkencelerine devam eder.

Açlık, yoksulluk ve sefalet içinde olan insanlar sık sık hayatı ve düzeni sorgularlar. “Okuyup yazma bile bilmeyen buna rağmen sakin, rahat bir ömür süren” insanların kendilerinden ne farkı olduğunu düşünürler. Neden evleri, ev alacak paraları olmadığı sorusuna cevap veremezler ve bu haksız düzen karşısında susmaktan başka çare bulamazlar.

Kaldırım meselesi insanların hayatlarındaki en büyük hayali haline gelmiştir. Köylünün bütün gelecek umutları bu kaldırım üzerinedir. Kasabanın doksan yaşındaki en yaşlı kadını bu durumu öyle kanıksamıştır ki kaldırımın yapılmasını, bu “gelişme”yi bir “kıyamet alameti” olarak yorumlar. Serkis Ağa'nın bir türlü yaptırmadığı kaldırıma benzer bir durum da valinin bir türlü yaptırmadığı İzmit yoludur. Vali on yıllardır sürekli yolun yapılacağını duyurur. Yolu yaptırmadığı gibi halktan topladığı paraları da ele geçirir. Köyüyle ilgilenmeyen Vali, Sarduvan'da hep beklenen ama köye hiç gelmeyen Kaymakamın bir benzeridir. Valinin köye hiç gelmesinden insanlar yakınıdır. “Kış yaz İstanbul'da oturduğu” belirtilen Vali, “yolu yaptıracam, köylüye hayvan vereceğim” diye yıllarca halkı dolandırmıştır.

Küçük İnsanlar romanında kasabada ve insanlar arasında görülmeyen adalet duygusunun, Mevlüt ve Cura'da, aralarında yaşanan küçük olaylarla hâlâ olduğunu gösterilir. Bir yemek paylaşma esnasında Mevlüt, daha fazla zahmet çekti diye Cura'ya daha çok pay ayırır. Cura ise buna müsaade etmez. İnsanların adaleti, paylaşma duygusunu kaybettiği sosyal ortamda Cura, Mevlüt'e bütün insanların onun gibi olması durumunda dünyada hiç kavganın kalmayacağını söyler.

Yazarın *Rezil Dünya* romanı, toplumun “adaletsiz” yapısına yönelik bir eleştirinin romanıdır. Esere girip çıkan ve Rafet'in hayatında yer alan bütün insanlar sayesinde Rafet, insanların hayat şartlarının ne kadar farklı olduğunu, gelirlerin eşitsizliğini gözlemler. Rafet'in kendisi de hayalleri, yapmak istedikleri ve toplum şartlarının onu

sürüklediği yolda yaptıkları ve hakikatler arasında sürekli çatışmalar yaşar. *Sarduvan*'dan farklı olarak köydeki değil, şehirdeki sosyal tabakalaşma gözler önüne serilir. Ama toplumun yapısında köylü de olsa şehirli de olsa yine bir ezen-ezilen ilişkisi vardır.

Rezil Dünya'da adalet düşüncesi Rafet'in Saint Joseph Lisesi'ndeki müdürü Vital ile dikkat çekici biçimde dile getirilir. Müdür Vital gençliğine dönebilseydi hukuk tahsil etmenin, meşhur bir avukat olmanın hayalini dile getirir ancak burada "*daima haklı davalara bakardım*" ifadesi bir hukuk adamı kimliğiyle uyuşmamaktadır. Nitekim hukuk eğitimi alıp mesleğini icra ettiğini itiraf eder ancak bu mesleğe devam edememiştir. Ancak hep haklıları, doğruları savunma çabası yüzünden müşteri bulamaz hale gelmiş ve aç kalmıştır. Tanık olduğu bir davada haksız yere Grouchat adlı suçsuz bir adamın idam edilmesi onu bu yoldan tamamen koparır:

"Dünyada adaletin, hak ve hukukun Grouchat ile beraber giyotin altında can vermiş olduğuna inandım. Dünya yalancılara, düzenbazların, ahlâksızların, alçak ve sefillerin ellerindeydi. Benim için böyle bir dünyada yer yoktu." (RD. s.29)

Adaletin "*Dünyada keçiboynuzundan sonra en ucuz olan madde*" olduğunu düşünen Müdür Vital'in bu tutumu bir "hukuk insanı" kimliğinin gerçekliğinden uzaktır. Ayrıca pes ederek haksızlıklarla mücadeleyi bırakması da Rafet'e göre yanlış bir tutumdur.

Romanda sosyal adaletsizlik, Rafet'in okul yıllarının bitip çalışma hayatına atılmaya hazırlandığı düğüm bölümünde yoğun olarak verilmeye başlanır. Rafet, iyi bir okulu başarıyla bitirmiş, yabancı dil öğrenmiş nitelikli bir mezun olmasına rağmen beklentisine uygun iş bulamaz. Bu duruma Rafet'in yanlış tercihleri de etki eder. Bulduğu işler hayalini kurduğu dünyanın işleri değildir. Rafet, gerçek hayatın kitaplarda okuduklarından çok başka olduğunu kısa sürede idrak eder. Arkadaşı Mekin'e karşılaştığı adaletsiz dünya yapısıyla ilgili düşüncelerini şu şekilde aktarır:

"İnşallah, ben de sana yardım ederim. Seninle yepyeni bir dünya kurarız. Açlığı, yoksulluğu kaldırırız ortadan. Soygun yapanları, savaş çıkartanları hemen gebertiriz. Her yere sevginin ve kardeşliğin heykellerini dikeriz. Sen bol bol sigara içersin, ben de çok sevdiğim ve uzun zamandır burnumda tüten bol yoğurtlu, bol sarımsaklı mantımı yerim tabak tabak. Bıkıncaya, patlayıncaya, kusuncaya kadar yerim. Nasıl güzel mi?" (RD. S. 57)

Okulu bitirmesinin üzerinden çok zaman geçmeden şehirde tutunmakta zorlanmaya başlayan, parasızlık ve açlık çeken Rafet, insanlara borçlanır. Uzun züre pansiyonunda kaldığı Matmazel Elena ve mahallenin bakkalı Cilas borçlandığı ilk kişilerdendir. Rafet bu durumlarla giderek “ezilen” kesime dahil olmaya başlar. Mekin, Misbah, Balıkçı Halis, Baba Kazım gibi roman kişileri Rafet’in şehir hayatında mücadele verdiği dönemde tanıştığı “ezilmiş” halkın birer örneğidir.

Romanda Rafet’in dahil olduğu her ortamda, tanıştığı her insanda sosyal adaletsizlik görülür. Rezil Dünya’da kısa olaylarla esere dahil olan roman kişilerinin çoğu bu mesajı vermek üzere olayların içinde görünürler ve işlerini yerine getirince bir vesileyle olay örgüsünden çıkarılırlar.

Rafet’in adaletsizliğe uğradığı en önemli olaylardan biri Ankara’daki spikerlik başvurusudur. Rafet Ankara’da bir spikerlik sınavı açıldığını öğrenir. Birçok adayın arasından sınavı birincilikle kazanır. İstanbul’dan Ankara’ya gidebilmek için parayı zar zor bulur. Fakat orada hayal kırıklığına uğrar. Hakkı olmadığı halde “*iltimaslı birinin kızını*” spikerliğe alırlar.

Romanda Rafet’le yolları kesişen diğer kişiler de sosyal adaletsizliğin vurduğu adaletsiz toplum yapısından nasibini almış kişilerdir. Hemen hepsi hayatta haksızlıklara, adaletsizliklere uğramışlardır. Mekin, Balıkçı Halis, Baba Kazım, Elena, Bakkal Cilas, Dertlioğlu gibi kişiler dünyanın, toplumun adaletsiz yapısının acısı çeken mutsuz ve sefil insanlardır. Sosyal adaletsizlik herkesin yaşamında farklı şekilde tezahür eder. Sorunların sebebi niteliğindeki sosyal adaletsizliğin sonuçları kişilerin içinde buldukları şartlara göre değişir. “*Mekin’in intiharı da, başlık parası biriktiremediği için evlenemeyen Elena’nın çaresizliği de, yazarlıkla kıt kanat geçimini sağlamaya çalışan Dertlioğlu’nun içine düştüğü sefaletin sebebi de sosyal adaletsizliktir.*”¹⁰⁸

Rafet için bu hayatta “insan” olabilmenin temeli adaletli olmaktan geçer. Yazarın romanın bütününde ele aldığı ana düşünceyi Rafet şu satırlarla özetler:

“İnsanları ve adaleti daima sevin. Bu ikisini sevdiğiniz için belki fakir bir hayat süreceksiniz. (...) Fakat ne zararı var? Buna karşılık son nefesinizi verirken ‘Çok

¹⁰⁸ Mustafa Aydemir, *Faik Baysal’ın Hayatı, Sanatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Erzurum, 2011, s.108

şükür Allah'a, insan geldim, insan gidiyorum' diyebilmenin emsalsiz saadetine mazhar olacaksınız.” (RD. s.29)

Rezil Dünya'da sosyal adaletsizliğinin yansıtıldığı bir nokta da mekânlardır. Yazar sadece kişiler aracılığıyla değil, semtler aracılığıyla da bu temayı işler. İstanbul'da Ortaçeşme, Etmeydanı gibi yerler bu açıdan dikkat çekicidir. Rafet, “*ahır, gübre, saman*” kokan Ortaçeşme'de bulunduğu dönemlerde de kendisi gibi fakir, aç, sefil bir hayat süren insanlarla tanışır.

Sosyal adaletsizlik Rafet'in hayatının üç ana bölümünde karşısına çıkan ve romanın temelini oluşturan ana temadır. Çocukluğunda büyükbabasından gördüğü haksız cezalar ile küçük yaşta adaletsizlikle tanışan Rafet, okul hayatından sonra da aldığı eğitimin karşılığını iş hayatında bulamayarak veya başvurduğu işe kabul edilmek üzereyken “tanındığı” olanlar sebebiyle işe alınmayarak adaletsiz toplumla bir kere daha yüzleşmiş olur. Roman, Dürriye ve Rafet'in aralarındaki adaletsizliğin Rafet'i düşürdüğü zavallı durumun acı tablosuyla sona erer.

Voli, “rezil bir dünya”nın, roman kişilerinden Mert'in ifadesiyle “Saidolaşan” bir dünyanın romanıdır. Romanda ezen ve ezilen kişiler belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmıştır. Roman bu iki tarafın çatışmaları ve mücadeleleri üzerine yaşanan olaylardan oluşmaktadır.

Baysal romanda yer verdiği en küçük bir olayda dahi eşitsizlik konusuna değinir. Sıkışık trafikte generalin arabasına yol verilmesi, arabanın açıla açıla rahatça geçmesi bunun bir örneğidir. Sürücüler bu olaya “Demokrasiye bak sen, demokrasiye” diyerek tepki gösterir. (s.113) Bir diğer örnek memur ve iş adamı karşılaştırmasıdır. Zimmetine on bin lira geçiren altı çocuklu memur on beş yıl hapse mahkûm olurken bankaları milyarlarca dolandıran iş adamına hiçbir şey yapılmadığı gibi iş adamının tatil keyfi sürdüğü belirtilir. Yazar, ekonomik anlamdaki sosyal adaletsizliğe değinirken zengininin yasadışı yollarla parasına para katmasının üstünün örtüldüğünü ancak fakirin “kendini kurtarmak” için yaptıklarının bedelinin ağır olduğunu belirterek sosyal eşitsizliğe dikkat çeker. Baysal sosyal ortamın insanları sürüklediği suç unsurunun faturasının insana kesilmesinin doğru olmadığı yönündeki düşüncesini diğer romanlarında olduğu gibi göstermiş olur. Köy hayatında ezilen birey açlıktan ölmek için ekmek çalarken, şehir hayatındaki ezilen kesim aç kalmamak için zimmete para geçirir. Yazar değişen sosyal

ortamın insanı sürüklediği suçların nasıl değişim gösterdiğini de yansıtmış olur. Yazar bu altı çocuklu memuru suçlu bulmaz. Bu yaptığını hayat şartlarının bireyi mecbur kıldığı bir mücadele olarak görür.

Buna benzer bir diğer durum roman kişilerinden Cavit Karkas ile iletilir. Yüksek inşaat mühendisi olan Cavit Karkas, kaçakçılık işlerine bulaşmış biridir ancak mahkemede bundan pişman olduğunu ifade eder. Cavit Karkas, ekonomik koşulların altında ezilmiş ve bu işlere istemeyerek bulaşmış biridir. Eğitimidir ancak eğitilmiş olduğu halde iş bulamamıştır. Cavit Karkas, “aç kalan” bir insan olarak her tür yolu denediğini söyler. Baysal, Karkas ile yine suç işleyen insanın aslında suçlu olmadığını, esas kabahatlinin onu bu duruma mecbur eden toplum yapısı ve adaletsiz sistem olduğu düşüncesini yansıtır. Cavit Karkas, romanın üzerinde durduğu esas konu olan adaletsiz dünya düzeninin sesi olur:

“Aç kaldıysam suçlu ben değilim. Hizmet edeceğimiz diyerek milleti kandıranlar görevlerini yapmıyorlarsa bunun suçlusu ben olamam elbette. (...) Beni aç bırakanları, bana iş vermeyenleri, gerçekleri görmek istemeyenleri, kanunları, yasaları cezalandırın efendim.” (VL. s.299-301)

Sosyal adaletsizliğin bireylerin günlük yaşamlarına etkisi mimar Rıfat Beton ile de örneklendirilir. Mimarın arabasına kamyon çarpar ve aracının her yerini kırar, döker ancak Rıfat Beton plakayı alıp şikâyet etmeyi düşündüyse de bunun bir işe yaramayacağını bilir çünkü kamyon “Belediye”ye aittir. *“Bugüne kadar belediyeden kim para almış da ben alacağım? Onun için ben de hiç uğraşmadım. Masrafı sineye çektim.”* (s.132) diyen Rıfat Beton ile ezen-ezilen ilişkisinde devlet tarafından uygulanan sosyal adaletsizlik görülür.

Romanın başkişisi Saido, ezen tarafın önemli bir temsilcisidir. Yazar Saido’yu olumsuz özelliklerine uygun olarak olumsuz bakış açısıyla tasvir eder:

“Yüzü kıpkırmızı, gözleri kaykıl kaykıldı. Olduğundan çok daha ağır, hantal görünüyordu. İçi dışı yemeğe bayıldığı, sindirmekte bazen güçlük çektiği kadınların pembe, hafifçe tüylü kalça etleriyle doluydu sanki.” (VL. s.7)

Devlet Saido lakabıyla bilinen Sait Devlet, etrafına hükmeden, iktidar sahibi, ticaretle uğraşan zengin bir iş adamıdır. Mercedes arabası, özel şoförleri ile vurgulanan, *“parayla da olsa bir insana hükmetmenin zaferiyle başı dönen Saido”*nun(s.8) ezen kimliği sadece hareketlerinden ve yaptığı işlerden değil, sözlerinden de anlaşılmaktadır:

“Bana hainlik yapanın sonu budur. Hiç dinlemem. Hemen keserim suyunu.(...) Kararı ben verir, ben uygulayım. Benimle iyi geçinmek gerek.” (VL. s.20)

Saido her ne kadar yasal olmayan işler yapıp kazancını arttırma zihniyetinde olsa da, itibarlı olduğu bugünlere hainlik yaparak gelmediğini vurgular. Rakibi Tenekeci Sadir’in devleti dolandırarak kendinise çalışıp didinerek kazandığını ve bu sayede insanlara kazandırdığını belirtir. Saido, çirkin işlerine kendince haklı sebepler bulur ve yaptıklarının namus çerçevesinde olduğuna dair izahlar getirir. Saido, başarı merdivenlerini etrafındaki herkesi kendisine borçlu kılarak iyilik görünümü altında yaptığı kötü işler sayesinde çıkmıştır.

Romanda “ezilen” kesimin kendilerini bu durumdan kurtarmak için “ezen” şahıslara karşı yaptıkları yardımlık ve bu sebeple düştükleri durumlar gözler önüne serilir. Restoranına gelen Kaymakam Bey için “küçülen”, kaymakamı bin bir selam ve saygıyla karşılayan “*gerçekte poposuyla selamlayan*” şef garson bunun bir örneğidir. (VL. s.10) Ezilen kesimin bir diğer bireyi olan, Saido’nun yasal olmayan işlerini yürüten, bu uğurda cezaevlerine girip çıkan biri olan Mert de bu vaziyet içindeki insanlardandır. “Baba” diye hitap ettiği patronu Saido’nun kendisine karşı vaatleri ve ifade ettiği sevgi sözcükleri karşısında mutlu olur:

“Mert kendini kaybetmişçesine hemen eline sarıldı. Yüzüklerini şapur şapur öptü. Neredeyse ayaklarına bile kapanacaktı. İnsan sırasında bu denli utanmayan, böylesine alçalabilen güdük bir yaratıktı.” (VL. s.21)

Sürekli sustukları ve utandıkları için ezildiklerini düşünen Mert, Saido’nun arkasından ise “*saltanat süren lağım faresi*” der ve nihayetinde Saido’nun da sonunun geleceğine inanır. Hayatta çektiklerinin “puşt iş adamları” yüzünden olduğunu düşünen Mert, borçlarını kapatabilmek, sonsuza kadar kurtulabilmek ve Saido tarafından teklif edilen son “voliyi vurmak” için sabreder ancak çok geçmeden bu yolda tutuklanır.

Ezilenler, servetli ve mevkili insanlara karşı hep bir merak ve çekememezlik içindedirler. İmam Derya “patron” kelimesinden hiç hoşlanmadığını belirterek “patron” dendiği zaman “astığı astık kestiği kestik” insanların geldiğini belirtir. Ülkenin içinde bulunduğu güvensiz ve huzursuz durumu da çoğu “dinsiz ve ahlâksız” olan patronlara bağlar.,

Madam Bambu romanında sosyal adaletsizliğin ekonomik olduğu kadar aynı zamanda politik sebeplerden kaynaklandığı görülür. Ekonomik ve politik yönlerden güçlüünün yanında yer edinemeyen insanlar “dışlanmaya” ve ezilmeye mahkûmdur. Şehrin sosyolojik ortamında ortaya çıkan farklılıklar bir süre sonra kapanması zor uçurumlar oluşturmaya başlar.

Romanda yazar, günlük hayattaki küçük rutinlerden bile yola çıkarak toplumdaki sosyal eşitsizliğe yönelik mesajlar verir. Konuşmaya başlamadan önce peçeteyle ağzın silinmesi detayı bunun bir örneğidir. Yazar buradan hareketle ezilen kesimlerin çektiği sıkıntılara değinir ve eşit toplum yapısı olması gerektiğini vurgular:

“Buna önemsiz bir ayrıntı olarak bakanlar acaba o kağıt peçetenin arkasındaki temizlikten uzak, rant uğruna ölesiye çalıştırılan ve ölmelerini hiç istemedikleri insanların omuzlarına yüklenen dünyayı bir avuç kalantorun porselen tabaklara koyup yediklerinin, sonra da viskilerini yudumladıklarının bilincinde miydi? Benim aklıma hemen bu çarpıklık geldi.” (MB. s.103)

Madam Bambu romanında adaletsiz sistemin insanları sürüklediği bunalımlar kadar suçlar da gözler önüne serilir. Bir iş yerinde kadınlar üzerine gerçekleştirilen sohbette, müdürüne kadınlar konusunda farklı bir düşüncede olduğunu belirten iş yeri çalışanı müdür tarafından mimlenir ve çok geçmeden bir kulp takılarak işten atılır. Ancak bu, daha vahim bir olaya sebep olur. İşten atılan adamın oğlu bir akşam, müdürü öldürür. Bu olayı “krallığın devrilmesi” olarak yorumlayan yazar haksızlıklar karşısında insanın başvurduğu yasal olmayan yolları gösterir. Haksızlığa uğrayan insanın bir insanı öldürebilecek hâle geldiği belirtilir. Senar Kul ise bu meselede ses çıkarmamış olmasına sevinir. Konuşsaydı kendi başına da bunların geleceğini düşünür. Ancak bu korkaklığından aynı zamanda utanır:

“Memurluk kanıma işlemiştii. Korkağın, pısrığıın biriydim hâlâ. Yalnız bu kadar mı? Siliktim, kişiliksizdim, ikiyüzlüydüm, ayakta gezen bir ölüydüm. İnsanı insan yapan her şey, bir dilim ekmeğe satmıştım.” (MB. s.151)

7. SAVAŞ

Faik Baysal'ın köy romanlarında savaş teması özellikle değinilen konulardan biri olmamakla birlikte, ekonomik sıkıntı, işsizlik gibi sebep olduğu diğer meseleler ile bir ifade alanı bulur.

Sarduvan romanında savaş konusu sadece birkaç yerde geçer. Roman kahramanlarından Keko tanıtılırken "*Suriye'de, Kafkaslarda, Batum'da bulunmuş. Ruslara karşı harbetmiş, iki yara almıştı. Göğsüne büyük, bakır bir nişan iliştirmişlerdi. Bu nişanı göğsünden hiç çıkarmıyordu.*" (SR. s.51) ifadeleri kullanılır. Keko ilerleyen bölümlerde de ara ara savaş anılarından bahseder.

Romanda savaştan bahseden bir diğer kişi de Kavruk'un tesadüfen karşılaştığı, Millî Mücadele'ye katılmış olan İhtiyar Asker isimli kişidir. Tutarsızlıklarına rağmen olumlu bir tip olarak karşımıza çıkan, gazi olan İhtiyar Asker sık sık savaş anılarından bahseder. Yarı deli biri olarak tasvir edilen İhtiyar Asker sonunda kafasında kurduklarına, hatıraların ağırlığına dayanamaz ve intihar eder.

Faik Baysal'ın *Küçük İnsanlar* romanında savaş konusuna *Sarduvan*'da olduğu gibi gazi roman kahramanları aracılığıyla değinilir. Roman kişilerinden İdrisoğlu bir savaş gazisi olarak yıllar sonra çıkagelir ve savaştaki Binbaşısı ile karşılaşır. İdrisoğlu savaşta bir baskında ayağını kaybetmiştir. Söz konusu roman kişisi *Sarduvan*'da ele alınmış olan İdrisoğlu'dur. Yazar aynı karaktere iki romanında da yer vermiştir. İdrisoğlu'nun yüzbaşısı Baba Feyzi de "Moskof'a karşı" savaşırken şehit düşmüş bir askerdir.

Faik Baysal'ın en yoğun şekilde üzerinde durduğu savaş İkinci Dünya Savaşı'dır. *Rezil Dünya* romanında Rafet'in yaşadığı olumsuzlukların sebebi de içinde bulunulan bu savaş ortamıdır. Sadece Rafet için değil romanda sosyal adaletsizlik yaşayan diğer kişilerin yaşadıklarının sebebi de hep İkinci Dünya Savaşı'dır. Her tarafta savaş söylentileri dolaşmaktadır. "Hitlerin bize de saldıracağı dedikoduları" herkesi tedirgin etmiştir. Savaş, ekonomik sıkıntı, açlık, işsizlik gibi pek çok sosyal sorunun temeli olmuştur.

Avrupa'da yaşanan İkinci Dünya Savaşı gazetelerde okunan, radyolarda dinlenen haberlerle yer alır. Yazar romanın bazı yerlerinde Rafet etrafında gelişen ana olaydan

koparak siyasî gelişmeleri vermeye başlar. Bu durum romanın akışını bozmakla birlikte içinde bulunulan dönemi yansıtır.

Rafet, *Cumhuriyet* gazetesinden okuduğu haberlerden “*Polonya’yı üç haftada işgal ediveren Hitler’in Fransa ve İngiltere’yi işgale hazırlandığını*” öğrenir. Her ne kadar bizim dışımızda cereyan etse de İkinci Dünya Savaşı, Anadolu’ya etkisi açısından ele alınırken psikolojik ve ekonomik durum gözetilerek romanda yer alır. Halk, savaşa girme korkusu içindedir. Savaş korkusu Rafet’in rüyalarında da bütün ayrıntısı ve dehşetiyle yer alır. “*Kaçın, Hitler geliyor, Hitler!..*” seslerini rüyalarında duyar. Türkiye savaşa girmese de savaşa girmiş kadar sıkıntı içindedir. Savaşın yaşandığı coğrafyalarda olduğu gibi Türkiye’de de hayat pahalılaşmaktadır. “*Yakında her şeyin vesikayla alınacağı*” haberi dönemin Milli Korunma Kanunu ile ilgilidir. Baysal, Refik Saydam hükümeti döneminde ülke ekonomisini koruma amaçlı çıkarılan bu kanunun toplumdaki etkilerine değinmiştir. “*Refik Saydam, 1 Şubat 1942 tarihinde radyodaki konuşmasında savaşın yalnız savaşa girmiş memleketlerde tahribat yapmakla kalmadığı, bütün insanlığı saran büyük bir buhran halini aldığından, savaş uzadıkça sıkıntılarının çoğaldığından bahsetmiş, savaştan önceki yaşamın devam ettirilemeyeceğini vurgulamıştır.*”¹⁰⁹

Savaştan kaynaklanan fakirlik, açlık, daha önemlisi savaşın getirdiği “belirsizlik” toplumun psikolojisini de derinden etkilemektedir:

“İdeal, istikbal denilen şeyleri düşünen kalmamıştı. Çünkü hiç kimse yarınından emin değildi.(...) Fırsat düşkünlerinin yarattığı göz kamaştırıcı refahla lüks yanında yükselen sefalet duvarı korkunçtu. İntiharlar, cinayetler artmıştı.” (RD. s.131)

Halk yaşanan bu sıkıntılardan hükümeti sorumlu tutmaktadır. Anadolu’da on yıllardır savaşa girildiği halde bu kadar kıtlık yaşanmadığını belirten insanlar savaşa girilmediği halde düşülen bu durumdan şikâyetçidirler. Bu durumdan İnönü’yü sorumlu tutup Atatürk olsaydı bu sıkıntıların yaşanmayacağını düşünenler de vardır. Halk siyasî düşünceler açısından bölünmüş durumdadır. Avrupa’daki gelişmeler noktasında da Almanların tarafını tutan, Hitler’in galibiyetlerine sevinenler olduğu gibi, İngiliz- Fransız cephesinin yanında olanlar da görülmektedir. İstanbul’un bir kahvehanesinde yapılan

¹⁰⁹ Ceren Utkugün, “*İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945)*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar 2016, s. 86

yorumlar, yazar tarafından aktarılan bu düşünceler bütün Türkiye'nin aynası durumundadır.

Savaş döneminde çıkan haberlerin esaslı olup olmadığı da tartışma konusudur. Savaş ortamı insanlar arası güvenilirliği tamamen yıkmıştır. Yalan haberlerle memleket aleyhine yazılar yazanların arkasında halkı kışkırtan düşmanlar yatmaktadır. Bu yazarlar “*maneviyatı bozup memleketi içinden yıkmaya*” çalışmaktadırlar. Yaşananlardan hükümeti sorumlu tutanlara karşın Rafet, “iyi veya kötü” hükümetin yanında olmak gerektiğini düşünür.

Romanın sonlarında İkinci Dünya Savaşı'ndaki son durumlar hızlı bir haber şeridi gibi okuyucuya iletilir. “*Hitler'in Berlin'in göbeğinde mağlup olduğu*” belirtilir. İstanbul'da insanlar yeniden “*aydınlık günlerin*” gelmesini beklemektedir.

8. EĞİTİM

Cumhuriyet yönetiminin temel hedefi, “Halka Doğru” düşüncesiyle toplumdaki eğitim seviyesini arttırmak olmuştur. Ancak on yıllarca savaşımlardan başını kaldıramayan halk için eğitim öncelik olamamıştır. Temel ihtiyaçlardan mahrum olan Anadolu insanı için “mektep görme” çok uzak bir hayâl olarak kalmıştır. Bu bağlamda köylerdeki toplumsal ve bireysel sorunların, ekonomik ve kültürel geri kalmışlığın en büyük sebebi eğitimdeki yetersizlik olmuştur. Cumhuriyet sonrası köy romanlarında eğitim konusu yokluğunun etkileri ve sonuçlarının ifadesi şeklinde görülmektedir. Eğitimsizliğin sonuçları, bireyler aracılığıyla bir sosyal çevreyi nasıl etkilediği açısından ele alınır. Romanlarda bunun yanında alınan eğitimin de değerinin bilinmediği, gereken önemi toplum tarafından görmediği ifade edilir.

Eğitim, eğitimsizlik, eğitimsizliğin, cahilliğin toplum hayatındaki etkileri, olumsuz sonuçları ve eğitimin toplumda ne ölçüde değer gördüğü Faik Baysal'ın romanlarında sıkça ele alınır. Yazar, köy merkezli romanlarında da şehirde geçen romanlarında da eğitimin, “mektepli” olmanın aslında insana toplum içerisinde hiçbir şey katmadığı görüşünü eleştirel bir şekilde dile getirir.

Sarduvan romanında eğitim, özel olarak değinilen bir konu değildir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre henüz yeme, içme, barınma gibi fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamayan roman kişilerinin kendini gerçekleştirme yolunda daha ileri seviyede gereksinim duyacakları eğitimden bahsetmeleri beklenemez.

Köyde, eğitimli kişi olarak bahsedilen ilk ve tek kişi Kavruk'un bir süre yanında çalıştığı ustasıdır. Kavruk, hayata dair doğruluk dürüstlük gibi mefhumları küçük yaşta ondan öğrenmiştir. Eğitimli olmamasına karşın roman boyunca konuşmaları ve düşünceleri ile Kavruk eğitimsiz biri gibi yansıtılmaz. Bunun sebeplerinden biri yazarın romanda kendine sözcü olarak Kavruk'u seçmiş olmasıdır. Bu durum karakterin gerçekliğiyle ters düşmektedir. Buna karşın köyün diğer insanları için aynı şey söz konusu değildir. Eğitimsizliğin sonucu olarak köylü, "cahil kesim" biçiminde ele alınmaktadır. Bâtıl inançlar da bu eğitimsizliğin sonuçları olarak gösterilmektedir.

Rezil Dünya romanında Rafet'in eğitim hayatı Faik Baysal'ın hayatından izler taşımaktadır. Faik Baysal büyükbabası tarafından eğitimi için İstanbul'a Saint Joseph Lisesi'ne gönderilir. Rafet de İstanbul'a eğitim amacıyla gelir ancak burada Baysal gibi mutluluğu bulamadığı için okul yılları "hapishanede" geçen yıllar gibi çok sıkıntılı olur onun için. Bu okulda Fransızcadan, diğer ilimlerden daha çok hayatın merhametsizliğini, "gözyaşlarının etraftaki insanlara tesir etmediğini" öğrenir.

Rafet'in Saint Joseph Lisesi'nde geçirdiği yıllar yazarın eğitim sistemine bakışının da yansıtıldığı bölümlerdir. Rafet'in gözünden düşüncelerini aktaran yazar eğitimde baskının, cezanın yer almasına eleştiri getirir. Baysal eğitim konusunda özeleştiri de yapar. Rafet mezun olduktan sonra okuldan ayrılmak üzere hazırlıklarını yapar Müdür Vital ile aralarında bir konuşma geçer. Mezuniyetten sonra ne işle meşgul olacağına dair henüz bir planı olmadığını belirten Rafet'e müdür Vital'in verdiği cevaplar dikkat çekicidir. Liseyi bitirmiş bir gencin hayatta ne yapacağına dair çoktan bir fikir sahibi olması gerektiğini belirten Vital, Rafet'in özelinde Türk, Müslüman, Asya coğrafyasındaki eğitim ve gelişme sıkıntısının sebeplerine izah getirir:

"İşte Batı bundan muvaffak oluyor. Orada daha ilk mektebi bitiren bir çocuk ilerde ne yapacağını bilir.(...) Siz Asyalılar bundan geri kalıyorsunuz. Karar adamları değilsiniz. Ne yapacağınızı bilmiyor, istikbale hâkim olmaya çalışacak yerde, tesadüflerin oynacağı oluyorsunuz. Asya kalbiyle veya hissiyle değil de,

mantıkla ve Batı'dan çok üstün olan zekâsiyle hareket ettiği, yani karar adamı olduğu gün Avrupa'yı geride bırakacaktır.” (RD. s.27)

Rafet'in roman boyunca gerçekleştirdiği yolculuğu, Sarduvan'da Kavruk'un yaşadığı yolculuk gibidir. Rafet'in kendisi gibi aç, sefil, ezilmiş insanlarla beraber hayat mücadelesinde ve hayallerine kavuşma uğrunda yaşadığı acılar gözler önüne serilir. Bu sosyal çatışma ortamında Rafet'e arkadaşı Mekin eşlik eder ve birlikte sefil hayatı her şekilde paylaşırlar. Bu bağlamda Rafet'in Kavruk'tan tek farkı eğitilmiş olmasıdır. Romanın trajik noktalarından biri de budur. Rafet en iyi mekteplerde tahsil gördüğü halde iş bulamamıştır. Rafet'in diplomalı, Fransızca başta olmak üzere yabancı dil bilen, eğitilmiş biri olmasına karşın hiç iş bulamaması gerçekleri zorlayan bir kurgu olur ve Rafet'in işi sürekli kendi alanından uzaklarda, eğitim istemeyen emek gücüne dayalı yerlerde aramasının sebebi tam olarak anlaşılabilir. Rafet'in bu şekilde kendi mesleği olan işlerle ilgilenmemesi dikkat çekici bir özelliktir. Eğitimi için geçirdiği zor yılları, verdiği sınavları adeta unutan Rafet, tahsili ile alakalı meslekleri araştırması gerekirken sürekli zor şartların olduğu fiziksel güç isteyen işlerde çalışır ve sonuçta buralarda tutunamaz.

Rafet'in mezun olduktan sonra aldığı eğitimin hakkını veren işlerde çalışmaması onun baskıcı eğitim yıllarına tepkisinin, özgürlüğe kavuşma arzusunun bir yansımasıdır. Bu karşı çıkış ile “onurlu” bir hayat yaşamayı hedefler. Ancak eğitiminin gerektirdiği işlerde çalışmamak ona sandığının aksine özgürlük değil daha çok zorluk ve mücadele getirir.

Romanda Rafet'in hayatına giren aynı hayat mücadelesi içindeki diğer kişilerle de eğitimsizliğin veya alınan eğitimin hakkının verilmemesinin kötü sonuçları gözler önüne serilir. Halis, kısa bir bölümde lise yıllarında aldığı eğitimden, kültürden bahseder. Dertlioğlu da yine eğitilmiş olduğu halde hayat mücadelesi veren halk tabasındandır. İstanbul Galatasaray Lisesi'nden mezun olan Dertlioğlu Rafet ile Ankara'da inşaat işçiliği yapar.

Romanın ilerleyen kısımlarında, Rafet'in dostu olan Bakkal Petro ondan kızına Fransızca derslerini vermesini ister. Rafet bu sayede aldığı eğitimi yansıtabileceği bir iş edinir. Bakkal Petro da kızının eğitimine önem veren biri olarak romanda gösterilmiş olur.

Eserin sonunda Rafet kendi ağzından eğitimli, kültürlü oluşuna karşın insanı toplum içinde hayatta eğitimin tutmadığını acı bir şekilde idrak ederek şu açıklamalarda bulunur:

“Baudelaire, Hugo, Verlaine’den şiirler okuyabilirdim ezbere. Moliér’i babamdan daha iyi tanırdım. Tolstoy yabancıym değildi. Napolyon, Kanuni, Lâle Devri, Patrona Halil kafamın içinde canlı canlıydılar hâlâ. Coğrafya denilen şeyi yutmuştum.(...) (a+b(a+b) yi çarpabilirdim kalemsiz kağıtsız. Fakat bunlardan hiçbirisi metelik etmiyordu hayatta.” (RD. s.230)

Voli romanında bazı kısımlarda eğitim konusuna kısaca değinilir. Romanda eğitimle ilgili ilk düşünceler Saido’nun sahte cenazesine gelen öğretmen tarafından ifade edilir. Saido’nun “hayırsever iş adamı” olarak yaptırdığı okulun müdürü mahcup ve müteşekkirdir:

“Çok güzel bir okul yaptırınız. Çocuklarımız sizin sayenizde rahat rahat okuyorlar. Elimde bir güç olsa okulumuzun bahçesine heykelinizi bile dikerdim. (...) Varlıklı olup da ülkemize ve insanımıza hiçbir hayrı dokunmayanlar utansın. Sizin gibi onlar da böyle okullar yaptırmış olsalardı 12 Eylülere gelmezdik. Çocuklarımızın boş yere dökülen kanlarında onların büyük payı var.” (VL. s.45)

Faik Baysal buradaki öğretmen aracılığıyla siyasi döneme ışık tutar. Öğretmenin bu sözleri olayların sorumlusu olarak görülen, “devleti temsil eden” vali ve kaymakamı rahatsız eder. Ancak bu sosyal meseleye değinme yüzeysel kalır. Derinliği yoktur. Öğretmenin tasviri yazarın çizmek istediği eğitimli ve aydın insana uygun şekilde olumludur:

“Susturulmasını sevmeyen, devletin bir görevlisi olduğunu umursamayan, zora hiç gelemeyen gerçek bir aydın olduğu kuşkusuzdu. Atatürk’ün gençliği emanet ettiği gerçek bir öğretmendi.” (VL. s.46)

Romanda öğretmenliği ile öne çıkan bir diğer roman kişisi takma adı Kızıl Selim olan Yusuf Salıçaklı’dır. Saido’nun hapiste kaldığı dönemlerde tanıştığı Kızıl Selim’in, Nazım Hikmet’in bir şiirini okuduğu için bir buçuk yıla mahkûm olduğu belirtilir. Yazar, bu öğretmen aracılığıyla düşünce özgürlüğüne dair düşüncelerini yansıtır.

Madam Bambu romanının başkışisi de yardımcı karakterler de eğitimli kişilerdir. Ancak yazarın eğitimin toplumda bir değer görmediğine dair düşüncelerinin yansıması diğer romanlarda olduğu gibi burada da görülür. Ülkede hüküm süren ekonomik sorunlar, açlık ve sefalet okumuş-okumamış ayırt etmemekle birlikte çoğu zaman da okuyanlar

yerine okumayanların kazandığı vurgulanır. Bu kişilerden biri de “Sıfır Salih”tir. Sıfır Salih, Senar Kul’un liseden arkadaşıdır. Senar Kul’un aldığı onca yıllık eğitime karşılık Sıfır Salih ortaokuldan terktir. İki eski arkadaş uzun yıllar sonra karşılaşırlar. Okumuş insanın değersizliği karşısında okumamış insanın nasıl değerlendirildiği sosyal çözülme açısından Sıfır Salih’in tasviriyle dile getirilir:

“Orta ikide okulu terk etmiş, onu bir daha gören de olmamıştı. Belki Tahtakale’de epeyce sürmüş, “Lütfen, rica ederim” diyeceğine yumruklarını bilemişti. Simit, limon, balık satmış, köfteci dükkânı açmış, politikacıların yalan basamaklarına basarak zirveye tırmanmıştı. (...) Devletin bazı kodamanlarıyla iş birliği içindeydi. Bir kez daha anladım ve yanılmadığımı gördüm. Namus sürünmeye mahkumdu bu ülkede.” (MB. s.28)

Toplumdaki insanların birçoğunun Sıfır Salih tipleri olduğu belirtilir. Toplumsal ve bireysel çözümlerin esas suçlusu, bu zihniyette olan insanlardır ve çözülmenin önüne bu zihniyetin eğitilerek yok edilmesiyle geçilebilir.

Madam Bambu romanında sözde okumuşlara da eleştiriler getirilir. Senar Kul, “bir parmak kıl” ile, sakalla, bıyıkla entelektüellik olmayacağını, insanların öncelikle kafalarını doldurması gerektiğini düşünür. Toplumdaki cahilliğin sadece okumakla çözülmeyeceği, okuyanların da bilinçli eğitilmiş insanlar olması gerektiği belirtilir. Ülkedeki kimi aydınlar “okumuş cahiller”ken kimi aydınlar da eğitiminin hakkını vererek halka yararlı olmaya çalışır. Belediye başkanı bunun bir örneğidir. Bütün aydınların suçlanmaması gerektiğini düşünen Senar Kul, belediye başkanının yeniliklere açık olduğunu, ilçeyi geliştirmek için çok çalıştığını bu yüzden halkın da ona sahip çıktığını, muhalefetin ise sürekli onun “kuyusunu kazmaya çalıştığını” söyler.

Madam Bambu romanında da yazarın diğer romanlarında olduğu gibi insanların eşitlik içerisinde özgür bir hayat sürme haklarının olduğu belirtilir. Bu düşünce eğitilmiş, aydın insanlar aracılığıyla iletilir ve ülkenin eğitilmiş insanlara olan ihtiyacı vurgulanır. Romanın başkişisi Senar Kul sık sık eşitsizlik ve özgür olamama konularında eleştiriler getirir ancak Senar Kul’un kadınlar üzerinden dönemin gündemine yönelik eleştirisi bu düşüncesinin zıddı bir tutumdur. Senem Hanım’ı tam bir “Cumhuriyet Kadını” olarak ifaden Senar Kul, kadınları kendi arasında ayrıştırarak Cumhuriyet kadını olmanın izahını “başı açık, kafası açık” şeklinde dile getirir. Başlı açık olmakla, çağdaş ve düşüncelere açık olmayı bir tutan roman kişisi insanları dış görünüşlerine göre sınıflandırırken bir yandan da eşitlik ve özgürlükten bahsederek çelişkili davranışlar sergilemiş olur.

Senar Kul, benzer bir ayrımı Kültür Evi'ndeki "Kim Suçlu?" toplantısında da yapar. Toplantıda  zg r, demokratik ve saygılı bir Şekilde düşüncelerini ifade eden gençlerin arasında "türbanlılar" da vardır. Senar Kul, "her türlü düşüncenin kavgasız, gürültüsüz, tekmesiz, yumruksuz tartıŐılabileceęinin çok güzel örneğini veren" kızlardan birini "t rbanına karşın" sever. Romanın başkişisinin bir kadını t rbanına "karşın" takdir ettiğini ifade etmesi, dış görünüŐe bağlı ayrımcılığın dikkat çekici bir örneğidir. (s.187)

Benzer düşünceler romandaki diğer eğitimli kişiler tarafından da yansıtılır. Senar Kul'un otelde tanıştığı yaşlı adam yirmi beş yıl öğretmenlik yapmış bir emeklidir. Öğretmen ülkenin vaziyetinden Őik yetçidir:

"Yirmi beş yıl öğretmenlik yaptım. Atat rk  birçok genç yetiŐtirdim. Ne yazık ki bu son yıllarımda bazı leŐ kargaları Atatürk'ün mirasını gagalamaya başladı. Kadınlarımızın yarından çoğu çarŐaf ve türban peşinde koŐuyor. Sokaklarda bazen sarıklı erkeklere bile rastlıyorum. Emeklerim boşa gittiği için kahroluyorum." (MB. s.57)

Emekli  ğretmen, "aydın" düşünceleri sebebiyle çok kez başına bela geldiğini de belirtir. Çeşitli suçlamalarla yüz yüze gelen  ğretmen görevden uzaklaŐtırılır. Sorgulamalar ve yargılamalar yaşar. Yazar tarafından "aydın" insanların yaşadığı sıkıntılar, toplumda eğitime verilen değerin  l s  eleştirel bir Şekilde vurgulanır.

9. BİREYEL VE TOPLUMSAL (SOSYAL) ÜZÜLME

9.1. BİREYSEL ÜZÜLME

Bireysel  z lme, insanın hayatındaki belli değerler arasındaki bağın kopması, yalnızlaşması, bir diğer deyişle kişinin kendine ve içinde yaşadığı dünyaya yabancılaşması olarak tanımlanabilir. "Bireyin yalnızlığı veya kolektif güvenlik duygusu, sosyal iyimserlik ya da umutsuzluk, psikolojik kendi kendini düşünme ilgisi veya nesnel bir değerler yelpazesine bağlılık"¹¹⁰ olarak açıklanabilecek olan bireysel  z lme, sosyal bir mesele olarak edebî eserlerde incelenmesi gereken noktalardan biridir.

¹¹⁰Leo Lowenthal, "Edebiyat Sosyolojisi  zerine", ( ev. Salih  zer), *Edebiyat Sosyolojisi*, (ed.) Köksal Alver, Hece Yayınları, Ankara, 2012, s.84

Baysal'ın romanlarında büyük oranda işlediği bireysel çözüme, yazarın kendi hayatında yaşadığı ve tanık olduğu bir durumlardan beslenir. Baysal, eserlerindeki umutsuz ve karamsar havanın kendi hayatından kaynaklandığını belirtir:

“Çok acı çektim ve acı gördüm. İnanır mısınız gülebilen insanlara imreniyor ve onlara şaşıyorum. Oysa ortada bu kadar felaket, bu kadar sıkıntı, bu kadar yoksulluk çeken insanlar varken gülebilmek bir maharettir. Ben dünyada gülebilecek bir şey görmüyorum.”¹¹¹

Yazar, geçmişe ait izlenimlerinin bugün ile karşılaştırmasını şu şekilde anlatır:

“O zaman komşuluk bambaşkaydı. Bugünkü gibi aynı apartmanda oturup da birbirine selam bile vermeyen acayıplikler ve vurdumduymazlıklar yoktu. Bir felaket gününde herkes birbirine yardıma koşuyordu. Ben iyiliğin ne demek olduğunu bu insanlardan öğrendim. Gurursuz, kibirsiz ve içtenlikliyidiler. Çorbalarını, ekmeklerini seve seve bölüşüyorlardı başkalarıyla. (...) Gerçek ortada, bugün araba var, uçak var, buzdolabı var, ama insan yok. Beni üzen de bu kayıp işte”¹¹²

Faik Baysal'ın romanlarında toplumsal hayattaki zorluklar, sıkıntılar anlatılırken bunun insanlar ve insan ilişkileri üzerindeki etkileri de çeşitli şekillerde gösterilir. *“Her türlü arzu ve isteğini tatmin etmekte hiçbir ahlâkî endişe tanımayan, içgüdülerine göre yaşayan, çıkarı için her türlü yola başvurabilen insan portrelerini”¹¹³* çizen Baysal, toplumsal olayları insan üzerinde bıraktığı etkiler açısından geniş bir şekilde ele alır. *“Baysal için önemli olan, insanları sefil eden olayların nedenleri değil, bunların insanları ne kılıklara soktuğudur.”¹¹⁴* Adaletin olmadığı, sevginin kalmadığı, herkesin birbirini kandırdığı bir ortamda insan ilişkilerinin düzgün olması beklenemez:

“Toplumda, herkes birbirinden korkmakta, diğer insanların kendilerine zarar vereceğinden çekinmektedir. Bunun sebebi de toplumdaki kargaşa halinin ve çıkarıcılığın her şeyin önüne geçmiş olmasıdır. Toplumda ruhsal bir yozlaşma, bir kaos vardır. Bu kaos hali de güven bunalımı yaratmaktadır.”¹¹⁵

Baysal, bu durumu daha ziyade ülkedeki ekonomik ve politik sebeplere bağlar. Bu ortamda yaşadığı çevreye yabancılaşan ve yalnızlaşan roman kişilerinin bireysel

¹¹¹ Yardım, a.g.e., s.104

¹¹² Andaç, a.g.e., s.167

¹¹³ Şecaattin Tural, a.g.m., s.178

¹¹⁴ Mustafa Aydemir, a.g.t, s. 36

¹¹⁵ Diler Uzun, *Adalet Ağaoğlu'nun Romanlarında Sosyal Meseleler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2008, s. 222

çözülme yaşadığı görülür. Romanların genelinde de insan her tür fenalığın beklenmesi gereken ikiyüzlü bir varlıktır.

Baysal eserlerinde bireyin yalnızlaşmasını, gözlemediği toplumsal değişmeye bağlar. Zaman içinde insanlar, insan ilişkileri ve toplum yapısı değişmiş bu da beraberinde özellikle şehir yaşamında duyarsızlığı ve yalnızlığı getirmiştir. *“İnsanlar, hayatın her alanına sinen hızlı değişim ve artan belirsizliği algıladıkça, toplumdan uzaklaşıp yalnızlaştıkça, işsiz kalmak tehdidini hissedip ve eşitsizliğe maruz kaldıkça geleceğe yönelik umudunu yitirerek mutsuz olmaktadır.”*¹¹⁶

Faik Baysal’ın ilk romanı *Sarduvan*’da başkışı Kavruk’un eser boyunca yaşadığı olaylarla yalnızlaşması, yabancılaşması konu edilir. Dört bölümden oluşan romanın başkahramanı olan Kavruk, gayrimeşru bir ilişki sonucu dünyaya gelmiş kimsesiz bir çocuktur. Roman daha doğumuyla toplum tarafından dışlanan bir olgunun içinde dünyaya gelen Kavruk’un var olma ve tutunma mücadelesini ele alır. Kavruk, sürekli arayış içinde ve kendini hiçbir yere ait hissedemeyen, kimseye bağlanamayan bir insandır. Kavruk, yaşadığı olumsuzluklara, gördüğü kötülöklere rağmen iyinin ve hakkın tarafında dursa da bir yerden sonra dayanamaz hale gelir ve sonunda isyan eder:

“Fenalığı her yerde ballandıra ballandıra anlatacak, fenalığı insanlara sevdirecektim. Namuslu yaşamıştım da ne elde etmişim? (...) Dünya bütün nimetleriyle fenalarındı. Ve fenalara bütün insanlar hürmet ediyordu. İyilerin bir gün iyi olmanın karşılığını bol bol alacakları da yalandı. Bütün hesaplar bu dünyada görülüyordu.” (SR. s.48)

Bu düşüncelerle boğuşan Kavruk zaman zaman tereddüde düşer ve kendini de sorgular. Kabahati biraz da kendinde araması gerektiğini düşünür. İnsanları oldukları gibi kabul etmediği için bu hale geldiğine kanaat getirir. İnsanın doğası zaten fenadır, kötüdür, insandan her türlü budalalık beklenir.

Roman kahramanına göre insan kötü doğar ve kötü yaşamaya devam etmesi doğaldır. Ancak korkak ve zayıf insanlar iyidir. Kavruk’un bu düşüncelere kapılmasında *Sarduvan*’da bulunduğu ilk günden beri yaşadıkları etkili olmuştur. Yaşadıkları onları dış dünyadan giderek uzaklaştırmış, insanlara karşı yabancılaştırmıştır. Bulama, Kavruk’un hayata dair düşüncelerini dertleştiği bir arkadaş olur. Romanın bu kısımlarında ikili

¹¹⁶ Ünal Şentürk, “Modern Toplumların Öne Çıkan İki Sorunsalı: Güvensizlik ve Kaygı”, ayk.gov.tr

arasında hayata ve topluma dair birçok konuşma görülür. Sık sık dünyanın iyiliğini, fenalığını konuşurlar, sorgularlar. Kavruk ve arkadaşı Bulama'nın hayatta kalma mücadelesi verirken gittikleri mekanlarda tanıştıkları insanlarla toplumun genel tablosu çizilir ve sıkıntının her yerde herkeste olduğu gözler önüne serilir.

Sarduvan'da her ne kadar kötülükler diz boyu olsa da merhamet duygusu, fenalıkları yok edici "yürek zenginliği ile satın alınamayan bir insan yavrusu" olarak ifade edilir. Romanda toplumun nefretini üzerine çeken kahramanlardan biri Keko'dur. Köyün bekçisi olan Keko, muhtar ne dediye yapan, onun istek ve emirlerine göre hareket eden biridir. Bu emirlerle köylüye kötü davranır. Bir zaman sonra ise Muhtar ile anlaşamayan Keko görevini bırakır ve bu kısımdan sonra Kavruk tarafından iyi biri olarak anlatılmaya başlar. Ancak toplum nezdinde bu o kadar kolay değildir. Köylüler: "*Hayvan namındır Keko. İki Kanunluyu bize değiştin.. Dayaklar attın, kemiklerimizi kırdın. Bize ihanet ettin.*" (SR. s.53) diyerek Keko'yu dışlarlar ve zarar verirler. Ancak bu sırada Keko'nun vücudunu açıp sırtındaki yaraları, çürükleri göstermesi kalabalığı birden merhamete getirir. Baysal, insanların ne kadar birbirlerine kötülük yaparlarsa yapsınlar bir yerde merhamete geldiklerini ve insanlığı ayakta tutanın, insanı insan yapanın bu duygu olduğunu düşünür. Sosyolojik ve psikolojik yönleriyle aktarılan bu sahnenin sonunda yazar Kavruk'un dilinden yine düşüncelerini aktarır:

"Merhamete gelmişlerdi. Yüreklerinde taşıdıkları intikam yumuşak yüzlü merhamete ait olmuştu. Kin, nefret, intikam alma hislerinden temizlenmişlerdi. Şimdi hepsi de merhametleriyle hakiki birer insandılar." (SR. s.57)

Sarduvan'da toplumun kendi içinde olduğu kadar hayata karşı da nefret ve umutsuzluk vardır. Kavruk topluma ait her şeyi lüzumsuz bulur: "*Bütün saçmalarıyla, kanunlarıyla, mânasız ahlâk mefhumlarıyla, insanlarıyla, Allahıyla beraber bütün bu baş belası dünyayı yakıyormuşum gibi geliyordu bana.*" (SR. s.82)

Küçük İnsanlar romanında kasaba halkının kendi içinde insanî ilişkilerinde son derece yozlaşmış olduğu görülür. Herkesin yüzü başka, niyeti başkadır. Ahali birbirinin ardından konuşur, birbirinin kuyusunu kazar, birbirleri hakkında kötü düşünceleri vardır. Kendi aralarında anlaşmazlık içindedirler. Birbirleriyle geçinemezler. İnsanlar yaşadıkları çeşitli sıkıntılardan sonra toplum içinde yalnızlaşmışlardır. Bu durumu Ago şu sözlerle ifade eder:

“Ben de düştüm bir vakitler. Benim düştüğümü kimsecikler görmedi. Bana ne, düşen düşsün. İnsan ayakta durabilmeli. Ben kendi kendime kalktım. Allahtan tez belalarını bulsunlar.” (Kİ. s.123)

Ago'nun bu sözleri bireysel çözümlenin başlamasının nedenlerini gösterir. Toplumdaki insanlar birbirlerine karşı yabancılaşmış ve giderek yalnızlaşmışlardır. İnsanlar artık kendileri dışındaki durumlara, sıkıntılara kayıtsız kalmakta ve bencilce davranmaktadırlar. Kahveci Dursun ve Hamamcı Remzi gibi pek çok esnafın tek düşüncesi bir şekilde bu kasabadan kaçıp memleketlerine dönmektir.

Kasabada hakkında kötü düşünölmeyen tek kişi Müezzin Cibo'dur. Bunda Müezzin Cibo'nun, kasabalının kâbusu olan Serkis Ağa'ya ve adamlarına boyun eğmeyen tek kişi olması etkilidir.

Romanda Serkis Ağa için hiçbir insanın değerinin olmadığı birçok yerde ifade edilir. Serkis Ağa için insanlar, işleri için kullanacağı ve işi bitince atacağı birer araçtan öteye gitmez. Serkis Ağa duyguları yok olmuş, insana değer vermeyen bir insandır. Ağa, aslında bu köyde insanın hiçbir değerinin olmadığını anlamıştır ve o da bu yönde davranmıştır:

“Serkis, dünyanın bütün servetleriyle dahi kıyas edilmek tenezzülünde bulunulmayan insan vicdanının bazen yırtık bir donla bile satın alınabileceğini bilen adamdı. Bu kasaba ona hayvanların en mükemmeli addedilen insanın çok vakit beş para bile etmediğini öğretmişti. İnsan, hiçbir şey onun kadar yüksek ve başı göklerde değildi. Lâkin alçaldığı vakit de hiçbir mahlûk onun kadar iğrenç olamıyordu.” (Kİ. s.12)

Roman kişilerinden İsmail, yüz meci diye karşılığında oğlu Hasan'ı küçük yaşta Serkis Ağa'ya uşak olarak verir. Serkis için Hasan, “satın aldığı yeni bir hayvan”dan başka bir şey değildir. Serkis, İsmail'e yüz meci diye verdiği hâlde kâğıda iki yüz elli meci diye yazdırır. Bundan kâr sağladığını düşünüp sevinir. Serkis, anlaşma yaptığı insanların daha sonra kendisine kötölük yapabileceği düşüncesiyle önceden işini, kârını düşünüp karşı tarafa haksızlık yapan ve bundan rahatsızlık duymayacak kadar yozlaşmış biridir.

İnsanî ilişkilerin yozlaştığı köyde değerlerini koruyan nadir kişilerden biri Fırıncı Aşım'dır. Fırıncının insanları fazla sevmesini “kabahat” olarak düşünen İsmail, fıırıncının yardım dileyene para, isteyene ekmek verdiğini ama sonunda aynı insanî değerleri

taşımayan insanlar yüzünden onun da fırından olduğunu ve el açtığı herkesin ona aynı değeri göstermediğini anlatır. Bozuk sosyal ilişkilerin hüküm sürdüğü köyde fırıncı, iyi ve saf niyetinin kurbanı olur.

Cura ile Mevlüt de değerlerini yitirmemiş insanlardandır. Biri ağlasa karşısında dayanamayacağını ifade eden Cura, saf düşüncesi ve iyi niyeti sebebiyle hayatta çok kez kandırılmıştır. Pazarda yumurta satan kadın da onu kandıranlardan biridir. Bir çocuk yumurtayla tavuk satan kadının tavuğunu çalar. Cura çocuğu yakalar ve tavuğu elinden alır. Kadıncağıza acır ve yardımcı olmaya çalışır, sattıklarının hemen hepsini alır. Oysa işin iç yüzü başkadır. Yaşananların hepsi birer oyundur. Satıcı kadın kendi çocuğunu bu şekilde kullanarak insanları aldatır, kendini acındırır.

Bireysel çözümlenin çok çarpıcı bir şekilde görüldüğü sahnelerden biri İsmail'in ölümüdür. Konuşurken bir anda fenalık geçiren İsmail, ağzından kan boşanarak can verir. Serkis, İsmail'in yanında bir müddet ne yapacağını bilemez. Ancak daha sonra İsmail'in cansız bedenindeki gömleğin cebinden para kesesini çıkarır, cebine atar ve cesedi oracıkta bırakıp kaçar. Serkis'in, yeni ölmüş bir insanın parasını alıp kaçması yitirilen insanî değerlerin çok çarpıcı bir örneğidir. İsmail, yıllar önce yüz mecdiye için küçük yaştaki oğlundan ayrılmış, yıllarca oğlunu görememiş ve görmeye geldiği gün de can vermiştir.

İnsanların birbirlerine duydukları nefret ve intikam duygularıyla birbirlerinin masum hayvanlarına zarar verdiği görülür. Fırıncı köpeği Karabaş'ın, fırıncıya borcu olan ve veresiyeyle ekmek alamayan Destan tarafından zehirlenip öldürüldüğü düşünülür. Destan'ın Karabaş'ın "ahlâkını bozduğu" da belirtilir. Ahali, "Destan gibilerin" çoğalmasından korkmaktadır. İnsanların kötülükte ve vahşilikte sınır tanımadığı gözler önüne serilmiş olur.

Git gide yozlaşan ilişkilerin hüküm sürdüğü sosyal ortamda kasabadaki insanlar kendilerini kalabalıklar içinde yalnız hissederler. Kötülük görmeye alışan bu insanlar mutluluk yaşayınca şaşırırlar. Cura da bunlardan biridir. Fırıncı tarafından ummadığı bir iyilik gördüğü için mutlu olur. Yalnızlık çeken Cura, biri tarafından düşünülmüş olmanın mutluluğunu yaşar. Cura, kendisini düşünen, kapısını açan, karnını doyuran Fırıncı Baba'ya karşı büyük bir sevgi duyar:

“Ummadığı bir iyilik gördüğü için yine de biraz mesuttu. Dünyadaki yalnızlar için biri tarafından düşünölmek ihtiyacı. O da bu ihtiyaçla kıvranan takımdandı. Hayatı için lazım olan iki lokma ekmeği vermeseydi de Baba yine iyi adamdı. Çünkü onu düşünmüş, fırınında yatırmıştı.” (Kİ. s.400)

Roman boyunca kendilerini toplumdan dışlanmış hisseden Cura ile Mevlüt sonunda ayrılmak zorunda kalır. Komiser Hafız’ın işkencelerinden kaçıp yola koyulan ve bu süreçte Cura ile karşılaşan Mevlüt, Komiser Hafız’ın peşine düştüğünü ve kendisini bulmaya yaklaştığını öğrenince Cura’dan ayrılmak zorunda kalır. Yalnızlığını giderdiği, hayatı paylaştığı tek arkadaşından ayrılan Cura yine tek başına kalmış olur, kasabadan uzakta kendine derme çatma bir ev yapar ve satmadığına memnun olduğu eşeği ile hayatını insanlardan uzak bir şekilde sürdürmeye devam eder. Romanda yalnızlık çeken insanların hayatlarını bir hayvanla sürdürmeleri de dikkat çekicidir. Köpeği Garip ile yaşayan ve ölen Muttalip gibi Cura da eşeği ile birlikte hayata devam eder. *“Cura, toplum tarafından dışlandığı için bütün imkânları elinden alınan bir insanın hayata olan nefretine sahiptir. Gerçeklerden ve sosyal yaşamdan kaçıp kendi küçük dünyasında yaşamayı tercih eder.”*¹¹⁷

Rezil Dünya romanında Rafet’in çocukluğundan yetişkinliğine kadar insanlarla kazandığı hayat tecrübeleri romanın temelini oluşturur. Köyden büyük umutlarla şehre gelen Rafet burada aradığını bulamamakla birlikte insana, insanlığa ait pek çok duygunun da yok olduğunu fark eder. Yatılı geçirdiği, yalnız, baskıcı ve sıkıntılı lise yıllarından sonra mezun olup hayata atıldığı ilk andan itibaren Rafet, farklı bir sosyal ortamın, yitirilmiş değer yargılarının ortasına düştüğünü, “gözyaşlarının insanlara tesir etmediğini” anlar. Liseden mezun olacağı zaman Müdür Vital kendisine *“Dünyayı yeniden inşa etmek lâzım. Bu inşaatın harcı adalet, hürriyet, merhamet, karşılıklı sevgi olmalıdır.”* şeklinde öğütlerde bulunur. Ancak yaşadıklarından sonra Rafet idrak eder ki *“hayvanlaşan insanlık salya ve tükürükten ibarettir”* bir hale gelmiştir. Rafet tanıdığı her insanla hayata, duygulara ait çıkarımlar yapar. Rafet’in düşünceleriyle birlikte toplumun genelinde vurgulanan nokta ise insanlığın git gide ayaklar altında kalıyor olduğudur:

“Zengin olmak sefil asrımızın başlıca gayesiydi. Bunun dışında kalanların nasibi ancak ölümdü. Vicdan, merhamet, birbirini sevmek hissi ayaklar altındaydı.” (RD. s.175)

¹¹⁷ Mustafa Aydemir, a.g.t., s.213

Rezil Dünya romanında Rafet'in bütün mücadelesi toplumdur. Bu mücadele Rafet'i giderek yalnızlaştırır. Roman kişilerinin içine düştükleri ruhi boşluk da bireysel çözümlenin bir sonucudur. Rafet'in hayatı toplumdaki iyiler ve kötüler arasındaki mücadele ile geçer.

Voli romanının başkişisi Saido, devam eden mahkemesi boyunca duygusal değişimler yaşar. Yaşadığı insan ilişkilerinde bireysel çözümlenin yıpratmış benliğini idrak eder. İnsanlara olan güveni ve duyguları değişir. Kaybolan "vicdan" mefhumunu tekrar hatırlamaya başlar. Bunun ilk örneği olayların henüz başlayacağı cenaze töreninde yaşanır. Saido bütün sahteciliği ile insanları kandırıp duygu sömürsü yaparken hizmete açtığı okulun müdürünün öğrencileriyle birlikte büyük bir üzüntüyle cenazeye gelmesi onu "sahiden" yıkar. "Kavgalarla, parlılarla geçen yaşamında ilk kez gerçekten ağlamaya" başlar. (VL. s.45) Saido, kendi sahteciliği ile bu öğretmen ve öğrencilerinin masum sahiciliği arasında ilk defa vicdanî bir baskı duyar. Çünkü hayatında ilk kez "gerçek" duyguyla, "gerçek insanlarla" karşılaşmıştır. Saido tutukluluğunun ardından dışarı çıktığı zaman insanlara karşı daha farklı düşünceler içinde olduğunu fark eder. Toplumda bireyler arasındaki ilişkinin sahteliğini idrak eder ve gerçekliğin, gerçek sevginin önemini kavrar:

"Bunca olup bitenden sonra insanların kendisini böylesine içtenlikle sevmesine bir türlü inanamıyordum. Yine de bir çocuk gibi sevinmişti. Dünyada en güzel şey ne altın ne elmadı. Bir insanın başka bir insanı sevmesiydi." (VL. s.127)

Vali de Saido gibi düşünür ve hisseder. İnsanları kirlerinden temizleyebilecek tek şeyin sevgi olduğunu düşünür. Sorunları silahlarla çözülebileceğine inanmaz. Ona göre sonsuza kadar bireyi ve dolayısıyla toplumu ayakta tutan unsur iyiliklerdir. Ancak içinde bulunulan yozlaşmış insan ilişkilerinde erdem, onuru yeri yoktur. Kötülük ve kıskançlık insanların kalplerinde yer ediniyor onları kirletmiştir.

Saido'yu intiharın eşiğine getiren bütün değerlerini yitiren sahte insanların olduğu rezil bir dünyada yalnızlaştığını hissetmesidir. Ailesinin de kendisi sebebiyle zarar görmesini istemeyen Saido, onları İstanbul'da bırakır. Kendi başına bir yalnızlığın içine sürüklenir.

"Hani insan bazen eli ayağı kırılır gibi olur. Her şeyden soğur, öğrenir. Canı konuşmak bile istemez. Bir yerlere kaçmak ister kaçamaz. Ölmek

ister ölemez. Saido da buna benzeyen bir karamsarlık, bir bunalım içindeydi.” (VL. s.293)

Bu yalnızlık onun iç dünyasının giderek değişmesini sağlayan bir durum olur. Roman kişisini bu bunalımdan kurtaran ise “*erdem ve iyilikbilirliğin yaşayan sıcaık varlığı*” olan okul müdürüdür. (VL. s.144) Aynı şekilde “*iyilik tanrıçası gibi umut üstüne umut dağıtan*” sekreteri de Saido’da hayata tutunacak bir dal olduğu duygusu uyandırır. Toplum da gerçek sevgiye hasrettir. Mahkemede müdür hanımın bir anne şefkatiyle Saido’yla ilgilenmesi insanları etkiler. Bu dal her tür yozlaşmışlığın yaşandığı ilişkilerin hüküm sürdüğü çevrede yaşamaya çalışan iyiliğin ve sevginin dalıdır. Saido’nun vasiyeti de dikkat çekicidir. Vasiyeti, onun değişim yaşayan iç dünyasını gözler önüne serer. Saido, ilk eşinden olan çocuklarına hiçbir şey bırakmadığı, ikinci eşine ve ondan olan oğluna mal bıraktığı, gardiyana ve sekreterine de çeşitli mallar bıraktığı vasiyetini verip noterden çıktığı zaman kendini “*günahlarından tamamen arınmış gibi*” hisseder.

Saido her ne kadar bireysel sorunlardan mustarip olsa da kendisi de insan ilişkilerinde sahtecilik yapar. Rakibi Tenekeci’nin cenazesine sorguda olması sebebiyle gidemeyen Saido buna çok üzülür ve en kısa zamanda eşine ve çocuklarına baş sağlığına gitmeyi düşünür. Ancak buradaki üzüntü rakibi de olsa bir zaman hukuku olduğu birisine karşı son görevini yerine getirememeye üzüntüsü değildir: “*Bunu bir an önce yapması gerekti. Aksi durumda kendisini çekemeyenlerin dedikodu saldırısına uğrayabilirdi.*” (VL. s.156)

Voli romanında duyarsızlaşan insanın eleştirisi yapılır. Bunun bir örneği Derya Kıtık’ın adliyede öldürülmesi anında yaşanır. Derya Kıtık alnının tam ortasın saplanan kurşunla kanlar içinde merdivenden yuvarlanır. Bu esnada yanında bulunan kadın ölümden döndüğüne sevinmenin yanında, gözleri önünde bir insanın öldürülmesinin şokunu da yaşamaz. Sadece kanlara bulandığı için berbat olan kıyafetlerin ve güzelliğini düşünür:

“Allah belanı versin senin. Geber inşallah geber. Şu çantama şu elbiseme bakın. Dünya kadar para vererek daha dün akşam almıştım bunları. Ay ay, pabuçlarım da kan içinde, pabuçlarım da.” (VL. s. 214)

Madam Bambu romanında şehir hayatının birey üzerinde bıraktığı olumsuz etki yoğun olarak işlenir. Roman başkışisi olaylardan daha öndedir. Bu özelliğiyle *Madam*

Bambu diğer romanlardan daha farklı bir özellik gösterir. Senar Kul, ilerleyen teknoloji, artan imkânların arasında gerileyen insanlığın acısını yaşayan yalnız bir insandır. Gelişen toplum ve şehir yapısı insanlarda etraftan gelebilecek tehlikelere karşı korunaksız oldukları endişesine, toplum içinde yetersiz oldukları duygusuna, insanların bireysel ve toplumsal bağlamda “güvensizlik” ve “kaygı” yaşamasına sebebiyet vermiştir.

Roman toplumun, sistemin, düzenin yorduğu ve yabancılaştırdığı insanı konu alır. İnsanlar bilimden, iyilikten, erdemden sevgiden ve ahlâktan çok güzelliğe, gösterişe önem verirler. Buna karşı olan insanlar ise azınlıkta kalırlar. Senar Kul, yaşadığı çağa ve yaşadığı topluma karşı yalnızlık ve yabancılık içinde, bireysel çözüme yaşayan biridir. İnsanlara dair güvenini yitiren, toplumsal düzene karşı elinden bir şey gelmediğine inanarak bunalıma sürüklenen Senar Kul, aşk, mutluluk neşe gibi insanî duygulardan da uzaktır:

“Mutluluğun tanımı yoktu. Kimine göre bir araba ya da villaydı. Benim için bol yoğurtlu bir tabak oluşu mantı ya da dünyayı ve yalnızlığı unutmaktı.” (MB. s.27)

Romanda, toplumsal düzensizlikler ve sosyal adaletsizlikler sonucunda bireyler git gide birbirlerinden kopmuş, birbirlerine yabancılaşmışlardır. Herkesin karnını doyurma derdini yaşadığı sosyal ortamda insanlar, kendileri dışındaki dünyaya karşı duyarsızlaşmışlardır. Senar Kul, asıl felaketin bu durum olduğunu düşünür:

“Asıl felaket buydu işte. Birinin derdiyle ilgilenmemek, yalnız kendi için yaşamak. Hayat felsefemiz buydu artık. Nasıl gelmiştik bu noktaya? Bu duyarsızlığın acısını birlikte çekmeye başlamıştık şimdi.” (MB. s.176)

Madam Bambu romanında bireysel çözülmeyi, yozlaşan ilişkileri yansıtmak için çok sayıda küçük rollere sahip kişi romana dahil olur ve verilmesi gereken mesaj için kullanıldıktan sonra olay örgüsünden çıkarılırlar. Berber Apostol bu kişilerdendir. “Melankolik” olarak nitelendirilen Apostol da Senar Kul gibi yalnızlık çeken bir adamdır. Kendisini kadına ve sevgiye doyurduğunu ifade ettiği karısı Sofi’nin ölümünden sonra çocukları tarafından da terk edilir:

“Hepsi de hayırsız çıktı. Duyduğuma göre biri taverna açmış. Öteki de papaz olmuş Aklınca İsa’yı aldatacak. Papaz olacağına sen önce ananı babanı ara. Bir sor bakalım aç mılar, tok mular? (...) Yüzlerini şeytan görsün ikisinin de. Büyüt, yedir, içir, giydir, kuşat, ondan sonra da basıp gitsinler cehennem dibine.” (MB. s.32)

Bireysel yozlaşmışlığın ve çözülen ilişkilerin dile getirildiği bir diğer roman kişisi de Balıkçı'dır. "Birçok entelde bulunmayan niteliklere sahip" olan Balıkçı, kibar, ahlâklı ve özür dilemesini bilen, yani toplumun insanlara yüklediği değerlerden kopmamış biridir. Balıkçı, sık sık "okumuş cahiller"e yönelik eleştirilerde bulunur. Kendisi okumamış biri olsa da birçok hocadan daha iyi konuştuğu belirtilir.

Toplum içinde yalnızlaşan ve bu yalnızlıkla bunalıma sürüklenen Senar Kul, insan ilişkilerinde değerlerini yitirmemiş bir insan olarak kendini ifade eder ve toplumda da bunu görmek ister:

"Birbirimizi sevmeliydik. Yoksulluğumuz kadar zenginliğimizi de paylaşmalıydık. Birimizin derdi hepimizin derdi olmalıydı. Olmuyordu işte, olmuyordu. Birbirimizi yemekten bir türlü vazgeçemiyorduk." (MB. s.83)

Toplumdaki insanları anlamamanın giderek zorlaştığını düşünen Senar Kul, insanların yaptığı işlere anlam veremez. İnsanların başkalarının başarıları veya başarısızlıkları için bağırıp çağırmaalarını eleştirir ve buna örnek olarak futbol müsabakalarını verir. Top bir kaleye girince sevincinden çıldıran ama kendi kalesine girince gözü hiçbir şey görmeden şiddete başvuran insanları eleştirir.

Toplumdaki en küçük olaylar dahi kendini yalnız ve yabancı hisseden Senar Kul'u rahatsız etmeye yeter. Senar Kul özellikle insanların "saçma sapan" durumlara uç noktada tepkiler gösterirken gereken durumlarda sessiz kalmalarına tepki gösterir:

"Ülkemizi kötü yönetimleriyle borç batağına sokan koltuk delisi yöneticilere karşı niye duyarsız kalıyorsun? Asıl onlara öfkelenmek gerek. Mezar toprağımızı bile ölülerimize parayla satan o kuru kafaları niye protesto etmiyorsun? (...) Tarih boyunca hiç değişmedin, kafanı hiç çalıştırmadın sen." (MB. s.146)

Toplumda kendini yalnız hisseden, etrafına yabancılaşan birey, kendi dışında yaşanan mutluluklara ve başarılarla karşı olumsuz düşünceler beslemeye başlar. Başarılı insanları kıskanırlar. Yazar, Madam Bambu romanında bu "çekememezlik" duygusuna değinir:

"Başarıyı çekemeyen insanlardık. Herkese çamur atmaktan zevk alıyorduk. Beceriksiz ve kıskançtık. Bu nedenle iyi insanlar etliye sütlüye karışmıyordu hiç. Lekelenmekten korkuyorlardı. İktidar da hep beceriksiz insanların eline geçiyordu. Bir de yalancıydık, ikiyüzlüydük, şakşakçıydık. Küfrettiğimiz, yerden yere vurduğumuz insan karşımıza çıkınca utanmadan elini ayağını öpüyor, onu omuzlarımıza alıyorduk." (MB. s.148)

İnsanların kentte ruhî olarak yozlaşmaları kadar zihnî olarak boşalmaları da eleştirilir. Bu noktada kentte yaşayan ve kırsaldan gelenler bir müsabaka aracılığıyla karşılaştırılırlar. Yüzme yarışında Konya'dan gelen on altı yaşlarında bir kız birinci olur. İnsanlar “kırsal bölgeden gelen” birinin kazanmasına şaşırırlar. Bu duruma şaşırmayan Senar Kul, tam tersine “en büyük salakların hep büyük kentlerden çıktığını” ifade ederek kentte yaşayan insanların her anlamda bozulduğunu dile getirmiş olur.

İnsanlar arasındaki çözümlenin sebebi olarak yazar politikacıları ve para adamlarını suçlu bulur. Senar Kul, dünyanın insanî değerlerini tekrar bulabilmesi için “bu kötülük virüslerinin kökü kazınması” gerektiğini düşünür. Senar Kul'a göre mutluluk, düşünmeden ve hayal kurmadan sadece temel ihtiyaçları karşılayarak sağlanabilir. İçinde bulunulan toplumda mutluluk, “hayvanlığı enine boyuna yaşamak” ile mümkündür. Bu mutluluk reçetesi inançsız ve değerlerinden yoksun bireyin mutlu olma yönteminin bir göstergesidir.

Madam Bambu romanında yozlaşan toplumsal yapının, yitirilen sosyal değerlerin insanları getirdiği olumsuz durum tasvir edilir. İnsanlar birbirlerine karşı adeta düşmanlık içindedir ve zihinler hep kötülüğe işler. Yeni çağın olumsuzluğu parktaki bir çocuk aracılığıyla somutlaştırılır. Adının “Savaş” olduğu vurgulanan küçük çocuk, evde bir sürü silahı olduğunu belirtir. Büyüyünce “Rambo” olmak istediğini söyleyen çocuk Senar Kul'u düşündürür:

“Adı Savaş'tı bu çocuğun. Doktor, mühendis ya da mimar olmak yerine Rambo olmak istiyordu. Adı gibi daha şimdiden gözü kavgada, dövüşte, kan dökmekteydi. Para kazanmak uğruna kapitalist sistemin çevirdiği vurdulu, kırdılı salak filmlerin, savaş çığırkanı çizgi romanların, Barış adını aklına bile getiremeyen bir ana babanın kurbanlarından biriydi. Tabanca tutkunu, Rambo âşığı Savaş'ın ne suçu vardı bunda?” (MB. s.85)

Senar Kul'a göre Savaş'ın bu durumunun sorumlusu ne kendisi ne de tam olarak ailesidir. Bu zihniyetin suçlusu aileleri de bu düşünce yapısına sürükleyen sistemdir. Bunun sorumlusu “dini ticarete dönüştürenler, yalnız maaşlarını artırmayı düşünen politikacılar, silah üreticileri, bir dediği bir dediğine uymayan enteller”dir. (s.85)

Faik Baysal'ın söz konusu romanlarının kahramanlarına bakıldığında, Kavruk, Rafet ve Saido gibi karakterlerin içinde buldukları yozlaşmış ve çürümüş ortamda

tutunmaya çalışan nispeten olumlu tipler oldukları belirtilebilir. Ancak zaman zaman onların da değer çatışmaları yaşadıkları görülmektedir.¹¹⁸

9.2. SOSYAL ÇÖZÜLME

“*Sosyal çözülme fertlerin ve sosyal grupların dünya görüşleri arasındaki farkların cemiyetin millî kültüründen maksimum seviyede sapma göstermesidir.*”¹¹⁹ Faik Baysal’ın *Sarduvan* romanında sosyal yaşamdaki sapsmalar ve insan ilişkilerindeki bozulmalar ile aile yapısı ve ahlâk yapısının zayıflaması açlığın ve sefaletin hüküm sürdüğü ortam sebebiyledir. Ekonomik sıkıntılar ve işsizlik toplumdaki çözülmeyi doğuran nedenlerdendir. Faik Baysal romanlarında yansıttığı kahramanlarla, “*Natüralist metot ve Emile Zola tavrıyla: Bu çevre, bu terbiye, bu sefalet, bu ahlak, bu ihmâl edilmişlik, bu bakımsızlık... Ancak böyle bir serseriyi veya dostu veya fahişeyi meydana getirebilir*”¹²⁰ demektedir adeta.

Sarduvan’ın tasviriyle başlayan *Sarduvan* romanında bu sosyal ortamın yozlaşmışlığı gözler önüne serilir. *Sarduvan*’da sosyal çözümlenin ahlâkî boyutu geniş yer kaplar. Roman kişilerinden Tulum Hâlis lakaplı Hamil Dumanoglu bu ahlâkî çözümlenin önemli bir örneğidir. Eserin 1944 baskısında sansürlenene bu bölümde Tulum Halis, üç karısı tarafından terk edilen biri olarak tanıtılır. Kavruk, aç ve barınma ihtiyacı içerisinde dolanırken Tulum Halis ile karşılaşır, Zengin bir ağa olan bu kişi Kavruk’a yardım eder, evini açar, onun karnını doyurur. Ancak Tulum Halis bir süre sonra Kavruk’un odasında yatmaya başlar. Sonunda bir gece Kavruk’a cinsel ilişki talebiyle saldırır. Kavruk bu olaydan sonra Maşukiye’den kaçır. Ahlâkî değerlerini yitirmiş olan Tulum Halis bu kısa ama çarpıcı kısımdan sonra romandan çıkar. Yazar için bir araç olan Tulum Hâlis ahlâkî çöküntüyü ve yazarın eşcinsel ilişkiye bakışını yansıtmaktadır. Romanın sonunda Tulum Halis’in “Ahlâkî Koruma Derneği” açması ise ironiktir.

Romanda olayların kilit noktası olan Kavruk’un kandırılıp mahkûm edilmesinde ahlâkî çözümlenin hat safhaya vardığı bir olay etkilidir. Meram Ağa’nın karısı Pembe, Kavruk’un "analığım" diye söz ettiğı, çirkin ve yaşlı olarak nitelendirdiğı bir kişidir.

¹¹⁸ Ayşenur İslam, “*Üç Roman Bir Yazar, Faik Baysal’ın Sarduvan, Rezil Dünya ve Voli Adli Romanlarına İlişkin Bir Değerlendirme*”, Bilig, S. 18, 2001

¹¹⁹ Mustafa E. Erkal, a.g.e., s. 280

¹²⁰ Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.390

Pembe sadece, Kavruk'a verdikleri parayı geri almak, onu kandırmak ve üzerine iftira atmak için değil kendi tatminleri için de onu cinsel olarak istismar etmeye kalkışır. Kavruk bütün direnmelerine rağmen insanlık ve günah işleme arasında zaman zaman gitgeller yaşar. Hiçbir ahlâk mefhumu olmayan Pembe romanda son derece olumsuz olarak yansıtılan kadın kahramanlardandır. Pembe aynı zamanda özellikle "*din-ahlâk çatışmasını anlatması için seçilen bir tiptir.*"¹²¹

Romanın ilk baskısında yer almayan bir diğer kısımda yine aynı tip olaylar gerçekleşir. Kavruk'un yanında çalıştığı bir ağa da Koloğlu'dur ve onun karısı Hüsne'nin de Pembe'den farkı yoktur. Kavruk her ne kadar kendisini ekmeğini yediği adama ihanet edecek kadar alçak görmese de sonunda yine arzularına yenik düşer. Hüsne de kocasını aldatır. Koloğlu'nun diğer karısı Celile de aynı şekilde Kavruk'a saldırır. Roman kahramanı için tamamen cinsel bir obje olarak görülen bu kadınlar kocalarını yanlarında çalışan adamla aldatan ahlâken yozlaşmış tiplerdir.

Kasaba merkezinin fiziki tasviri ile başlayan *Küçük İnsanlar* romanında, kasabanın ahalinin tanıtımı büyük yer kaplar. Kasabanın dış görünümü içindeki yozlaşmışlıkla uyumlu bir şekilde tamamen olumsuz tasvir edilir. Bir türlü kaldırımları yapılmayan, sidik ve hayvan kokularının, ter kokularının hâkim olduğu, ekmeğin için kavgaların yaşandığı kasabada insanlar ancak "bela" bulunabileceğine inanmaktadır.

Çoğu esnaf olan kasaba halkının ifade edilen özellikleri genelde olumsuzdur. Romanda esnafın hilekârlığı üzerinde durulur. Biri sattığı malı tartmadan verir, biri kaçak tütün satışı yapar, bir diğeri ise müşterinin beğendiğini değil, kendi istediğini verir. Esnafın hepsi de bu davranışlarına karşın bir şey kazanamadıklarından, kâr edemediklerinden dem vurur. Kurnazlığı ile meşhur Remzi, menfaatine düşkün olduğu belirtilen Berber Ago bu kasabanın insanlarıdır. Teneke evlerde şarkı dolu, mutlu bir hayat yaşayan çingeneler de bu sosyal ortam içinde tasvir edilir. Kasabada insanların sevmediği yalnız hayvanların çok sevdiği biri vardır o da Köfteci Irıza'dır.

Esnafın her biri bir diğeri kendisinden daha şanslı bulur. Ago berberliğinden şikâyet eder, kunduracıyı daha rahat bulur; bir diğeri nalbant olduğuna pişmandır berberi

¹²¹ Şengül Can, a.g.t., s. 41

rahat bulur. Herkes başkasının işini daha kolay görür. İnsanlar ellerinde olmayan şeylere heves, sahip olduklarına ise yakınma içindedir. Kasabada insanların birbirine yardım etmesi bir tarafa birbirinin yüzüne bile bakan insan kalmamıştır. İnsanlar en ufak meselelerden dahi büyük çatışmalar yaşayıp kavga etmektedir. Bunun bir örneği esnaftan Ömer ile İbrahim arasında gerçekleşir. “Horoz ibiği- tavuk ibiği” meselesi kısa sürede bir kasaba savaşına döner. Meydandaki çatışma Serkis Ağa'nın gelmesiyle son bulur. Kasabada insanlar sürekli birbirinin arkasından kötülük düşünmektedir ama kimin kimin arkasından iş çevirdiği, kimin Serkis'e sürekli laf yetiştirdiği bilinemez. İnsanların hepsi bir değerinin kuyusunu kazarak “kendini kurtarma” peşindedir.

Küçük İnsanlar romanında kasabada insanlar arasında aynı anlarda farklı duyguların yaşandığı olaylar çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilir. Mahalledeki kadınlardan Cevriye ve Atiye kavgaya tutuşur. Kavga diğer insanların da karışmasıyla büyür. Taraf tutan insanların da olaya dahil olmasıyla kavga durdurulamaz bir hale gelir. “Mahalle arası bir dakika içinde bütün insanlık hislerinin unutulduğu bir harp meydanına” döner. (Kİ. s.459) Kavganın, çatışmanın tüm şiddetiyle sürdüğü sokakta birden bir bağırış duyulur. Doğum sancısı tutan bir kadının çığlıkları ortamı birden değiştirir. Kavgayı bırakan insanlar kadına yardıma koşarlar. Doğum heyecanı birden bütün ahaliyi sarar. Az önce birbirini boğazlayan insanlar birden aynı heyecanı ve erkek bebeğin dünyaya gelmesiyle aynı mutluluğu paylaşmaya başlarlar. Meydanda yaşanan bu durum, insanların her ne kadar birbirlerine düşman kesilip kötülük yapabilecek duruma gelmelerine karşın, insanlığın yeni doğan bir bebekle hâlâ yaşadığını gösterir.

Romanda sosyal çözülmenin trajik olarak görüldüğü sahnelerden biri Yakup'un cenazesidir. Bir adam Yakup'a borcu olduğunu söyleyip mezara bir ekmek bırakır. Bu adamın ardından insanların değerlerini yitirmiş halleri gözler önüne serilir:

“Koynundan simsiyah bir ekmek çıkarıp ölünün taze kazılan toprağı üstüne bırakıp kaçtı. Yakup değil, ekmeği oradakiler kapıştılar. Mezar ayaklar altında çiğnendi. Bu hücumda Cibo bile karışır gibi oldu. Çabuk aklını başına topladı da arkasını dönüp sümkürür gibi yaptı. Hiç kimse sümküdüğünü fark etmedi, ben bile ağlıyor sandım domuzu.” (Kİ. s.122)

Yakup'un cenazesindeki olaya Müezzın Cibo'nun da karıştığının ifade edilmesi ile Cibo, okura başta sunulan olumlu tasvirinden uzaklaşır. İnsanların bir ölünün bedeni

üzerinde gösterdikleri bu davranış, onların ne kadar alçaldığını, insanî değerlerden ne kadar uzaklaştıklarını gözler önüne serer.

Toplumdaki yozlaşma, duyarsızlaşma ahaliden yaşlı bir kadın tarafından şu şekilde ifade edilir:

“Dünya tersine döndü oğul. Yaşlılara hürmet eskidendi. Şimdi insanlar bir tuhaf oldular. Yalvarmadan bir işini gördüremiyorsun. Benim zamanında mahalleden bir çocuğu öteberi aldurmaya yollasan koşa koşa giderdi. (...) Sanki ayrı ayrı hane değildik? Bütün mahalle birdi. Tek bir aileydik. Aramızda bir kişi hastalandı mı yememizden içmemizden olurduk. Ona yardım etmek için mahalleli yarış ederdi birbiriyle. Kesemizde bereket, yaşamımızda bir tat vardı. Böylelerini gördükçe dünyadan büsbütün soğuyorum.” (Kİ. s.158)

Romanda, köylerdeki sosyal çözümlerde devletin ihmalinin de etkisi olduğu düşüncesi verilir. Devlet görevlisi olmak insanlar arasında olumsuz karşılanan, düşman edinmeye sebep olan bir olgu olarak karşımıza çıkar. “Hükümet işinin tehlikeli” olduğunu düşünen insanlardan sırf bu yüzden gelen muhtarlık tekliflerini dahi reddedenler vardır. Köylünün Elmalı Köy hakkında söyledikleri, çizdiği köy tablosu bir sosyal mekân olarak köylerin devlet tarafından terk edilmişliğini ve giderek çözülmesini gözler önüne serer:

“Muhtarlık bizim orda güçtür. İnsan değil hani, köpek barınmaz. Suyunu içemezsin, kireçlidir, içini kavurur adamın. Her bir yanı da alabildiğine bataklıktır. Sitmadan sağlam bir enik kalmadı. Evlere bak ahır sanırsın. Ne yolu vardır ne de gölgesinde oturulacak bir ağacı. Hastalansan da hekim çağırmak istesen, beş saatlik yolu göze almalı. Sen hekimi getirinceye kadar da hasta girer toprağa. Onca hekim geldi, oturulacak yer, yiyecek bir şey olmadığından her biri üç gün kaldı. Müezzinler de öyle, öğle ezanını okuyan, ikindiye okumadan gitti. Kör olası yer de bir çukurda ki, rahat bir nefes alamazsın. Köylüde ne sapan ne düven, ne de hayvan arama. Çoğu toprağı belle kazar. Elmalı köy dediklerine bakma, bir tane elması yoktur. Bence oraya Belâlı köy demeliydi.” (Kİ. s.312-313)

İsmail. Elmalı Köyü'nün sıkıntılarını uzun uzun anlatır. Mektebin hocası ölünce kapandığını, yeni hocaya para verilmeyince hocanın gittiğini ve çocukların da okula gidemediğini söyler. Köyde yaşanan sıkıntılara bir de okulun kapanmasının eklenmesi, eğitimin ortadan kalması yozlaşmanın önüne geçilebilecek tek umudun da ortadan kalkması anlamına gelmiştir.

Romanda bahsi geçen bütün kasabalar, köyler, mahalleler sosyal çözülme içinde tasvir edilir. Bu mekânlardan biri de Beşir'in ağzından anlatılan Duvar Dibi Mahallesidir. Hayat şartlarının çok zor olduğu, sefaletin kol gezdiği bu mahallede de “*her yerde olduğu gibi insanlar olduklarından bambaşka*” görünürler. (Kİ. s.453)

Rezil Dünya'da da köyden İstanbul'a gelip şehirde birçok ahlâkî yozlaşmışlıkla karşılaşan Rafet'in “hayatı öğrenmesi” konu edilir. Rafet'in eğitimi için büyükbabası tarafından İstanbul'a Saint Joseph Lisesi'ne gönderilmesiyle kırsalda başlayan roman kente taşınmış olur. Rafet, bu yıllarda okuldaki hocalardan ve arkadaş ortamından etkilenir, dünyaya ve topluma dair görüşleri oluşmaya başlar. İstanbul, kitaba adını da veren “rezil bir dünya”dan başka bir şey değildir. Rafet her geçen gün öğrendikleriyle şaşkınlığa uğrar ve yaşadıkları onu “olgunlaştırır”. Rafet'in etrafındaki kişilerin sözleri aracılığıyla çevrenin sosyal şartları hakkında bilgi verilmiş olur. Rafet'in öncelikle çocukluğunun geçtiği Tığcılar Mahallesi toplumsal ve bireysel çözümlerin görüldüğü, yozlaşmış bir mahalle olarak yansıtılır. Tığcılar, sosyal çözülme açısından Rafet'in eğitim için geldiği İstanbul'dan farksız değildir.

Romanda İstanbul'un ahlâkî düşüklük açısından durumuna dikkat çekilir. Rafet'in köyden İstanbul'a gidişi köylülerde hoşnutsuzluk yaratır. İstanbul'da “değişeceğini” düşünürler. Halkın düşüncesine İstanbul öyle bir yerdir ki orada her şey mübahtır. Bu düşünce sadece Anadolu'daki köylülerde yoktur. İstanbul'da Fatih semtinde de Rafet halkın konuşmalarına tanık olur. Kadın-erkek ilişkileri hakkında “*Bura İstanbul, ayıp deel ki hiçbir şe.*” şeklinde cümleler kuran insanlar Rafet için endişe duyan köylüleri haklı çıkarmaktadır.

Rafet, Çerkeş Depremi'nden sonra Abanoz Sokağı denilen yere gelir. Romanda çok kısa bahsedilen, “*insanlığın lağım halinde aktığı pis yer*” olarak nitelendirilen Abanoz Sokağı yazarın sosyal çözülmeyi yansıttığı önemli mekânlardan biridir:

“Kendi başına bir şehirdi burası. Apayrıydı bildiğimiz dünyadan. Fazilet, ahlâk, utanma hissinden mahrumdu her şey. (...) Haydi erkekler neyse ama, bütün manevi faziletler içinde dünyanın ulvi değeri olarak bilinen analık vasfıyla etini bir ipek çorap fiyatına önüne çıkan müşteriye peşkeş çeken orospuluk aynı kadın kalbinde nasıl barınabiliyordu Allah'ım?” (RD. s.201)

Baysal'ın romanlarında ahlâk, namus, inanç gibi kavramların açlık ve yoksullukla boğuşan, toplumsal dengesizliğin yozlaştırdığı insanlarda bir değerinin kalmadığı görülür. Buna karşın aynı insanlar arasında insanî değerlerden hiçbir zaman ayrılmayanlar da vardır.

Sosyal çözülmenin en çok yer verildiği *Voli* romanında bu mesele, maddî, idarî ve ahlâkî sahalarda tek tek gözlemlenir. Bu çözümlerin hepsinin odağında para vardır. Para uğruna gerçekleşen çözümler romanda çeşitli açılardan yansıtılır.

Para ve daha fazla kazanma uğruna insanın insana karşı yaşadığı değer düşüklüğü, idarî birimlerde de devlete karşı gelişen şekilde görülür. Bu kademedede özellikle rüşvetle iş yapmaya değinilir. “*Yaptırılmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık ve çabukluk sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar*”¹²² şeklinde tanımlanan rüşvet, *Voli*'de olayların gidişatını etkileyen önemli bir unsurdur. Saido, Vali ve Kaymakam gibi devlet adamlarını rüşvetler ve vaatlerle kendine bağlar. Saido'nun valiyi “satın aldığı” vurgulanır. Devlet kurumları içindeki bu yozlaşmışlık ile idarî çözümler gözler önüne serilir. Ancak Saido tutuklanınca önceden hiç yanından ayrılmayan Vali ve Kaymakamın onu görmeye hiç gelmemiş olması, hiç sormamış olması dikkat çeker. Yaşanan tüm kanundışı faaliyetlerin üstünü rüşvetlerle kapatan bürokratlar sosyal çözülmenin önemli bir örneğidir:

“Bankalardan kredi alanların, devlet ihalelerini kazananların, yüzde yüz suçlu olmalarına karşın adaletin pençesinden yakalarını gülünç cezalarla kurtaranların hiç şaşmadan oynadıkları hep bu oyundu. Vatan, millet, onur ve insanlık bu çirkinliği örten birer palavraydı.” (VL. s.64)

Saido'nun tutuklanması bir süre sonra tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılması ile devam eden süreçte Vali Bey'in Saido'ya karşı düşünceleri değişir. Valinin, aslında kanunlara karşı çok saygılı olduğu, manevî değerlerini yitirmediği belirtilir. Vali, Saido'nun her ne kadar suç teşkil eden olaylara bulaşan biri olduğunu bilse de ülkenin eğitimi için okul yaptırması, insanlara hizmet için hastane inşa ettirmesi gibi hayır işleri onu etkiler ve Saido'yu “gizlice kanatları altına” alır. Vali, “az namuslu ol, ama Saido ol” düşüncesini olayla ilgilenen albayla da paylaşır. Vali, Saido'nun şahsında topluma yararlı işler yapan insanları takdir ettiğini belirtir. Vali, bu zihniyetin “eşkıyalığı”

¹²² Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, haz. Şükrü Halûk Akalın, 11.B., Ankara, 2011.

arttıracığına, buna meşru bir zemin görüntü getireceğine dair endişelerini ileten albaya “Eli silahlı eşkıya ya da haydut öldürse öldürse birkaç kişiyi öldürebilir. Devletten vergi kaçırın eşkıya bütün toplumu öldürür.” diyerek düşüncelerini ifade eder. Vali, eşkıyalığı değil, iyiliği koruduğunu anlatmaya çalışır. Çok kültürlü, okuyan bir insan olduğu belirtilen vali, Saido’yu bir çeşit “Jean Valjean” olarak görür. (VL s.218)

Yazar geçmişe dair hatırlanan olaylarda veya yaşanan küçük hadiselerde de idarî çözülmeyi yansıtır. Geçmişte yaşanan Avukat Hamza Çevik cinayeti davasıyla ilgili çıkan kararın, “rüşvet karşılığı” verildiği söylentilerini ifade eder.

Romanın kilit unsuru olan tabut meselesinde ilk idarî yozlaşmışlık emniyet teşkilatı açısından Komser Hadi ile gözler önüne serilir. Saido ile yakın ilişkiler içinde görünen Komser Hadi, tabut meselesinin peşine düşer, tabutun içinde uyuşturucu olduğunu bilir ancak emrindekilere tabut taşıyan aracın yolunun kesilmemesi uyarısını yapar. Komser Hadi’nin amacı bu işi kendi başına ortaya çıkarıp “terfi etmek”tir. Bir diğer amacı da cinayetten yakaladığı bir suçluyu “rüşvet” karşılığı serbest bıraktıran validen intikam almaktır. Komser Hadi, görevini kötüye kullananlardan intikam alma duygularıyla hareket ederken, kendisi de görevini hakkıyla yerine getirmeyen, bilgileri kendi hırsı için paylaşmayan biri olarak çelişkiler içinde bir karakterdir. Ancak Hadi’nin vali gibi rüşvetçilerden veya Ankara’da devleti soyan hırsızlardan intikam alma isteği toplumsal düzen ve meslek ahlâkı sebebiyle değil, bireysel hırsı sebebiyledir. Kendi görevi karşılığında ödül beklentisi içinde olması meslekî ahlâk ile bağdaştırılamayacak bir durumdur:

“Operasyonu başarıyla yürütebilirse büyük bir ödüle hak kazandıktan başka İstanbul ya da İzmir gibi bir ilin Emniyet Amiri de olabilirdi. En çok içerlediği bir şey de tüm armağanların rüşvetçi Vali Bey’le suyun başında bulunan öteki yetkililere verilmesiydi. Bunca başarı kazanmasına, canını düşüne takıp hırsız ve katilleri yakalamasına karşın kendisine yarım simit parası bile veren olmamıştı.”
(VL. s.78)

Komser Hadi ile devlet kademelerindeki ahlâkî yozlaşmışlık da gözler önüne serilir. Hadi’nin bakanların, milletvekillerinin ahlâk dışı ilişkileriyle ilgili malûmatı ve raporları olduğu ifade edilir. Komser Hadi bundan önce de bir “fuhuş operasyonu” düzenlemiş, sosyeteyle ilişkisi olduğu öğrenilen bu baskında bazı milletvekillerini kadınlarla uygunsuz şekilde yakalamışlardır. Arkasından “Devlet Baba” bu fuhuş

operasyonu sebebiyle neredeyse Komser Hadi'yi mesleğinden edecek noktaya gelmiştir. Buna benzer bir olayın geçmişte Ahlâk Zabıtası Komiseri Kerim Kankan'ın başına geldiği vurgulanır. Kerim Kankan, İstanbul'u bu çirkinliğe bulaşan kadınlardan ve erkeklerden temizlemiş ancak sonrasında "cehennem in örekesine" sürülmüştür. Baysal, üstü kapatılan bu suç olaylarıyla emniyet teşkilatındaki idarî çözüme ile ahlâkî çözülmeyi iç içe işlemiş olur. Yine birtakım komiserlerin kendi aralarındaki konuşmalarında alkışın, övgünün, pohpohlanmanın "karın doyumadığı" belirtilir ve bu ülkede insanların "çaldıkça yaşayacağı" ifade edilir. Emniyet teşkilatına mensup olan bu insanların sahip oldukları zihniyet sosyal çözümlenin dikkat çekici bir noktasıdır.

Komser Hadi'nin meslektaşlarından Narkotik şube müdürü Komser Nafi de emniyet teşkilatındaki sosyal çözümlenin örneklerinden biridir. Çatışmada öldürülen Komser Hadi'nin başına gelip gözyaşı döker, dua eder ancak için için bu duruma sevinir. Teşkilatta başarılı bir komiserin ölümü onun için bir rakibin elenmesi demektir. Komser Nafi'nin, olaydan etkilenen ve mesleğiyle geleceğiyle ilgili umutsuzluğa kapılan yanındaki genç polis memuruna bu işi bırakması yönünde verdiği öğütler onun zihniyetini gözler önüne serer. Komser Nafi'nin ağzından çıkanlar vatanperver bir Türk polisinin söyleyebileceği sözler değildir:

"Kaçakçı ol. Eroin sat. Genelev işlet. Beyaz kadın ticareti yap. Bu meslekte hiç kimseye yaranamazsın. Boşuna umutlanma.(...) Beni dinle sen. Yol kısayken hemen dön. Köşeyi dönmeye bak oğlum." (VL. s.118)

Bu zihniyetteki bir polis, vatan-millet-namus mefhumları olmayan, ahlâkî ve meslekî değerleri çıkarı uğruna yok sayan vazifesinin gereğini idrak edememiş bir polis örneğidir. Roman kişilerinden Amerikan Salih de polis teşkilatındaki bozulmanın bir diğer örnek ismidir.

Sosyal düzensizliklerin, idarî çözümlerin üzerine giden kişilerin sistemde yok edildiği düşüncesi Kerim Kankan'dan başka bir kişiyle daha yansıtılır. Saido, avukatından, bir adam, kendi ifadesiyle "bir aç, bir ahmak" bulmasını ister. Bu kişinin büyük bir demir ve çimento yolsuzluğunu ortaya çıkaran ve bunun sonucunda kovulan bir mühendis olduğu belirtilir. Bu mühendis para karşılığında Saido'nun gerçekleştirdiği eroin kaçakçılığı suçunu üzerine alacaktır. Bir zamanlar dolandırıcılıkların karşısında olan mühendisin şimdi sahte ifade verip gerçek suçluyu beraat ettirecek bir davranışta

bulunacak olması dikkat çekicidir. Yazar, ahlâkî değerleri olan ama karakteri sağlam olmayan insanların “para” karşısında bozulabileceğini gösterir.

Saido'nun avukatı Sungur Koparan da idarî çözüme içindedir. Saido ile birlikte memurlara para karşılığında işlerini yaptırmaya çalışırlar. Avukat, Saido'yu savunma amacı görünümünde her seferinde yeni bir meseleyi, yeni bir sorunu ortaya koyarak mahkemeyi uzatmak ve bu sayede Saido'dan daha fazla para “koparmak” gayretindedir. Saido da bunun farkında olmakla beraber bu işi başka bir avukata vermeye de cesaret edemez. Yaşanan bu yozlaşmanın topluma yayıldığını bilir:

“Birbirini dolandırmayan yok. Tüccar müşterisini, hoca ölüsünü, avukatlar müvekkillerini, milletvekilleriyle bakanlar da milleti soyuyorlar boyuna. Sungur Koparan, sen bu paraları müdüre filan vermedin lan. Cebine attın hepsini. Ne yapalım, ocağına düştük bir kez. Hukuk değil guguk adamısın sen, guguk.” (VL. s.168)

Hukukî alanda idarî çözüme içindeki sistemin bir parçası da Puşt Osman takma adlı savcıdır. Saido'nun davasına bakan savcı adalet sisteminin bozukluğunu gösterir. Puşt Osman'ın karşısında ise ona zıt olarak görevini gereği gibi yerine getiren, kaymakam tarafından da “çok dürüst, çok namuslu” olduğu belirtilen, adı “namuskolik”e çıkan “Ekspres Nuri” lakaplı hâkim davaya dâhil olur:

“Hiçbir rüşvetçi daha bugüne kadar ona bir paket sigara bile vermeye bile cesaret edememişti.(...) Ekspres Nuri tüm ülkeye ün salan bu namusu nedeniyle yöre adliyesine çivilenip kalmıştı.(...) Gerçekten yasaları ve hakların insanıydı. Meslek yaşamı boyunca kimseye bir kötülüğü dokunmamıştı, kararlarıyla darapacına gönderdikleri bile ona saygı duymaktan geri kalmamışlardı. Uyguladığı kendi kanunları değil devletin kanunlarıydı.” (VL. s.187)

Roman kişilerinden Ece Tıknaz bir milyon rüşveti az bulan bir avukattır. Ece Tıknaz da yozlaşmış hukuk sisteminin bir parçasıdır.

Adliye teşkilatında değerlerini yitirmiş olan bu kişilerin karşısına yazar sosyal çözüme içinde yer almayan Ekspres Nuri'yi çıkarır. Ekspres Nuri, usulsüzlüklere ses çıkarmanın, yalan işlere dur dememenin en az işlenen suç kadar kötü olduğunu düşünür. Bunlara ses çıkarmayan bir namus anlayışını kabul etmez.

Roman kişilerinden Başçavuş Samet ise idarî çözümlenin karşıtı olarak vazifesini gereği gibi doğru ve dürüst bir şekilde yapan nadir roman kişilerindedir:

“Adam kimseye göz açtırmıyordu. Sopa gibi doğru, jilet gibi keskindi. Bir keresinde kendisine rüşvet vermeye kalkan kalantor bir sürücüyü eşek sudan gelinceye hırpaladığı, ellerine kelepçe vurup karakol kulübesinde tam iki gün sorguya çektiği herkesin belleğindeydi. Bu nedenle bir adı da “Namus Samet”ti birçok yerde.” (VL. s.90)

Baysal sosyal çözülmenin büyük şehirlerden başladığını ve en çok büyük şehirlerde görüldüğünü ifade eder. Giderek artan nüfus ve gelişen şehirler bir yandan toplumsal çöküşü de hazırlar. Bu ortamda “namuslu” insanlar azalmaya, değerler kaybolmaya, vazifeler suiistimal edilmeye başlar. Başçavuş Samet gibiler ise doğru insanların az da olsa hâlâ daha var olduğunun örneğidir ama geleceğe dair bir umut yoktur. *“Büyük kentlerde artık barınamayan namus, Samet gibilerin tertemiz dünyasında son günlerini”* yaşamaktadır. (s.91)

Sosyal çözülmenin yozlaştıramadığı devlet adamlarından biri de Jandarma komutanıdır:

“Albay bir direkti. Dosdoğru, kaskatıydı. Katakulliye hiç gelmeyen, hemen parlayan bir namuskolikti. Elinden gelse tüm kaçakçıları bir kaşık suda boğacaktı. Eski savcunun can ciyer dostuydu. Ne yaptıysa başka bir yere sürgüne gönderilmesine engel olamamıştı. (...) Sürülen savcı değil namus ve erdemdi.” (VL. s. 159)

Voli romanında idarî çözülmenin dinî kimliğe sahip insanlarda olduğu da görülür. Tabutun defnedileceği sırada, cenazenin mezarlıktaki defin işlemleri için orada bulunan Hoca, birkaç kişinin tabutu açıp cesede benzeyen kefene sarılı cismi mezara attıktan sonra tabutun içindeki çuvallarla dolu malları aldıklarını görür. Bu durumu hoş karşılamayan hoca tam karşı koyacakken eline “binlikler” sıkıştırılır ve hoca görmezlikten gelir hatta daha iştahla dua etmeye başlar. Bir din adamının, cenaze üzerinden bir din ve duygu istismarı gerçekleştirilen böyle bir hırsızlığa para karşılığı göz yumması sosyal çözülmenin sınırlarını aştığını ve en güvenilir makamlardaki insanların dahi değerlerini yitirdiğinin göstergesidir.

Meslekî çözülme “gazetecilik” alanında da kendi gösterir. Saido hakkında asılsız haberler yayınlanır. Ne olduğunu, nasıl olduğunu dahi anlayamadığı Tenekeci cinayeti gazetelerde “Saido yine rahat durmuyor” manşetleriyle yer alır. Bu haberleri görünce sinir ilaçlarını alma ihtiyacı duyan Saido gazetecilerin “namussuz” olduklarını haykırır. dile getirir. Aynı durum Saido’nun avukatı Sungur Koparan’ın da başına gelir. Koparan, kendi

hakkında çıkan haberlere sinirlenir. Avukat, gazetecilerin sosyal hakları savunurken kendilerinin insanları “üç kuruşa” çalıştırdığını düşünür. Sungur Koparan’ın ifadeleriyle gazete camiasındaki sosyal ve ahlâkî çözülme gözler önüne serilir:

“Kızlarımızı fuhşa sürükler, sonra da ahlâkçı kesilirsiniz. Seka’dan aldığınız kağıtları el altından karaborsaya sürüp milyonları vurur, zimmetine üç kuruş geçiren bir memurcuğu hırsızlıkla suçlarsınız. Kenefoğlu kenefler. Demokrasi köstebekleri sizi.” (VL. s.265)

Mahkeme süreci boyunca alınan ifadelerle sosyal çözümlerin yaşandığı bütün olaylar ortaya dökülür. Zehra Çeltik adına yirmi bin lira karşılığında sahte kimlik çıkararak Salih Yemez de bunlardan biridir. Rüşvetçi nüfus memuru da sosyal çözümlenin hüküm sürdüğü sistemin parçalarından biridir.

Mahkeme binasında yaşanan kargaşada yazar belediyeyi de eleştirir. Bunun sebebi binanın yapısıdır. Yangın merdiveninin yalnız üçüncü ve dördüncü katta olduğu, bir bölümünün deprem esnasında insanların ağırlığını kaldırmayarak çöktüğü belirtir. Dokuz yıldır yapılacağı söylenen merdiven yeni başkan tarafından yapılmadığı gibi başkan bu işin belediyeye değil Adalet Bakanlığı’na ait olduğunu söyleyerek işin içinden sıyrılmaya çalışır. Bu tablo, idarî disiplinsizliğin ve görevleri hakkıyla yerine getirmemenin bir örneğidir. Yazar, bir adliyenin yangın merdiveni ile aslında tümüyle yozlaşmış bir idarî yapının ve bu sistem içinde vazife değerlerini yitiren zihniyetlerin eleştirisini yapar.

Milletvekilleri de sosyal çözümlenin bir parçasıdır. Avukat Sungur Koparan güncel siyasete yönelik eleştirilerde bulunur. Siyaset, demokrasi ve toplum ilişkisine halk ve aydın açısından yaklaşır ve karanlık bir tablo çizer:

“Halkın oylarıyla meclise giden milletvekillerinin verdikleri sözleri unutup kendi çıkarları için çalıştıklarını, insanımızın siyaset yapabilecek düzeye daha gelmediğini, bu yüzden demokrasinin cıvık cıvık bir çamura bulandığını, bir kültür erozyonu olduğunu, entellerin sadece sakal bırakmayı bildiklerini, birçok avukatın bile hak yerine haksızlığı savunduğunu, kadrolar bu olunca hiçbir şeyin kurtulabileceğini sanmadığını, karamsar biri olmamakla birlikte hepimizin alınının biraz kirli ar bezine dönüştüğünü söyledi.” (VL. s.285)

Romanın kilit unsurunu oluşturan tabutun yer aldığı cenaze sahnesi de sosyal çözümlenin ahlâkî boyutunun önemli bir sahnesidir. Saido’nun uyuşturucu kaçakçılığı için mallarını bir tabut içinde getirtmesi ve bu tabuta olmayan yeğenin cenazesi süsü

vermesi sahtekârlığını gösterir. Saido sadece sahtekârlık yapmakla kalmaz aynı zamanda cenaze törenine gelen onlarca insan üzerinde duygu sömürsü de yapmış olur. Saido, cenaze töreninde ağlıyormuş gibi gözlerini siler, insanlara sahte yeğeni hakkında hiç çekinmeden yalanlar söyler. İnsanların “vefa yarışına” girdiği cenaze boyunca “*her şeyini yitiren bir insan gibi yıkılmış görünmeyi hiç aksamadan başarır.*” (VL. s.43) Ancak tüm bu yaşananlar karşısında üzgün görünmeyen ve sürekli etrafı inceleyen baş komiserin, durumdan haberdar olabileceğinden kuşkulandır.

Yasadışı işler yapan iş adamlarının kendilerini “hayırsever” insanlar olarak gösterme amacıyla okullar açmaları ahlâkî çözümlenin yine duygu istismarı kaynaklı bir başka yönüdür. Saido gibi, onun rakibi olan “Tenekeci” lakaplı Sadiroğlu da köyüne okul yaptırır. Saido okulla kalmayıp hastahane de yaptıracığını, bütün hastalara burada bedava hizmet vereceğini belirtir. Saido diğerlerinin de kendisine benzemesinin hayırlı olacağını, hepsini doğru yola getirmeye vesile olduğunu ifade etse de, onun bu hayır işlerindeki gayesi “desinler”dir. Saido’nun gözü Belediye Başkanı, Vali olmaktadır ama bunu “halka hizmet etmek” düşüncesiyle amaçladığını ileri sürer.

Voli romanında insanların para için yaşadıkları ahlâkî çöküş gözler önüne serilir. İnsanlar para için tüm değersizlikleri sineye çekerler. Romanda anlatılan sosyal düzende insan, parası varsa güçlü, parası yoksa hiçtir. Para sahibi olmak için insanî değerler yitirilir:

“İnsanın değil paranın sözü geçiyordu her yerde. Soylu da soysuz da, haklı da haksız da yalnız oydu. Bir sarayda bir genelevde de başköşedydi. Temiz ya da kirlî, dinsizin de dindarin da sevgilisiydi.(...) Hiç değişmeyen ekonomik bir kuralın sonucuydu bu. Bir şeyler vermeden bir şeyler almak olanaksızdı.” (VL. s.64)

Romanda idarî çözümler ile ahlâkî çözümler çoğu yerde iç içe işlenir. Roman kişilerinden İtaş genel müdürü ve Saido’nun ortaklarından olan Zati Bey, Saido’dan yüklü miktarda alacağı olduğunu ileri sürer. Zati Bey, 183 milyon tutarındaki alacak davasına bakması için avukat olarak Sungur Koparan’a teklif sunar. Saido’nun tabut davasına bakan Sungur Koparan’a müvekkilene açılacak başka bir davada karşıt avukat olması için teklif sunulması şaşırtıcıdır. Sungur Koparan bu konuda kararsızlıklar yaşar. Ama kararsızlığının sebebinin “meslek ahlâkî” mı yoksa “parasını alamama” ihtimali mi olduğu noktasında emin olamaz ve bunun ruhî sıkıntısını hisseder. Zati Bey’den bu işi

kabul etmesi karşılığında büyük miktarda para kazanacağı sözü alan Sungur Koparan uzun müddet düşünür. Avukat sonunda bunun bir “alçaklık” ve ikili oynama olacağını düşünür ve “hukuk değil guguk adamı” olduğu için kendine kızar. (s.280) Sürekli git gel yaşayan Sungur Koparan bir yandan da işin sonunda eline geçecek parayı düşünmeden edemez. Faik Baysal, Sungur Koparan’ın yaşadığı bu durum ile bireyin ahlâk, namus ve para arasında yaşadığı çatışmayı gözler önüne serer.

“Tabut Davası”nda adı geçen kadınlardan biri olan Bulgar Ayşe Tenekeci Sadiroğlu’nun bütün işlerini yürüten ve Bulgar şebekesinin elebaşı olan kadındır. Bulgar Ayşe’nin Sofya’da gizli bir fuhuş evinin sahibi olduğu da öğrenilir. Burada bazı bakanların şebekenin işlerine göz yummaları karşılığında fuhuş evinde ağırlandığı da belirtilir. Yasadışı işlere bulaşan insanların her yönden sosyal çözüme içinde oldukları gösterilmiş olur.

Romanda, mahkemede valinin karşısına aniden çıkan bir serseri vardır. Bu serseri aslında toplumun bir yansımasıdır. Valinin adliyede rastladığı bu serserinin adaletle hiçbir şekilde alakasının olmadığı, tek derdinin “etli, butlu bir kadın” olduğu belirtilir:

“Böyle için için havlamakta asıl kimliğine, yani hayvana dönüşmekte haksız mıydı? Hangimiz ona benzemiyorduk. O çoğumuzdan çok daha namusluydu. Hiç olmazsa gizlenmek gereğini duymamıştı.(...) İkiyüzlüydük, yalancydık, alçak ve korkaktık.” (VL. s.218)

Yazara göre bu ahlâkî düşüklüğün sebebi, “*toplum baskısının, zorla kabul ettirilen ahlâk kurallarının çirkin bir sonucu*”dur. (VL. s.218) Baysal, bu biçim içgüdülerin, toplumun ahlâk kaideleri tarafından bastırıldığını ifade eder. Yazar, insanların baskıya dayanamayacak duruma geldiğinde ise bu duyguları daha hayvanî biçimde açığa vurduğunu belirtir ve suçların bu sebepten ortaya çıktığını düşünür. Yazar bu tezi öne sürdüğüne göre toplumsal ahlâk kurallarının ön planda olmadığı ve yaşamı belirlemediği batılı devletlerde suç oranlarının az olduğu yönünde bir kanıtı sahip olmalıdır.

Voli romanında mekânlar da sosyal çözülmeye maruz kalmış yerler olarak olumsuz bir şekilde tasvir edilir. Saido’nun gittiği bir terminal bu yönden önemlidir. “Milyonları yutan ve yapanlara birkaç apartman doğuran” terminalde bakımsızlığı, pis kokuları saygısız ve sinirli garsonları, huysuz ve şikâyetçi müşterileri, birbirine şehevî hareketlerle kur yapan kızları ve erkekleri ile tam bir yozlaşmış toplum tablosu görülür.

Terminal sahnesi ile ülkeye ahlâksızlığı getirenlerin turistler olduğunu yansıtan olaylar da yaşanır. Turist bir kız ile erkeğin ahlâkdışı tavırlarına halk tepki gösterir:

“Neymiş efendim? Bunlar turistmiş. Ülkemize döviz getiriyorlarmış. Yere batsın bunların dövizini. Ahlâksızlık getiriyorlar, ahlâksızlık.” (VL. s.66)

Romanda turistlerin sosyal çözülmenin sebeplerinden biri olduğu vurgulanır. Son zamanlarda yabancı kadınlarla evlenmek “moda” haline gelmiştir. Halk ırkının bozulduğundan, geleneklerin elden gittiğinden şikayet eder.

Faik Baysal, içinde bulunulan sosyal ortam için *“Fuhuş, soygun, cinayetlerle tarihe karışan Devlet-i Osmaniye yeniden hortlamıştı.”* diyerek yaşanan sosyal çözülmenin Osmanlı’da ortaya çıktığını ve Osmanlı’dan beri devam ettiğini öne sürer:

“Koca Osmanlı İmparatorluğu’nu kemirip çökerten kurt şimdi genç Türkiye Cumhuriyeti’yle nice zamandır koltuk deynekleriyle ayakta durabilen adaleti kemirmeye başlamıştı.” (VL. s. 159)

Osmanlı Devleti’ni yalnızca sosyal çözümlerle hatırlatan kısır bir fikir yapısındaki roman kişileri aracılığıyla fikirlerini ileri süren yazar bu düşüncesinin sebebine izah getirmez.

Voli’de toplumda görülen pek çok sorunun temelinde sosyal çözülme olduğu düşüncesi ifade edilir. Sorunlar, okunan gazetelerin başlıkları şeklinde yaşanan olaylar ile aktarılır. Bu olayların hemen hepsi sosyal çözülmenin yansımaları olan, suç teşkil eden olaylardır:

“Zam, cinayet, hırsızlıktan geçilmiyordu yine. Bunalıma giren genç bir kız kendini Galata Kulesi’nden atıp yaşamına son vermiş, ekonomik sıkıntıya düşen bir memurcuk Başbakan’a sövdüğü için tutuklanmıştı. Bazı bakanların çok değerli eşleri yine sahnede idi, (...) milyonlarca aç insanla alay edercesine ellerinde viski kadehleriyle foto muhabirlerine sırtıkan pozlar vererek göstermedik yerlerini bırakmamışlardı.” (VL. s.174)

Faik Baysal, bütün yönleriyle yaşanan sosyal adaletsizliğin sebebi olarak dönemin başbakanının ekonomi politikalarını gösterir. Bu politikalarla “mutlu azınlık” zenginliğine zenginlik katarken, zavallı halk sefaletine devam etmiş, bu şekilde de sosyal denge tamamen bozulmuştur. Bu sosyal ortamda başbakan olmak da sosyal çözümlere göz yummaktan geçmektedir:

“Başbakan olmak kolay şey mi sanki? Önce eşi, dostu korumak, devlet ihalelerini holding mafyalarına vermek, mecliste uygun yasalar çıkartarak banka kredilerini sanayicilere peşkeş çekmek gerek dostum.” (VL. s.222)

Madam Bambu romanında sosyal çözüme geniş bir şekilde ele alınır. Roman boyunca yaşanan olayların ve insanların davranışlarının sebebi hep sosyal çözülmeye dayanır. Yazar, toplumun olumsuz değişiminin bireyi sürüklediği bunalımı yansıtır. Baysal, *Voli* romanından beş yıl sonra kaleme aldığı bu son romanında *Voli*'de ana tema olan konulara yine değinir. *Madam Bambu*'da bu meseleler *Voli*'deki gibi bizzat roman kişilerinin başından geçen olaylar aracılığıyla ele alınmaz. İdarî ve ahlâkî çözümler çoğunlukla kişilerin düşünceleri ile yansıtılır.

Madam Bambu romanının kahramanı Senar Kul, yaşadığı bunalımı sorgularken kendisinin başkaları gibi “*müvekkilini satan bir avukat, bankaları hortumlayan saygın bir iş adamı, halkı kandıran bir politikacı, ihalelere fırsat karıştıran bir bürokrat*” olmadığını düşünür. (s.7) Bütün bunlara rağmen neden sıkıntı içerisinde olduğunun sebebini bulmaya çalışır. Sıkıntı çekmesi gereken birileri varsa onlar da bu yanlış işleri yapan kişiler olmalıdır. Romanda toplumdaki yozlaşmışlığın, devlet kademelerindeki idaresizliğin Senar Kul gibi, insanlar üzerindeki olumsuz etkilerine sık sık dikkat çekilir. Toplumsal çözümlenin bireysel çözülmeyi getiren en büyük etken olduğu belirtilir:

“Gömülmek için bir karış mezar toprağını bile onlara parayla sattılar. Köşe bucak entelden geçilmezken biri bile çıkıp ‘Kimin toprağını kime satıyorsunuz?’ demedi. Biliyorum elbette, ‘İnşallah yanırım’ da diyemiyorum. Açlık ve sefalet pusudaydı. İntihar eden hocam gibi beni bekliyordu sabırsızlıkla. ‘Seni senden başkası kurtaramaz’ sözü çok acıydı. Bir devletin yokluğunun ve toplumun kokuşmuşluğunun dört sözcükten oluşan bir özeti idi bu.” (MB. s.123)

Madam Bambu'da devlet dairelerindeki ve diğer meslek alanlarındaki idarî çözümler işlenir. Telekom bu çözüme içinde olduğu belirtilen kurumlardan biridir. Telekom, halkı “soyup soğana çeviren”, devletin halkın üzerindeki baskısı olarak görülen bir kurumdur. Senar Kul, devlete bağlı Diyanet İşleri kurumunu ve imamhatip okullarını da devletin gereksiz harcamalarının ürünü olarak görür. Sosyal çözümlenin meslekî anlamda yaşandığı alanlardan biri de tıp sahasıdır. Bazı hekimlerin çok daha fazla para için hastalarına karşı sömürü içerisinde oldukları Senar Kul'un doktoru Taner Derinsu tarafından belirtilir:

“Para hastalığı en eski hastalıklardan biri. Çok tehlikeli, bulaşıcı. Ne yazık ki bu veba tıbbi da köşesinden kenarından kemirmeye başladı. Hastalar sömürülüyor. Yazık, çok yazık. Bazen doktor olduğuma pişman oluyorum.” (MB. s.12)

Romanda sosyal çözümlenin görüldüğü sahnelerden biri de “Umut Partiai” başkanının konuşma yapacağı sahnedir. Umut Partisi başkanını aracılığıyla ülke yöneticilerine yönelik eleştirilerde bulunur. O da “halkın omuzlarında yükselecek ve bir daha da oradan da inmeyecek” olan liderlerdendir. (MB. s.140)

Parti başkanı için meydanda kurban kesme sahnesi de dikkat çekicidir. Vahşice öldürülen hayvanın kanının başkanın alnına sürülmesini “orta çağ kalıntısı korkunç ilkelik” olarak bulan Senar Kul, meydanda her şeyi alkışlayan halkın bu duruma tepkisiz kalmasını umut verici bulur:

“Neden alkışlamamışlardı acaba? Bu bir tavır koyma mıydı, bir gelişme miydi ya da bir acıma duygusundan mı kaynaklanıyordu? Zaman bir şeylere gebeydi ama neye? (...) Yalnız bir şeyler değişiyordu yavaş yavaş ülkemizde. Kafa değiştirmek elbise değiştirmek kadar kolay değildi. Yeniliklere karşı direnenler daha çoktu.” (MB. s.140)

Madam Bambu romanında sosyal çözümlenin etkili olduğu ahlâkî çözümler de geniş yer kaplar. Ahlâkî çözümlenin sebebinin toplumdaki katı ahlâk kuralları olduğu belirtilir. Kilisede bir çocuğun ırzına geçerken yakalanan Papaz Apostol’un da dinî baskının bir sonucu olarak kendini zapt edemediği ifade edilir. Toplum tarafından ahlâkçılık algısıyla bastırılan duygular bireylerde birikim yaparak daha ağır biçimde dışa vurum gösterir. Senar Kul toplumdaki yozlaşmış erkek davranışının sorumlusu olarak “törelere ve kara sakallıları”ın kanunlarını görür ve duyguların toplum tarafından bastırılmasına sık sık bu konuya eleştiriler getirir:

“Duyduğum dayanılmaz sevincimden kaynaklanan bu isteklerimin tümünü kalbimin bir köşesine gömmek zorunda kaldım. Katı ahlâk kurallarının bir sonucuydu bu frenleme. (...) Büyük adam olmak istiyorsan hiç gülmeyeceksin. Sokakta yürürken, konuşurken, yemek yerken, yellenirken bile suratın asık olacak.” (MB. s.15)

Senar Kul bu bastırma duygusunu yaşatan “ahlâk yobazlarının” insanları yaşamdan soğuttuğunu düşünür. Bu kesimin, kendilerini özellikle “Allah ile korkutmasına” tepki gösteren Senar Kul, insanların içgüdülerini kontrol etme becerisi kazanmalarının en büyük kazanç olacağını da belirtir. Her türlü duygunun ve düşüncenin

bastırılmasının “terbiye ve azizlik paravanası arkasına saklanmak” olduğunu düşünen Senar Kul, ahlâk anlayışımız değişmedikçe bu durumun da düzelmeyeceğini düşünür:

“Ahlâk anlayışımız değişmeli, tabular yıkılmalı, tarikat ürünü peygamberler, evliyalar ve siyaset sultanları artık defolup gitmeliydi. İnsanlar güdülen sürüler olmaktan kurtulmalıydı. Bunlar güzel birer hayaldi.” (MB. s.137)

Senar Kul, eserin ilerleyen kısımlarında psikoloğu tarafından yapılan tuhaf muayeneden utanır. Çalmaya, hırsızlığa, yalana utanmayan insanoğlunun, “Allah vergisi” organlarını açmaya utanmasına anlam veremez ve yine toplumdaki ahlâk anlayışını eleştirir. “Ayıp” kavramının daha çocukluktan kafalara pompalanan bir kavram olduğunu ama ayıbın ne olduğu konusunda toplumun yanılğıya düştüğünü düşünür.

Roman kişilerinden Recep Toprakoğlu’nun sekreteri Mukaddes aracılığıyla yine toplumdaki ahlâk algılarına değinilir. Senar Kul’un karşısında vücudunun belli bölgelerini göstermeye çalıştığı ifade edilen sekreter, Senar Kul’un eski arkadaşı kaymakam emeklisi Recep Toprakoğlu ile nikâhsız bir birliktelik içinde beraber yaşamaktadır. Toplumsal ahlâk kurallarına aykırı olan bu duruma Senar Kul “güzel” yorumunda bulununca sekreter durumun hiç de güzel olmadığını belirtir ve içinde bulunduğu durumdan toplumu suçlu tutar:

“Nesi güzel bunun? Bu yüzden Menekşeler Sokağı bize hiç de iyi gözle bakmıyor. Mahallenin namusunu bozuyormuşuz. Buradan gitmemiz için ellerinden geleni yapıyorlar. Orospu yerine konmaktan bıktım artık” (MB. s.42)

Romanda, ahlâkî çözümlenin sebebi olarak insanların yaşadığı açlık ve sefalet gösterilir. Çaresiz kalan insanın hayatta kalma uğruna kötü yollara başvurduğu belirtilir:

“Çok zor bir durumdaydı. Geçinebilmek için yarın öbür gün vücudunu satmak zorunda kalabilirdi. (...) Namus mu açlık mı? Bildiğim kadarıyla namus açlığın karşısında çoğunlukla yenik düşüyordu. Orosplar bütün dünyada sosyal olmayan bir devletin ürünüydü.” (MB. s.50)

Romanda ahlâkî çözümlenin sebeplerinden birinin de yozlaşan insanların önem verdiği değerlere göre kendini değiştiren medyadır. Medyada demokratikleşme, adalet sistemi, hak ve hukuk gibi meseleler göz ardı edilirken “seks ve baldır bacak furçasının” her daim gözde olması eleştirilir.

Toplumdaki ahlâkî yozlaşmışlık, evlilik müessesesi aracılığıyla da ifade edilir. Kadınların ahlâkî üzerine düşüncelerini dile getiren Senar Kul'un sözleri toplumsal ahlâk düşüklüğünü ve insanların zihinlerindeki güvensizliği gözler önüne serer:

“Bir çocuğun babasının kim olduğunu ancak kadınlar bilebilirdi. Bilmiyorum, belki ben bile piçin biriydim. Anne dediğim kadının baba olarak bildiğim adamı aldatmadığını nereden bilecektim? Kanunlar aileyi koruma altına almıştı amanikâh bir kadının bacakları arasına konulan bir güvenlik tamponu olmaktan uzaktı.” (MB. s.132)

Paranın ve gösterişin olduğu yerde ahlâkın barınamayacağını düşünen Senar Kul, toplumun yozlaşmasının ve bireylerin birbirine yabancılaşmasının sebebi olarak ekonomik sebepleri görür. Senar Kul, haksız kazanç sağlayan insanlara karşı eleştirilerde bulunur:

“Böyle bir haksızlığı hak etmek için ben ne yapmıştım? Benim yirmi yıllık geçim paramı kopası kulaklarında taşıyordu bu kadın. Ne yapmıştı böyle bir serveti hak etmek için? İnsanlara yardım mı etmişti? Gönüllü hastabakıcılık mı yapmıştı? Sokak çocuklarının barınabileceği bir yuva mı kurmuştu? Yo, bunların hiçbirini yapmamıştı. Sadece çocuk üretmişti belki de. Onu da yapmamış olabilirdi.” (MB. s.123)

Romanda sosyal çözümlenin dinî duygu ve düşüncelerde görüldüğü de belirtilir. Dinî duyguları ticarete dönüştürenler üzerine düşünceler yer alır. Bu zihniyetin “inanç” kavramının kutsallığını zedelediği belirtilir. Sosyal çözümlenin bir yansıması olan bu durum eleştirilir:

“Din duygularını ticarete dönüştüren fanatik yobazlar yüzünden inanç dediğimiz kavram etkisini yitirmişti. Deprem nedeniyle gözlerini gökyüzüne çevirip ‘Allah’ diyenler vardı ama aradan birkaç gün geçtikten sonra herkesin yine hırsızlık, soygun, cinayet, kavga ve mal mülk edinme hırsı arenalarına döneceği bir gerçekti.” (MB. s.135)

Romanda “yobaz” eleştirisi çeşitli olaylar vesilesiyle sık sık tekrarlanır. Yerde acı içinde yatan bir köpeğe yardım etmek üzere toplanan insanların arasındaki “çember sakallı” bir adam bu açıdan eleştirilir. Adam kaba bir biçimde Kur’an’da köpeğin zaten mekruh olarak yazılı olduğunu söyler. Yanlış din algısıyla bir hayvanın acı çekmesini, ölmesini mubah sayan bu zihniyet doğru bulunmaz ve “Mekruh sensin. Benim bildiğim Kur’an’da böyle bir şey yazmıyor. Bunu sen uyduruyorsun. Allah’ın yarattığı hiçbir şey mekruh değildir” şeklinde, insanlar tarafından tepkiyle karşılanır. Belediyeden yapılan sağduyulu açıklamanın da “köpeklere mekruh diyenlerin kafalarına inen ağır bir yumruk”

olduğunu belirten Senar Kul, köpeklerin de adam yerine konulmasından duyduğu mutluluğu dile getirir ve artık “adam yerine konulma” sırasının insanlarda olduğunu umut eder.

Madam Bambu romanında da diğer romanlarda olduğu gibi mekanlar sosyal ve bireysel çözülmenin tasvir edildiği önemli alanlardır. Senar Kul’un gittiği Menekşe Sokağı bu açıdan tasvir edilir. Son derece olumsuz tasvir edilen Menekşe Sokağı’nı “bu hale” getiren koltuk adamlarına da eleştiriler getirilir:

“Hiç de adına layık bir yer değildi. Köşe bucak pislik içindeydi. Binlerce sineğin uçtuğu çöp yığınlarının üstünde kediler, köpekler yiyecek arıyor, ara sıra birbirleriyle dalaşıyorlardı. (...) Bu bir rezaletti. Belediyenin yüz karasıydı. Ne zaman adam olacaktık? Hiçbir zaman. Çok eskiden gördüğüm bir yoksullar mahallesi de tıpkı buna benziyordu. Orada da insandan, umuttan, sevgiden ve paradan başka her şey vardı. Pislik, çiş, bok, küfür, kavga, boş teneke kutuları, kedi leşleri, çocukların ekmekleriyle birlikte yiyip yuttukları bir karasinekler ordusu ve horul horul uyuyan belde yöneticileri. Gözünü sevdiğim kültür ve uygarlık. Bunların olmadığı yerde eşekler krallıklarını ilan ediyordu.” (MB. s.35)

Bozulan sosyal ortamda tutunmaya çabalayan insanlar “hırsız, yalancı ve sahtekâr” olmuşlardır. İnsanlar binlerce yıldır olduğu gibi her an yozlaşmaya müsait yapısıyla demokrasi, adalet gibi kavramları kendi elleriyle yok etmişlerdir. Baysal Senar Kul’un şahsında, bu bunalımdan kurtulmak için topluma “bir Atatürk daha gerek” olduğunu düşünür. Toplumu bunalımdan kurtaracak bir liderin, insanları da doğru yola sevk edeceğini düşünür.

Madam Bambu romanında toplumda her ne kadar adaletsiz durum olursa olsun, insanlar birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar acıların ve gözyaşlarının onları eşitlediği vurgusu yapılır. Yine, insanların birbirlerini farklılıklarıyla kabul ettikleri bir dünyada sosyal düzenin sağlanacağı umudu vardır. Bu düşüncenin örneği Kültür Evi’nde düzenlenen “Kim Suçlu?” toplantısında ifade edilir. Farklı fikirlerin bir araya geldiği ve çeşitli konuların tartışıldığı toplantıda demokratik hava çok uzun süremez. Bir müddet sonra tartışmalar artar. “İlahi adalet yanlıları” diğer grubu kafirlikle suçlarlar. Kavga boyutuna varan olaya polis müdahale etmek zorunda kalır. Ancak Belediye Başkanı bazı sıkıntılar yaşansa da belli bir adım kat edildiğini, toplantının amacına ulaştığını düşünür ve “*Bir gün hiç kavga etmeden, küfürleşmeden düşünce alışverişinde bulunabileceğimiz, birbirimizin görüşlerine tahammül edebileceğimiz, gerçek demokrasinin değişik*

düşüncelerden oluşan bir sistem olduğunu öğrendiğimiz o güzel dönem de gelecek.” diyerek geleceğe dair umut beslediğini dile getirir. (MB. s.188)

10. HAK VE ADALET

Faik Baysal'ın romanlarında adalet kavramı insan ilişkilerinde işlendiği kadar hukuk sistemi içerisinde de ele alınır. Bu yönde düşünceler esas olarak yazarın şehirde geçen romanlarında görülmekle beraber, kırsal hayatı konu edinen romanlarında da yer yer görülür.

Sarduvan'da Kavruk'un uğradığı en büyük haksızlık Meram Ağa'nın ve Pembe'nin oynadığı oyundur. Bu durumu hukuk düzeni açısından daha da haksız bir duruma götüren durumlar gerçekleşir. Üzerine atılan iftira sebebiyle Kavruk sorgulanmadan, adil bir yargılama yapılmadan hapse atılır.

Küçük İnsanlar romanında da benzer durumlarla karşılaşılır. Toprak, arsa, para konularında aralarında anlaşamayan İsmail ve Osman mahkemeye giderler ancak mahkeme süreci, adaletin Osman tarafından “rüşvetle” çığnemesi ve haksızların kazanması ile sonuca varır. “*Osman, hâkimin adamına para, yoğurt, yağ yedirdi. Mahkeme tarlayı da evi de ona verdi. Bu nasıl olur hemşerim? Hak bunun neresinde?*” diye dert yanan Osman adaletsiz bir yargı sürecinin haksız sonucunu yaşar. “Para yedirmedikçe” insana hak vermediklerini belirten İsmail, bu sonuç beraberinde daha farklı olumsuz durumlara da sürüklenir. İsmail bu sefer Osman'ı mahkemeye vermek için gerekli parayı Serkis'ten borç olarak alır ve ağaya borçlanarak yine sıkıntılı bir duruma girmiş olur. Paranın açamayacağı kapı, bozamayacağı insan olmadığına inanan insanlar işleri “hâkimlere kalınca” yandıklarını düşünürler. Halk, hâkimlerin “bir liraya hak yiyip, iki liraya hak verdiklerini” düşünürler. (Kİ. s.500)

Faik Baysal'ın hukuk ve adalet düzenini ele aldığı romanlarından en önemlisi şüphesiz *Voli*'dir. Zira *Voli*, bir davanın, bir mahkemenin romanıdır. Yazarın diğer romanlarında çoğunlukla sosyal adaletsizlik görülürken, hukukî anlamda adalet, *Voli* romanının kurgusunu oluşturan esas konudur. Romanda olaylar adaletin işlediği veya işlemediği yönde gelişir. Mahkemenin adalet mekanizması toplum içerisindeki hiyerarşiye göre işler. Sosyal adaletsizlik kendini mahkemedeki adalette de gösterir. Saido'nun yakalanmasından sonra başlayan “Tabut Davası”nda aylarca

değerlendirmeler, sorgulamalar sürer. Bu süre zarfında “mafya babaları”nın mahkemeye el altından tesiri gerçekleşir. Tehditlerde bulunan mafya babalarının etkisiyle “*hükümet karşısı tehlikeli yayınlar yapan iki büyük gazete susturulmuş*”tur. (VL. s.128) Romanda elinde maddî güç bulunan unsurların devletin adaletine etki etmeleri, gazeteleri baskı altına almaları ve kapatmaları eleştirilir. Hukukî kararlarla sonuç bulması gereken davaların aslında bir “savaş” olduğu, davayı kazanmak için sadece haklı olmanın yetmeyeceği belirtilir.

Tabut Davası ile birlikte tanık ve sanık olarak çağrılan birçok kişinin meseleleri, davaları da ortaya dökülür. Öldürülen Bekir’in karısı Meysiye mahkemede ortalığı karıştırır, yine öldürülen Komser Hadi’nin eşi hükümetten davacı olur, kendisine sürekli gizli birileri tarafından yapılan baskılara dayanamaz ve aklını oynatır, dava halkın da giderek ilgisini çeken bir olaya dönüşür. Bunun yanında mahkemenin savcısı “gerçeklerin üzerine gittiği için” başka bir bölgeye atanır, herkesin anladığı şekilde sürülür. Yerine genç bir savcı gelir.

Romanda var olan hukuk düzenine de eleştiriler getirilir. Saido’nun avukatı Sungur Koparan “kalantor bir azınlığın çıkardığı kanunlarla” yönetildiğimizi belirtir. Koparan, hukuk düzeniyle birlikte hükümete ve sistemin işleyişine de tepkilidir. “Hak, millet, bankalar, vatan ve Sakarya hep onları” diyerek mevcut hükümeti eleştirir ve bu gidişata karşı hiçbir şey yapamıyor olmaktan sıkıntılıdır. Sungur Koparan, parti kurmaya niyetlense bile bunun için yine para gerekeceğini alaycı bir şekilde dile getirir. Paranın kendi gibilerde zaten hiç olamayacağını belirtir. Yazarın yansıttığı duruma göre haklının yanında olan okumuş, aydın insanlar bu sosyal ortamda tutunamamaktadırlar ve kaybetmeye mahkûmdurlar. Haksızlığın, dolandırıcılığın yanında olan, dürüst olmayan, aklı yerine cebi dolu olan insanlar ise kazanmaktadır.

Romanda mahkeme için gidilen adliye, eleştiren adalet sistemine uygun olarak sosyal çözülmenin hüküm sürdüğü olumsuz bir tablo halinde ve tasvir edilir. Mahkemenin hâli hiç iç açıcı değildir:

“Adliye yine aynıydı. Büyük günahkârların dev alevler içinde kızartıldıkları, çılglık çılgınlığa bağrıştıkları, şeytanların cirit attığı cehennemden bir işkence arenasına benziyordu. (...) Cübbeli avukatlar, davalılar ve davacılar, birbirleriyle dalaşanlar vıcık vıcıktı.” (VL. s.181)

Hukuk sisteminin adil olmadığı yönündeki eleştiriler, vazifesini hakkıyla yaptığı ifade edilen Ekspres Nuri aracılığıyla da iletilir. Ekspres Nuri, Saido'nun davasıyla ilgilendiği dönemlerde, adalet yerini bulsun diye çalışırken adaletsizlikler yaptıklarını düşünür. Arkadaşının kararları bir “Tanrı” edasıyla vermemek gerektiği öğüdü aklına gelir. “İnsanı unutup sadece yasalara şapka çıkaran bir yargıç” olmanın insanı hayatta yalnız bıraktığını, vicdanı yok saymamak gerektiğini düşünür. Arkadaşı Sarı Seyfi bu durumun bir örneğidir. Sarı Seyfi, adalet peşinde koşarken yalnız kalan, ipe gönderdiği onca adamın zihnindeki acısıyla son nefesini veren bir yargıçtır. Bütün bunlara rağmen Ekspres Nuri, adaletin merhametle ilişkisi olmaması gerektiğini düşünür ve vicdanı ile kanunlar arasında çatışma yaşar:

“Yalnız kanunların geçerli olduğu bir dünyada yaşamak istemediğini, böyle bir dünyanın çok sevimsiz ve acımasız olacağını, bazen vicdanın da araya girmesi gerektiğini, bu gerçeği kendisine Panayot'un öğrettiğini vurguladı. (...) Vicdanın gözyaşlarını dindirirken bir yandan da adaletin dağıtımını zorlaştırdığını, hatta onu kötürümleştirdiğini ileri sürdü.” (VL. s.224)

Voli romanında işlenen Tabut Davası'nın sonucu dikkat çekici olur. Mahkemede o zamana kadar emsali görülmemiş cezalar ile karşılaşılır. Tüm suçlulara ve suçlu olduğu düşünülen tanıklara en ağırından hapis ve para cezaları verilir. Sait Devlet'e verilen on yıllık ağır hapis cezası, sosyal yardımları ve hizmetleri sebebiyle beş yıla indirilir. Gündüzleri de hapishane inşaatında çalışmasına karar verilir. Mahkemeden ölüm kararı çıkmamasına rağmen Ekspres Nuri'nin kalemini kırmasının sebebi hiçbir zaman anlaşılabilir. Karar kimi çevrelerde az bulunup dava hakiminin “satın alındığı” yönünde eleştirileri olsa da kimi çevreler de gerçekte bu ağır kararın “yüzkarası” olduğunu ve yargıcın Saido'yu değil, “adaleti” mahkûm ettiğini düşünür. Sungur Koparan mahkeme kararını temyize verir. Mahkeme süreci ve sonucu Sungur Koparan'ın da hukuka olan inancını, meslek aşkını da öldürür. Avukat, umutlu olduğu temyizden sonra avukatlığı bırakmayı, insanların pislikleriyle uğraşmaktan yorgun düştüğü için sakın bir köye çekilip kafasını dinleyeceğini belirtir.

Madam Bambu romanında eğitimli roman kişileri aracılığıyla toplumdaki adaletsiz hukuk sistemi üzerine düşünceler belirtilir. Romanın başkişisi Senar Kul ile otel sakinlerinden Hami Bey arasındaki konuşmayla insanların haklarının yok ayıldığı adalet sistemine eleştiriler getirilir. Hami Bey, küçük bir kıza tecavüz ettiği iddiasıyla bir buçuk

yıl hapis yatar. Gerçek suçlu ise olaydan on yıl sonra ortaya çıkar, vicdan azabına dayanamayıp teslim olur. Devletin “adaletiyle yaşamını k rlettiği” Hami Bey, bu çarpık adalet karşısında “ atık kaşlılığını sürdüren” devlet tarafından hiçbir özür duyamama durumdan yakınır:

“Aklandım, kızın ailesi benden özür diledi. Devlet oralı bile olmadı. Oysa adaletin bu korkunç yanılgısı karşısında bana bir tazminat ödemesi, yitirdiğim onurumu geri vermesi gerekti.” (MB. s.62)

Öğrendiği bu olay karşısında Senar Kul, adaletin ülkemizde her zaman “k r total” olduğunu, “koltuk değnekleriyle bile” yürüyemeyecek kadar bozulmuş bir sistem hâline geldiğini düşünür.

Madam Bambu romanının yedinci bölümü geniş bir şekilde adalet sistemi üzerinde durur. “Kültür Evi”nde düzenlenen “Kim Suçlu?” adlı konferans toplantı ile başlayan bölümde Senar Kul Prof. Dr. Seha Soykan adlı hukuk profesörünün anlattıkları ve bu toplantıda konuşulan, tartışılan konuları değerlendirir. Seha Soykan, adaletin bireyi değer toplumu odak noktasına alması gerektiği yönünde düşüncelerini dile getirir:

“Yalnız bireyi cezalandıran adalet insanı çalmaya çırpmaya, öldürmeye iten etkenleri hesaba katmadık a haksızlık damgası yemekten kurtulamazdı. Kısacası sayın hukuk ya göre bir suçun birden çok suçlusunu vardı. Bir dizi su unun suçunu yalnız bireye yüklemek insan adaletinin zaaflarından biri ve en  nemlisiydi.” (MB. s.185)

Seha Soykan’a göre önemli olan, bireyi, boyacı  ocuk örneğinde olduğu gibi, suça iten etkenleri ortadan kaldıracıdır. Yanlış adalet anlayışı devam ettikçe, insanların eşit yaşam ve fırsat hakkı sağlanmadıkça dünyanın  dil ve huzurlu bir ortama kavuşması bir hayâl olarak kalacaktır.

Adalet düzeniyle ilgili olarak “ilahi adalet”e de değerilir. Hukuk profesörü kendisine ilahi adalete neden değermediğini soran gence düşünce özgürlüğüne saygı gösterdiğini ifade eder bir tarzda ilahi dengeye inandığını ama bu konunun ilahiyat lara ait olduğunu, kendisinin insan adaletinden söz ettiğini anlatır.

11. DÖNEMİN SİYASİ MESELELERİ

Siyaset, bir toplumdaki insanları ve sanat ları doğrudan etkileyebilen bir kavramdır. Birçok alana etki eden siyasetin yansımaları edebî eserlerde de görülür. Türk

edebiyatında da çeşitli akımları, edebî dönemleri belirleyen çoğu zaman yaşanan siyasi olaylar olmuştur:

*“Edebiyat bilimi ve edebiyat tarihinin önemseydiği bir tür olan roman, sosyal hayat, dünya görüşü, felsefî çerçeve, düşünce iklimi noktalarında, hemen hissedilmeyen bir mesajı, algılatmayı da içinde barındırır. Bu nedenle, siyasal bakış, romancı dünyasında, kahramanların ele alınış/işleniş biçimlerinde saptanabilir.”*¹²³

Faik Baysal’ın romanlarında ele alınan sosyal meselelerin büyük kısmı eserlerin yazıldığı siyasî dönemden izler taşır. Yazarın özellikle şehirde geçen romanlarında politika, hükümet, iktidar gibi konuların roman kişileri aracılığıyla yansıtıldığı görülür. Baysal, güncel siyasetin eserlere yansımaları üzerine düşüncelerini şu şekilde dile getirir:

*“Güncel olayların toplamı yaşanan çağın bir panosudur. Yazarın bunlardan etkilenmemesi söz konusu olamaz. (...) Söz konusu olaylar kendiliğinden meydana gelmediğine göre yazarın fildişi kulesine çekilip çağına göz yumması beklenemez.”*¹²⁴

Sarduvan romanında devletin içinde bulunduğu siyasî ortama romanda çok fazla yer vermeyen Faik Baysal, dönemi sadece bir iki cümlelik benzetmelerde hissettirir. Bulama’nın neşeli olduğunu gören Kavruk onu “*Hürriyet Allah’larına benzet*”ir. Hürriyet sevdalıları gibi güzel günler müjdecisi olduğunu düşünür.

Rezil Dünya romanında doğrudan ele alınmayan hürriyet teması İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri aktarılırken kendine yer bulur. Savaşın ardından kurulan “Birleşmiş Milletler” ile birlikte hak, hürriyet arayışı başlamıştır. Türkiye’de de Tanzimat’tan beri halledilemediği vurgulanan bu arayış yeniden canlanmıştır. Memleketin birçok yerinde Halk Partisi aleyhine “*Memlekete demokrasiyi getireceğiz*” şeklinde nutuklarla örgütlenmeler başlamıştır.

Voli romanında ülkenin içinde bulunduğu siyasi kargaşaya insanlar arasındaki kısa konuşmalarla değinilir. Bu konuşmalardan biri İmam Derya ile Bekir arasında yolculuk esnasında gerçekleşir. Polislerin kontrol yapmaları üzerine bir uyuşturucu ihbarı olabileceğini söyleyen Bekir’e İmam Derya siyasî suçlu birinin de aranabiliyor olduğunu belirtir ve yaşanan siyasi olaylara karşı düşüncelerini dile getirir. İmam Derya’nın orduyu

¹²³ Ertuğrul Aydın, “Edebiyatın Siyasetle Kesişen Noktasında Yazar ve Şairlerin Tutumları”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 4, Sayı: 13-14, Yaz-Güz 2007

¹²⁴ Andaç, a.g.e., s.210

yüceltmesi, askerin olaylara müdahale etmesini doğru bulması onun darbe yanlısı zihniyetini gösterir:

“Bir kumunist pişini arıyorlardır belki. Ha kumunist ha eroin. İkisi de birbirinden beter. Bugünlerde iyice azıttı namussuzlar zaten. İnsan öldürmekte birbirleriyle yarışıyor köpekler. (...) Ordumuz da olmasa hepimizi kıştır kıştır keser bu canavarlar. (...) Memleketi de unuttuk Allah'ı da.” (VL. s.87-88)

Ordunun yönetimi ele alması romanda birçok yerde uygun karşılanır:

“Şu askerler de olmasa namussuzluk ve ahlâksızlık çoktan gelip iktidar koltuğuna oturmuş olacak, durmadan güçlenen yobazlık sarığını yavaş yavaş soluğu kesilir gibi olan Atatürk'ün başına geçirecekti.” (VL. s.159)

Romanın ilerleyen kısımlarında yine gündeme dair düşünceler verilirken erken seçim olasılığından bahsedilir. Muhalefetin bundaki amacının orduya “darbe” yaptırmak olduğu belirtilir.

Romanda, kanundışı her tür işin, “*tüm pisliklerin yuvası durumuna gelen*” Güneydoğu Anadolu’da yaşandığı belirtilir. Hırsızlık ve cinayet olaylarının özellikle bu bölgede görüldüğü ama doğru insanların vazifelerini dürüst bir şekilde yapmalarıyla bu olayların azaldığının gözlemlendiği ifade edilir. Roman kişilerinden Mert ile Saido arasındaki bir konuşmada Saido’nun, “*Falafillo*” diyen Mert’e “*Bana Kürtçe mi öğretmeye kalkıyorsun bu yaşta?*” gibi sözleri yazarın, kitabı yayınlandığı doksanlı yıllarda artış gösteren Güneydoğu meselesine de değinmeye çalıştığını düşündürür.

Romanda olayların geçtiği yıl tam olarak belirtilmemekle birlikte roman kişilerinin konuşmalarından dönem tahmin edilebilmektedir. Saido’nun Başbakanın “Liberal” Ekonomi” dediği sistem hakkında konuşması, olayların Turgut Özal’ın 1980’lerdeki ekonomi politikalarının yaşandığı zamanlarda gerçekleştiğini gösterir. Baysal roman kişileri tarafından gerçekleştirilen bu kısa konuşmalar veya düşüncelerle dönemi ifade etmiş olur.

Roman kişileri aracılığıyla dönemin siyasetine dair düşünceler ifade edilirken partilere yönelik eleştiriler de getirilir. Demokratik Ulusal Parti (DUP) ile Halk Partisi’nin karşıt fikirli olduğu belirtilir. DUP’lular Halk Partisi’nin ülkeye “dinsizliği, baslı ve şiddeti getirdiğini” kendilerinin ise “namusu ve insan haklarına saygıyı” getireceğini ifade ederler. (s.284) Sungur Koparan ile güncel siyasete ve politikacılara yönelik

eleştiriler getirilir. Sungur Koparan, DUP’lu başkana barajlar, fabrikalar, yollar yaptıklarını ancak “yalnız para peşinde koşan bir toplum” ortaya çıkardıklarını belirtir.

Madam Bambu romanında “Umut Partisi” ve parti başkanının faaliyetleri aracılığıyla günlük siyasete yönelik yorumlar ve eleştiriler getirilir. Partilerin ve siyasetçilerin insanları kullanması, halkın da siyasetçilerin yalanlarına inanmasına dikkat çekilir. Umut Partisi başkanının meydanda halka açıkladığı seçim propagandası bu açıdan Senar Kul’un dikkatini çeker:

“Ülkeyi enflasyondan kurtaramazsa, gelir dengesini sağlayamazsa, ağırlığı yoksul halkın omuzlarına binen vergileri varlıklı kesime kaydıramazsa, Amerikan sömürgesi olmaktan hepimizi çekip özgürlüğümüze kavuşturamazsa, Avrupa Birliği’nin kapısında dilenci olmaktan çıkıp bu Hıristiyan kulübünü ayağımıza getiremezse her türlü cezayı çekmeye razı olduğunu söyledi.” (MB. s.141)

Senar Kul’un gerçek dışı bulduğu bu vaatlere halk, alkışlarla “Yaşa!” nidalarıyla karşılık verir.

Madam Bambu romanında siyasete değinilen yerlerde “laiklik” üzerine tartışmalar da yer alır. Umut Partisi başkanının meydandaki konuşması sırasında laikliğe değinilir. Başkan, herkesin Müslüman olduğunu, laikliğin dinsizlik anlamına gelmediğini ifade ettikten sonra kendi yönetimlerinde isteyenin istediği gibi giyinebileceğini, başörtüsüne izin vereceklerini belirtir. Bu durumu insanların eşitliği ve yaşama özgürlüğü olarak değil, halkın hassas noktasını kullanarak oy koparma amacı olarak gören Senar Kul, Umut Partisi’nden “umudu keser”.

3. BÖLÜM

SAVAŞ TEMİNİ ELE ALAN ROMANLARDA SOSYAL MESELELER

Faik Baysal, *Sarduvan* ile başladığı romancılığının ilk dönemini köy romanlarıyla sürdürür. *Küçük İnsanlar* ve *Rezil Dünya* gibi Anadolu'yu, köyü veya şehirde yaşam mücadelesi veren köylüyü çeşitli bakış açılarıyla ele aldığı eserlerinden sonra farklı temalara yönelir. İçinde bulunulan dönemlerin de etkisiyle eserlerinde savaş, vatan sevgisi, vatan müdafaası gibi konusunu tarihten alan temaları, merkeze insanı alarak işlediği görülür.

Yazarın İkinci Dünya Savaşı'nın Yugoslavya'daki etkilerini ele aldığı *Drina'da Son Gün* romanı ile İzmir'in işgalini, Millî Mücadele'yi işlediği *Ateşi Yakanlar* romanları bu başlık altında incelenecektir.

1. SAVAŞ

1.1. MİLLİ MÜCADELE

Ateşi Yakanlar'¹²⁵da Birinci Dünya Savaşı'ndan maddi manevi büyük kayıplarla çıkan Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletleri'nce çeşitli zulüm ve işkencelerle işgal edilmesi İzmir aracılığıyla işlenir. “*Doymak bilmeyen*” Megalo-İdea¹²⁶ zihniyetiyle işgaller artırmıştır. Etnik-i Etery'a'nın¹²⁷ gerçekleştirdiği bu işgaller halkın sabrını zorlamış ve yaşanan trajediler direnme gücünün oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Faik Baysal, Birinci Dünya Savaşı ve devamında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesini¹²⁸ bahane ederek gerçekleştirilen İzmir'in işgaline karşı mücadeleyi Batı Anadolu aracılığıyla özellikle Kuva-yı Milliye açısından ele almıştır.

¹²⁵ [Faik Baysal, *Ateşi Yakanlar*, Armoni Yayınları, 1. B., İstanbul, 1991] (Alıntılar bu baskıdandır.)

¹²⁶ Yunanca "Büyük Fikir", "Büyük Ülkü" anlamına gelen Megali İdea, Rumların hayalini kurdukları, sınırları Yunanistan'ın doğusuna yani Anadolu topraklarına uzanan Büyük Yunan Devleti'dir. Megali İdea hakkında daha fazla bilgi için bkz. Dr. Oğuz Kalelioğlu, “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 41, Mayıs 2008, s. 105-123

¹²⁷ “Azınlıkların Birliği” anlamına gelen Etnik-i Etery'a işgalleri örgütleyen bir Yunan cemiyetidir.

¹²⁸ “İtilâf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması hâlinde herhangi sevkülceyş noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır.”

Ülkenin ve milletin on yıllardır süren savaşları, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı milleti yorgun düşürmüştür. Halkın bir türlü “belini doğrultamıyor oluşu” romanda vurgulanır. Bu ortam içinde Kuva-yı Milliye’nin örgütlenebilmesi bir mucizedir. Bu örgütlenme çok zor şartlarda gerçekleşebilmiştir. Yazar bu noktada Türklerin savaş yanlısı olmadığını bu mücadeleye “mecbur kalındığı” düşüncesini ifade eder:

“Bu savaşı biz çıkarmadık Hanım. Çanakkale’de de kimseyi isteyerek öldürmedik. Bizi dövüşmeye düşmanımız zorladı.” (AY. s.157)

Romanın başında içinde bulunulan vaziyetin özeti verilir. Düşman yurdu dört bir yandan kuşatmış durumdadır ve hızla ülkenin içine doğru ilerlemektedir. Bu gidişata “üç beş kişi” karşı koymaya çalışmaktadır. Bir diğer tarafta savaş sonrasında dağılan ordudan bazıları askerden kaçmakta bazıları ise düşmanla işbirliği yapmaktadır. İstanbul Hükümeti ve “yüksek düzeydeki koltuk hastaları” ise işgallere seyirci kalmaktadır:

“Devlet’i yanlarında göremeyince Babîâli’den umutlarını iyice kesmek zorunda kalmışlar, tarihte her zaman haklı olan Halk’ın yanında yer almışlardı.” (AY. s.166)

Baysal, verilecek olan mücadelenin ahlâksızlıkla, hırsızlıkla, rüşvetle ve eşkıyayla her alanda gerçekleşecek zorlu bir süreç olduğunu eserin başında kaymakam ve yarbayın konuşması ile yansıtır. Bunun neticesi olarak yazar, mücadelenin sadece cephede eli silah tutan Kuva-yı Milliye’ciler tarafından değil, Doktor Edip, Hamalbaş Maluli, gazeteci Osman Nevres gibi çeşitli sahalardan insanlarla bir bütün şeklinde verildiğini gösterir.

İzmir’de düşmana karşı mücadelenin başlamasını tetikleyen olaylardan biri toplumsal bir tip olan Kaymakam Bey’in Rumlar tarafından öldürülmesidir. Düşmana karşı direnme konusunda kararlı olan ve bu mücadelede yarbayla görüşmeler yapan kaymakamın vurulması mücadele yanlısı olanların tepkisini çeker, Türklerin örgütlenmesini hızlandırır.

Romanda Milli Mücadele’nin kimler tarafından yürütüldüğüne de dikkat çekilir. Önceleri “üç beş” kişinin verdiği bir mücadeleyken git gide halkın büyük kısmının desteğini alan Kuva-yı Milliye’nin “İttihatçı” bir hareket olmadığı belirtilir. Yağmurcuoğlu’nun “İttihatçılardan yana mısınız?” sorusuna Osman Nevres’in “Hayır o

defter kapandı artık. Ben ülkemizi kurtaracak olanlardan yanayım.” (AY. s.74) şeklinde cevap vermesi bunun bir göstergesidir.

Hasan Tahsin(Osman Nevres), Milli Mücadele'nin bir zaruret haline geldiğini ifade edebilmek için ülkenin içinde bulunduğu vahim durumu gözler önüne serer. Haklarımızı savunmayı bile bilmememizden yakınır. Ekonomi, sanayi berbat durumdadır; ordu dökülmektedir. Gazete yazılarında da bunları dile getiren ve “*yalnız dua etmekle bu iş yürümez*” diyen Hasan Tahsin, bu sefer de yanlış yorumlanır. Ona “Gâvur Tahsin” diyenler olur. (s.74)

Yaşanan durum Yağmurcuoğlu'nun gözünden de aktarılır. “*Kökenlerini küçümseyen Batı hayranı yarım aydınların ihanetleri, varlıklı sınıfın vurdumduymazlığı, maaşlarını alamayan ve yavaş yavaş açlığa mahkum olan memurlarla askerler, ufukta bir kurtarıcının daha görünmemesi ve buna benzer bin bir sorunla kafası uğuldamaya başlayan*” Aydemir Yağmurcuoğlu bazen “boşa kürek çektiklerini” düşünür. Hiç de iç açıcı olmadığını düşündüğü bu tabloya göre halk İzmir'den göç etmeye başlamış, karamsarlık her gün yaşanan bu olaylarla giderek artmıştır. (s.81) Halkın direnişine, çeşitli "Efeler"in çete mücadelelerine rağmen sonuç değişmemektedir. Bu tablonun değişmesi, milli mücadelenin tam bir kararlılık ve azimle başlaması için bir bütünlüğü oluşturacak “kurtarıcı”ya ihtiyaç vardır. Yazar, sistemsizce örgütlenen Kuva-yı Milliye'ye bu noktada eleştiri getirir:

“Silaha sarılan peşine üç beş kişi takıp düşmana karşı koymaya çalışıyordu. (...) Niye ve niçin savaştıklarını bilen insanlar çok azdı. (...) Düşmana karşı bazı başarılar kazanan birkaç çete reisi de son günlerde yalnız kendi çıkarları için savaşılmaya başlamıştı. Başa geçmek, ülkenin yönetimini ele geçirmek, kafalarında giderek renklenmiş ve gözlerini kamaştıran tatlı düş buydu.” (AY. s.280)

Baysal, Kuva-yı Milliyecilerin arasında işgale karşı vatanseverlikle direnme amacıyla başlayıp bunu bir çıkar kavgasına, hâkimlik mücadelesine döndürenler olduğunu belirtir. Gitgide yükselen ve büyük bir sorun haline gelen bu meselenin sebebi yine sistemsizliktir. Bu konuda ülkenin başına bir türlü “adama benzeyen” birinin gelmediğini, kimsenin halkı umursamadığını düşünen Raziye Hanım'ın “*kendi vatanımızda vatansız kaldık en sonunda*”(s.366) şeklindeki düşünceleri özelde onun tarafından dile getirilmiş olup aslında bütün Anadolu insanının ortak düşüncesidir. Bu

kargaşa ancak “tek elden yönetim” ile önlenebilir. Bu da Mustafa Kemal ile mümkün olacaktır. İngilizlerin suikast düzenlediği İzzet Molla (İhsan Paşa) da Yağmurcuoğlu’na birleşme çağrısı yapar. “*Düşünce ayrılıklarını ve hiçbir işe yaramayan kavgaları*” bir kenara bırakmak gerektiğini belirten İzzet Molla, Kemal Paşa’nın yanında toplanma çağrısı yapar. (AY. s.330) Kuva-yı Milliye’nin başsız ve yönetim açısından zayıf vaziyetleri Yağmurcuoğlu’nu düşündürür. Bu insanlar bir disiplin altına girmedikçe Millî Mücadele’nin başarıya ulaşması zor olacaktır. “*Eline silah alanın dağa çıktığı*” bu ortamda mücadelenin sıkı bir disiplinle tek elden yürütülen planlarla sağlam temellere oturtulması gereklidir. (AY. s.349)

Yazar, *Ateşi Yakanlar* romanında Millî Mücadele’ye özellikle işgale direnme taraftarı olanlarla, düşmana karşı çıkmayıp saraya bağlı kalma düşüncesinde olanların fikrî ve fiilî çatışmaları açısından yaklaşır. Eserin büyük kısmında üzerinde durulan konu, mücadele yanlısı olan devlet kademesindeki bürokratlar ile olmayanlar arasında yaşanan mücadeledir. Buna göre İzmir Valisi, İzmir Emniyet Müdürü ve İstanbul Valisi mücadele karşıtı; Yarbay Arif, Kaymakam Raşit, İstanbul Emniyet Müdürü de mücadele yanlısı devlet temsilcileridir. İstanbul Emniyet Müdürü Mürşit Efendi, önceleri saray yanlısı, direniş karşıtı biriyken yaşananlar onu da mücadele taraftarı yapar.

İzmir Valisi’nin Belediye Başkanları ve Kaymakamlar ile toplantısı bu çatışmanın gözler önüne serildiği sahnelerdendir. Yunanlıların İzmir’e “geçici bir süre için” geleceğinin haber verildiği telgrafi izah için yapılan toplantıda anlaşmazlıklar oluşur. Devletin İzmir’e çıkan Yunan işgal kuvvetlerine “halkın zarar görmemesi” için karşı koyulmaması uyarısını ileten valiye toplantıdakiler tepki gösterir ve uyarıyı kabul etmeyeceklerini ilan ederler. İzmir’in işgali gerçekleşikten sonra da Vali Bey düşmana ateş açılmasına tepki gösterir. Ateşin kesilmesi emrini verir. “*Siz de mi düşmana çiçek atmamızı istiyorsunuz?*” (AY. s.167) diyen Yarbay Arif, validen kendilerine engel olmamalarını ister.

Yarbay Arif’in Karakeçili Alayı’nın etkinliğini artırmasıyla Millî Mücadele’de daha iyi sonuçlar alınmaya başlanır. Bu mücadele içinde yarbayın değişim yaşamaya başladığı görülür. Erlerine dayanağı olmadan yaptığı suçlamalar ve cezalandırmalar artar. Bu değişimin farkında değildir. İnsanlara karşı tutumlarında, merhametinde, sabrında gittikçe yozlaşan yarbay aracılığıyla yazar, savaşın insanlar üzerindeki yıpratıcı etkisini

de göstermiş olur. “*Anafartalar’dan bu yana ilk kez kendisine kafa tutan, terbiye sınırlarını da aşan biriyle karşılaşan, emrindeki insanların giderek sevgi ve saygısını yitirdiğini fark edemeyecek kadar öfkesinin tutsağı olan yarbay bir sokak kabadayısı özentisini aratmayan bir kabalık ve şiddet*” içindedir. (AY. s.229) Yarbay zaman zaman dışarıdan taş yürekli biri gibi göründüğünü fark etse de ona göre savaş ortamı “*acıma, sevgi ve insanlık hikâyelerinin yeri*” değıldir. (AY. s.232)

Baysal, Türklerin topraklarını muhafaza için direnişini, vatanını koruduğunu, verilen mücadeleyi dile getirir. Savaş karşıtlığını her daim ifade eden yazar, *Drina’da Son Gün*’de olduğı gibi *Ateşi Yakanlar*’da da insanların kendilerini savunma mecburiyetinde kaldıkları için silaha sarıldığını ifade eder:

“Hiçbir suçları yoktu, doğup büyükleri evleri savunuyorlardı. Kimseyi evinden barkından etmemiş, kimseyi isteyerek öldürmemişlerdi. Haklıydılar, kavgalarının doğruluğına inanıyorlardı.” (AY. s.286)

Baysal haklı da olsa bu mücadelenin sonunda gelen zaferin gerçek bir “zafer” olmadığını da hatırlatır. Baysal, bütün bu ele aldığı olayların neticesinde işgalciler açısından da Kuva-yı Milliye açısından da haklı veya haksız, mecburi ya da değıl savaşlarla ilgili temel düşüncesini “Ben filozofum” diyen bir Rum’un ağzından verir: “*Zaferi kazanan hırs ya da öfke, kaybeden de insan ve toplumdur.*” (AY. s.214) Milli Mücadele’de yüz binlerce şehit kanıyla “kazandığımız zafer” de bunun göstergesidir. “*Yüzyıllardan beri sürüp giden bir ihmalin ağır faturası yine halkın omuzlarına yıkılmıştır.*” (AY. s.278) Savaşın hiçbir şekilde kazanamı yoktur.

Ateşi Yakanlar romanında yazar, romanın merkezinde İzmir’in işgalini ve Milli Mücadele’yi ele almakla beraber İstanbul Emniyet Amiri olan Mürşit Efendi gibi roman kişileri sayesinde İstanbul’un işgaller esnasındaki vaziyetini de göstermiş olur. İstanbul Hükümeti siyasî etkinliğini yitirmiş vaziyettedir:

“Saray gemileri seyretmekten başka bir şey yapamıyordu. İmparatorluk çökmüştü, bu enkazı artık kimse ayağı kaldıramazdı. Her yerde yabancı bayraklar dalgalanıyordu.” (AY. s.313)

“Türklerin kölesi” olmaktan kurtulmanın sevincinde olan Rumların keyiflerinin yerinde olduğunu, Boğaz’da eğlendiklerini gören Yağmurcuoğlu bu tablo karşısında şaşkınlığa uğrar. Müslüman halk ise elinden bir şey gelmemenin çaresizliği ile

yaşananları dehşetle izlemektedir. “*Bu arada, kiliselerde toplanarak şehrin Yunanistan'a ilhak edilmesi için ayin ve sokaklarda aynı amaçla gösteri yapan Rumlar da vardır.*”¹²⁹

İstanbul ve İzmir dışındaki diğer bölgelerin de işgale karşı durumları Yağmurcuoğlu'nun Anadolu görevi sayesinde yansıtılır. Bu bölgelerde tam bir örgütlenme sağlanamamıştır. Yöneticilerin de kendi çıkarlarını düşünme peşinde gerçekleştirdikleri sebebiyle işgal önlenemez biçimde hüküm sürmektedir. Yağmurcuoğlu'nun İzmit tasviri bunun çarpıcı bir örneğidir:

“Bu kent tarihte yüzlerce kez el değiştirmişti. (...)1481’de Fatih hesabı kesinlikle görüp bu belalı defteri kapatmıştı. Bundan 439 yıl sonra Bizans yeniden kudurmuş, İngiliz kılığına bürünerek İzmit’e yeniden sahip çıkmıştı. (...) Herkes yeni bir Fatih’in yolunu gözlüyordu...” (AY. s.313)

Ateşi Yakanlar, İzmir ve çevresindeki işgalin yalnızca Türklerin gözünden değil, işgalci Yunan askerlerin gözünden de yansıtıldığı bir romandır. Yazar, romanın bazı kısımlarında düşman erlerine farklı bir açıdan bakar. İşgalci erlerin çoğunun baştaki masumluğu vurgulanır. Büyük kısmı İzmir’e neden geldiklerini, neyin hizmetinde olduklarını bilmeyen gençlerdir:

“Sapsarı saçlı bir gençti, Akdeniz’in tenini yakıp esmerleştirdiği Elen çocuklarına hiç de benzemiyordu. Yüzlercesi binlercesi gibi o da Anadolu’ya niye gönderildiğini daha bilmiyordu.” (AY. s.168)

Baysal, *Ateşi Yakanlar* romanında işgal kuvvetlerinin erlerinin bilinçsizliğine, nedensiz savaşlarına dikkat çeker. Yazar, hain Rumlardan birinin Yağmurcuoğlu tarafından öldürüldüğü sahnelerden birinde bu "gençlerin" kullanılan, kimse tarafından sahip çıkılmayan insanlar olduklarını ifade eder ve boşu boşuna öldüklerini vurgular:

“Uzunca boylu, olaydan sonraki günlerde hiç kimsenin sahip çıkmadığı bir gençti. Boynunda bir haç asılıydı ve binlerce yıl sonra İsa belki de bir hiç uğruna bir kez daha kana bulanmıştı.”(AY. s.50)

Yazar, kendini feda eden bu Rum gencinin cesedini bile sahiplenmeyen Rumları nankörlük ve korkaklıkla suçlar. Savaş, insanî duyguları da yok etmiştir.

¹²⁹ Zafer Toprak, “Mütareke Döneminde İstanbul,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 6, 1994, s. 19-23.

“Neyi kazanmaya geldiklerini” bilmeyen bu askerlerin zaman içinde değişmeye başladığı görülür. “Gergedan Barba” bunlardan biridir. Tahammülsüz ve insafsız biri haline geldiği vurgulanan, kendi erlerin dahi sudan sebeplerle vuran Barba, “İzmir’e çıktığı gün güvertede aşk şarkıları söyleyen, bulduğu kâğıt parçalarına şiirler yazan” biri olmasına rağmen “şimdi şiirlerini kanla yazan bir canavar” haline gelmiştir. (s.200) Bir baskın sonucu Yağmurcuoğlu’nun karşılaştığı çocukluk arkadaşı Niko da bu değişimi yaşayanlardandır:

“Bir böceğin ölüsünü bile gördüğünde ağlayan, insanları seven Niko nerdeydi? Annesinin “Sakin silahla bıçakla filan oynama Nik” demesine karşın bu ölüm makinesini kim tutuşturmuştu eline? Amacı neydi, doğup büyüdüğü topraklara niye gelmişti? Bilmiyordun, hiçbir şey bilmiyordun.” (AY. s.211)

Değişimlerin neticesi olarak, savaşın hüküm sürdüğü toplumlarda yaşanan en büyük meselelerden biri de "güven" sorunudur. Yarbay çevresindekilere, askerlerine bu uyarıyı sık sık yapar: "Savaşta hiçbir şeye güven olmaz. Bir taşın, bir kaya parçasının bile bir casus ya da düşman eri olabileceğini aklınızdan çıkarmayın." Mollaoğlu’nun öldürülmesi bunun bir örneğidir. Kuva-yı Milliye’cilerden olan Mollaoğlu’nun peşindeki Pontuşçular tarafından öldürüldüğü ortaya çıkar. Pontuşçu katiller bu cinayeti Mollaoğlu’nun kâtibi Remzi Altınoğlu’nu satın alarak işlerler. Yazar tarafından kimseye güvenin kalmadığı gözler önüne serilmiş olur.

Baysal bireyden yola çıkan bu örneklerle savaşın insanı, insanlığı yok edişini, masumiyeti öldürüşünü bir kez daha göstermiş olur. Gergedan Barba ve Niko gibiler yok olan değerlerin, kaybolan insanî ruhun bir sembolüdür.

Romanın sonunda Milli Mücadele’de gelinen nokta, neler yapıldığı, neler kazanıldığı, neler kaybedildiği Yağmurcuoğlu’nun komutana verdiği raporlardan öğrenilir. Savaşın bireyler üzerindeki etkileri aracılığıyla, Cemil Kudretzede ve Doktor Edip gibi şehit düşen mücadeleciler, korumaya alınan Raziye Hanım gibi mağdur olan kadınlar gözler önüne serilir. Çeşitli bölgelerde düşmanla çarpışan gruplar artık yavaş yavaş merkezî yönetimden yoksun olmanın doğru olmadığını fark etmiş ve Mustafa Kemal’e katılmaya başlamışlardır Herkesin kendinden, hayatından, sevdiklerinden feragat ettiği mücadelede Yağmurcuoğlular, Arif Beyler “ateşi yakmışlardır, bundan sonrası artık Mustafa Kemal’e kalmış”tır. (AY. s.396)

1.2. MİLLİ MÜCADELE VE AZINLIKLAR

Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin himayesinde yaşayan azınlıklar, Birinci Dünya Savaşı döneminde kendilerine vaatler veren ve desteklerde bulunan İtilaf kuvvetlerinin etkisiyle ayaklanmaya başlarlar. Azınlıklar, bir anlamda Milli Mücadele'nin başlamasıyla istediklerine kavuşmakta zorlanan işgal kuvvetlerinin kullanacağı en önemli araç haline gelir. Yunan işgali bunun bir örneğidir. Yunanlıların İngilizlerin desteğiyle Anadolu'da işgale başlaması Rumları harekete geçirir. "*Anadolu'yu ele geçirebilecekleri hayaline kapılan Rumlar, hemen her yerde Müslüman halka saldırılar düzenlerler. Romanlarda daha çok paramiliter grupların Yunan askerlerinin ya da diğer İtilaf kuvvetlerinin bazen örtülü bazen açıktan himayesinde Müslüman halkın can, mal ve ırzına saldırdıklarına temas edilir.*"¹³⁰ Romanlarda azınlıklar bu yönden ihanetleri ile yer alırlar.

Ateşi Yakanlar'da Türklerin çeşitli etnik kökenden olan insanlarla münasebetlerine ve azınlıkların savaş esnasındaki durumlarına değinilir. Olumsuz bir bakış açısıyla "*her biri kan dökmek için emir bekleyen katil adayları*" (s.60) şeklinde ifade edilen azınlıkların hainliklerinin öne çıkarıldığı bu olaylarda "ihamet" vurgulanır. "*Yunan işgal güçlerine veya onların taraftarı olan roman kişilerine ait betimlemelerde anlatıcının olumsuz tutumu oldukça belirgindir.*"¹³¹ Bunun yanında olumlu olarak yer alan azınlıklar da mevcuttur.

Roman kişilerinden Yuvan Evangelos bu açıdan ele alınması gereken kişilerden biridir. Aslen Rum olan Evangelos "*gerçek bir Türk dostu*"dur. Eşi ve çocukları Rum askerler tarafından öldürüldüğü için kendi milletine düşman olmuştur. Beslediği bu düşmanlık, onu aynı zamanda Türklere yardım etmeye iter. Kendi milletine karşı intikam duygularıyla Türklere Rumların yapacağı baskınlarla ilgili haberleri iletir, çetelerin planlarını ihbar eder. Yağmurcuoğlu da "*Rum bir kaynakçı ustasının, karısına tecavüz edip demirci ocağında diri diri yakmasından sonra bir daha evlenmeyen, bütün Rum kökenli insanlara düşman kesilen Evangelos'a teşekkür eder.*"(s.66) Etnik kimliği kendisi için bir önem arz etmeyen, intikam duygusu ağır basan Evangelos romanın ilerleyen kısımlarında Rum çeteciler tarafından öldürülür.

¹³⁰Sacit Ayhan, *Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2009, s. 73

¹³¹ Emine Kurt, *a.g.t.*, s. 269

Romanda ihanet düşüncesi içinde olmayan azınlıklardan biri de Anjelika'dır. Aydemir Yağmurcuoğlu'yla aralarındaki gizli aşk ile öne çıkan Anjelika aynı coğrafyada yüzyıllarca birlikte yaşayan insanların arasına ayrılık tohumları serpiştirenlere tepkilidir. Anjelika bozulan ilişkilerin sorumlusunun "*canı çıkası papazlar*" olduğunu belirtir:

"Eskiden ne güzel kardeş kardeş yaşayıp gidiyorduk şurada. Birbirimizi seviyorduk. Canı çıkası papazlar rahatımızı bozdular. Bu yüzden kiliseye gitmiyorum artık. (...) Bize neden hep "Gâvur" diyorsunuz anlamıyorum. Buna çok üzülüyorum ben. Acaba eskiden olduğu gibi yine hep birlikte yan yana yaşayabilecek miyiz?" (AY. s.116)

Baysal, bir Fransız yazara ait olduğunu belirttiği şu alıntı ile Anjelika'nın şahsında barış yanlısı olan azınlıklara karşı olumlu tutumunu ve "barış çocuğu" olan bu insanlar sayesinde gelecekte umut duyduğunu belirtir:

"Bir gün bu çirkin silahlar susacak. İnsanlar toprakları değil, güzellikleri paylaşacaklar. Belki yüz yıl, beş yüz yıl, belki de bin yıl sonra çocuklarımız birbirlerini sapıklar ve çılginlar gibi öldürecek yerde bahçelerinde gül yetiştirecekler." (AY. s.177)

Yazarın, olumsuz bir şekilde ele aldığı azınlıklar eserinde daha çok yer kaplar. Bunlardan biri Ermeni Banker Kozik Pilavcıyan'dır. Pilavcıyan, "İngiltere'nin uşağı" olarak büyük paralar kazanan ve rüşvetlerle işlerini yaptıran, "Yetimler Yurdu"nda Rum ve Ermeni çocuklarını birer Türk düşmanı olarak yetiştiren, doğudaki Ermeni çetelerine de silah yardımlarında bulunan bir hain olarak aktarılır. "*Hiçbir zaferin kan dökmeden kazanılmayacağını*" düşünen Kozik, azınlıkların bir araya geldiği gizli toplantılarda konuşmalar yapar. Kozik Pilavcıyan ve toplantıdaki gençlerden Aleko arasında meydana gelen ayrılık önemlidir. Zira Aleko, Ermeniler olarak Osmanlıya karşı Yunanlılarla işbirliği yapmaya yanaşmaz. "*Gerçekte gevezelik etmekten ve ceplerini doldurmaktan başka bir şey yapmayan bütün siyaset adamlarının yaptıkları toplantılarda görülen dalaşmaların küçük çok anlamlı bir örneği olan bu tartışma*" azınlıkların kendi içlerinde ayrılıklar yaşadıklarını gözler önüne serer. (s.61) Aleko bu muhalif davranışını "*hiç yoktan*" ölererek canıyla öder. Aleko'nun öldürülmesi topluluk içindeki çatışmayı artırır: "*Hepiniz gördünüz işte. Aleko'yu hiç yoktan Spiro Florakis öldürdü. Hiç yoktan hem de. (...) Burda açıkça konuşan her insanı öldüreceksek bu işten vazgeçelim biz.*" (AY. s.64) Bu toplantı çok geçmeden "depo baskını" ile çökertilir ve Kozik başta olmak üzere hainlerin hepsi tutuklanır.

Roman kişilerinden Hacı Anestis adlı Rum da işlettiği "Hotel Alexandre"yi Osmanlı Devleti'ni çökertme planları yapılan bir karargâh haline getiren hainlerdendir.

Mavros Çilingiroğlu adlı Rum tüccar da hainlik yapan azınlıklardandır. İşgalci Yunan kuvvetleriyle iş birliği içinde olan Mavros, gemilerle şeker kutularında İngiltere'den silahlar getirir. Limandan yükünü almayan grevdeki hamallara rüşvetle işlerini yaptırır. Ancak Yağmurcuoğlu, Evangelos'un kendisine verdiği ihbar üzerine Mavros'u silahlarla yakalayarak hapse atar.

Osman Nevres'in yazılarında sık sık bahsettiği Marya ise gözaltına alındıktan sonra önemli bilgileri paylaşan Rumlardandır. Çeşitli azınlık toplantılarını ihbar eder. Demirci Yorgakis'in evinde "Yurtsever Yunan Gençliği" adlı bir toplulukla toplantılar düzenlendiği bilgisini paylaşır. Bu davranış azınlıkların kendilerince inandıkları haksız davalarına sadık olmadıklarını gösterir.

Azınlıklar "*Ege'nin Yunanistan'ın ve Doğu Anadolu'nun da Ermeniler'in toprakları olduğunu*" düşünerek "her şeyi göze almışlardır." (AY. s.60) Ancak son baskınlarla hain planlarının bir bir çökertilmesi, ihanet içerisindeki Rumların ve Ermenilerin tutuklanması, Türklerin bu azınlıkların idamlarını istemeleri ve sokaklara dökülmeleri Batı'nın müdahalelerinin artmasına ve saldırıların meşru bir zemine oturduğu yalanıyla çalışma yapmalarına sebep olur. Yunan basını kendilerini mazlum, Türkleri ise "barbar" olarak niteleyen haberleri yayar. "Uygar ulusları" harekete çağırır:

"Tarihte birçok örneği görüldüğü gibi kurdun kuzuyu yiyebilmesi için bir bahane bulmak gerekti ve Yunan gazetesi de bu arayış içindeydi. Yalnız sofraya çoktan hazırlanmıştı, uygar Batı elinde çatal bıçak bekliyordu. Mönü Osmanlı İmparatorluğu'ydu. Urfa, Maraş, Gaziantep, Zonguldak ve Antalya'dan sonra en tatlı ve herkesin iştahasını kabartan porsiyonlardan biri de İzmir'di." (AY. s.68)

Türkler yüzyıllarca beraber yaşadıkları insanların kendilerine birden düşman kesilmelerinden, ihanetlerinden şaşkındır. Yarbey, bu durumun sebebinin Türk milletinin "katıksız sevgi"si olduğunu belirten kaymakama vaziyetin izahını yapar:

"Yüzyıllardır bu adamları koynumuzda besledik. Paşa yaptık, elçi yaptık, vezir yaptık, yine de hiçbirine yaranamadık. Ne talihsiz bir milletiz, dünyada hiçbir dostumuz yok." (AY. s.15)

Romanda ihanetleri ile vurgulanan, yaptıkları zulümle geniş yer kaplayan azınlıklar, kötülük görmedikçe silaha dayanmayan, öldürmeyi son çare olarak gören Türklerin haklı mücadelesinin ifade edilmesini sağlarlar.

1.3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Birinci Dünya Savaşı gibi İkinci Dünya Savaşı da tüm dünya ve Türk aydınlarını etkileyen acı bir dönemdir. Sosyal çevreden soyutlayamayacağımız, içinde bulunduğu toplumdan etkilenen yazarlar da bu yaşanan acıları eserlerinde işlemişlerdir. Savaşa girmediği halde çeşitli yönlerden savaştan etkilenen Türkiye'nin durumu eserlerde kendine yer bulmuştur. “*Roman ve hikayelerde 1938-1945 yılları arasında Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasî ve sosyal durum yoğun olarak işlenmiştir.*”¹³²

Tarihî gerçekliğe dayanan *Drina'da Son Gün*¹³³ romanında Faik Baysal da İkinci Dünya Savaşı'nın Yugoslavya'daki etkilerini dile getirir. Almanların işgaliyle birlikte Yugoslavya bölgesinde yaşanan iç savaş, bu mücadelede Müslüman Türklerin yaşadıkları acıları anlatır. “*II. Dünya Savaşı sırasında bölgenin Almanlar tarafından işgal edildiği dönemde aşırı milliyetçi Sırp gerillalar (Çetnikler) Bosna'nın köy ve kasabalarına karşı düzenledikleri saldırılarla toplam 100.000 Müslüman'ı katlettiler.*”¹³⁴ İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'da Almanlara karşı mücadele eden iki grup vardır. Bunlardan biri Tito'nun Partizanları, diğeri de Mihailoviç'e bağlı olan Çetniklerdir. Komünizm'in karşısında yer alan Çetnikler Almanlara karşı örgütlenmekle birlikte çok kimlikli bölgede kendilerini hâkim kılmak ve diğerk Türk-Müslüman toplulukları bu topraklardan atmak amacıyla hareket etmişlerdir. Çetniklerin romana yansıyan Müslümanlara karşı yaptıkları zulüm tarih araştırmalarında da en acı şekilde ifade edilmektedir:

“Almanlar ve müttefiklerine karşı kurulan, ancak sonradan Joseph Broz Tito'nun partizanlarına karşı mücadele veren aşırı milliyetçi Sırp Çetnikler de Bosna'daki Müslüman halkı katlediyorlardı. Hatta bunlardan birinde, Müslüman ahaliyi

¹³² Alev Sınar, *Türk Roman ve Hikayesinde İkinci Dünya Savaşı*, Dergâh Yayınları, Eylül 2003, s.31

¹³³ [Faik Baysal, *Drina'da Son Gün*, Sinan Yayınları, İstanbul, 1. B., 1972] Alıntılar bu baskıdandır.

¹³⁴ Giray Saynur Derman, “II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya Türkleri ve Müslümanları”, *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, TDBB Yayınları, İstanbul 2016, s. 310

Drina Nehri üzerindeki bir köprüde toplayarak, hepsini katlettikten sonra nehre atmışlardı.”¹³⁵

Faik Baysal’ı *Drina ’da Son Gün* romanını yazmaya iten sebeplerden biri ailesidir. Ailesinin Balkanlardan gelip Adapazarı’na yerleşmiş olduğu yönünde ihtimaller olduğunu belirten Baysal, o bölgedeki komşularının da hep göçmen olduğunu ifade eder. Bu insanlardan çok fazla göç hikayesi dinler ve bu hikayeler *Drina ’da Son Gün* romanına zemin hazırlar. Her cümlesinin “*Sırp gâvurları bizi yaktı yıktı.*” şeklinde bitiren “Zühre Abla” gibi komşuları Baysal’da Balkan göçlerine karşı ilgi uyandırır.

Eski Yugoslavya olarak bilinen Balkan coğrafyasında Türklerin İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşadığı bu acılar, toprakları için verdikleri mücadele ve bu mücadele sonucunda Türkiye’ye “zorunlu göçleri” eserde anlatılmaktadır. Türkler, topraklarını bırakmamak, vatanlarından ayrılmamak için bu savaşa dahil olurlar. Uğruna mücadele verilen vatan bir toprak parçasından daha fazlasıdır:

“Bu toprak anasıydı, babasıydı, kızıydı, karısıydı. Onun gözünde toprak da bir insandı, hepimiz gibi bir insandı hem de. (...) anaların anasıydı. İnsanların arasında yalnız sevgiye inanan Selmanoviç’i ağlatan, deliye döndüren şey gerçekte bu ananın ölümüydü” (DSG. s.132)

Drina ’da Son Gün aslında bir savaşın değil savaş karşıtlığının romanıdır. Yazar özelde II. Dünya Savaşı’nı yansıtmakla beraber roman boyunca genel savaş ve barış algısı üzerine düşüncelerine yer verir. Faik Baysal bu amacını şu şekilde dile getirir:

“Ben her zaman savaşın hep karşısında oldum. Bu romanı da insanın insana yaptığı işkenceyi anlatmak amacıyla yazdım.(...) Ben bu romanı insanlık canavarı olduklarına inandığım Mihailoviç ve acımasız Çetniklerini bütün çıplaklığıyla gözleri önüne sermek, bunların ortadan kaldırılması gerektiğini anlatmak için yazdım.”¹³⁶

İnsanlar “*kan ve silah görmeye alışmış*” bir halde geleceğe dönük hiçbir umut taşımadan bir gün daha hayatta kalabilmiş olmanın, bir gün daha topraklarında nefes alabilmiş olmanın geçici rahatlığını yaşarlar. Ancak roman kişilerinden Selmanoviçlerin çiftliğinde çalışan Azamoviç, Almanların yaptıklarına tanık olduktan sonra bu umudunu da yitirmeye başlar. Toprağı “*Nazizmin tırtıllı tekerlekleri altında*” ölmüştür. Ekip

¹³⁵ Burak Çınar, “İkinci Dünya Savaşı’nda Alman 13. SS Dağ Tümeni ‘Hançer’”, *Current Research in Social Sciences* 1.3, 2015, s. 97-110.

¹³⁶ Andaç, a.g.e., s. 197

biçecek toprak sahibi olma amacı her zaman savaşların en büyük sebebi olmuştur yazara göre. İngilizlerin Yugoslavya coğrafyasındaki bu savaşı gibi Türkiye için Yunanlıları silahlandırması da bu sebeptir. Baysal yaşanan büyük savaşın müsebbibi olarak İngilizleri ve onların açgözlülüğünü gösterir.

Faik Baysal eserinde sadece Sırplar ve Türkler arasındaki etnik mücadeleye değinmez. Alman işgalinden bahsederken, özellikle Azamoviç'in Almanlara esir düştüğü dönemlerde büyük ölçüde Nazizm eleştirisi de yapar. İnsanlıktan, merhametten yoksun bu hareket milyonlarca insanı “*taşlaştırmıştır.*” Azamoviç'in özellikle esir tutulduğu dönemde gördüğü işkencelerden sonra Almanlarla ilgili düşünceleri değişir. Yugoslavya'daki Türkler gibi o da önceleri Almanlara karşı olumlu bir düşünce içindeyken tanık oldukları onu da değiştirmiştir. Roman kişileri gazetelerde Almanların yaptıkları ile ilgili *insanları gazlarla öldürdükleri, derilerinden apanak yaptıkları* gibi haberlere inanmakta zorlanır hale gelir.

Baysal roman boyunca savaşın gidişatını gazeteler vasıtasıyla da aktarır. Yazar, kahramanın gazeteyi eline alıp başlıkları, yazıları okuduğunu söyledikten sonra bu bilgileri okuyucuyla da paylaşır. Yaşanan olayların aktarılması satırlarca devam eder. Köşe yazıları ile yaşananlarla ilgili çeşitli yorumlar da dile getirilmiş olur. Halk gazetelerden Almanların Moskova sınırına ulaştıklarını öğrenir. Almanların Yugoslavya ve Rus topraklarını işgal edişi anlatılır. Almanların işgal ettikleri bu bölgelerde gerçekleştirdikleri insanlık dışı davranış ve uygulamalar eleştirilir.

İnsanlar savaşa alışmıştır. Özellikle bu ortam içinde dünyaya gelen çocuklarda “makinenin verdiği üstünlük gururu” duygusunun hâkim olmaya başladığı vurgulanır. Faik Baysal savaşın kuşaklar üzerindeki etkisine değinir:

“Kanlı haberlerle beslenen yeni bir kuşak türemiştir. Çılgın ve neye inanacağını bilmeyen bir kuşaktı bu. Kulakları kana bulanmış türkülerle, kafaları da ölümlerle doluydu. Eskiler de bunlara ayak uydurmuştu.” (DSG. s. 82)

Selmanoviç örgütlenme ve mücadeleye silahlı bir şekilde katılma noktasında çok dirense de Sırpların sonu gelmez zulümleri onu da harekete geçirir. Ancak dile getirdiği şekilde bu savaşa “*onlar gibi öldürmek için değil, yaşamak için, insanlık için*” dahil olurlar. Romanda Türkler öldürmemek, savaşın kötü yüzüne ortak olmamak için çok sabrederler, dayanmaya çalışırlar ancak uğradıkları zulüm onları da bu çatışmanın içine

çeker. Yazar, intikam duygularıyla öç almak amacıyla harekete geçen bir topluluk göstermez. Kurulan “Türk Divisia” bir savunma durumundadır.

Yazar, Türk Divisia üyelerinin toplantı konuşmalarıyla savaş hakkında farklı fikirleri gösterir. Üyelerden Kerimoviç, bu savaşın yalnız bir grup insanın savaşı olmadığını belirtir. Kerimoviç adeta “İkinci bir Anadolu Savaşı” olarak gerçekleştirdikleri mücadelenin bir millet davası olduğunu ifade eder: “*Bütün dünyaya Atatürk’e layık insanlar olduğumuzu göstermeliyiz. Sonuna kadar dövüşeceğiz. Yüz binlerce Türk bütün ümidini bize bağladı.*” (DSG. s.264)

Kerimoviç’in hamaset yüklü düşünceler ve sözlerinden, intikam duygularıyla büyümüş mücadele fikrinden hoşlanmayan İsmailoviç bu davada haklı olmanın o davayı kazanmaya yetmeyeceğini belirtir. Bir mücadeleyi kazanmak için öncelikle akıl sonra da para gereklidir. Haklılık, savaşta hükmü geçen bir durum olmamaktadır. Parası olan güçlü, bu gücü elinde bulunduran da galip olmaktadır. İsmailoviç, daha soğukkanlı, mantıklı planlar yapılmasını, “deli heyecanlarla” mücadeleye atılmamak gerektiğini ifade eder.

Hatipoviç ise ılımlı mücadeleden yana olmayan, daha çok intikam ve öç alma duygularıyla hareket eden biridir:

“Savaşın, hangisi olursa olsun insanlıkla hiçbir ilgisi yoktur. Savaş öldürmek sanatıdır.(...) Güç ve inancın yanında yalan, hile ve kan savaşın en büyük yardımcılarıdır. (...) İnsanlığı barış zamanında düşüneceğiz. Şimdi kim daha çok öldürebilirse savaşı o kazanacaktır.” (DSG. s.268)

Selmanoviç, Peder Yuvan’ın yaptıklarıyla hakkında eleştirel konuştuğu Hatipoviç’i haksız bulmaz. Hatipoviç’i, yaşanan acıların bu hale getirdiğini, haklı isyanında bu sebepten suç aranmaması gerektiğini belirtir. Bunun yanında kanlı mücadeleye mecbur olsalar da mücadelenin “hayvanca” olduğu gerçeğini de yok sayamaz.

Türk-Divisia’nın merkezinde, tutuklanan Müftü Bedroviç’i kurtarma planı için bir araya gelen Kerimoviç, İsmailoviç, Hatipoviç ve Selmanoviç arasındaki konuşmalar savaş üzerine çeşitli düşüncelerin karşı karşıya geldiği bir münazaraya dönüşür.

Tito'nun adamlarının baskınları savaşın giderek çetinleşen yönünü gözler önüne serer. Nevesni baskını gibi art arda gerçekleşen baskınların acı sonuçları, insanların artan korkuları dile getirilir. Selmanoviç'in de tanık olduğu bu baskınlar bir kez daha savaşın haklısı haksızı olmadığını, savaşın tüm taraflarının kendilerini kahraman diye nitelerken aslında insanlığa karşı bir cinayet işlediklerini gözler önüne serer. Kim olursa olsun, hangi sebeple olursa olsun "*insanların ölmesi utanç verici bir cinayet*"tir. Yazara göre savaşları çıkaranlar kendi silah üretimleri için kapitalist zihniyetle insanları daha çok savaşa sürüklemek amacındaki silah fabrikatörleridir. Oysa insanlar kendilerini ülkeleri için büyük bir amaç uğruna feda ettiklerini düşünürler. Yüzyıllar boyu insanlık bu zulümden ve acılardan kurtulamamıştır. Yugoslavya'da da aynı tablo yaşanmaktadır.

Savaşın bir diğer cephesi olan İngiltere, kitabın "Kırlangıç Pansiyonu" adlı son bölümde kendine yer bulmaktadır. Yazar, ana konudan ve coğrafyadan ayrılan bu bölüme, savaşta İngiltere'deki vaziyeti yansıtmak amacıyla özellikle yer vermiştir. Savaşın etkileri Selmanoviç'in Londra'da eğitim alan oğlu aracılığıyla aktarılır. Dünder Selmanoviç ve kız arkadaşı Mary, Almanlar tarafından gerçekleştirilen hava saldırılarından korunmak için sığınağa giderler. Burada uzun bir bekleyiş olur, İngilizler her ne kadar karşılık vermeye çalışsa da Almanları tamamen engelleyemezler. Burada sığınakta bulunan diğer insanlarla savaşın İngiltere'deki etkileri dile getirilir. İngiltere uzun zamandır savaşın sıkıntılarını özellikle ekonomik anlamda çekmektedir. Sığınakta Madam Irène, Mary ile savaşın sivilleri üzerindeki etkilerine; Mr. Hudson ve Profesör Charles Brown ile de savaşın felsefi, siyasî etkilerine değinilir. Bu konuşmalardan halkın şaşkıncu bir şekilde savaş yüzünden çaysızlıktan korktuğu, rahatının bozulduğundan şikâyetçi olduğu anlaşılır: "*Her gece uykunun en tatlı yerinde kalk, bu soğukta koş sığınağa. Şu battaniye de hiç tutmuyor. Keşke bunun yerine aklıma gelseydi de paltomu alsaydım.*" (DSG. s.239) Çay, İngilizlerin günlük hayatlarının bir parçası olmasının ötesinde aslında İngiliz toplum hayatını temsil eden önemli bir unsurdur. Çaysız kalmaktan korkmak, toplum hayatının tamamen altüst olmasından korkmanın işaretidir. Sığınaktaki konuşmalar bombardıman altında bile İngilizlerin rahatlarından vazgeçmek istemediklerini, aristokrat bakış açısının izlerinin neredeyse toplumdaki her fertte bulunduğunu göstermektedir.

Otel sahibi Madam Irène malının peşindeyken, Mary konforsuzluktan şikayetçidir. “*Dünyada milyonlarca insan, insanlık dışı şartlarla yüz yüze gelirken bu tartışmayı yapanlar, nefes aldığı müddetçe insanın insana uygun şartlarda yaşaması gerektiğini savunanların temsilcisidirler.*”¹³⁷

Mr. Hudson ile onun sosyalist fikirlerine katılmayan Profesör Charles Brown arasındaki konuşmalar İngilizlerin savaşla ilgili düşüncelerini yansıtır. Sosyalizmin komünizmden farklı olduğunu belirten ve Muhafazakârlar kadar komünistlere de düşman olduklarını ifade eden Mr. Hudson bu savaştan “*avanak kapitalistler*”in yenik çıkacağına inanır. Bu noktada Hudson’a yer yer hak vermekle birlikte pek de katılmayan Charles Brown geleceğe dair umutlu değildir: “*Savaşı kaldırmak insanın ve dünyanın yaratılış kurallarına aykırı bir şeydir. Dünyaya barışı getirmek ancak insanı dünyadan kaldırmakla mümkün olabilir.*” (DSG. s.247) Mr. Hudson ve Profesör Brown’un konuşmalarından görülmektedir ki Mr. Hudson savaşa karşı sosyalizm üzerinden daha ideolojik bir yaklaşım içindeyken Charles Brown yazar tarafından özellikle profesör olarak belirtilmesinin etkisiyle daha bilimsel izahlar getirir.

Drina’da Son Gün’de II. Dünya Savaşı’nın sembolü haline gelen “O!Lili Marlen” şarkısına da yer verilir. Bu şarkı romanda sürekli tekrar edilerek adeta bir “leitmotiv” haline dönüşür. Bu şarkı savaşın bütün taraflarını kendi etrafında toplayarak, insanları “*bir duanın etrafında*” birleştirir gibi ruhsal anlamda bir araya getirir. Şarkının savaş yıllarındaki yorumcusu “O!Lili Marlen”, Marlene Dietrich’in duygudan arındırılmış sesiyle ölümün soğukluğunu yansıtarak tüm insanlığa ait olan bir şarkı hâline gelir.

Romanın bütününde yaşanan olaylara ve bunların insanlar üzerindeki etkilerine bakıldığında roman kişileri aracılığıyla savaşın acımasızlığıyla birlikte gereksizliği de sıkça dile getirilir. Görülmektedir ki savaşın hiçbir kazananı yoktur.

1.4. ETNİK ÇATIŞMA

Yugoslavya, Balkan Savaşları’nda provası alınan, Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra paylaşılamayan, İkinci Dünya Savaşı’nda tamamen parçalanmaya çalışılan bir coğrafyadır. Bu coğrafyada İkinci Dünya Savaşı’nın acı sonuçlarının olmasının en önemli

¹³⁷ Alev Sınar, a.g.e., s.160

sebebi bölgenin bir kıvılcımla tutuşmaya hazır çeşitli etnik kimliklerden milletlere ev sahipliği yapmasıdır. Yüzyıllarca birlikte, aynı toprağı paylaşarak komşuluk ilişkisiyle hayatlarını sürdüren bu insanlar Almanya'nın işgali ve Avrupa'nın “birbirine düşürme” politikasıyla etnik bir savaşa sürüklenirler.

Romanın “18 Temmuz Gecesi” başlıklı ilk bölümünde yazar bu etnik kimliklerin çatışmasının bir temsili olan otobüs sahnesi ile adeta romanın geri kalanının özetini yapar. Bu otobüs sadece içindeki insanlarla coğrafyayı yansıtmaz. Gece boyunca geçirilen karanlık yolculuk; virajlı, uçurumlu yollar; atlatılan devrilme tehlikeleri aynı zamanda coğrafyanın yaşadığı çetin savaşın da bir simgesidir. Yazar “*çeşit çeşit insanlarla dolu*” olan otobüsü ve “*kendi geleneklerine göre giyinmiş*” olan bu insanları öncelikle dillerindeki farklılıkları açısından şu şekilde ifade eder:

“Genç bir kadın bağıra çağıra Sırpça bir şeyler söylüyor, yanında oturan başı takkeli bir adam da ona Arnavutça cevap veriyordu. Biraz daha öndekiler Türkçe, bazıları da Hırvatça konuşuyorlardı. Dünyanın hiçbir yerinde bu otobüste olduğu kadar çeşitli ırktan insanlar bir arada görmek mümkün değildi.”
(DSG. s.6)

Almanların otobüsü durdurup arama yapıp birini götürmelerinin ardından otobüs yoluna devam eder ancak Almanların gelip işgal ettiği otobüs, yolcuları birbirine düşürmeye yeter. Otobüste, Sırp çetelerini destekleyenler ile Türkler arasında tartışmalar başlar. Türklere göre Sırp çetelerinin savaşının amacı sadece Almanlarla çarpışmak değil aynı zamanda bu topraklardan Türkleri sürmektir. Bitmeyen ve giderek kızgınlaşan bu tartışmada yaşlı bir kadının kendini tutamayan Türk yolculardan birine dönerek: “*Dünyada Türklerin dostu yalnız Türklerdir.*” demesi ilerde yaşanacakların ve Türklerin millet olarak hissedeceği tek başlılığın habercisidir.

Yine otobüs yolculuğunda Alman baskını esnasında Türklerin “ana” olduğu için Bsenka'yı korumalarına karşın, yolculuğun ilerleyen saatlerinde otobüs Çetniklerin saldırısına uğradığında -Çetnik saldırısına uğradığı sanıldığında- Bsenka'nın kin ve nefretini kusarak Türklere hakaret etmeye ve Türkleri tehdit etmeye başlaması dikkat çekicidir. Bu sahne ile düşmana dahi insan olduğunu hatırlayarak yaklaşan Türkler ile onların korumasına ve güvenine ihanet eden mensup olduğu ırkın temsilcisi Sırp kadın arasındaki fark çarpıcı bir şekilde yansıtılır. Bsenka'nın hevesi kursağında kalır çünkü saldıranlar Çetnikler değil Müslüman Arnavutlardır. Bu noktada yazar vahşetin ve

acımasızlığın dinî veya ırkî tarafı olmadığını tarafın sadece iyiler ve kötüler şeklinde olduğunu belirtir. Türkler Bsenka'dan az öncesinde ihanet görmesine karşılık Arnavutlara karşılık yine onu ve diğer Sırları korumaya çalışırlar.

Bölgede Almanlardan sonra Çetniklerin de artan saldırıları insanları korkudan uyuyamaz hale getirmiştir. Yaşamının gittikçe zorlaştığı bölgede Sırlar arasında da Türklerin zamanındaki refah ve insanî yönetimi arayanlar vardır. Türklere karşı düşman konumunda olanların insanların dahi bu düşüncede olması çarpıcıdır. Yazara göre yönetimler değilse bile halk hâlâ daha iyinin, güzelin, insanlığın tarafındadır.

Romanda bireyler aracılığıyla toplumun yansıtıldığı etnik çatışma örneklerinden biri Azamoviç ve Mordaç arasında geçer. Arkadaşlıkları geçmişe dayanan Türk Azamoviç ve Sırp Mordaç uzun zaman sonra karşılaşırlar. Burada Baysal, Türklerin insanî üstünlüğünü bir Sırp'ın dilinden verir:

“Ne iyi adamsın sen Miç, ne iyi adamsın! Ben Sırp'ım, hem de koyu bir Sırp. Sen bunu bildiğin halde beni seviyorsun. Halbuki ben çok kötü bir adamım Miç! Türklerden hep iyilik gördüğüm halde onları bir türlü sevemiyorum. Nefret ediyorum Türklerden.” (DSG. s.50)

Mordaç'ın tutumu da Bsenka'dan farksızdır. Türklerden iyilik gördükleri halde onlara kötülük yapan, kin besleyen Sırlar yazar tarafından eleştirilir ancak Baysal Mordaç'ın bu sözleri üzerine Azamoviç'in ağzından düşüncelerini aktararak asıl suçlunun Mordaçlar, Bsenka'lar değil, *“anneler, babalar, papazlar ve yalanlarla dolu tarih kitapları”* olduğunu söyler. Mordaç ile Azamoviç'in diyaloglarının yer aldığı bölüm Almanların evi basması, Mordaç'ın kaçması ve Azamoviç'in sorgulanması ile sona erer. Azamoviç'in sorgusu esnasında Almanlara Mordaç hakkında hiçbir şey söylememesi, ölümü göze alarak arkadaşını *“arkadan vurmuyışı”* vurgulanır. Azamoviç her ne olursa olsun bunu bir ihanet olarak düşünür ve Mordaç'ı ele vermez. Baysal savaşın, insani duyguları yok etmediğini Bsenka'yı koruyan yaşlı kadından sonra Azamoviç ile de göstermiştir. Yazarın kendilerine kin ve nefret besleyen Sırlara karşın Türklerin onları koruduğunu çeşitli olaylarla göstermesi Türklerin savaşta dahi insanlığın ve erdemin tarafında olduğunu vurgulamak amacıyladır.

Romanda etnik farklılığın sembolü haline gelen, çatışmanın temel unsurlarından biri olan bir nehirle karşılaşılır. *“Romanda savaş-barış karşıtlığı işlenirken Vardar*

nehriinin akış düzeni de dikkate alınır. Vardar Nehri, Yukarı Vardar-Aşağı Vardar şeklinde insanî özellikler atfetmek suretiyle kişiselleştirilir.”¹³⁸ Bir kıyısında Hıristiyanların bir kıyısında ise Türklerin yerleştiği Vardar Nehri şehri ikiye bölmüş, birbirine düşman iki bölge oluşturmuştur:

“Halbuki Treska’daki gibi dost geçinseler, türkülerini hep birlikte söyleseler ne güzel olacaktı. Ama yukarı Vardar böyle olmasını istemiyor, çeşitli din ve ırktan insanların kardeş kardeş yaşamalarına izin vermiyordu. Yukarı Vardar’ın sol kıyısının bütün istediği sağ kıyıyı silmekti.” (DSG. s. 143)

Romanda savaşın diğer tarafları olan İngilizler ve Ruslar da kendine yer bulur. Savaşın esas sorumlusunun İngilizler olduğunu belirten Selmanoviç, Almanların Rusların sonunu getireceği günün umudunu da taşır. “İnsanları severim ama Rusları sevmem” diyen Selmanoviç’e göre “onlar da insan”dır ancak “hükümetleri insan değil”dir.¹³⁹

Drina'da Son Gün romanında Çetnikler kadar Almanlara karşı duyulan kin ve nefret de yer alır. Almanları çok iyi tanıdığını ifade eden Selmanoviç savaş dönemlerinde Almanlar kadar “hayvanlaşan” başka bir millet olmadığını belirtir. Yazar etnik köken üzerinden gerçekleştirilen zulmü Çetnikler kadar Almanlar aracılığıyla da yansıtır. Bu zulümleri gerçekleştiren Almanlar kendilerinin üstün olduğuna inanır. Almanların işgalci olarak bölge halkına yaptıkları eziyeti yansıtmak için romanda yer alan Alman komutanı Alfons Karr, “hak ve insanlığın” “Alman” demek olduğunu belirtecek kadar kendisini hayal dünyasındaki Alman imajına teslim etmiştir.

Etnik köken açısından farklı olan ancak bölgede yaşanan çatışmada zulmün tarafında olmayan önemli bir roman kişisi vardır: Kaymakam Bruno. Aslen İtalyan olan kaymakam, ırk ve din ayrımı yapmayan kimliğiyle öne çıkar. Bruno; insanlara silahlarla, şiddetle değil sevgiyle yaklaşmaya çalışan bir kaymakamdır. Kimi politikacılar kaymakamın bu davranışının arkasında başka bir plan, tasarlanan bir oyun olduğunu düşünür. Bunun sebebi savaşın hüküm sürdüğü bu coğrafyada insanların kimseye güveninin ve inancının kalmamış olmasıdır. Savaş insanların fizyolojik ihtiyaçlarının

¹³⁸ Abdurrahman Kolcu, “Balkan Türklerinin II. Dünya Savaşında Yaşadığı Trajedi Üzerine Bir Roman: *Drina'da Son Gün*”, TÜBAR-XXIV-/2008-Güz

¹³⁹ Baysal’ın İkinci Dünya Savaşı için dile getirdiği bu düşünce Milli Mücadele günlerinde Halide Edip Adıvar’ın söylediği “Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımız olmuştur.” sözünü hatırlatmaktadır.

yanında sosyal çevre içerisinde tutunmak için ihtiyaç duydukları güven duygusunu da yok etmiştir.

Romanda ırklar arasında çatışmanın değil insanlığın ön plana çıkarıldığı sahnelerden biri de Selmanoviç ile Stevan arasındadır. Selmanoviç, Pub Duyiç'in çetesine esir düştüğünde onu kurtaran çetecilerden biri olan Sırp Stevan olur. Stevan, Selmanoviç'in askerdeyken yardım ettiği kişilerden biridir. Selmanoviç'i tanıyan Stevan ona olan borcunu ödemek ister, gördüğü iyilikleri unutmamıştır. Yazar burada "iyilik eden iyilik bulur" düşüncesi doğrultusundaki mesajı Stevan tarafından kurtarılan Selmanoviç ile verir. Ancak Stevan bu yardımının ardından çok geçmeden çeteye baskın yapan Türk-Divisia üyeleri tarafından öldürülür. İyi-kötü, savaş-barış çatışmalarını tekrar yaşamaya başlayan Selmanoviç bu ölümden çok etkilenir.

Savaşın sonunda Türkler kabilelerle Türkiye'ye doğru göçe başlarlar. Göç eden kabilelerde acı çeken, can vermekte olan insanlar tasvir edilir. Bütün yaşananları bir "insanlık cinayeti" olarak özetleyen yazar, bu cinayetlerden adeta hoşlandığını düşündüğü insanlık karşısındaki hayretini belirtir. Dünyanın savaşlardan "medeniyet" kurmaya çalışan insan kanıyla beslenen yönetimlerine nefretini dile getirir. Baysal barış içinde, ırk ayrımı gözetmeksizin bütün milletlerin isimlerini sayar ve asıl önemli olanın "insan" olmak olduğunu hatırlatır.

Romanın başındaki otobüs sahnesinin bir benzeri de sondaki mezarlık sahnesidir. Otobüste canlı olarak ırk, dil, din çeşitliğini gösteren insanlar bu sefer savaşın ardından yaşamlarını yitirmiş vaziyette mezarlıkta bir araya gelmişlerdir. "*Hıristiyan, Müslüman ve Ortodoks dünyasının kutsal toprakları üstünde ilk defa yan yana yatan*" bu insanlar hayatlarındayken görülemeyen tabloyu ölümlerinde göstermiş, mezarlıkta bütün farklılıklarını ortadan kaldırarak bir bütün olmuşlardır.

2. EKONOMİK SIKINTI

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları toplumlarda birçok sosyal soruna sebep olur. "*Parasızlık ve gittikçe artan fakirlik, gıdasızlık, ilaçların dahi karaborsaya düşmesi beraberinde sağlık problemlerini getirir. Beden sağlığı ile birlikte ruh sağlığı da*

zedelenmiş bir nesil ortaya çıkar.”¹⁴⁰ Bozulan ekonomi temelli olan bu sorunlar toplumda hem maddi hem manevî büyük yıkımlara yol açar. Yaşanılan açlık ve sefalet kadar bunu bir fırsata dönüştüren insaftan yoksun kişiler diğer romanlarda olduğu gibi Faik Baysal’ın *Ateşi Yakanlar* ve *Drina’da Son Gün* romanlarında da kendilerine yer bulurlar.

2.1.AÇLIK / YOKSULLUK

Ekonomik sıkıntılar savaşın sosyal hayatta meydana getirdiği sorunlardan biridir. Fiilen savaşın içinde olmayan halkın bu çatışmalardan nasıl etkilendiği gözler önüne serilir. *Ateşi Yakanlar*’da Yunan işgalinin toplumda ve toplumsal düzende meydana getirdiği bu sıkıntı yazar tarafından ele alınır. Ekonomik sıkıntının ortaya çıkardığı açlık sorunu insan ilişkilerini de sarsmaya başlar. Savaş bütün değerleri alt üst eder ve insanî değerler kaybolur. Devlet ise insanların en temel sorunu olan “ekmeği ucuzlatmak” yerine uygulamadığı, “kokuşmuş kanunlar” ile uğraşır. Yazar, savaş dönemi dolayısıyla imkânsızlıklar içindeki aç, sefil halka değinirken sorunlara çare bulamayan, yaşanan sefaletle kayıtsız kalan yönetime halkın ses çıkarmamış olmasını da eleştirir:

“Halk da açtı, nasıl olup da bugüne kadar sesini çıkarmamış, kendisine karşı yüzyıllardır lâyük görülen bu insanlık dışı yönetime karşı bir tepki göstermemiştii? Ne zaman uyanacaktı bizim insanımız? (...) Bu kurtuluş inşallah insanımızın da kurtuluşu olacaktı.” (AY. s.284)

Ateşi Yakanlar’da yazar, Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıkların ekonomik durumlarına da yer vererek Türklerle aralarındaki zıtlığı gözler önüne serer. Türk-Müslüman halk açlık ve sefaletle boğuşurken, işgal kuvvetlerine bağlı askerlerin her akşam şenlik düzenlemesi, yiyip içip sefa sürmesi dikkat çeker. Sadece askerî güçler değil, Yunan halkı da hali vakti yerinde olan insanlardır.

Drina’da Son Gün’de İkinci Dünya Savaşı’nda ölmemeyi “başaran” insanların hayatta kalma mücadeleleri dile getirilir. İnsanlar ya ölümü göze alarak “ekmek” peşine düşeceklerdir ya da “ölümden beter olan açlığın” verdiği acının içinde son nefeslerini vereceklerdir. Savaş ortamında peynir, ekmeğe gibi temel gıdalar dahi “*kapanın elinde kalır*”. Barınma, giyecek gibi temel ihtiyaçlar da karşılanamaz durumdadır. Romanın ilk kısımlarında genel vaziyetin izahında belirtilen bu durum son kısımlarda savaşın sebep olduğu açlık, yoksulluk ve sefaletin insanlar üzerindeki yıkıcı etkileri açısından yine yer

¹⁴⁰ Alev Sınar, a.g.e., s.31

alır. Havaaların kışa dönmesiyle birlikte giyecek sıkıntısı da kendini daha çok hissettirmeye başlamış, bu da git gide hastalıkları arttırmıştır Almanya'dan getirilen ilaçlar yetersiz kalır. Bunun yanında temel ihtiyaçların bulunamaz olması karaborsacılığı başlatır.

Açlık, savaşın acı sonuçlarından biri olduğu gibi aynı zamanda en büyük nedenlerinden de biridir. Birinci Dünya Savaşı'ndan büyük kayıplarla çıkan Avrupa'da İngilizler "ekip biçecek" toprak derdinden ve açgözlülüğten dünyayı sömürmeye başlamış, Almanlar da bu sömürünün sonunda silaha sarılmıştır. Osman Nuri Koçtürk, Baysal'ın da değindiği bu meseleyi şu şekilde açıklar:

*"Savaşların sonuçları ne olursa olsun, yenen ve yenilen toplumu çatışmaya ve hayatını tehlikeye koyarak savaşmaya itekleyen neden açlık korkusudur. Bunlardan biri aç karnını doyurmak ve diğeri de doyurmak için sömürdüğü kaynakları muhafaza etmek için savaşa girmekte, açlık korkusu toplumlari, türleri ve kişileri bütün güçlerini ortaya koyarak dövüşmeye mecbur bırakmaktadır."*¹⁴¹

Yazar, roman boyunca savaşın vahşi yüzünü, zulümleri verdikten sonra savaşın ardından bütün insanlığın, bütün tarafların içine düştüğü sefaleti göstererek aslında savaşın hiçbir kazananının olmadığını vurgular. Yöneticilerin kararını verdiği, zavallı halkın önce farklı emellerle kandırıldığı sonra da çilesini çektiği savaşlar hiçbir sonuç vermemiştir. Romanın son kısımlarında, savaşın yıkımlarının ve zafer anlayışının izahını eserin özeti şeklinde Peder Yuvan dile getirir. İntikam duygusunun en kötü hislerden biri olduğunu belirten Yuvan, intikamla gelen zaferin de gelip geçici olduğunu, bu yanlış düşünceden kurtulmadıkça akan kanların da durmayacağını belirtir ve gerçek zaferin, insanların din ve ırk ayrılıklarını bir kenara bırakarak kardeşçe yaşaması olduğunu ifade eder.

2.2. SAVAŞ ZENGİNLİĞİ

Savaşların sosyal hayata etkilerinden biri de şüphesiz devletin ekonomik durumunun bozulmasıyla oluşan sıkıntılardan kendilerini kurtarmaya çalışan fırsatçılardır. "Dünyanın her yerinde her savaş döneminde olduğu gibi savaş sayesinde

¹⁴¹ Osman Nuri Koçtürk, a.g.e., s.25

daha fazla para kazanmayı hedefleyen karaborsacılar, vurguncular”¹⁴² bu dönemleri anlatan eserlerde konu edinirler.

Ateşi Yakanlar romanında Birinci Dünya Savaşı'nın ağır yenilgisinden sonra ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların halkı olumsuz etkilemesi ele alınır. Savaşın sebep olduğu ekonomik sıkıntıların başında temel gıda ihtiyaçlarının karşılanamaması gelir. Bu durumu fırsata dönüştüren “harp zenginleri” de vardır. Bu insanlar, karaborsa yoluyla gıdaları el altından pahalıya satarak insanların çaresizliğinden para kazanmaya çalışırlar. *“Harp zenginleri stokçuluk, vagon ticareti, tahvil ve faizcilik gibi yollarla servetlerine servet katarlar. Millîlik/gayrı millîlik, biz/onlar çatışması zemininde verilen bu durumda, zevk ve eğlencede günlerini gün eden bu insanların karşısında fakirlikle boğuşan geniş halk kesimlerinin hayatlarına da dikkat çekmek isterler.”*¹⁴³

Faik Baysal, *Ateşi Yakanlar* romanında harp zenginlerine tipler üzerinden yer vermez. Devlet adamlarının konuşmalarında dönemin ekonomik durumunu yansıtırken karaborsacılıkla oluşan zenginliğe de değinir:

“Piyasa çok durgun, alışveriş neredeyse durdu. Halk bir şeyler olacağı beklentisiyle gıda stoku yaptığından çarşıda pazarda aranan her şey bulunmuyor. Varsa bile bazı vicdansızlar bunları el altından çok pahalıya satıyor. Örneğin şeker ve çay ortadan kayboldu.” (AY. s.9)

3. DÎNİ İNANÇ

3.1. İNANÇ VE İNKÂR

Faik Baysal, savaşı ele alan romanlarında inanç konusunu işlerken köy ve şehir hayatını yansıttığı romanlarının tersinde bir düşünceyi savunur. Savaş temalı romanlarda Müslümanlar açısından dinî inançlar insanları iyiye, doğruya, sevgiye sevk eden bir özellik gösterirler. Müslüman din adamları da bu düşünceye hizmet eder şekilde romanlarda yer bulurlar. Din, insanları ayırıştırıcı değil, birleştiren bir unsur olarak ifade edilir. Bu birleşme sadece aynı dine mensup kişiler arasında değil, dinin özünü özümsemiş gerçek din adamları olduğu takdirde farklı inanışlara sahip insanlar arasında

¹⁴² Alev Sinar, a.g.e., s.55

¹⁴³ Murat Kacıroğlu, “Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 20, Kış 2009, s. 135.

da sağlanır. Yazara göre, din adamlarının doğru izahları ve samimi girişimleri ile çok inançlı coğrafyalarda “Aynı Allah’a inanma” düşüncesi özellikle Hıristiyan ve Müslüman milletler arasında bir köprü vazifesi görebilir.

Ateşi Yakanlar’da Türklerin dinlerine bağlı oldukları ve verilen mücadelede “Allah’ın yardımı”nı hissettiklerini dile getirdikleri görülür. Bunun yanında romanda ne dini ne de ırkî farklılıklar savaşın sebebidir. İnançlar ve etnik köken, işgalcilerin işgallerine bahane olarak sundukları kılıftır. Yunan askerlerinin zalimce işgalleri, köylerde kendi halinde yaşamakta olan Rumlar ile Türklerin arasını açmaz. Çeşitli dini inanışların olduğu cemiyetlerde insanlar kendi inanışlarına mensup kişilerle kaynaşırken diğer inanışa cephe almasına rağmen yazara göre bu ayrışma her zaman olmayabilir. Bunun en belirgin örneği Yunan askerlerinin geldikleri bir köyde karşıladıkları tablodur. Baysal, farklı biçimlerde olsa da aynı Allah’a inanan insanların birbirleriyle kardeşçe yaşadığını bu köy aracılığıyla gösterir. Yunan askerlerinin, korkarak girdikleri köyde hiçbir direnişle karşılaşmamaları onları kuşkulandırır. Düğün yapılan ve bir “bayram yeri” olan köyde Hıristiyanlarla Müslümanlar birlikte yaşamaktadırlar. Askerlerden Niko, köy ağasına Hıristiyan ahali olduğu halde köyde bir kilise bulunmamasının sebebini sorar. Ağa, kilisenin olmadığını, Hıristiyanların camide dua ettiklerini, Müslümanlar olarak onlara kilise yapmaya kalktıklarını ama Hıristiyanların istemediklerini, bu caminin herkese yeteceğini söylediklerini açıklar. Baysal bu köy aracılığıyla inancın, insanları ayrıştırıcı bir unsur olmadığını belirtir. Yazara göre bu istisnaî köyün dışında, insanların kendi dinî cemiyetleriyle kaynaşıp kendinden olmayanlara cephe alması, ayrışması insanın değil, hükümetlerin, politika zihniyetlerinin bir sonucudur.

İnançlar *Drina’da Son Gün* romanında merkezî bir rol oynamaktadır. Dinî inanç, insanî inançlarla ve temel değerlerle birlikte bir bütün olarak ele alınır. Romanda “*Türklerin hür yaşama hakkının ve İslamiyet’e dayanan insan sevgisi ve hoşgörünün vurgulandığı*”¹⁴⁴ görülür.

Faik Baysal *Drina’da Son Gün* romanını bir savaştan öte savaş karşıtlığını dile getirmek için kaleme almıştır. Bu amacını da eser boyunca Azamoviç ve Selmanoviç’in fikir ve sözleriyle okuyucuya yansıtır. Azamoviç’in intikam sözleri edenlere karşı “*Biz*

¹⁴⁴ Alev Sınar, a.g.e., s.210

bu gidişe uymayalım. Ne olursa olsun iyilik bizde kalsın. Hele bir kadını öldürmek mertliğe yakışmaz” gibi sözleri, Bsenka’yı koruyan yaşlı kadının “*hepimiz insanız”* vurgusu bu düşüncenin ürünüdür. (DSG. s.20) Azamoviç ve Selmanoviç’in insanlık ve iyilik namına yaptıklarının ve yapmak istediklerinin sebebi esasında doğru Müslümanlık anlayışlarından kaynaklıdır. Türkler, otobüsü durdurup Sırpları götürmeye çalışan Arnavutlara onların dinlerini ayırt etmeden insanlık için yalvarırlar ve bu yalvarış sonuç verir:

“Allah hakkı için şunları kurtarın. Hepsi iyi insanlar onların.(...) Hepimiz Müslümanız, din kardeşiyiz hepimiz. Sizler haydut değil birer kahramansınız. Cani değilsiniz siz. N’olur, hadi koşun, elinizi boş yere kana bulamayın.” (DSG. s.34)

Selmanoviç, savaşlar üzerine konuşan Türk-Divisia üyelerine inancın para ve silahtan daha güçlü olduğunu hatırlatır. Selmanoviç, savaşa, öldürmeye, kan dökmeye karşı olan biri olmasına rağmen şartlar onu da mücadeleye sürüklemiştir. Ancak bu mücadelede yine de değerlerinden, inançlarından, insanlığından ödün vermemeye çalışır:

“Hakkın zaferi için çalışırken haksızlık yapar, yani insanlığımızı unutursak davamıza gölge düşürmüş oluruz. Savaş bize insanlığımızı unutturmamalı. Hangi soydan olursa olsun insan insandır. Günahsız insanlara saldırmamalıyız.” (DSG. s.267)

Romanda Sırplar aracılığıyla din adamı dışında bir inanç olarak yer yer Hıristiyanlığa da yer verilir. Roman kişilerinden Miyasiç, gizli görevi sebebiyle kendini bir Hıristiyan olarak tanıtır halkın içine karıştığına, ahalinin, Hıristiyan gençlerin artık İsa’ya inanmıyor oluşlarından, kiliseye gitmediklerinden yakınmalarına tanık olur. Miyasiç, insanların iyilik ve sevgi telkin eden Yuvan yerine “*Almanlarla Türkleri kesmenin sevap olduğunu*” söyleyen Stefanoviç’e hak verdiklerini de görerek içinde buldukları vaziyeti idrak etmiş olur. Hangi inanıştan olursa olsun dinden uzaklaşanların şiddete, savaşa, öldürmeye meylettği, inancı terkin kötülüğü getirdiği gösterilir. Gerek Müslüman gerek Hıristiyan, dinini doğru öğrenip yaşamının insanlar arası sevgi tohumları ekmeye vesile olduğunu yazar, Bedroviç ve Yuvan’dan sonra Hıristiyan halk aracılığıyla da yansıtmış olur.

Romanda Yovanaviç adında Hıristiyan olduğu halde tanık olduğu vahşetlerden sonra Müslüman olan ve Selmiç adını alan Sırp bir çavuştan da bahsedilir. Bu din

değiştirmelerde insanların Hıristiyanların zulümlerine tanık olması, Müslümanların ise Selmanoviç önderliğinde hoşgörölü ve savunmaya dayalı barış yanlısı politikaları etkili olmuştur. Selmanoviç'in roman boyunca temel düşüncesi barışı esas alıp savaşı son çare gören Hz. Peygamber esaslıdır. “*Kur'ân-ı Kerîm başka topluluklarla ilişkilerde hep barışı esas kabul eder ve önceler. Kutsal Kitap'ta Müslümanlara hitaben 'hep birlikte barışa girmeleri' emredilmektedir.*”¹⁴⁵ Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadislerinden İslâm'ın barış, hoşgörü ve müsamaha dini olduğu bilincinde olan Selmanoviç'in savaşma fikrine yanaşması için akıl almaz zulümler özellikle gösterilir ve Müslümanların bu mücadeleye “mecbur kaldığı” gözler önüne serilir.

3.2. DİN ADAMI

Faik Baysal, savaş temasını işlediği romanlarında din adamlarına köy romanlarında olduğu gibi tamamen olumsuz yaklaşmaz. Toplumların sosyal durumlarında, yaşantılarında belirleyici rol oynayan din ve bu dinin temsilcileri olan din adamları toplumları etkileyen yönleriyle öne çıkarlar. Buna göre din adamları insanları kışkırtan, düşmanlığı arttıran, zulüm ve işkence yapan olumsuz din adamları ve insanlara barışı, sevgiyi aşılayan, halkını kendi vatanlarını koruma uğruna düşmana karşı mücadeleye çağırان olumlu din adamları olarak ikiye ayrılabilir. Bu tasnifte olumlu grubu Müslüman din adamları oluştururken olumsuz olanlar genelde Hıristiyan din adamlarıdır.

Ateşi Yakanlar romanında da olumlu ve olumsuz din adamları yer alır. Hıristiyan din adamlarından Metropolit Hrisostomos Rumları kilisede vaazlarıyla kışkırtan biridir. Cemaatine “*kentin ileri gelenlerini bir bir ortadan kaldırma*” emri veren Metropolit çetelerle iş birliği yaparken Kaymakam ve Arif Bey'in yanında dostluktan, barış yanlısı davranmaktan bahseder. Metropolit, “*din adamları olarak kan dökülmesine her zaman karşi*” olduklarını İncil'den örneklerle dile getirir. (AY. s.134) Yarbay'dan “insanlık ve hoşgörü” talep eder, Saima'ya tecavüz edenlerin idamlarının önlenmesini ister. Yarbay ise Türkler ölürken nerede olduklarını sorarak bu teklifi kabul etmez.

Hıristiyan din adamları her türlü zulme ortak olmaktadır. Roman kişilerinden Saima'ya tecavüz ettiği iddia edilen Dimitri'nin “*her pazar günü kiliseye giden,*

¹⁴⁵ Ünal Kılıç, “Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (SAV)”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2013, Cilt: XVII, Sayı: 2 Sayfa: 15.

vaazlarında cemaatine Türk düşmanlığı aşulamaktan geri kalmayan Yani adındaki papazın beynini yıkadığı son kurbanlardan biri” olduğu belirtilir. (AY. s.81) Dimitri, idamı esnasında bunun farkına varır. Papazın yanından gitmesini isteyen Dimitri'nin idam sehvasında söyledikleri insanları şaşırır: “*Bize kilisede boyuna yalan söyledin, bizi kışkırtıp zehirledin. Ben de senin sözlerine kandım. Defol, duaların da senin olsun İsa'n da.*” (AY. s.147)

Romanda Müslüman din adamı olarak olumlu nakledilen kişi Latif Merhabaoğlu'dur. İzmir'e ayak basan düşmana karşı cemaatini saldırıya baş kaldırmaya çağırır. Hocanın bu düşüncelerine karşı çıkan, sinirlenen saray yanlısı vali, içinden “*Sen kim oluyorsun da boynundan büyük işlere karışıyorsun? Cemaatine namaz kaldırmaya bak sen.*” diye geçirerek sinirlenir. (AY. s.92)

İşgalcilere karşı Yağmurcuoğlu'nun ve yarbayın yürüttüğü mücadeleyi haklı ve doğru bulan Latif Merhabaoğlu'nun tasviri de olumlu karakterine uygun bir şekilde aktarılır:

“Çok düzgün kesilmiş sakalı, erdem ve inancın canlı bir resmine benzeyen yüzüyle insanı sevgiye ve ahlâklı olmaya çağıran Latif Merhabaoğlu'nun sesi yumuşak ve okşayıcıydı.” (AY. s.83)

Faik Baysal, *Drina'da Son Gün* romanında “*insanların hayvanlar gibi birbirini boğazladığı*” bu savaşın esas sebebinin “sevgisizlik” olduğu düşüncesini Selmanoviç aracılığıyla dile getirir. İnsanlar her şeye gücü yeten sevgi duygusunu unuttukları için dünya bu kötülüğün içindedir. İnsanların birbirini sevmemesinin nedeni olarak da “yanlış eğitim”i görür. Bu yanlış eğitimin sorumluları da “*sapık din adamları ile politikacılar*”dır. Baysal din ve politikanın insanları ayırıştırıcı değil tam tersine birleştirici bir vazife görmesi gerektiğini savunur. Roman boyunca da bu düşünce üzerine yansıtılan olumlu ve olumsuz din adamları olayların kilit unsurudur. *Drina'da Son Gün*'de çeşitli karakterde ve işlevde din adamları görülür. Bu din adamları ile dine karşı hem olumlu hem olumsuz bakış açısı yansıtılır.

Din adamı kimliğiyle, olumlu ve birleştirici kimliği ile öne çıkan isimlerden biri Müftü Bedroviç'tir. Müftünün bir din adamı olarak herkese eşit tutum takınması, insan ayrımı yapmaması gibi özellikleri vurgulanır. Alman Albay ile tartışmaları aracılığıyla düşünceleri daha somut bir halde ifade edilen Bedroviç, “*Her ne kadar düşmanımız da*

olsalar Sırplar, Hırvatlar, Slovenler de insandır.” diyerek düşmanlarına karşı dahi insanlık duygularını koruyan üstün biri olarak belirtilir. Bedroviç, gerçek zaferi de bir gün “insanlığın” kazanacağına inanır.

Müftü Bedroviç ile birlikte olumlu aktarılan bir diğer din adamı da Peder Yuvan’dır. Gerçekte Fransız asıllı bir Katolik papazı olan Yuvan, Katolik ve Ortodoks ahali arasında sayılan, sözüne itibar edilen ve birleştirici kimliği olan bir din adamıdır. Peder Yuvan, mezhepler arasındaki birliği Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında da korumak için Müftü Bedroviç ile birlikte hareket eder. Ancak Türklere yapılan zulme sessiz kaldığı düşüncesi, Türkler mücadeleye, örgütlenmeye başlayınca duruma çare bulmaya çalışıyor gibi görünmesi Türkler arasında samimi ve inandırıcı bulunmaz. Peder Yuvan, Müftü ile bu doğrultuda konuşur. Müftü Bedroviç ile Müslümanlığın savaşa ve insanlığa bakış açısı dile getirilir. Bedroviç’in Peder Yuvan’a özellikle belirttiği nokta İslamiyet’te ırk ayrımının reddedilmesidir. Dil, din ayrımı yapmadan herkese kucak açtıklarını ifade eden Bedroviç, Peder Yuvan’ın da kendileri için “*ayrı bir dinin temsilcisi bir papaz olarak değil, saygı duyulması gereken şerefli bir insan*” (DSG. s.183) olduğunu ve Peder Yuvan da Bedroviç’e, asıl suçluların kendilerini bu çatışma ortamına sürükleyen “*geri kafalı din adamları*” olduğunu belirtir.

Zaman zaman fikir ayrılıklarına düşseler de Peder, Müftü ve Selmanoviç arasında geçen konuşma farklı dinlerdeki ve farklı kimliklerdeki, savaş içerisindeki bu insanların da aslında medenî bir şekilde konuşup anlaşabileceklerini gözler önüne serer. Baysal, iki din adamıyla iki milleti bir araya getirir. Yazarın ve insanlığın Yugoslavya coğrafyasında görmek istediği tablo budur.

Türk-Divisia üyeleri, Selmanoviç’in Peder Yuvan’ı çok fazla korumasına, savunmasına ve sevmesine zaman zaman tepki gösterse de Selmanoviç, Yuvan gibi insanların bu dünyada az bulunduğunu ve Peder Yuvan’ın hasret kalınan “gerçek insan”lardan olduğunu belirtir. Nitekim eserin sonunda da Peder Yuvan, “*insanlık sevgisi uğruna karısını, çocuklarını ve cemaatini bir yana bırakarak kendi kanı ve dininden olmayan altı insanı koruyucu kanatları altına*” (DSG. s.318) olarak Selmanoviçlere göçlerinde eşlik eder. Onları Sırpların saldırılarına karşı korumaya çalışır. Baskınlar esnasında Sırp çetecilerin Hıristiyanlıkla ilgileri olmadığı da görülür. “*Biz senin İsa’n için değil, insanlık için, Yugoslavya’nın özgürlüğü için savaşıyoruz.*” (DSG. s.323) diyen

çetecileri Yuvan ikna etmeye çabalar. Ancak Peder, Selmanoviçleri korumak kollamak adına çıktığı bu yolculukta İvo tarafından öldürülerek insanlık uğrunda canını verir. Şevvala Ana'nın, Yuvan'ın cenazesi için “*Bir papaz değil mi?*” diye soran askere “*Hayır oğlum, bir papaz değil, bir insan.*” şeklinde cevap verşi romanın vermek istediği mesajın veciz ifadesidir.

Roman boyunca yaşanan olumsuzluklardan güzel günlere çıkılacağı umudu din adamları ile verilir. Din adamları insanlığın geleceğinde dair umudu olan nadir insanlardır. Din onlara göre insanları ayırıcı değil; farklılıklara rağmen birlikte insanlara saygıyla bir arada yaşamayı öğreten birleştirici bir etmendir.

Olumlu aktarılan din adamlarının yanında romanda olayların akışında önemli rol üstlenen olumsuz din adamları da mevcuttur. Romanın ilk kısımlarında “*azgın bir papaz*” olarak nitelenen Mariç, Türk düşmanı bir papaz olduğu için olumsuz olarak ele alınan din adamlarındandır. Din adamları arasında çarpıcı bir şekilde dile getirilen kişi ise Papaz Pub Duyiç'tir. Romanın üçüncü bölümüne adını da veren Pub Duyiç, Selmanoviç'in esir düştüğü çetelerden birinin başındadır. Selmanoviç kardeşini görme amacıyla gittiği Belgrat'tan dönerken Pub Duyiç'in çetesine esir düşer. Savaşın din adamları üzerindeki etkisini göstermek amacıyla daha çok vahşetiyle romanda yer alan Pub Duyiç okuyucuya tanıtılır:

“Son günlerde bu papazın adını duymayan kalmamıştı. Çetnikler arasında hiç kimse cinayet işlemek konusunda İsa'nın yeryüzündeki bu temsilcisiyle yarışamazdı. Pub Duyiç'in eline düşmek bir kere değil birkaç kere ölmektir.(...) Bir Papazın İsa adına cinayetler işlemesi anlaşılabilir bir maskaralık değildi.”(DSG. s.217)

Köy papazı olduğu zamanlarda küçük bir kız çocuğuna tecavüzden de yargılanmış olan Pub Duyiç, Peder Yuvan'ın zıt karakterinde bir tiptir. Sözde “*İsa adına*”, “*İsa'nın intikamı için*” cinayetler işlemektedir. Peder Yuvan ile dinin birleştirici gücü aktarılırken Pub Duyiç ile tam bir çözümsüzlük ve vahşet örneği çizilir.

4. ÖLÜM

Faik Baysal'ın savaş romanlarında “ölüm” savaş ortamında yaşanan ölüm açısından ele alınır. Yani “ölüm”den ziyade “yaşamak için öldürme” söz konusudur ve

bu romanlarda olaylar her ne kadar şahıslar aracılığıyla dile getiriliyor ise de bireysel değil toplumsal ölümler, kıyımlar ifade edilir.

Ateşi Yakanlar romanında da “öldürme” tanımıyla da ele alınabilecek olan bu tema Yunan işgalcilerin gerçekleştirdiği zulümle birlikte ilgilidir. Savaşlarda, bireysel bir sebebin söz konusu olmadığı ölüm, toplum üzerindeki etkisi açısından ele alınır. Vurgulanan nokta ise insanların bu ölümlere kayıtsız kalıyor oluşudur: “Ölüm insanda da hayvanda da değişmiyordu. Kulakları sağırdı, top atsan da duymuyordu.” (AY. s.390)

Ateşi Yakanlar’da önceleri Yunan işgalciler tarafından gerçekleştirilen öldürmeler, Milli Mücadele için Türklerin de silahlanmasıyla karşılıklı gerçekleşir. Türkler bunu mecbur kaldıkları için, kendilerini müdafaa amaçlı yapmaktadırlar. Kuva-yı Milliye’cilerden Battal’ın da ifade ettiği gibi öldürmezlerse öleceklerdir:

“Sevgi mevki geçmez bu dünyada. Yaşamak istiyorsan tetiğe bas ve öldür. Acımadan öldür hem de. Öldürmezsen düşman öldürür seni sonra. Sevgi ancak bahçelerde yetişir. Orda bile ancak bir iki gün yaşar. O da sulamayı unutmazsan.” (AY. s.215)

Yazar, sadece insanların değil mekânların da “ölüm” içerisinde olduğunu ifade eder. İnsan ve toplum davranışlarının belirlenmesinde sosyal çevre kadar fiziksel çevrenin de belirleyici bir unsur olduğu düşünülürse, mekânların sosyal meseleler üzerindeki etkisi veya sosyal meselelerin mekânlar üzerindeki etkisinin yok sayılmayacağı anlaşılır. Yazar, Üsküdar’ın sosyal ortamını tasvir ederken “ölümü çağrıştıran” karanlığını karamsar bir tablo halinde anlatır. İç karartıcı, eski püskü evlerin olduğu, neşesi ve ruhu sönmüş çocukların oynamaya çalıştığı, “yaşayanların rengi” olan beyaza dair hiçbir şeyin bulunmadığı, siyaha gömülmüş olan bu Üsküdar sokağı baştan sona ölüdür:

“Her şey binlerce ölüye uygun olmalıydı.(...) Yaşayan Üsküdar’la ölü Üsküdar’a en çok yakışan renk beydu. Beyaz yaşayanların rengiydi, oysa Üsküdar yaşamıyordu. Hiçbir gün de yaşamamıştı.(...) Burası Üsküdar’dı, burada yalnız ölüler yaşayabilirdi.” (AY. s.359)

Baysal, nesnel dünyanın öznel zihinde meydana getirdiği “ölüm” düşüncesini Üsküdar aracılığıyla yansıtmış olur.

Drina’da Son Gün’de ölüm teması savaş sebebiyle ele alınan ölümler üzerinedir. Sırp, Arnavutlar, Hırvatlar ve Türkler arasında yaşanan çetin savaşta Müslüman

Türkler sorgusuz sualsiz bir şekilde gözaltına alınır, yolları kesilip öldürülür. Çetnikler'in bu cinayetleri zevk duyarak ifa ettikleri de çarpıcı bir şekilde dile getirilir. Ölümün hakim olduğu topraklarda bu durum alışılmış bir hale gelmiştir. Yazar bu konudaki düşüncelerini de Selmanoviç aracılığıyla dile getirir. Her ne kadar alışılmış bir hâle geldiyse de öldürmenin tarafı, haklılığı yoktur Selmanoviç'e göre. Mitza, Osmaniç gibi şahısların ölümleri savaş içinde özel olarak yer aldığı gibi savaşın sebep olduğu toplu ölümler de yer alır. Bu noktada bir mezarlık sahnesi dikkat çekicidir:

“Sonsuz uykularına yatmış olan ölülerin hepsi Türk'tü, Asker, sivil, köylü, memur, çoluk çocuk, kadın erkek bütün Türkler buradaydı. Ölüm bile onları birbirinden ayıramamıştı. Bu mezarlıkta eceliyle ölen çok az kişi vardı. Birçoğu Sırp ya da Hırvat kurşunlarıyla can vermişti.” (DSG. s.116)

Selmanoviç de her ne kadar öldürmekten, insana zarar vermekten kaçınsa da yaşanan cinayetlere kayıtsız kalamaz. Bu noktada iç çatışmalar yaşayan Selmanoviç de Türklerin örgütlenmesini sağlar. Bu aşamada yine bir otobüs sahnesi etkili olur. Bir yolculuk esnasındaki baskında Sırplar tarafından Türkler kanlı “cinayet”e kurban giderler. Sırplar, masum insanları acımadan öldürürler. Haznedaroviç adlı zavallı bir babanın şahsında aktarılan bu cinayet Selmanoviç'i de intikam hırslarıyla doldurur.

Romanda yazar ölüme felsefi açıdan da yaklaşır. İnsanın üzerinde düşünmeden edemediği ölüm kavramı, yaşamak ile birlikte ölümün bin bir türlü vahşi halini gören insanlar için sorgulanan kavramlar olmuştur. Bu sorgulamalar eğitilmiş yönüyle öne çıkan Selmanoviç aracılığıyla yansıtılır. Ölümün, varlığın kendi doğal süreci sonunda gelmesi suretiyle yaşanmadığı, ölümün başka insanlar tarafından vahşice gerçekleştiği sosyal ortamda, bir kelebeğin dahi ölümüne dayanamayan Selmanoviç ölümün de insanlar gibi "*kalleş, ikiyüzlü, düşman*" olduğunu düşünür.

4.1 İNTİHAR

Savaş dönemlerinde yoğunlaşan hisler ve anı duygu değişimleri, insanları fiziksel olarak da zihinsel olarak insanları yıpratır. Faik Baysal'ın savaş temini ele alan romanlarında da köy ve şehir hayatını yansıtan romanlarında olduğu gibi intihar “yıpranan insan” için bir kaçış noktası olarak görülür. Bu romanlarda hayatın zorluğuna katlanamayan insanların intihara meyletmesinin yanında düşman zulmüne dayanamayan kişilerin kendini öldürmesi de görülür.

Ateşi Yakanlar romanında kişilerin intihar düşüncesi ön planda görülmemekle birlikte Arif Bey'in karısı Raziye Hanım zaman zaman "asker karısı" olmanın zorluğu ve ıstırabı ile dayanma gücünün kalmadığını, bazen "canına kıymayı" bile düşündüğünü ifade eder. (AY. s.364) Raziye Hanım'ın yaşadığı olaylardan, çektiği acılardan dolayı dayanma gücü kalmamıştır. Hayatla mücadele edecek gücü kalmadığını düşünen roman kişilerinin bundan kurtulmak için intiharı düşündüğü veya daha ileriye giderek intihara teşebbüs ettiği yazarın diğer romanlarında olduğu gibi burada da yansıtılır.

İntiharı düşüncede kalmayan, uygulayan kişi ise İstanbul Emniyet Amiri Mürşit Efendi'nin karısı Afiye Hanım'dır. Mürşit Efendi, Milli Mücadele'ye katılma kararından sonra İstanbul Hükümeti tarafından görevden alınır. Görevden alınan Mürşit Efendi de Anadolu'ya kaçar. Romanın sonlarında çok kısa bir şekilde ifade edildiğine göre Afiye Hanım kocasının ortadan kaybolmasından sonra intihar eder. Ancak bu intiharın gerçek sebebi kocasına duyduğu endişe veya üzüntü değildir. Afiye Hanım "*son anda yıkılıveren pembe hayallerinin enkazı*" altında kalmıştır. (AY. s.371) Saray hayalleriyle kendi geleceğine dair umutlar besleyen Afiye Hanım, kendi sonunu kendi elleriyle getirmiş olur.

İntiharın bir diğer sebebi de yaşanan zulme dayanamamadır. *Drina'da Son Gün* romanında kızı Saima'nın tecavüze uğraması sonucu intihar eden Davutiç gibi *Ateşi Yakanlar*'da da bir Türk kızı, subaylar tarafından zulme uğrar ve kirletilmek istenir. Adı verilmeyen Türk kızı önce kendisine saldıran subayı öldürür ardından intihar eder. Namus uğruna işlenen bu cinayet ve intihar insanların çaresizliğini ve yaşanan zulmün sebep olduğu trajediyi gözler önüne serer.

İntihar konusunda iki savaş romanında görülen bir farklılık söz konusudur. O da kızları tecavüze uğrayan babalar olan *Drina'da Son Gün*'ün Davutiç'i ve *Ateşi Yakanlar*'ın Doktor Edip'idir. Edip Bey Davutiç'ten farklı olarak kızının tecavüzü ve ölümünden sonra aylarca kendine gelemese de sonunda Davutiç ile aynı trajik sonu yaşamaz. Dayanılmaz acısına rağmen cepheye döner ve mücadeleye devam eder.

Ateşi Yakanlar romanında Yarbay Arif'in eşi Raziye Hanım, eşiyle zaman zaman vazifesi sebebiyle tartışmalar yaşar. Eşinin kendisine, çocuklarına ilgi göstermemesinden, ailesini ihmal etmesinden yakınır. Ancak sonra yine "*çok tehlikeli günlerde yaşadıklarını*

bildiği halde sanki barış zamanındaymış gibi olmadık şeyler istemek”ten dolayı kendine kızar. (s.24) Raziye Hanım her ne kadar vaziyetin bilincindeyse de bir anne ve eş olarak önceliği ailesidir:

“Hayatımız tehlikede, gidelim buradan. Vakit geç olmadan başka yere tayinini iste. (...) Her şeyden önce bir anayım ben. Çocuklarımı düşünmek en büyük hakkım. Zaten istesem de onları düşünmeden edemem. Evimi, yuvamı ayakta tutmak zorundayım.” (AY. s.26)

Ateşi Yakanlar’da “eş” olarak dikkat çeken bir diğer roman kişisi Afiye Hanım’dır:

“Afiye Hanım kırk yaşlarında, çok alımlı bir kadındı. Ayağına kırmızı kadife terlikler giymişti. Burnu çok biçimli ve kusursuzdu. İncecik kaşlarını altından ışık saçan gözleri genellikle bütün kadınlarda tutkuya dönüşen yükselme hırsının sanki birer penceresiydi.” (AY. s.264)

İstanbul Emniyet Amiri Mürşit Efendi’nin karısı olan Afiye Hanım, olumsuz olarak ifade edilen kadın kahramanlardandır. Afiye Hanım, hırsı, çıkarıcılığı ile öne çıkar. Mürşit Efendi’nin saray hayallerinde eşinin etkisi büyüktür. Afiye Hanım’ın konuşmalarından ibadetlerini çıkar uğruna yapan biri de olduğu anlaşılır. Mürşit Efendi’ye gelen teklifin kendi duaları, namazları, oruçları sayesinde olduğuna inanır. Kocasının bu teklif karşısında kararsız kaldığını görüce sinirlenir. Bu sırada sarf ettiği sözler onun dini, çıkarları için kullanan kişiliğini gösterir:

“Bunca namazı ben boşuna mı kıldım?(...) Üç ayları bile kaçırmadım. Göreceksin, bu kadarla da kalmayacaksın daha. Yükselseceksin, çok yükseleceksin.” (AY. s.264)

Afiye Hanım’ın, eşinin sarayda görevlendirilmesiyle ilgili ilk düşünceleri kendi giyiminin, kuşamının, her türlü refahının artması üzerinedir. Afiye Hanım’ın makam-mevki, para pul için düşünceleri, insanî ahlâk değerlerini yok sayan duygusuzluğun, yozlaşmış bir zihniyetin temsilidir. Kocasına, “*hâl hatır saymakla hiçbir yere varamayacağını*” söyleyen Afiye Hanım üst makamlara gelebilmek için “*herkesi çiğnemek gerektiğini*” belirtir. Kendisini şaşkınlıkla dinleyen kocasına karşı farklı tavırlar sergilemeye başlar. “*Toplumun dışladığı hafif kadınlara yakışan davranışlar*”da bulunması karşısında neye uğradığını bilemeyen Mürşit Efendi, bu hâlin karısının “*bastırmayı başardığı iç yüzü*” olduğunu düşünür.

Ateşi Yakanlar'ın sonunda romanın akışına uymayacak biçimde Yarbay Arif'in Yağmurcuoğlu'nu, kaymakamın dul kalan karısıyla evlendirme talebi yer alır. Dinimizde çocuklu bir dulla evlenmenin çok sevap olduğunu da belirten Yarbay Arif bu düşüncesine Hz. Peygamber'i de örnek verir. Yağmurcuoğlu ise akli ve kalbiyle hâlâ “*bir gün size tertemiz bir kız olarak geleceğim*” diyen Anjelika'dadır ve yarbayın teklifine sinirlenir. Romanın sonunda birden ortaya çıkan ve tartışılan bu mesele, yazarın hangi düşüncüyü vermek istediğini açıklığa kavuşturamayacak ve konunun akışını bozacak biçimdedir ve nihayetsiz kalır.

Drina'da Son Gün romanında savaşın sebep olduğu olumsuz durumlardan biri de insanların intihar etme düşüncelerine kapılmalarıdır. Savaşın yaşandığı coğrafyada insanlar kendi vadelerini tamamlama suretiyle ölmeyeceklerini, eninde sonunda düşman tarafından öldürüleceklerini bilirler. Bunun yerine “kurtuluş”u kendi elleriyle gerçekleştirirler. İntiharın bir diğer sebebi de yaşanan zulümdür. İşkencelere, acılara dayanamayan insanlar kurtuluşu intihar etmekte bulur. Yaşama içgüdüsünü kaybeden insanlar, yitirilen sevgiyi bulamayacağı düşüncesiyle veya toplumu veya bireyleri cezalandırma, geride kalanlara acı çektirme gibi amaçlarla intihar etmektedirler.

Roman kişilerinden Davutiç yaşama içgüdüsünü kaybeden kişilerden biridir. Kızı Saima Sırp bir genç tarafından gözleri önünde tecavüze uğrayan Davutiç, aklını kaybetme noktasına gelir, bu acıyla daha fazla yaşayamayacağını düşünür ve hayatına kendi elleriyle son verir.

Savaşın, bireyin hayatını ve psikolojisini alt üst ettiği insan tipi olan Mordaç ise topluma bir tepki olarak, kendine göre karşı düşünceleri cezalandırma amacıyla intihar eder. Türk-Divisia üyeleri tarafından kaçırıldıktan sonra başa çıkılmaz bir hale gelen, Selmanoviç'in eskiden tanıdığı Mordaç olduğuna inanmakta zorlandığı ama bunun suçlusu olarak yöneticileri ve dünya düzenini sorumlu tuttuğu biridir o. “*Dünyada ne kadar insan varsa hepsinin Allah belasını versin*” diyecek kadar “çıldırın” Mordaç'ın sonu da kendi eliyle olur. Hiç düşünmeden bir anda şakağına dayadığı tabanca ile intihar eder.

Davutiç ve Mordaç gibi karşıt taraflarda savaş ortamında intihar eden bu kişiler, ortak mücadele ve duygu birliğiyle bireysel durumlarından uzaklaşmak yerine herkes

tarafından yaşanan bu acıları bireysel olarak algılayıp çözümünü bu dünyadan kaçışta bulmuşlardır.

5. KADIN

5.1. AİLE İÇİNDE KADIN

Ateşi Yakanlar romanında Yarbay Arif'in eşi Raziye Hanım, eşiyle zaman zaman vazifesi sebebiyle tartışmalar yaşar. Eşinin kendisine, çocuklarına ilgi göstermemesinden, ailesini ihmal etmesinden yakınır. Ancak sonra yine “*çok tehlikeli günlerde yaşadıklarını bildiği halde sanki barış zamanındaymış gibi olmadık şeyler istemek*”ten dolayı kendine kızar. (AY. s.24) Raziye Hanım her ne kadar vaziyetin bilincindeyse de bir anne ve eş olarak önceliği ailesidir:

“Hayatımız tehlikede, gidelim buradan. Vakit geç olmadan başka yere tayinini iste. (...) Her şeyden önce bir anayım ben. Çocuklarımı düşünmek en büyük hakkım. Zaten istesem de onları düşünmeden edemem. Evimi, yuvamı ayakta tutmak zorundayım.” (AY. s.26)

Ateşi Yakanlar'da “eş” olarak dikkat çeken bir diğer roman kişisi Afiye Hanım'dır:

“Afiye Hanım kırk yaşlarında, çok alımlı bir kadındı. Ayağına kırmızı kadife terlikler giymişti. Burnu çok biçimli ve kusursuzdu. İncecik kaşlarını altından ışık saçan gözleri genellikle bütün kadınlarda tutkuya dönüşen yükselme hırslarının sanki birer penceresiydi.” (AY. s.264)

İstanbul Emniyet Amiri Mürşit Efendi'nin karısı olan Afiye Hanım, olumsuz olarak ifade edilen kadın kahramanlardandır. Afiye Hanım, hırslı, çıkarıcılığı ile öne çıkar. Mürşit Efendi'nin saray hayallerinde eşinin etkisi büyüktür. Afiye Hanım'ın konuşmalarından ibadetlerini çıkar uğruna yapan biri de olduğu anlaşılır. Mürşit Efendi'ye gelen teklifin kendi duaları, namazları, oruçları sayesinde olduğuna inanır. Kocasının bu teklif karşısında kararsız kaldığını görüce sinirlenir. Bu sırada sarf ettiği sözler onun dini, çıkarları için kullanan kişiliğini gösterir:

“Bunca namazı ben boşuna mı kıldım?(...) Üç ayları bile kaçırmadım. Göreceksin, bu kadarla da kalmayacaksın daha. Yükselseceksin, çok yükselseceksin.” (AY. s.264)

Afiye Hanım'ın, eşinin sarayda görevlendirilmesiyle ilgili ilk düşünceleri kendi giyiminin, kuşamının, her türlü refahının artması üzerinedir. Afiye Hanım'ın makam-

mevki, para pul için düşünceleri, insânî ahlâk değerlerini yok sayan duygusuzluğun, yozlaşmış bir zihniyetin temsilidir. Kocasına, “*hâl hatır saymakla hiçbir yere varamayacağını*” söyleyen Afiye Hanım üst makamlara gelebilmek için “*herkesi çiğnemek gerektiğini*” belirtir. Kendisini şaşkınlıkla dinleyen kocasına karşı farklı tavırlar sergilemeye başlar. “*Toplumun dışladığı hafif kadınlara yakışan davranışlar*”da bulunması karşısında neye uğradığını bilemeyen Mürşit Efendi, bu hâlin karısının “*bastırmayı başardığı iç yüzü*” olduğunu düşünür.

Ateşi Yakanlar’ın sonunda romanın akışına uymayacak biçimde Yarbay Arif’in Yağmurcuoğlu’nu, kaymakamın dul kalan karısıyla evlendirme talebi yer alır. Dinimizde çocuklu bir dulla evlenmenin çok sevap olduğunu da belirten Yarbay Arif bu düşüncesine Hz. Peygamber’i de örnek verir. Yağmurcuoğlu ise akli ve kalbiyle hâlâ “*bir gün size tertemiz bir kız olarak geleceğim*” diyen Anjelika’dadır ve yarbayın teklifine sinirlenir. Romanın sonunda birden ortaya çıkan ve tartışılan bu mesele, yazarın hangi düşüncüyü vermek istediğini açıklığa kavuşturamayacak ve konunun akışını bozacak biçimdedir ve nihayetsiz kalır.

Baysal’ın savaşı işlediği romanlarda kadınlar ön planda olmamakla birlikte savaşın sosyal hayata yansımaları açısından önemli ölçüde etkisi olan kişilerdir. Savaşın sosyal hayatın en küçük birimi olan aile üzerindeki etkileri kadınlar aracılığıyla verilir.

Drina’da *Son Gün* romanında, eserin ilk bölümündeki otobüs sahnesinde Sırp çetecilerini savunan ve Türklere düşmanlığını dile getiren Bsenka bir annedir. Yolculuk boyunca çocuğunu emzirdiği dile getirilen Bsenka ve Türkler tartışma içindedirler. Çeşitli grupların saldırısına uğrayan otobüs kendi içinde de çatışmalar yaşar. Otobüstekiler sözlerinden dolayı Bsenka’yı öldürmek istediklerinde yaşlı bir kadın Bsenka’nın önüne geçer ve onu almalarına engel olmalarına çalışır. Bu hareketine tepki gösteren Türklere yaşlı kadın bir Sırp’ı değil bir “anayı” koruduğunu vurgular: “*Ananın da Sırp’ı, Hırvat’ı, olmaz. İnsan değil misiniz siz? Hiç birinizin bir anayı öldürmeye hakkı yok.*” (s.17) diyen yaşlı kadına Azamoviç, diğerleri haydutsa kendilerinin de haydut olmayacağını belirterek, Türklerin haydut değil ancak kahraman olduğunu dile getirerek hak verir.

Faik Baysal’ın romanda yer verdiği kadın kahramanlardan en önemlisi ve geniş yer tutanı Selmanoviç’in karısı Şevvala Ana’dır. Şevvala Ana “*bütün ev işlerine baktığı*

halde genç kalan” biridir. Yazar Şevvala Ana’nın “cahil” olduğu halde çeşitli konularda önemli düşünceleri olduğuna dikkat çeker. Annesi ve babası Hırvat çeteleri tarafından katledilen, evlendikten sonra da savaşın hüküm sürdüğü coğrafyada acılarla boğuşan Şevvala Ana *felaketler karşısında ne olursa olsun gücünü yitirmemiştir*. Yazar Şevvala Ana’nın kadınlar ve kadınlık üzerine düşüncelerine bolca yer verir. Şevvala Ana bir kadının aklından önce kalbi olması gerektiğini savunur. Kadın için düşünmekten önce hissetmek önemlidir ona göre. Şevvala Ana’nın bu sözleri dile getirmesinde yaşadığı acılarla edindiği tecrübeler etkili olmuştur. Bu noktada ailesi de düşüncelerini tasdikler. Yazara göre “*Dünyanın bütün kadınları her yerde her zaman haklıdır.*” (s.100)

Baysal, eserin sonunda, savaşlarda, aslında en büyük acıyı eşini, evladını kaybeden anaların çektiğine dikkat çeker ve hiçbir iyi ananın bu acıları hak etmediğini vurgular.

5.2. SAVAŞ İÇİNDE KADIN

Baysal savaş ile ilgili insaniyet ve sevgi kavramlarını çoğunlukla kadınlar aracılığıyla ele alır. Aile içindeki kadınlar da savaştan ayrı düşünülmemekle birlikte birey olarak savaş temasında yer alan kadınlar bu başlıkta incelenecektir.

Faik Baysal, savaş temini işlediği romanlarda kadınları ideal tipler olarak ele alır. Savaş içindeki durumları, düşünceleri ile ideal Türk kadını tipleri oluşturan Baysal, bilinçli kadın kahramanları yaşanan olaylar içindeki durumlarla okurun gözünde yüceltir. *Drina’da Son Gün*’de Selmanoviç’in eşi Şevvala Ana gibi *Ateşi Yakanlar*’da da Yarbay Arif’in eşi Raziye Hanım bu bilince sahip ideal bir kişidir ancak Raziye Hanım’da bazı tutarsızlıklar görülür. Raziye Hanım, yarbayın görevi sebebiyle zaman zaman endişeye kapılıp eşinin vazifesini bırakmasını istese de vatanın içinde bulunduğu durumu düşünüp eşinin verdiği mücadeleyle gurur da duyar. Raziye Hanım’ın olaylara eş ve anne olarak duygusal bakışı eşi tarafından bencillikle suçlanmasına sebep olur. İçinde bulunulan zor dönemde zaman zaman düşüncelerinde bu şekilde çelişkiler yaşayan Raziye Hanım’ın bu durumu karakteri tutarsız bir hale getirir:

“Mademki devlet çatırıyor bizim ne işimiz var öyleyse burada? Neyi kurtarmaya çalışıyoruz hâlâ? Bir n önce başımızın çaresine bakalım.(...)Devleti de devleti batıranlar kurtarsın.” (AY. s.132)

Romanda kadınlara daha çok “asker karısı” olma yönüyle, çektikleri zorluk açısından yaklaşmıştır. Kadınların kocalarının yokluğuna dayanamayan duygusal yönleri ağır basmaktadır:

“Ben askerleri çok severim. Bu ülkeyi kurtarırsa yine onlar kurtaracak. Ne var ki kadınlarımıza da zor anlar yaşatıyorsunuz. Yokluğunuza bazen dayanamıyoruz. Bu yüzden ileri geri söyleniyoruz ara sıra.” (AY. s.368)

Raziye Hanım sadece savaş içindeki düşünceleriyle değil, Şevvala Ana’da olmayan bir yönüyle, eğitilmiş oluşu ile de vurgulanır. Okumuş biri olarak kültürlü yönüyle öne çıkar:

“Biraz Almanca bilen, Teyfik Fikret ve Namık Kemal’den başka şair tanımayan kocasına karşılık çok güzel Fransızca konuşan, belli başlı Fransız ozanlarının en güzel şiirlerini ezbere bilen, hangi türde olursa olsun kitap okumayı çok seven kültürlü bir kadındı.” (AY. s.22)

Baysal, savaş içindeki "Anadolu kadını"nı ise vefakâr ve cefakâr yönüyle tasvir eder. Bu topraklarda kadın, toprağıyla aynı kaderi paylaşmaktadır:

"Sanki yeniden gençleşmiş gibi dimdik yürümeye başlayan bu kadın gerçekte Anadolu'ydü. Yüzyıllar boyunca varlığı unutilan, hep veren, karşılığında hiçbir şey almayan Anadolu'ydü. (...) Ne bitip tükenmeyen bir kaçıştı bu. Yine tozlu, kıraç yollara dökülmüştü. İnekti, öküzdü, köpekti, eşekti, (...) şıpır şıpır akıp giden gözyaşıydı. Biliyordu, bir gün aynı yollardan yine geri dönecekti. Sonra yine unutilacak, kapısını yoksulluk ve acıdan başka kimseler çalmayacaktı. Böyle gelmiş, böyle gidecekti. Bu onun için hiç değişmeyecekmiş gibi görünen alınyazgısıydı sanki." (AY. s.198)

Toprağıyla kaderini paylaşan Anadolu kadını, Türk anaları evlatlarını, eşlerini vatanın kurtuluşu uğruna toprağına verir. Baysal savaşın en çok anaları etkilediğini belirtir. Yakılıp yıkılan köyde çaresizce yana yakıla oğlunu arayan kadın “yüzyıllardan beri hiç susmaması” yönüyle Anadolu ile özdeşleşmiştir. Analar tüm acılarına rağmen, güçlüdür. Evlatlarını vatan uğruna vermiş olmakla övünür ve geleceğı dair inançları, umutları vardır.

Drina’da Son Gün romanında Dul bir Sırp olan Mitza romanda olumlu özellikleriyle yer alan nadir Sırpardan biridir. Almanların gerçekleştirdiğı zulümlerin kurbanı olan Mitza’dan Alman Albay Alfons Karr hoşlanır. Bunun üzerine Mitza kaçırılır ancak aşkına karşılık bulamayan Albay çeşitli iftiralar attırarak Mitza’yı kurşuna dizdirir. Baysal, Sırp bir çeteci olan Neniç’in metresi olan Mitza’yı haksızlığa uğrayan ve

öldürülen bir kadın olarak masum bir şekilde yansıtır. Yazar Mitza'nın şahsında bir konuyu daha vurgular. O da "fedailik"tir. Mitza, Yugoslavya toprakları için mücadele vermiş, insanların özgürlüğü için çabalamış ve bu uğurda canını vermiş bir kadındır. Öyle ki Alman komutanın kendisini çocukları ile tehdit etmesine rağmen hiçbir şey söylememiştir.

Savaşın içinde etkin rol oynayan kadınlar olduğu gibi savaşın mağduru olan kadınlar da vardır. Saima bunlardan biridir. Sırp'lar tarafından işgal edilen köyde tecavüze uğrayan Saima aracılığıyla insanların acımasızlıkları da iletir. Tecavüzün bir kız için çok zor bir durum olduğunu dile getiren insanlar hiçbir suçu olmayan Saima için "ölseydi daha iyiydi" diyecek kadar duygusuzdurlar. İnsanlara göre Saima "en değerli şeyini" kaybetmiştir. Selmanoviç kadınlarla ilgili bu düşünceye çok sert bir şekilde karşı çıkar. Bu zihniyeti "modası geçmiş kafa" olarak görür.

Selmanoviç'in karısı Şevvala, aile içindeki rolü ile ön plana çıkmakla beraber bölgedeki kadınları direnişe destek olma noktasında birleştirmeye çalışmasıyla dikkat çeker. Şevvala Ana vatan müdafaasında kadınlar olarak gerektiğinde etkin rol alacaklarını, "kadınlığına bakmadan erkeklerle omuz omuza" savaşacaklarını ifade eder. Ancak savaşın ardından, yaşananlardan sonra tutunacak bir dalı kalmayan Türkler, Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç etmek üzere yola çıkarlar. Göç esnasında toprağa bağlılık, vatana duyulacak özlem gibi duygular özellikle Şevvala Ana aracılığıyla verilir. Baysal, savaşı ve göçü bir annenin gözünden duygusal açılardan da ifade etmiş olur. "Evi olmayan bir kadın ölmüş demektir. Nereye giderse gitsin ölmüş demektir." şeklinde düşünen Şevvala Ana, yurduyla evini özdeşleştirmiş bir kadının aile ve vatan duygularıyla birleşen acısını yansıtır.

Romanda İngiltere'deki savaş ortamının aktarıldığı son bölümlerde toplum ve düzen üzerine düşüncelerini dile getiren Charles Brown yaşananlardan sonra geleceğe dair çok umutlu olmamakla birlikte gerçek çözümün kadınlarla olabileceğine inanır:

"Bence insanın mutluluğuna giden tek bir yol vardır. O da hiçbir işe yaramayan rejimleri ve siyaset adamlarını en kısa zamanda ortadan kaldırmak ve milletlerin yönetimini kadınların eline vermektir. (...) Geleceğin dünyası kadınların dünyasıdır. Böyle bir dünyada da şimdikinden çok daha mutlu olacağız. Başımızda da böyle bombaların patladığını hiç görmeyeceğiz." (DSG. s.247)

Savaşa ve topluma kadınlardan yola çıkarak farklı bir yorum getiren Charles Brown'un bu düşünceleri dikkat çekicidir. Geleceğin “kadınlara” ait olacağını ve kadınların olan geleceğin “mutlu” olacağını düşünen Brown erkek egemen dünya düzeninin vahşet ve kötülüklerle dolu olduğunu ifade eder.

Romandaki savaş içerisinde ele alınan kadın karakterlerden bir diğer öne çıkan isim Dünder Selmanoviç'in Londra'daki sevgilisi Mary'dir. Savaşta İngiltere'nin durumunu aktarmak amacıyla yer verilen Dünder ve Mary'nin ilişkisinde Mary'nin yaşanan savaş ortamına, ölümlere, ekonomik birçok sıkıntıya rağmen yalnızca kendi rahatını düşünen tavrı dikkat çekicidir. Dünder ile sığınaktaki konuşmalarında ise Dünder'in şaşkınlığı içerisinde cinsel düşünceleri ile ön plana çıkarılır:

“Bugüne kadar biz konuşamadığımız için siz bütün erkekler bizi yalnız duygulardan hoşlanan, romantik yaratıklar olduğumuzu sanıyordunuz. Halbuki biz etimizle, kemiğimizle yaşamayı seviyoruz. Ruh da neymiş? (...) Güzelsin deyip yalan söyleyeceğine bu gece şu cenabet bombardıman beni beğendiğini ispat et bakalım. Biz kadınlar erkeğin ancak böylesinden anlarız.” (DSG. s.241)

5.3. CİNSEL VARLIK OLARAK KADIN

Faik Baysal'ın savaş temasını işlediği romanlarda Türk-Müslüman kadınlar savaş içindeki mücadelesi, cesareti, düşünceleri ile ya da ailesini koruyan bir anne-eş vazifesiyle yer alır. Gayrimüslim kadınlar ise önemli yer kaplamazlar. Ancak Yunan mezaliminin ele alındığı *Ateşi Yakanlar* romanında azınlıklar kadınlarıyla birlikte bolca yer almaktadır. Bu kadınlar romanda kadına karşı farklı bir bakışı ifade etmek üzere yer bulmuşlardır. Bu bakış ahlâkî ve insânî duygulardan yoksun “cinsel bakış”tır. Sadece Rum kadınların cinsel yönleri değil, Rum erkeklerinin de cinselliğinin hayvanî boyutu dile getirilir.

Sahure'ye tecavüz ettiği iddia edilen Dimitri bu noktada önemlidir. Ahlâkî ve insânî değerlerden yoksun olan Dimitri'nin tecavüz etmesindeki sebep siyasî bir düşmanlık veya Türkleri kıskırtmak değildir. Dimitri “*bu cinayeti daha çok merak ettiği, bir kadını ilk kez çıplak görmenin özlemi ve insanı çılgınlığa götüren heyecanıyla*” işlemiştir. (AY. s.81)

Baysal, erkeklerin savaşın içinde dahi kadın düşüncesinden kurtulamamasına Türkler açısından da değinir. Yarbay ile Yağmurcuoğlu arasında zaman zaman kadınlar

ve evlilik üzerine konuşmalar gerçekleşir. Savaş yüzünden kadınları unuttuğunu ifade eden Yağmurcuoğlu'na yarbay bunun "ölüm" demek olduğunu belirtir. (s.378) Bu konuşmalar olayların dışında, bazı düşünceleri yansıtmak amacıyla akışı bozacak biçimde gerçekleşir ve biter. Yarbay bu noktada öğüt veren kişi konumundadır:

"Evliliğin temelinde çatısında sevgi değil para yattığını birden unuttum.(...) Kadın hiç şakaya gelmez ha. Süslenir püslenir, devedikeniyken kendini sana gül diye yutturur verir. Bir çift ela göz görür görmez başın dönmesin hemen." (AY. s.151)

Romanda Anadolu kadını kadınlığını unutmuş bir halde, canıyla ve açıklıkla mücadele ederken Rum kadınları işgal kuvvetlerince düzenlenen davetiyelerde boy göstermektedir. Bu kadınlar zarıflığı ve kadınsılığı ile vurgulanırken onlara nasıl davranılması gerektiği ile ilgili düşünceler de yansıtılır:

"Kadını sevmek, okşamak, onu sırasında bir vazoya koymak, sırasında koklamak, elini ayağını öpmek, geceleri de soyup yatağa atmak hem uygarlık, hem şiir, hem de insanlıktı. Allah erkeği sevmek, kadını da sevmek için yaratmıştı." (AY. s.320)

Roman kişilerinden Marya cinselliğiyle öne çıkan Rum kadınlardandır. Cinselliğini para kazanmak için kullanan Marya, Hacı Anestis'in otelinde İngiliz subayları eğlendirmek için görevlidir. Marya gibi azınlık olan "*kadınların bazıları yaptıkları işin bir geçim kaynağı olduğunu düşünürken bazıları da yoksulluğun mahkûm ettiği kurbanlardır.*"¹⁴⁶ Marya tasviri fizikî özellikleri ile dikkat çeker:

"Marya yine taptaze ve şehvet doluydu. (...) Erkeklerin kadın etine ne kadar düşkün olduğunu çok iyi biliyordu. Kocaman poposunu bir o yana bir bu yana savurdu. (...) Marya yaşına göre gerçekten de çok güzel bir kadındı. İri göğüslerini konuşturmakta da çok ustaydı. Eteğinin yırtmacını biraz daha açtı." (AY. s.383)

Baysal, kahramanlar tarafından "hele de savaş zamanı" diye ifade ederek bu ortamda hissedilen cinselliğe dikkat çeker. İşgalden sonra Yunan askerlerinin kapıldığı şehvî duygular yansıtılır. Zaferin "iri memeli bir kadının yerini tutmadığı" düşüncesinde olan Yunan komutan Zafirooulos, saldırmak istediği Tatar Ayşe tarafından öldürülür. Yunan erleri de kadın gördükleri zaman kendilerini zor tutmaları yönüyle tasvir edilir.

¹⁴⁶ Sacit Ayhan, a.g.t., s.154

Zafer sarhoşluğunun etkisindeki Yunanlıların “çıldırılmış” halleri şu satırlarla gözler önüne serilir:

“Bizans, Büyük Yunanistan, Venizelos unutuldu, onların yerini kadınlar aldı. Bu kadınların hepsinin ortak bir özelliği vardı, esmeri de beyazı da yataklık ve orospuydı. Kadının namuslusuna, dindarına, anasına manasına yer yoktu burada. Zafer de neydi? Gerçek zafer kadın ve şaraptı. Gerisi martavaldı.” (AY. s.381)

6. ZULÜM VE İŞKENCE

İşkence bireysel-toplumsal veya maddî-manevî olması yönünden çok boyutlu bir kavram olmakla beraber özünde savaşların ortaya çıkardığı bir kavramdır. Toplumların intikam alma duygusuyla yaptıkları savaş esnasında gücü elinde bulunduranın bu intikamı göstereceği en önemli araç işkencedir:

*“Savaş ve işkence birbiri ile yakından ilintilidir. Birinin bir diğerine karşı intikam çığıkları atmasıyla, bir ulusun bir başka ulusun kanına susaması sonucu ortaya çıkan savaş durumu altında kesinlikle aynı dürtü yatar.”*¹⁴⁷

Ateşi Yakanlar’da Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti’nin içindeki azınlıkların İtilaf Devletlerinin işgaliyle birlikte yüzyıllarca gizledikleri yüzlerini göstermeye başlaması ele alınır. Yunanlıların Türklere yaptığı zulümler İzmir’in işgalini anlatan birçok romanımızda olduğu gibi *Ateşi Yakanlar*’da da geniş yer bulur:

*“İzmir’i işgallerinde Yunanlıların yaptıkları zulüm hemen edebiyat eserlerinde akislerini bulmuştur. Mukavemet etmek isteyenlerin derhal öldürülmesi yanında, silahsız ve savunmasız kadınlara tecavüz edilmesi ve küçük çocukların tamamen zevk için öldürülmesi birçok yazarımız tarafından işlenmiştir. Bu facialar işgal anından başlayarak Yunanlıların denize dökülmesine kadar devam eder. İlgi çekici olan durum, bütün bu faciaların Batılı gözlemciler tarafından da görülüp tespit edilmesine, rağmen Yunanistan’ın ardından bulunan büyük devletler tarafından görmemezlikten gelinmiş olmasıdır.”*¹⁴⁸

Türklerin mücadeleye hazırlanmasını, direnmelerini hızlandıran bu olaylardan biri Doktor’un kızı Sahure’nin komiteciler tarafından kaçırılması ve tecavüze uğraması ve öldürülmesidir. Sahure’nin başına gelen bu olay tıpkı *Drina’da Son Gün* romanındaki Saime gibi savaşın etkilerini göstermesi ve milli hareketi tetiklemesi açısından çok önemlidir. Yazar, Sahure’nin tecavüzü ile savaşın masum insanlar üzerindeki etkilerini

¹⁴⁷ George Ryley Scott, *İşkencenin Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, Şubat, 2001 s. 278

¹⁴⁸ İnci Enginün,, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992, s. 234-235

çarpıcı bir şekilde yansıtmıştır. Düşman kuvvetleri bu olayları Türklere “gözdağı vermek” için yaptıysa da yaşananlar halkın ayaklanmasını sağlar. Tecavüz olayı hem cinsî hem de siyasî yönüyle romanda yer almış olur. “*Sahure'nin cenazesi Vali Bey, yarbay, bazı subaylar, memurlar ve büyük bir halk topluluğunun katıldığı, iç ve dış düşmanlarımıza karşı bir çeşit protesto ve uyarı niteliği taşıyan çok görkemli bir törenle*” kaldırılır. (AY. s.105) Gerçekleşen işgal ve devamındaki acıların, insanların örgütlenmesini ve mücadeleye daha hızlı katılmasını sağlaması tarihi kaynaklarda da aynı şekilde izah edilmiştir:

“Yunanlılar tarafından işgali, Türk Halkı tarafından nefret ile karşılanmış, her yerde milli cemiyetler ve kûvâ-yı milliye teşkilatları kurulmuş, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Sadaret Makamına (...) telgraflar çekilmişti. Avrupalı yazarların ifadesine göre, eğer Yunanlılar İzmir'e çıkmasalar idi, Anadolu bu kadar süratli ve disiplinli bir şekilde teşkilatlanamazdı.”¹⁴⁹

Romanda benzer bir zulüm de Hacı Anestis'i otele getirilip İngilizleri eğlendirmesi istenen Türk kızının başına gelir. Marya gibi olmasa da “Türk lokumu” diye ifade edilen “güzel İzmir kızı”nı İngiliz subayları ortalarına alıp soydurarak bıçak zoruyla dans ettirmeye çalışırlar, başından aşağı şarap şişesini boşaltırlar ve en sonunda yatak odasına götürürler. Gizli görevi sebebiyle orada ajan olarak bulunan Yağmurcuoğlu bu durumda kendini zor tutar yapılanlara engel olmaya çalışır. Çok geçmeden içerdeki subaylardan biri üsteğmen Sofokles'in öldüğü haberini getirir. Türk kızı askerlerden birinden aldığı kamayı subayın sırtına saplamış aynı bıçakla da intihar etmiştir. Sahure ve adı verilmeyen bu Türk kızının başına gelenler İngiliz ve Yunan mezalimini tüm dehşetiyle gözler önüne sermektedir. İşgal kuvvetlerinin zulüm ve işkenceden geri kalmayan ve cinsellik düşkünü olan insanlar olarak ifade edilen askerleri aslında yaptıklarının insanlığa aykırı olduklarının farkındadırlar. Ancak bunun sorumlusu olarak kendi “hayvanî” içgüdülerini değil savaşı gösterirler:

“Savaş kötü, çok kötü teğmen. Bak hepimiz hayvanlaştık şurda. Neden? Savaş yüzünden. Bu rezalet bitsin, ordudan ayrılacağım hemen. İnsan öldürmek benim işim değil. Ağlamayı bile unuttum be.” (AY. s.386)

İzmir'de her gün silah sesleri ve işkenceler duyulur. Bu vaziyet içinde Türkler de can derdine düşmüş durumdadır. Bunun bir örneği olarak meydanda köylü kadına

¹⁴⁹ Yücel Özkaya, “İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 1.01, 1988, s.65.

altınlarını almak için yapılan eziyete kimse çıkıp bir şey demez, kadına yardım edilmez ve kadının öldürülmesine kimse engel olamaz. Tanık olunan bu temsili durumlar halkın umutsuzluğunu ve güvensizliğini yansıtır.

Romanın üçüncü bölümünde Yunan işgalinin hızlanmasıyla artan zulümler ve buna karşı oluşan Kuva-yı Milliye örgütlenmeleri geniş yer kaplar. Köylerde kadınlar ve erkekler üzerlerine gaz dökülerek diri diri yakılmaktadır. İşgalcilerin ele geçirdikleri köylerde gerçekleştirdikleri işkenceler, astıkları insanlar, kadınlara-kızlara yapılan saldırılar gözler önüne serilir. Yunan komutanları doymak bilmez bir hırs içindedir. Binbaşı Aleks'i'nin saldırı sonrası düşünceleri düşmanın içinde bulunduğu insanlık dışı durumu özetler:

"Birçok ölü veren Kuva-yı¹⁵⁰ Milliye'cilerden bir tekini bile ele geçiremediği için iyice kudurdu. Muhtarla birlikte köyün imamını da cami avlusundaki yaşlı bülbül ağacına astırdı. Bununla da hırsını alamadı, köyün bütün ördek ve tavuklarını kestirip kendine ve erlerine görkemli bir ziyafet çekti."(AY. s.191)

Baysal, savaşın sebep olduğu vahşeti, savaş meydanının tasviri ile gözler önüne serer. İnsanın yaptığına inanılmayacak derecede bir vahşetin sergilendiği, “mezbaha”yı andıran bu meydan zulmün vardığı son noktadır:

"Kusturucu bir et kokusu, böcekler, sinekler ve fareler insan kasaplarının hoşlandıkları bir tabloydu.(...) Hâlâ için için tüten enkazın arasında daha yanan cesetler vardı. (...) Ağaçlardan birine bağlanan bir kadının göğüsleri satırla doğranmıştı. Küçük çocuğu da ayakları dibinde paramparçaydı. 'İnsan olan böyle bir şey yapamaz' diye mırıldandı." (AY. s.274)

Romanda bütün bu yaşananlara tepki göstermeyen İstanbul Hükümeti sıkça eleştirilir. İnsanlar, askerimizin bu zulüm karşısında “tek kurşun” bile sıkılmamasına anlam veremez. Padişah’ın kayıtsız kaldığı düşüncesi yansıtılır. İzmir ve çevresinde yaşanan bu vahşete “her zaman olduğu gibi gözüne yine at gözlüğü” takmış olan Batı’nın ses çıkarmaması da eleştirilir. (AY. s.278)

Birinci Dünya Savaşı döneminde artan işkence durumu, İkinci Dünya Savaşı döneminde hat safhaya ulaşmıştır. Faik Baysal da İkinci Dünya Savaşı dönemi Yugoslavya coğrafyasını yansıttığı *Drina'da Son Gün*’ü “insanın insana yaptığı işkenceyi

¹⁵⁰ Romandaki yazım bu şekildedir.

*anlatmak amacıyla*¹⁵¹ yazdığını belirtir. Yazarın bu romanında işlediği bütün acılar ve işkenceler gerçeğe dayanmaktadır.

Drina'da Son Gün romanında İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı Yugoslavya coğrafyasında Türklerin uğradığı zulüm eserin en önemli temasıdır. Savaşmaktan geri duran, kan dökmek istemeyen Türklerin mücadeleye başlaması gördükleri zulmün hat safhaya varmasıyla gerçekleşir. Selmanoviç tank olduğu çeşitli zulüm ve işkencelerden sonra örgütlenme yoluna gider. Sadece Sırp çetelerinin değil, Almanların da bölgede gerçekleştirdiği zulümler hat safhaya varır. Selmanoviç özellikle Almanların “*her zaman zaferin anasını şiddet ve korku olarak belledikleri*”ni ifade eder.

Romanda yaşanan zulümler giderek artan bir şekilde ilerler. Zulümlerin giderek artmasıyla Türkler de giderek mücadeleye daha çok destek vereye başlarlar. Savaşmaktan, düşmanlıktan mümkün olduğunca geri durmaya çalışan Türklerin haklı müdafaası bu zulümler ile gösterilmiş olur. Yaşanan işkencelere kronolojik bir şekilde bakıldığında ilk olarak Osmaniç'in öldürülmesi büyük yankı uyandırır. Selmanoviç'i tehdit etmek isteyen çeteciler önce komşusu Osmaniç'i öldürürler. Bu olay Selmanoviç'i derinden etkiler ve daha somut adımlar atmasına vesile olur. Sırpların gerçekleştirdiği, Selmanoviç'i ve ahaliyi etkileyen bir diğer zulüm örneği Saima'nın halkın önünde tecavüze uğramasıdır. Savaşın çirkin yüzünün acı bir şekilde ortaya konulduğu bu olay düşmanların zulümlerinin vardıgı noktayı göstermektedir.

Roman kişilerinden Azamoviç esir tutulduğu dönemde maruz kaldığı veya tank olduğu işkencelerden sonra bu acılara tahammül edemeyip aynılarını Alman subaylara yapmayı hayal eder. Ancak bu isyanında haklı olduğu halde insanlık dışı düşüncelere kapılmış olmaktan dolayı üzülür, kendine kızar. Ancak bu düşüncelere kapılmasında suçun kendinde veya başka bireylerde olmadığını da bilir:

“Bütün suç savaşındı, savaşı çıkaranlarındı. Cephelerde ölen veya duvar diplerinde kurşuna dizilen her insanla birlikte toprağa cansız serilen gerçekte insan sevgisiydi.” (DSG. s.175)

¹⁵¹ Andaç, a.g.e., s. 197

Bunun yanında Almanlar da Sırp çetelerin baskınlarından payını almıştır. Yazar, Çetniklerin gerçekleştirdiği, Almanların da katledildiği Nevesni baskınının vahşi tablosunu şu satırlarla dile getirir:

“Hitler’in beyinleri nasyonal sosyalizmin insanlık dışı hülyalarıyla yıkanmış zavallı çocukları yalnız öldürülmemişlerdi. Kolları, bacakları, burunları, dilleri ve en ilkel bir insanın bile utanç duygusuyla hiç olmazsa bir yaprakla örtmeye çalıştığı uzuvları kesilmiş, gözleri oyulmuş sonra bu parçaların hepsi bir köşeye yığılmış, yedi ceset de bellerinden toprağa çakılmıştı.” (DSG. s.208)

Bu vahşet tablosundan sonra Selmanoviç *“boş yere akmış insan kanlarını görünce bir kere daha insanlığından utanır.”* Ancak *“Kendi düşünceleri dışındaki insanlara işkence yapmayı hak sayan zihniyetin benzer bir vahşetle karşılaşması okuyucu pek fazla etkilemez.”*¹⁵²

Bu olaylar her ne kadar acı olsa da Selmanoviç’le birlikte ahaliyi de zulme karşı birleştirmede etkili olur. Yaşanan zulümler insanların birbirine daha çok bağlanmasını sağlar. Halkı acılar birleştirir. Türk Divisia’nın kuruluşu daha sağlam temeller üzerinde inşa başlar. Selmanoviç’in tüm yaşananlara karşın Türk Divisia’nın kararlarını, maddelerini belirlerken önceliği vahşetten uzak olmaktır. Kendilerine yapılanların aynısını yapmak gibi bir amaçları, masum insanlara karşı kinleri, intikam duyguları yoktur. Suçsuzlara kesinlikle zarar gelmemesini ve sadece Çetniklere karşı savaşılmasını emreder.

Romanda sivil halkın masumluluğu, günahsızlığı, suçsuzluğu özellikle dile getirilir ve onlara karşı kötü davranılmaması gerektiği Selmanoviç tarafından vurgulanır. Hatta Selmanoviç Mordaç gibi kendilerine kin besleyen Sırp çetelerine karışan birine bile işkence edilmesine karşı çıkar:

“Kim olursa olsun nu katillerin insnalık dışı metotlarına baş vurmıyalım. Biliyorum Mordaç amansız bir Türk düşmanı.(...) Ona insanları öldürmek için değil, insanları kurtarmak için Balkan’a çıktığımızı gösterelim.” (DSG. s. 281)

Mordaç, *“İpan’ın aldattığı, Mihailoviç’in zehirlediği”* beyni yıkanan bir çeteci olmuştur. Mordaç ile baştakilerin bir maşa olarak kullanmak için yanlarında tuttuğu insan tipi gözler önüne serilir.

¹⁵² Alev Sınar, a.g.e., s.220

Romanda zulüm teması insanlıkla bir çatışma içerisinde de verilir. Bir yanda zalimler, canavarlar öbür yanda ise insanlık için kendini feda eden, insanı, insanlığı önceliği haline getirenler vardır. Doktor Metroviç de bunlardan biridir. Türk-Divisia'nın kuruluş aşamasında önemli desteği olan Metroviç'in mesleği de fikrine uygun seçilmiştir. Kimlik ayırt etmeden önce insan sağlığı amacıyla çalışan doktor toplumdaki işlevine uygun bir zihniyete sahiptir.

Drina'da Son Gün'de zulmün önemli bir temsilcisi de Goril İpan'dır. İpan kaçırdıkları Müftü Bedroviç'e Kurban Bayramı'nda yaptıkları akıl almaz işkence ile öne çıkar. Peder Yuvan'ın kaçırıldığı yalanı ile halkı da bu şiddete destek olmaya çağırır, galeyana getirir:

“Goril bir siyaset adamı değildi ama onlar kadar kurnaz, yalancı ve çapulcunun biriydi. Ne Tanrı ne de İsa ile bir alışverişi vardı. Oynayacağı oyunun halkın yüreğinde en ufak bir acıma duygusu uyandırmaması için her şeyden önce öfkeleri kamçılama macerasına girişmişti.” (DSG. s. 297)

Köy meydanında Müftü Bedroviç'e yapılanlar zulmün vardığı son noktayı gösterir. Ancak bu zulüm karşılığını bulmakta gecikmez. Karışan köy meydanında Miyasiç ile Müftü Bedroviç vurulur ancak aynı anda Miyasiç de Goril İpan'ı vurur ve İpan rezil bir vaziyette can verir. *“İsa ile Muhammed birleşerek olaya tanık olanların hayatları boyunca unutamayacakları iyi bir ders”* vermişlerdir. Yazar ölümlerin meydana bir bir kaldırıldığını belirtirken esas olanın *“onların ölümüne yol açan nedenleri”* ortadan kaldırmak olduğunu vurgular.

Göç konusu romanda geniş yer kaplayan ana temalardan biri olmamakla beraber yıllarca yapılan zulmün insanları sürüklediği bir mecburiyet olduğu için bu başlık altında ele alınmaktadır. Sırp çetelerinin önlenemeyen zulmü ve bölgede zorlaşan hayat şartları insanları göçe sürükler. Savaştan sağ çıkabilenler elinde avucunda ne varsa toparlayıp Türkiye'nin yolunu tutarlar. *Drina'da Son Gün*'de, *“insanların kendi istekleri dışında özellikle de savaşlar sebebiyle zorunlu olarak doğdukları toprakları bırakarak başka bir toprağı vatan tutmak suretiyle gerçekleşen zorunlu göç olgusu”*¹⁵³ yansıtılmaktadır. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü bu coğrafyada kök salmış, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşları'nda topraklarında kalabilmeyi başarmış Türk-Müslüman

¹⁵³ İsmail Arslan, “Zorunlu Bir Göç Hikayesi Olarak ‘Mübadele’ Üzerine Bazı Düşünceler”, *Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhacerat Edebiyatı*, Eylül 2012, s. 67

insanlar, II. Dünya Savaşı ile birlikte artan Sırp zulmüne dayanamayıp Türkiye'nin yolunu tutar. Yine de “*Göçe mecbur kalanların gönlünde bir gün tekrar geri dönmek emeli yatar. Böylesi bir emel hem taşıyanı kamçılıyarak güçlendirir hem de ayrılık acısını belli bir oranda hafifletir.*”¹⁵⁴

7. EĞİTİM

Faik Baysal, savaş temini ele aldığı romanlarında vermek istediği mesajları eğitilmiş roman kişileri üzerinden verir. Eğitilmiş erkek kahramanlar çoğunlukla yazarın sözcüsü konumundadır. Yazar eğitilmiş kadın kişiler ile de toplumda görmek istediği kadın tipini yansıtır.

Ateşi Yakanlar romanında da *Drina'da Son Gün* romanında da tarih öğretimine karşı olumsuz bakış görülür. Roman kişilerinden Yağmurcuoğlu tarihi “*yalanlar ve ihanetler dosyası*” olarak nitelendirir ve tarihin “*bu tür kepezeliklerin iğrenç bir tablosu, insanın rezilliğini ortaya koyan belgesi*” olarak görür. (s.218) Tarihin, *Drina'da Son Gün* romanında olduğu gibi, insanlık için olumsuz sonuçları olduğu düşünülür. Tarih, milli-manevi, dinî ahlâkî ve sosyal değerlerin aktarılması işleviyle düşünülmez.

Ateşi Yakanlar romanında Millî Mücadele özellikle bürokratlar ve aydınlar aracılığıyla ele alındığı için eğitilmiş insanlar bolca yer alır ancak bu kişilerin eğitim düzeyleri veya eğitilmiş insanlar olarak farkları romanda vurgulanan bir nokta değildir. Yazara göre toplumda öncelik okumuş olma veya olmama değil, vatan müdafaasından yana olup olmama noktasındadır.

Romanın kadın kahramanlarından, Albay'ın eşi Raziye Hanım okumuş biri olarak kültürlü yönüyle öne çıkar:

“*Biraz Almanca bilen, Teyfik Fikret ve Namık Kemal'den başka şair tanımayan kocasına karşılık çok güzel Fransızca konuşan, belli başlı Fransız ozanlarının en güzel şiirlerini ezbere bilen, hangi türde olursa olsun kitap okumayı çok seven kültürlü bir kadındı.*” (AY. s.22)

Romanda eğitilmiş yönü vurgulananlardan biri de Mevlüt Ekinciler'dir. Yağmurcuoğlu'nun gizli görevi esnasında yaptığı yolculukta karşılaştığı Mevlüt

¹⁵⁴ Belkıs Altuniş Gürsoy, “Türk Romanında Balkan Savaşları”, *Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhacerat Edebiyatı*, s.133

Ekinciler eğitiminden feragat edip vatan savunmasına gelmesiyle öne çıkar. Paris'te Kimya Mühendisliği okuyan Mevlüt, Fransa'ya aslında okumaktan çok "Abdülhamit'in zorbalığından kurtulmak için" gittiğini ifade eder. Gelişen olaylar onu da etkiler ve Paris'teki eğitimini yarıda bırakıp vatan müdafaası için yurduna dönüp Kuva-yı Milliye'ye katılır. Aile olarak yüzyıllardır her savaşta şehit verdiğini belirten ve bununla gurur duyan Mevlüt, Osmanlı Tarihi'ni, Hammer Tarihi'ni okumuş araştırmış, üniversite kitaplığındaki kitaplardan yararlanmış bilinçli bir vatanseverdir. Mevlüt, ülkeyi yalnız askerlerin değil, doktorların, mühendislerin, öğretmenlerin, yazarların ve şairlerin de kurtaracağına inanır. Yağmurcuoğlu ile aralarında geçen bu konuşmadan üç gün sonra Mevlüt Ekinciler şehit düşer.

Faik Baysal, zamanında ilim, sanat, eğitim gibi birçok alanın yanında yaşam kalitesi gibi alanlarda Avrupa'nın önünde gelişmiş bir toplum olduğumuz halde değişen dünyada git gide geri kalıyor oluşumuza değinir. "*Dillere destan olan hamamlarıyla Avrupa'ya yıkanmayı öğreten bir ulusun son zamanlarda herkesi şaşırtan, geri kalmışlığımızın bir simgesi olarak değerlendirilen tuvaletleri*"ne (AY. s.141) bir yabancıdan gözünden "tikindirici" şekilde değinir. Burada tuvaletler, küçük düşürücü etkisiyle geri kalmışlığın bir sembolü olarak değerlendirilir.

Drina'da Son Gün'de eserin merkezinde olan Selmanoviç, eski ve köklü bir Türk ailesine mensuptur. Kendisi de okumuş, aydın, kültürlü biridir. Yüksek eğitimini Almanya'da yapmıştır. Bu eğitilmiş ve kültürlü yönüyle romanda yazarın sözcüsü olabilecek kişi olmuştur. Selmanoviç'in yaşananlara, savaşa, ne yapılacağına dair konuşmalarında hep aydın kimliği ile sağduyulu konuşmaları dikkat çeker.

Selmanoviç'in kendi ailesi de aynı şekilde eğitilmiştir. Ancak kızı Elmasa'nın Hukuk Fakültesi öğrencisi olduğu halde savaş sebebiyle derslerine devam edemediği belirtilir. Savaş sosyal hayatın birçok yerini olumsuz yönde etkilediği gibi, eğitim açısından da olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Selmanoviç bu savaş ortamında oğlunun da eğitiminin aksamaması için onu Londra'ya gönderir. Oğlunu Londra'ya göndermesinin sebeplerinden biri de gönül bağı olan güzel Muammera'dan uzaklaştırmaktır. Muammera ailenin diğer üyeleri tarafından da iyi bir kız olarak görüldüğü halde eğitilmiş ve kültürlü olmadığı için ailelerine uygun bulunmaz.

Baysal, roman kişilerinden Nezir ile Selmanoviç arasındaki bazı konuşmalarla okuyup eğitim alma ve eğitim almadan evlenip çocuk sahibi olma düşüncelerinin kıyasını yapar. Nezir, insanın erkenden evlenip çocuk sahibi olmasının öneminden bahseder. Yaşamı, evlenmek ve çocuk sahibi olarak gören, kitapların asla çocuk yerini tutmayacağını düşünen Nezir'i Selmanoviç eleştirir. Ancak bu zihniyetin sorumlusu Nezir'in şahsı değil "*ona kitabı düşman belletenler*"dir. Yazar, eğitime önem vermeyen sistemin ve toplum düşüncesinin eleştirisini yapar ve bu zihniyetin Nezirler doğurduğunu ifade eder.

Yazarın eğitilmiş roman kişilerinden biri de Azamoviç'tir. Azamoviç, hukuk tahsil ettiği halde avukatlık yapmayan, toprakla uğraşan biridir. İnsanların hakkını savunmayı çok önemli bulmakla birlikte insanlarla uğraşmaktansa toprakla uğraşmayı kendine daha uygun bulur. Eğitilmiş olduğu halde bunun gerektirdiği bir işle meşgul olmayan Azamoviç, hangi işi yaparsa yapsın insanların, bütün meslek sahiplerinin okumaları gerektiğini düşünür.

Mitza savaş içindeki işleviyle eserde yer almakla birlikte onun eğitimine de değinilir. Mitza'yı cahil görüp küçümseyen Alman komutana Azamoviç, Mitza'nın Belgrad Üniversitesi Edebiyat Bölümünü birincilikle bitirdiğini belirtir. Mitza dönemin ve coğrafyanın şartlarına rağmen okuyan bir kadın olarak dikkat çekicidir. Ancak yaşadığı olumsuz durumlar, kocasının öldürülmesi gibi olaylar onu da sarsmıştır, kendini daha çok çocuklarına adamıştır, Yine de bölgedeki derneklere üye olup, iyilik yapmak için çabalar.

Drina'da Son Gün romanında eğitim açısından değinilen bir konu da "tarih eğitimi"dir. Yazar, zaman zaman Metroviç ile Selmanoviç arasındaki konuşmalarla tarihin ne olduğu, neden öğretildiği, ne kazandırdığı ve ne kaybettirdiği üzerine düşüncelere yer verir. Tarihin bir ilim olarak, değerlerin ve milli bilincin gelişmesine olan katkısı açısından ele alınmadığı görülür. Selmanoviç tarihin yararsız bir şey olduğunu ifade ederken Metroviç de, "*tarihin insanoğlunun ne rezil ve ne ikiyüzlü olduğunu ortaya koyan kesin bir belge*" olduğunu belirtir. Selmanoviç yaşanan bütün zulümlerin ve savaşların tarih kaynaklı olduğunu düşünür. Tarihin, insanları intikam hırsıyla birbirlerine düşman ettiğine inanır..

Dündar Selmanoviç'in İngiltere'de kaldığı otelde sığınakta bir arada olan insanlar aracılığıyla savaflara ve toplumlara, savaşta İngiltere'nin vaziyetine dikkat çeken yazar, Profesör Mr. Charles ile de tarihe karşı olumsuz bakış açısını yansıtır. Tarihin insanlara hiçbir şey kazandırmadığını ifade eder:

“Geçmiş hataların üstünde durmak bize hiçbir şey kazandırmaz Mr. Hudson. Yaşamak, kurtulmak istiyorsak arkamıza değil önümüze bakmalıyız. Parolamız ne yaptık değil, ne yapacağız olmalıdır.” (DSG. s. 253)

8. AYDIN VE BÜROKRAT ELEŞTİRİSİ

“Aydın” kavramı Tanzimat'tan beri nasıl olması gerektiği yönünde sürekli tartışılan ve eserlerde önemli ölçüde ele alınan konulardan biridir. Aydınlar tarafından ifade edilen “aydın” tanımının işlevi zamanla eleştirilere maruz kalmıştır. Toplumunu yönlendirmesi beklenen aydın, toplumdan uzak, halktan ayrı bir üst kimliğe bürünmüştür. “*Aydının ortaya koyduğu herhangi bir tavır, bir bakış açısından doğru kabul edilip takdire şayan görüldüğü gibi başka bir bakış açısından ‘aydın ihaneti’ olarak değerlendirilebilmiştir.*”¹⁵⁵ Bu karışık durum yazarlar tarafından roman kahramanlarının şahsında sık sık dile getirilmiştir.

Faik Baysal da *Ateşi Yakanlar* romanında devletin üst tabakalarının ve aydınların vatan konusundaki düşüncelerine ve davranışlarına eleştiriler getirir. “*Devlet kadrolarındaki bütün yöneticileri halktan kopuk olmakla, sadece kendi çıkarlarını düşünüp verdikleri sözde durmamakla*”(s.8) eleştiren yazar bu düşüncesini romanın başından sonuna kadar çeşitli olaylarla yansıtır. *Ateşi Yakanlar* romanında ülkenin içinde bulunduğu karışık durumda “taraf”ını seçmekte zorlanan, çıkarlarına göre sonuçta kimin galip çıkacağından emin olmayan birtakım devlet idarecileri vardır. Bu kişiler şahsi menfaatleri için sarayı destekler ve bu yolda çeşitli sahtekârlıklara başvururlar.

Roman kişilerinden İzmir Valisi İzzet olumsuz olarak anlatılan bürokratlardandır. “*Osmanlı gibi yaşlanmış, ne yaptığını, ne söylediğini bilmeyen*” biridir. (AY. s.35) Osmanlı Hükümeti'ne bağlılığı ile öne çıkan İzmir Valisi, milli mücadeleye karşıdır.

¹⁵⁵ Sezai Coşkun, *Tarik Buğra'nın Romanlarında Sosyal Meseleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 171

Kaymakam ve yarbay gibi mücadele yanlılarına tepkilidir. “Koltuğundan olma korkusu” ile rüşvetle iş yapan vali, kaymakamın isteklerini kabul etmemesi üzerine kaymakam hakkında çeşitli iftiralar atar. Valinin Osmanlı Hükümeti’ne bağlılığının sebebi ise kendi düşüncesine göre vatan-millet sevgisi değil, makam-mevki sevgisidir. Valinin “*el etek öpen dalkavuklara fazla güvenmemesi*” uyarısını yapan Arif Bey’e karşı tavrı onun makam hırsını gözler önüne sermektedir:

“Kendi başınıza hareket ediyorsunuz. İzmir’in valisi ben miyim yoksa siz misiniz? Sizseniz bir kente iki vali çoktur. İkimizden birinin gitmesi gerek buradan.” (AY. s.33)

İzmir Valisi zaman zaman kendi iç muhasebesini de yapar. “*Yıllar sonra insanlıktan çıkıp taş kesildiğini ve en acı olaylar karşısında bile kılının kıpırdamadığını, vali kılığına girmiş bir hayvandan başka bir şey olmadığını düşünerek büyük bir üzüntüye*” kapılır. (AY. s.93) Baysal bireyden yola çıkarak geneli yansıtır: “*Politikacılar ve generaller oldum olası sağırdı. Onların duyduğu tek şey insanın damarlarından sıcak sıcak boşalan kan şırıltısıydı.*” (AY. s.274)

Roman kişilerinden Kaymakam olumlu olarak ifade edilen bürokratlardandır. “*Bilgiçlik taslayan, sahtekâr, kişiliksiz aydınlar*”dan olmadığı belirtilen Kaymakam makam mevki düşkününü biri olmamasıyla vurgulanır. (s.10) Yazar kaymakamın şahsında dönemin aydınlarını eleştirme fırsatı bulur. Ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun bir sebebinin de aydınlar olduğunu düşünür. Aydınlar “yaban” olmaya devam ettikçe “bizim hastalığımız” da bitmeyecektir:

“Gerçek aydın halktan kopan, halkı küçük gören, halka yukardan bakıp ders vermeye kalkan değil halkla bütünleşmeyi bilen kişidir. Bizim hastalığımız böyle gerçek bir aydına sahip olmayışımızdan kaynaklanıyor.(...) Bizde aydınlar yalnız gevezelik eder, sonra kavga edip birbirlerine küserler.” (AY. s. 10)

Bunun yanında Kaymakam Bey’in askerlerle ilgili düşünceleri dikkat çekicidir. Yeniliklerin hep ordular tarafından geldiğini belirten kaymakama yarbay bu noktada bir uyarıda bulunur. Kaymakamın orduyu övmesinin ardında farklı bir fikir yattığını düşünen yarbay, “askerin siyasetten uzak durması” gerektiğini belirtir. Kaymakam Bey, Cumhuriyet’in ilanından sonraki yirmi otuz yıllık süreçte demokrasi sancıları çeken ve çareyi orduda, ordunun müdahalesinde gören aydın kesimin sinyallerini vermiş olur.

İzmir'in işgalini ve devamındaki sürecin anlatıldığı *Ateşi Yakanlar* romanında, gazeteci olan ve *Hukuk-u Beşer* gazetesinde milli mücadele taraftarı yazıları yayınlanan aydınlardan biri olan Osman Nevres, Hasan Tahsin takma adını kullanmaktadır. Tarihi kaynaklarda düşmana ilk kurşunu atan kişi olarak yer alan Hasan Tahsin, romanda bu eylemiyle yer almaz. Faik Baysal'a göre ilk kurşunu atan Yarbay Arif'tir. Baysal bu yöndeki düşüncesini bir röportajında izah eder:

*“İzmir’de ilk kurşunu kimin attığı konusunda üç ayrı görüş birbiriyle çelişiyordu. Çok düşündüm, ben de ilk kurşunu Osman Nevres ya da Hasan Tahsin’in değil Albay Arif Bey’in attığına inandım ve romana bu görüşü işleyerek girdim. Burada şunu belirtmem gerekiyor: Hasan Tahsin de düşmana ateş etmiş ve vatan sevgisi uğruna canından olmuştur. Bu bir gerçektir. Ama ben ikinci veriyi kabullendim, böylece yola çıktım.”*¹⁵⁶

Faik Baysal'ın *Ateşi Yakanlar* romanında yer verdiği Osman Nevres, dönemin aydınlarının tipik bir tasviri olarak karşımıza çıkar:

“Çok temiz giyinmişti, yakası kolalı bembeyaz gömleği ile düğümünün hemen altında iri taşlı bir iğnenin ışıldadığı kravatından ölüm anında bile kendisini ihmal etmeyecek kadar titiz bir insan olduğu anlaşılıyordu. Kendisine çok yakışan koyu gri giysisi gerçekten şıktı, pantolonu sanki ütüden yeni çıkmış gibi hiç buruşmamıştı. Rujan pabuçlarının üstünde tozun zerresi bile yoktu.” (AY. s.70)

Bu ifadelerden Osman Nevres'in son derece itibarlı ve özenli bir “alafranga” olduğu görülür. Baysal, köklerinden uzaklaşmış halktan kopuk bir “yaban” olan bu aydını eleştirir:

“Tanzimat sonrasında nereye gittiklerinin bilincine varmadan batılılaşmaya yönelen erkeklerde daha çok aydın geçinenlerde moda olan, üst dudağını yarı yarıya örten bir bıyığın tamamladığı, hemen hemen hiçbir kusuru bulunmayan, için için bir şeylere ağıyormuş izlenimini bırakan yüzüyle Osman Nevres kısaca buydu.” (AY. s.70)

Osman Nevres ve Yağmurcuoğlu konuşmalarında İttihatçılardan da bahseder. Yağmurcuoğlu'nun “İttihatçılardan yana mısınız?” sorusuna Osman Nevres “o defterin kapandığını, ülkeyi kurtaracaklardan yana olduğunu” ifade ederek cevap verir.

Romanın ilerleyen kısımlarında kendine daha çok yer bulan İstanbul Emniyet Amiri Mürşit Efendi, “Rum azınlığın çılgınlığını önlemek için elini bile kıpırdatmaya

¹⁵⁶ Andaç, a.g.e., s.199

cesaret edemeyen” biri olarak ifade edilir. Zaman zaman hırslarıyla vicdanı arasında çatışma yaşayan Mürşit Efendi, İngilizlerin, sarayı, Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal ile ilgili olarak sıkıştırdığı dönemde “koltuk endişesi” ile ne yapacağını bilemez halde davranan, hayallerini yaşama hevesinde olan vatanın milletinin içine bulunduğu vahim durumu düşünmeyen bürokrat tipidir:

“Çok hırslıydı, Saltanat yıkılacak diye ödü kopuyordu. Vatan ve millet sadece dilindeydi, gönlünde Padişah’ın başmuhafızı olmak tutkusu yatıyordu.(...) Padişah’ın gözde bir adamı olmak, nişanlar içinde yüzmek, el ayak öptürmek, Boğaziçi’nin en güzel yerinde bir yalıda oturmak, başka bir şey istemiyordu.” (AY. s.257)

Mürşit Efendi sonunda hayalini kurduğu teklifi alır. Saray’da görevlendirileceği haberini veren muhafız ise içinden Emniyet Amiri’nin “*Saray’a kapağı atabilmek için milleti çiğnemeye gelmiş*” (AY. s.262) biri olduğunu düşünür.

Sarayın akıbetinin ne olacağı konusunda belirsizlikler olduğunu düşünen Mürşit Efendi endişelidir. İç muhasebe yapan, olayları sorgulayan Mürşit Efendi aslında sarayın yaşananların sorumlusu olduğunu düşünür. Devlet içerisinde oluşan kayıtsızlık ve görevlerin ihmal edilmesi sebebiyle düşman ülkenin içine rahatça girebilmiştir. Sadece toprak bütünlüğü değil, ahlâk da bozulmuştur:

“Devlet de polis gibi horul horul uyuyordu. Bu yüzden düşman burnumuzun dibine gelmiş, (...) yolsuzluk, hırsızlık, ahlâksızlık artık utanılacak ayıplar ve suçlar olmaktan çıkmıştı.” (AY. s.270)

Mürşit Efendi’nin görüştüğü bürokratlardan biri olan Vali Kevni Bey adı “rüşvetçi”ye çıkmış biridir. Mürşit Efendi, Kevni Bey’e “*yalnız aldığı maaşla geçinmeye çalışan namuslu insanlar*”dan olduğunu ifade etse de tam zıttını düşünür. (s.298) Mürşit Efendi ve Kevni Bey Anadolu’nun işgaline karşı duyarsız olan kendi çıkarlarını düşünen bürokrat tipleridir. Kevni Bey de Mürşit Efendi gibi içinde bulunulan karışık ortamda kendini sağlama almaya çalışan, gidişata göre, kazananın kim olacağına göre tarafını seçmeye bekleyen bürokratlardandır. Bu durum Mürşit Efendi’de bir iç hesaplaşma şeklinde ne yapacağını bilemez durumda görülürken, Kevni Bey neyi neden yaptığının bilincindedir:

“Çok iyi düşünüp taşınmak gerek. Yanlış bir adım atarsak “Hain” damgasını yeriz sonra. Bakarsın hükümet bu işin üstesinden geliverir, biz de mahkemelerde sürünürüz yıllarca. En iyisi biraz daha beklemek. Kazanan iyice belli oluncaya

kadar sabretmek. Bu davranışım size çirkin gelebilir. Politikacılar başka türlü mü davranıyor sanki? (...) İkisine de gizlice yardım etmek en akıllıca iş bence. Kaybeden kaybeder, kazanan taraf da bizi hainlikle suçlayamaz.” (AY. s.301)

Ne yapacağı konusunda gelgitler yaşayan, vatan ve namus düşünceleriyle, eşi Afiye Hanım'ın hırslarıyla boğuşan Mürşit Efendi, sonunda bu “namussuzluğu” yapamayacağını anlar ve kararını Kuva-yı Milliye'den yana verir ve Anadolu'nun direnişi için Kara Keçili Alayı'na katılır. Mürşit Efendi'nin buraya kadarki durumu ve konumu ile işgalin İstanbul'daki etkileri de gösterilmiş olur.

Ateşi Yakanlar romanında aydınlara dini inanç noktasında da eleştiri getirilir. Olumlu bir şekilde ifade edilen din adamlarından Latif Merhabaoğlu için “*çıkarını düşünen, ülkenin bu duruma düşmesine sebep olan*” kişi olarak dedikoduları çıkmıştır. Merhabaoğlu'na göre bu dedikoduyu yapanlar “*dindar olmayı suç sayan züppe aydınlarımız*”dır. Bu aydınların dini unutmaları eleştirilir. “*İnsana yalnız doktor yetmiyor, dua da gerek. Ama bunu kime anlattırın? Avrupa'ya okumaya giden sersemler bizi dinden imandan da etti.(...) Bilim, anladık saygım var, üç beş şey öğrenir öğrenmez Allah'ı unutmak da nesi?*” diye sorgulayan Yarbay Arif'e göre bu sıkıntılar “Tanzimat belâsı”nın getirdikleridir. Kendi benliğini unutan bu sözde aydınlar, Tanzimat'tan beri devam eden bir zihniyettir. Yarbay, “Avrupa'ya giden züppeler” olarak nitelediği bu insanlar yüzünden bugün sıkıntı içinde olduğunu, zararını gördüklerini düşünür. Savaşları çıkaranların da “okumuş” denilen kesim olduğunu belirten Yarbay, eğitim sisteminin değiştirilmesi ve önce insanlığın, insan sevgisinin öğretilmesi gerektiğini belirtir. Bilim bu temel öğretilerden sonra gelmelidir.

Eğitilmiş ve vatansever yönüyle öne çıkan Mevlüt Ekinciler, çatışmada şehit düşen arkadaşlarının yanına gelip dua eder. Burada Mevlüt'ün diğer sözde aydınlar gibi Paris'te tahsil gördüğü hâlde, “Allah'ı unutmamış” olduğu vurgulanır. Aydın sadece halktan kopuk olmakla değil, inançlarından kopuk olmakla da eleştirilir. Mevlüt, Paris'teki eğitimi esnasında edindiği izlenimlere göre aydınlara yönelik eleştiriler getirir:

“Paris'te bazı aydınlarımızla tanıştım. Herifler üç gün içinde Fransızlaşmışlar. Kendi dilleriyle konuşmak bir yana Türk olduklarını bile söylemeye utanıyorlar. Onlardan bu ülkeye hiçbir hayır gelmez. Aydının böylesi kara cahilden daha tehlikelidir.” (AY. s.283)

Mevlüt Ekinciler, bürokratları da eleştirir. Vatan bir savaş ortamına girdiğinde halk gözünü kırpmadan canını verirken, sadece kendi derdini düşünen, başı sıkınca kaçan, zafer olduğunda ise bunun “nimetlerinden yararlanan” yöneticilerin halkı unutmamasına tepki gösterir.

9. HAK VE ADALET

Ateşi Yakanlar romanında da hak, haksızlık ve adalet, adaletsizlik gibi konular çoğunlukla Türklerin yaşadığı zulümle beraber ele alınır. Savaşın hiçbir haklı sebebi olamayacağı gibi savaş esnasında kanunlar ve adalet, insan hakları gibi kavramlar da yok olur. “Avrupa’ya insan haklarına saygılı bir devlet olduğumuzu göstermek zorundayız” diyen Vali’ye Latif Merhabaoğlu sert çıkar:

“İnsan hakları dediniz de akluma geldi. Avrupa bizim haklarımıza saygı göstermezken ona yaranmaya çalışmamız doğru mu? Üstelik bu canavarlar zaten insan minsan da değil.” (AY. s.87)

Din adamının, Mehmet Akif gibi “*medeniyet denilen tek dişi kalmış canavar*” olarak gördüğü Avrupa, gerçekleştirdiği zulüm ve insanlık dışı uygulamalarla savunduğu ve toplumlara getirmeyi vaat ettiği hukuk ve adaletten bîhaberdirdir.

Haksızlığa sadece düşman açısından değinilmez. İstanbul Hükümeti aracılığıyla da hukuk sistemine yönelik düşünceler yer alır. Yazar, saraydaki devlet yöneticilerinin “kokuşmuş kanunlar”la uğraşmasını eleştirir. Bu kanunların “*güçsüzlerin önüne dikilen duvarlar*” olduğunu belirten Baysal, İstanbul Hükümeti’nin artık görevlerini yerine getiremediğini, esas meselelerle ilgilenmediğini, hukukun nizamını sağlayamadığını ifade eder ve yeni bir hukuk devleti kurulması gerektiği düşüncesini yansıtır. Ülkenin içinde bulunduğu en büyük sorun yönetenler ile yönetilenler arasındaki adaletsiz ve eşitliğe dayanmayan ilişkidir:

“Yönetenlerle yönetilenler bir düzeye geldikleri gün dünyada mutluluk çağı başlayacaktır. (...) Çirkin politikacılar böyle bir çağın başlamasına izin vermiyorlar.” (AY. s.296)

Bu adaletin ve eşitliğin sağlandığı gün ülkeye gerçek mutluluğun geleceği vurgulanır. Toplumun içindeki eşitsizliklerin giderilmesi ile gerçek mutluluğa

ulaşılabilceği gibi, toplumlar arası çatışmalar da aynı ayrımların ortadan kalkmasıyla sona erebilecektir:

“Soylu soysuz, çöpçü dilenci, zengin yoksul, insan her yerde aynıydı. Bu üstünlük masalları kendi kendimize uydurduğumuz palavralardı. Toplumlar arasındaki çatışmaların, savaşların nedeni bu rafla ya da bölmelerdi.”(AY. s.323)

Drina'da Son Gün romanında yazar savaşın hiçbir haklı sebebinin olmadığına dikkat çeker. Adalet ve haklılık kavramları savaşta Türklerin gördüğü zulümle iç içe işlenir. Meydana gelen iç savaşta, Sırp çetelerinin Türklere karşı hiçbir kanunda yeri olmayan işkenceler yaptığı gösterilir. Toplumlara “adalet” getirme vaadiyle ülkeleri işgal eden zihniyetler tüm hukuk ve adalet kaidelerini çiğneyerek daha fazla zulüm ve haksızlık yapmaktan ileriye gitmemişlerdir. “Savaşın getireceği bir adalet nasıl bir adalet olabilir?” sorusunun cevabının bulunamadığı romanda insanların sorgusuz veya göstermelik sorgularla infazları, sadece bir tarafa işleyen hukuk sistemi gibi zihniyetler gözler önüne serilir. Savaş ortamında diğer bütün değerler gibi adaletin, hakkın ve haklının da bir anlamı kalmamıştır. Suçsuz insanlar sırf suçlu olarak düşünülen insanlara ulaşabilmek amacıyla tutuklanır. İnsan hukukuna ve insanlığa sığmayan bu yöntem Mitza ve Osmanîç aracılığıyla eleştirilir.

10. TOPLUMSAL (SOSYAL) ÇÖZÜLME

Faik Baysal'ın savaş temini işlediği romanlarda, toplumda var olan ortak değerlerin, insanları bir arada tutan disiplin ve inançların çökmesinin meydana getirdiği sosyal çözümler büyük ölçüde yer alır. Savaş teminin işlendiği eserlerde birey geri planda tutulur, roman kişileri süreklilik göstermez. Bu sebeple çözümler birey odaklı değildir. Savaşlar toplumların bir bütün olarak yaşadığı bir olgu olduğu için bu eserlerde çözümler de toplum odaklıdır.

Ateşi Yakanlar romanında sonu belli olmayan mücadelenin ne getireceği, sarayın durumunun ne olacağı gibi durumlar bürokratlar arasında etik olmayan davranışlar sergilenmesine sebep olur. Kevni Bey'in Yarbay Arif ile ilgili bilgi edinebilmek için Mürşit Efendi'den yarbayın karısını kaçırmayı istemesi bunun bir örneğidir.

Toplum içinde savaş sebebiyle yaşanan ekonomik sıkıntı da rüşvet gibi olayların artmasına, toplumdaki genel ahlâk kurallarına aykırı hareketlerin yaygınlaşmasıyla gelen sosyal çözümlere sebep olur:

“Galiba bizim bildiğimiz namus kılık değiştirmiş. (...) Bütün değerler alt üt olmuş. Çalarsan değer, çalmazsan namussuz oluyorsun şimdi.” (AY. s.304)

Sosyal çözümlenin sebebi olarak savaşın, vahşetin, zulmün insanî duyguları yok edişi belirtilir. Toplumda meydana gelen duyarsızlaşma, değer verilen yargıların değerşimi ve dünyanın içinde bulunduğu çirkinlik romanın sonunda özetlenir.

Faik Baysal'ın *Drina'da Son Gün* romanında ise daha farklı tablo çizilir. Ortak bir düşmana karşı olan tüm halk kendi içinde birlik sağlar. Türkler birbirlerine ve tüm insanlara yardımcı olabilmek için uğraşırlar. *Drina'da Son Gün*'de yazar, sosyal çözümlenmeden ziyade sosyal birliğe dikkat çekmiş olur.

SONUÇ

Sanat eserleri sanatçının kendine has üslubu ve yazım biçimiyle beraber devrin sosyal ruhunu ve dünya görüşünü de yansıtan unsurlardır. Toplumlarda meydana gelen olaylardan oluşan düşünce sistemleri birer akım olarak sanatta kendilerini göstermişlerdir. Bu akımlarda realizm olarak başlayan ve natüralizm olarak gelişen gerçekçilik edebî eserlere topluma tutulan bir ayna olma vazifesi vermiştir. Gerçekçilik düşüncesi, Marksist sanat anlayışıyla ilerlediği pencerede toplumdaki meseleleri temelde maddî sorunlara bağlamıştır.

Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatının çok sayıda eser veren yazarlarından Faik Baysal, romanlarında sosyal hayattaki meseleleri işlemiştir. Baysal'ın ilk romanlarını kaleme aldığı 1940'lı yıllar İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle toplumsal birçok sorunun ortaya çıktığı, sosyal kaygının arttığı bir dönemdir. Baysal, Marksist sanat düşüncesinden hareket ederek sorunların birçoğunu ekonomik sıkıntılara bağlamakla beraber siyasal, bireysel ve ruhsal durumları da sorunların sebebi olarak ele almıştır.

Faik Baysal, ilk romanları olan *Sarduvan* ve *Küçük İnsanlar*'da köye ve köylüye dışardan ideolojik bir bakışla değil, köyün içinden ve natüralist bir bakışla değinmiştir. Onun romanlarında sefalet, cehalet ve yanlış dinî uygulamalarla dolu sahte tutuculuk içinde boğuşan Türk köylüsü, köy yazarlarının birçoğunun romanının aksine manevî değerlerinden de yoksundur. Baysal'ın köy ve kasaba romanlarındaki düzenbaz, hilekâr ve yozlaşmış köylü tipinin karşısında olumlu bir tip de bulunmaz. Köylüler; hırsız, sahtekâr, çıkarıcı, ahlâksız insanlar olarak tasvir edilirler. Faik Baysal'ın romanlarında şehirde yaşayan insanların da köylülerin de cinsel sapkınlığa varan ahlâkî bir çöküntü içinde oldukları gözlemlenir. Yazarın eserlerinde oluşturduğu kahramanlar; sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle ruhsal ve ahlâkî çöküntüye uğrayan insanlardır.

Faik Baysal'ın köy romanlarında umudu, kurtuluşu bâtil yöntemlerde bulan insanlardan halkın duygularını istismar eden din adamlarına, insanları kullanan sahtekâr köylü tipleri olan Ağalardan, bir obje olarak sadece cinsel yönleriyle öne çıkan kadınlara kadar birçok toplumsal tip ile çeşitli karşılaşmalar gerçekleşir. *Sarduvan*'da Kavruk ve Bulama, *Küçük İnsanlar*'da Mevlüt ve Cura her yaşadığından acı izlerle, hayal-hakikat

çatışması yaşayarak ayrılırlar. Yazarın ilk romanlarında ağa-köylü, eğitilmiş-cahil, zengin-fakir çatışmaları romanların temel çatışmasını oluşturur. Baysal'ın köy romanlarında yasadışı hak arama ve kendi adaletini hâkim kılma bağlamında ağalık konusunun, üzerinde önemle durulan temalardan olduğu görülür.

Faik Baysal, *Rezil Dünya* ile beraber romanlarının mekânını şehre taşır. *Voli* ve *Madam Bambu* şehir yaşamındaki yozlaşmayı ele alır. Bu romanlarda ilk eserlerdeki sosyal meseleler benzer şekilde görülmekle beraber şehir yaşamında farkları derinleşen alt-üst kimlikler, bu insanlar arasındaki paraya dayalı ilişkiler, hakkın, hukukun ayaklar altına alınması gibi temalar geniş yer kaplar. Şehirde tutunmaya çalışan “aşağı kesim”i romanlarına konu edinen Baysal, *Madam Bambu* ile daha çok bireye odaklanır. Yazar, yozlaşan toplumu bireyin özelinde yansıtır. *Madam Bambu* romanı, yozlaşmış toplumun yalnızlaştırdığı bireyin dramı olarak karşımıza çıkar.

Eserlerinde toplumsal ve tarihsel gerçekliklere değinen Baysal'ın köy ve şehir hayatını ele alan romanlarında toplumcu gerçekçiliğin bir amacı olan “dünyayı değiştirme” düşüncesi görülmez. Baysal sadece sosyal çevreyi “fotoğraflamak” ile yetinir. Yazar bu yönteminin sebebini “*Yazar bence hastalığı ortaya koyan adamdır. Tedavisi doktora düşer*”¹⁵⁷ şeklinde açıklar ve doktorun da “devlet” olduğunu ifade eder. Baysal, sorunların çözümüne ideolojik ve sosyalist bir izah getirmediği için Marksist eleştirmenlerce pek kabul görmemiştir.

Sosyal çözülmenin, ekonomik sıkıntıların önlenmesi için herhangi bir somut öneri getirmeyen Baysal, geleceğe dair umut da beslemez. Zira toplumda güvensizlik ve inançsızlık hâkim duygudur. Baysal'ın romanlarında kötülerle iyiler kesin bir çizgiyle ayrılmaz. Yaşanan olaylar, iyilerin de eline fırsat geçince, imkân bulunca kötü olabileceği durumunu gözler önüne serer. Baysal'ın romanlarında görülen hayal-hakikat çatışması, toplumdaki sanat anlayışının romantizmden realizme ve natüralizme dönüşümünün bir göstergesidir.

Araştırmamızda Faik Baysal'ın köy ve şehir hayatını ele alan romanlarında ekonomik sıkıntıların, buna bağlı olarak gelişen açlık, yoksulluk, hırsızlık gibi durumların ve işsizliğin büyük ölçüde yer aldığı görülmüştür. Baysal, ekonomik sıkıntılarla sefalet

¹⁵⁷ Ahmet Kabaklı, a.g.e., s.391

içinde yaşayan roman kahramanlarının inançlarının zayıf, intihar düşüncelerinin yüksek olduğunu dile getirmiştir. Romanlarda kadınlar sapkınlığa varacak ölçüde cinsel bir obje olarak ele alınırken; sosyal hayatta başarılı olamayan, ekonomik sıkıntıların “kurbanı” olan ve adaletsiz bir dünya düzeninde yaşadıklarına inanan insanların bunalımlı ruh halleri, yalnızlaşmaları ve topluma yabancılaşmaları da eserlere yansımıştır.

Yazarın savaş temini ele alan romanlarında ise hamasî duyguların öne çıktığı görülür. Millî Mücadele’yi ve İkinci Dünya Savaşı’nı romanlarında işleyen Baysal, bu konuları “savaş karşıtlığını” ifade edebilmek için yazdığını belirtir. Baysal Millî Mücadele’yi ele aldığı *Ateşi Yakanlar* romanında azınlık sorunlarına eğilirken, İkinci Dünya Savaşı’nı anlattığı *Drina’da Son Gün*’de etnik çatışmayı ele alır. Romanlarda savaşın insanlar ve toplumlar üzerindeki yıkıcı etkisi geniş yer kaplar. Savaşlarda yaşanan zulüm ve işkenceler geniş bir şekilde ele alınırken halkın yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve beraberinde gelen sefil yaşam gözler önüne serilir.

Savaş romanlarında din adamlarının insanları birleştirici bir kimlikle olumlu tipler olarak ifade edilmesi dikkat çekicidir. Din adamlarına karşı köy ve şehir hayatını ele alan romanlarda son derece olumsuz düşünceler barındıran Baysal, savaş romanlarında insanları din adamları etrafında birleştirir, inançların hoşgörülü yaklaşımını öne çıkarır. İnanç kavramı insanları doğru davranışlara sürükleyen bir olgu olarak karşımıza çıkar.

Yazarın savaş temini işlediği eserlerinde aydın ve bürokrat eleştirisinin geniş biçimde yapıldığı görülür. Bu romanlarda inanca ve kadınlara ise olumlu bir bakış hâkimdir. Dinî inançların birleştirici yönü üzerine düşüncelerini ifade eden Baysal, savaş içindeki kadınların, anaların verdiği mücadeleyi de yansıtır. Bu bağlamda Faik Baysal’ın bütün romanları içinde *Drina’da Son Gün*’ün ayrı bir yer tuttuğunu belirtmek gerekir. Bu romanında yazar, İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye dışındaki Türkler için taşıdığı anlamı, özellikle de Yugoslavya’da yaşayan Türklerin karşılaştıkları vahşeti gözler önüne sererken millî bir duruş sergiler. Türk okuyucusuna doğrudan katılmasak da savaştan nasıl etkilendiğimizi yansıtır. Türklerin ve Müslümanların savaşmaya mecbur bırakılmasına dikkat çeker. Baysal, bu romanı ile Türk savaş edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır.

Faik Baysal, romanlarında Osmanlı'nın son dönemleri olan Millî Mücadele devrinden başlayarak önemli sosyal ve siyasî gelişmelerin yaşandığı toplumun “üstü kapatılan gerçeklerini” realist bir üslupla kaleme almıştır. Yazarın romanlarındaki ortak nokta kahramanların sürekli olmayışıdır. Roman kişileri; olaylar içinde süreklilik göstermeyen, yazarın istediği mesajı vermek için kullanılan, ardından olay örgüsünden çıkarılan, birer araçtır. Yazarın bütün romanlarında sosyal meselelere karşı olumsuz, eleştirel bir bakış açısında olduğu görülür. Toplumdaki aksaklıkların büyük kısmı ekonomik sebeplere bağlanır. Bu sosyal meselelerden ahlâkî çöküntü sosyal çözülmeye sebep veren ana unsur olarak ifade edilir.

KAYNAKÇA

- ALANGU Tahir, Cumhuriyetten Sonra Hikaye ve Roman 1940-1950, Cilt:3, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965.
- ALTUN Muhsin, “Çalmanın Antropolojisi: Avcı-Toplayıcılardaki ‘Hoş görülen Hırsızlık’ Pratiğinin Maddi ve Davranışsal Arka Planı”, Sayı:31, *AÜDTCF, Antropoloji Dergisi*, Haziran, 2016, ss. 23-50.
- ALVER Köksal, *Edebiyat Sosyolojisi*, Hece Yayınları, 3. B., Ankara, 2012.
- ANDAÇ Feridun, *Söz Uçar Yazı Kalır/ Yüzyılın Son Tanıkları 1 Denemeler Söyleşiler*, Can Yayınları, 1.B., 2001.
- ARSLAN İsmail, “Zorunlu Bir Göç Hikayesi Olarak ‘Mübadele’ Üzerine Bazı Düşünceler”, *TYB Akademi Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhacerat Edebiyatı*, Sayı:6, Ankara, Eylül, 2012, ss. 67-85.
- AYDEMİR Mustafa, *Faik Baysal’ın Hayatı, Sanatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Erzurum, 2011.
- AYDIN Ertuğrul, “Edebiyat-Sosyoloji İlişkisinde Sosyolojik Kaynak ve Ölçütler”, *TURKISH STUDİES- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4 /1-I Winter, 2009, www.turkishstudies.net, ss. 357-370.
- AYDIN Ertuğrul, “Edebiyatın Siyasetle Kesişen Noktasında Yazar ve Şairlerin Tutumları”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 4, Sayı:13-14, Yaz-Güz 2007, ss. 141-146.
- AYDOĞDU Hüseyin, “Kierkegaard ve Heidegger’de Ölümün Eksistensiyal-Ontolojik Çözümlemesi”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı:27, Güz, 2016, ss. 127-150.
- AYHAN Sacit, *Türk Romanında Azınlıklar (1872-1950)*, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2009.

- BAYSAL Faik, *Ateşi Yakanlar*, Armoni Yayınları, 1. B., İstanbul, 1991.
- _____, *Drina'da Son Gün*, Sinan Yayınları, 1. B., İstanbul, 1972.
- _____, *Küçük İnsanlar*, Yeni İstanbul gazetesi (138 tefrika), 23 Aralık 1952 – 9 Mayıs 1953.
- _____, *Rezil Dünya*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1. B., 1955.
- _____, *Sarduvan*, Can Yayınları, İstanbul, 1.B., 1993.
- _____, *Sarduvan*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1. B., 1944.
- BÜLBÜL İrfan, “İkinci Dünya Savaşı'nın Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı:9, 2006, ss. 1-51.
- CAN Şengül, *Faik Baysal'ın Romanlarında Şahıslar Dünyası*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2011.
- CERTEL Hüseyin, “Din İstismarı Üzerine”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, 2011, Isparta.
- COŞKUN Sezai, *Tarık Buğra'nın Romanlarında Sosyal Meseleler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002.
- ÇINAR Burak, “İkinci Dünya Savaşı'nda Alman 13. SS Dağ Tümeni 'Hançer'”, *Current Research in Social Sciences*, Cilt:1, Sayı:3, 2015, ss. 97-110.
- DERMAN SAYNUR Giray, “II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya Türkleri ve Müslümanları”, *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, haz. Nesrin Sarıahmetoğlu , İlyas Kemaloğlu, TDBB Yayınları, İstanbul, 2016, ss.309-327.
- ENGİNÜN İnci, *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992

- _____, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyete (1839-1923)*, 7. B., Dergâh Yayınları, Ocak, 2013.
- _____, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Dergâh Yayınları, 15. B., Eylül, 2014.
- ERKAL E. Erkan, *Sosyoloji (Toplum Bilimi)*, Der Yayınları, 2000.
- EROĞLU Zuhâl, “*Tarihe Alternatif*” Romanlar: *İkinci Dünya Savaşı'nın Türkçe Çağ Romanlarında Temsili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- ESCARPİT Robert, “*Edebiyat Sosyolojisi*”, (çev. Salih Özer), *Edebiyat Sosyolojisi*, (ed.) Köksal Alver, 3.B., Hece Yayınları, Ankara, 2012, ss.65-82.
- GİDDENS Anthony, *Sosyoloji*, haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, 2005.
- GÜRSOY ALTUNİŞ Belkıs, “Türk Romanında Balkan Savaşları”, *TYB Akademi Balkan Savaşlarının 100. Yılında Büyük Göç ve Muhacerat Edebiyatı*, Sayı:6, Ankara, Eylül, 2012, ss.133-175.
- GÜRSOY Ülkü, *Faik Baysal ve Hikayeciliği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- İSLAM Ayşenur, “Üç Roman Bir Yazar, Faik Baysal'ın Sarduvan, Rezil Dünya ve Voli Adlı Romanlarına İlişkin Bir Değerlendirme”, *Bilig*, S. 18, 2001.
- KABAKLI Ahmet, *Türk Edebiyatı V*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 14. B., İstanbul, 2008.
- KACIROĞLU Murat, “Millî Mücadele ve Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Harp Zenginleri”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 20, Kış 2009, ss. 117-136.
- KAHYA Yavuz, “Suç Teorileri Işığında Türkiye’de Kaçakçılık Olgusu: Toplumsal Nedenleri, Boyutları ve Algısı”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15 Sayı:3, 2015, ss.159-178.
- KAPLAN Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:857, Ankara, 1. B., 1988.

- KARA Ömer Tuğrul, “Toplumsal Olayların Etkisiyle Gelişen Üç Büyük Akımın Türk ve Dünya Edebiyatında İzleri”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 2, Sayı:2, 2010, ss.73-96.
- KILIÇ Ünal, “Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (SAV)”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, Cilt: XVII, Sayı: 2, ss. 11-34.
- KOÇTÜRK Osman Nuri, *Açlık Korkusu*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Eylül, 2009.
- KOLCU Abdurrahman, “Balkan Türklerinin II. Dünya Savaşında Yaşadığı Trajedi Üzerine Bir Roman: Drina’da Son Gün”, *TÜBAR*, XXIV-/2008-Güz, ss.53-66
- KOLCU Ali İhsan, *Türk Romanı El Kitabı*, 1.B., Salkımsöğüt Yayınları, 2013.
- KURT Emine, *Faik Baysal’ın Romancılığı*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2009.
- LAÇİNER Ömer, “Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak”, *Yoksulluk Hâlleri*, ed. Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul, 2002, ss.313-325
- LOWENTHAL Leo, “*Edebiyat Sosyolojisi Üzerine*”, (çev. Salih Özer), *Edebiyat Sosyolojisi*, (ed.) Köksal Alver, 3.B., Hece Yayınları, Ankara, 2012, ss.83-100.
- MORAN Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, 7. B., İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- ÖNER Haluk, “Yakın Tarihimizdeki Üç Savaşın Cephe Gerisine Etkilerinin Edebî Eserler Üzerinden İncelenmesi”, *Sakarya Üniversitesi Uluslararası Savaş ve Edebiyat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Yılmaz Daşcıoğlu, Cilt:1, Sakarya, 2016, ss.355-362.

- ÖTGÜN Cebrail, “Sanat Yapıtına Yaklaşım Biçimleri” *Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Sayı: 2, Aralık, 2008, ss.159-178
- ÖZKAYA Yücel, “İzmir’in İşgalinin Anadolu’daki Tepkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1988, Cilt:1, Sayı:01, ss.65-74
- SCOTT Ryley George, *İşkencenin Tarihi*, çev. Hamide Koyukan, Dost Kitabevi Yayınları, Şubat, 2001.
- SINAR Alev, *Türk Roman ve Hikayesinde İkinci Dünya Savaşı*, Dergâh Yayınları, Eylül, 2003.
- _____, “Türk Romancısının Gözüyle II. Dünya Savaşı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4 /1-II Winter, 2009, ss.1739-1764
- SÜNEL A. Hamit, “Doğalcılık”, *Türk Dili Yazın Akımları Özel Sayısı*, Yıl: 30, Sayı: 349, AÜ Basımevi, Ankara, 1981, ss.139-147
- ŞENTÜRK Ünal, “Modern Toplumların Öne Çıkan İki Sorunsalı: Güvensizlik ve Kaygı”, 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler-Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik*, Cilt:2, Sayı:2, Ankara, 2011, ss.717-738.
- TANPINAR Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 7. B., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ekim, 2006.
- TDK, *Türkçe Sözlük*, haz. Şükrü Halûk Akalın, 11.B., Ankara, 2011.
- TOPRAK Zafer, “Mütareke Döneminde İstanbul,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 6, 1994, ss.19-23.
- TUNA Fahri, “Yaşasın Edebiyat”, Gül Sancılı Adam, Adapazarı Büyük Şehir Belediyesi Kültür Yay., Adapazarı, 2007
- TUNA Fahri, “Hep İnsanı Daima İnsanı Yazan Yazar”, İrmak, S. 25, Ocak, 2003.

- TURAL Şecaattin, “Kemal Tahir’in Köy Romanlarında Natüralist Bir Eğilim olarak Cinselliğin Vulgarize Edilmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 17, Bahar 2011, ss.177-185
- TÜRKDOĞAN Orhan, *Kültür-değişme ve toplumsal çözülme*. Çizgi Kitabevi, Eylül, 2014.
- UTKUGÜN Ceren, *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyonkarahisar, 2016.
- UZUN Diler, *Adalet Ağaoğlu’nun Romanlarında Sosyal Meseleler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.
- WELLEK Rene; WARREN Augustin, *Edebiyat Teorisi* (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.
- YARDIM Mehmet Nuri, *Romancılar Konuşuyor*, 3.B., Çağrı Yayınları, İstanbul, 2013.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ayşe Bergisu AKDAĞ
Tez Adı	Faik Bayraktar'ın Romanlarında Sosyal Meseleler
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Alex Siner UBUZLU
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 28.12.2017

İmza :

